

UNIVERSITATEA LIBERĂ INTERNAȚIONALĂ DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris:
CZU: 340.116 (043.2)

CERCHEZ ADELA MARIA

FORMELE RĂSPUNDERII JURIDICE ÎN DREPTUL INTERN

SPECIALITATEA: 551.01 – TEORIA GENERALĂ A DREPTULUI

Teză de doctor în drept

doctor habilitat

Conducător științific:

**Smochină Andrei,
în
drept, prof. universitar**

**Autor:
Maria**

Cercez Adela

Chișinău, 2016

© CERCHEZ ADELA MARIA, 2016

CUPRINS

ADNOTARE (în limbile română, engleză și rusă.).....	5
LISTA ABREVIERILOR UTILIZATE ÎN TEZĂ	8
INTRODUCERE	9
1. ANALIZA SITUAȚIEI ȘTIINȚIFICE ÎN DOMENIUL FORMELOR RĂSPUNDERII JURIDICE ȘI IDENTIFICAREA PROBLEMELOR DE CERCETARE	18
1.1. Tendințe actuale în abordarea teoretico-științifică a formelor răspunderii juridice în cercetările doctrinarilor contemporani.....	18
1.2. Nivelul de reglementare juridică a diverselor forme de răspundere juridică.	31
1.3. Concluzii la Capitolul I.	47
2. CONCEPTUL ȘI FUNDAMENTELE STRUCTURALE ALE CONFIGURĂRII FORMELOR RĂSPUNDERII JURIDICE	48
2.1. Probleme actuale în cunoașterea esenței și conținutului răspunderii juridice.....	48
2.2. Criteriile de delimitare structurală a formelor răspunderii juridice.....	61
2.3. Definirea sintagmelor de formă, modalitate și manifestare concretă a realizării răspunderii juridice.....	76
2.4. Concluzii la Capitolul 2.....	82
3. CARACTERISTICA FORMELOR TRADIȚIONALE ALE RĂSPUNDERII JURIDICE	85
3.1. Răspunderea juridică civilă și modalitățile ei	85
3.1.1. Răspunderea civilă delictuală.....	86
3.1.2. Răspunderea civilă contractuală.....	90
3.2. Răspunderea juridică administrativă și modalitățile ei.....	97
3.2.1. Răspunderea administrativ-contravențională	98
3.2.2. Răspunderea administrativ- disciplinară.....	100
3.2.3. Răspunderea administrativ-patrimonială.....	103
3.3. Răspunderea juridică constituțională și modalitățile ei.....	111
3.3.1. Răspunderea Președintelui.....	111
3.3.2. Răspunderea Guvernului.....	115
3.4. Răspunderea juridică patrimonială.....	117

3.4.1 Răspunderea patrimonială în dreptul muncii.....	117
3.4.2. Răspunderea materială.....	121
3.5. Răspunderea juridică penală	123
3.5.1. Răspunderea penală obiectivă.....	127
3.6. Concluzii la Capitolul 3.....	130
 4. CARACTERISTICA FORMELOR NETRADIȚIONALE ALE RĂSPUNDERII JURIDICE	
4.1. Răspunderea juridică medicală.	132
4.2. Răspunderea juridică financiară	138
4.3. Răspunderea juridică pentru vătămările aduse mediului sau pentru daune ecologice.	144
4.4. Răspunderea juridică pentru prejudiciile cauzate de produsele cu defecte.....	150
4.5. Răspunderea juridică profesională.	152
4.6. Concluzii la Capitolul 4.....	156
 CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI.....	159
BIBLIOGRAFIA.....	162
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	173
CV – UL AUTORULUI.....	174

ADNOTARE

Cercez Adela Maria. „Formele răspunderii juridice în dreptul intern”. Teză pentru obținerea gradului științific de doctor în drept. Specialitatea: 551.01 – Teoria generală a dreptului. Chișinău, 2016

Structura tezei: lucrarea debutează cu o introducere cu titlu de inițiere în studiul privind formele răspunderii juridice în dreptul intern. Teza este structurată în patru capitole principale, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 318 surse. Lucrarea este întinsă pe 161 pagini de text de bază iar rezultatele obținute sunt publicate în 10 lucrări științifice.

Cuvinte cheie: răspunderea juridică, responsabilitate, formele răspunderii juridice, răspunderea civilă, răspunderea penală, răspunderea administrativă, răspunderea constituțională.

Domeniul de studiu. Prezenta lucrare prezintă un studiu amplu privind determinarea conceptului de formă a răspunderii juridice și identificarea rolului și locului formelor răspunderii juridice în sistemul răspunderii juridice.

Scopul și obiectivele cercetării. Teza de doctorat are ca scop identificarea diferitelor forme de manifestare a răspunderii juridice prin prisma apariției, evoluției și funcționării lor, a locului și rolului acestor forme în construcția normativă de drept a răspunderii juridice.

Noutatea și originalitatea științifică rezidă în faptul că teza constituie un prim studiu amplu a doctrinei juridice și a cadrului normativ privind formele răspunderii juridice, în contextul transformărilor intervenite, pe tărâm legislativ, în dreptul intern, în vederea identificării fațetelor răspunderii juridice și reconfigurării noțiunii de structură a formelor răspunderii juridice.

Problema științifică soluționată constă în elaborarea instrumentarului de identificare a formelor și modalităților de realizare structurală a răspunderii juridice, fapt care a condus la clarificarea pentru teoreticienii și practicienii din domeniul dreptului a formelor și modalităților respective, orientând utilizarea și valorificarea lor în toate ramurile dreptului.

Importanța teoretică a lucrării rezidă în reconfigurarea noțiunii de structură a formelor răspunderii juridice, determinarea și definirea conceptului de formă, modalitate și manifestare a răspunderii juridice, în identificarea formelor răspunderii juridice din perspectiva transformărilor legislative și, nu în ultimul rând, în demonstrarea configurării unor noi forme de răspundere juridică, în determinarea și analizarea semnelor acestora.

Valoarea aplicativă a lucrării. Abordările teoretice reflectate în cuprinsul lucrării vor înlesni apariția și dezvoltarea unor noi studii sau cercetări privind diferitele forme ale răspunderii juridice, fiind destinate să dezvolte sau să completeze instituții proprii teoriei generale a dreptului sau specifice altor ramuri de drept și pot fi avute în vedere atât în procesul de învățământ dar și în procesul de elaborare a actelor normative, contribuind la reformarea legislației din România și Republica Moldova.

Implementarea rezultatelor științifice: concluziile teoretice ale lucrării, elementele de noutate și recomandările formulate sunt utilizate în procesul de studii la predarea cursului „Teoria răspunderii și responsabilității juridice” în cadrul ULIM și a Universității Spiru Haret, Facultatea de Științe Juridice, Politice și Administrative din București.

ANNOTATION

Cerchez Adela Maria. „The forms of legal liability under national law”. Thesis for obtaining scientific degree of Doctor of Laws. Specialty: 551.01 – General theory of law. Chisinau, 2016

Thesis structure: the paper begins with an introduction by way of initiating into the study regarding the forms of legal liability in national law. The thesis is divided into four chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 318 sources. The paper lays on 161 pages of main text and the results are published in 10 scientific papers.

Keywords: liability, responsibility, forms of legal liability, tort liability, criminal liability, administrative, and constitutional responsibility.

Field of study. This paper presents a comprehensive study on the determination of the concept of form of legal liability and identification of the role and place of forms of legal liability in the legal liability system.

The purpose and objectives of research. The doctoral thesis aims to identify different forms of manifestation of legal liability, through the emergence, development and their operation, of the place and role of these forms in the construction of normative law of the legal liability.

The novelty and scientific originality: lies in the fact that the thesis constitutes the first comprehensive study of the legal doctrine and legal framework, regarding the forms of legal liability in the context of the changes occurring on the legislative realm, in national law, to identify facets of legal liability and reconfigure the notion of structure of the forms of legal liability.

The solved scientific issues is to develop tools for identification of forms and ways of structural achievement of the legal liability, fact which led to the clarification, for theorists and practitioners in the law field, of forms and modalities, directing the use and their recovery in all branches of law.

The importance of the paper lies in reshaping the notion of structure of forms of legal liability, determination and definition of the form, manner and manifestation of legal liability in identifying forms of legal liability, in the light of legislative changes and, not at last, demonstrating the configuration of new forms of legal liability, in determining and analyzing their signs.

Practical value, of the work. The theoretical approaches reflected in the paper will facilitate the emergence and development of new studies or researches, regarding the various forms of legal liability, designed to develop or supplement their general theory of law institutions, or specific to other branches of law, which can be considered both, in education process and in the drafting process of the normative acts, helping to reform legislation in Romania and Moldova.

Implementation of scientific results. The results have been applied in the process of teaching the course „Theory of liability and legal responsibility” in the Free International University of Moldova and University „Spiru Haret” from Bucharest.

АННОТАЦИЯ

**Черкез Адела Мария. "Формы юридической ответственности во внутреннем праве".
Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность:
551.01 - Общая теория права. Кишинэу, 2016**

Структура работы: диссертация начинается со вступления, которое знакомит с основами исследования форм юридической ответственности во внутреннем праве. Работа состоит из 4 главных разделов, с общими заключениями и рекомендациями, библиографии состоящей из 318 источников. Работа занимает 161 страниц основного текста, в то время как полученные результаты опубликованы в 10 научных работах.

Ключевые слова: юридическая ответственность, ответственность, формы юридической ответственности, гражданская ответственность, уголовная ответственность, административная ответственность, конституционная ответственность.

Область исследования. Настоящая работа посвящена обширному исследованию в связи с определением понятия формы юридической ответственности и выявлением роли и места форм юридической ответственности в системе юридической ответственности.

Цель и задачи исследования. Цель докторской диссертации состоит в установлении форм проявления юридической ответственности через изучение их появления, развития и действия, а также роли и места форм юридической ответственности в правовой нормативной конструкции юридической ответственности.

Научная новизна и оригинальность состоит в том, что работа является первым обширным исследованием юридической доктрины и нормативных рамок связанных с формами юридической ответственности во внутреннем праве, в разрезе настоящих законодательных изменений на правовом уровне, в виду определения аспектов юридической ответственности и изменения понятия структуры в связи с формами юридической ответственности.

Решённая научная проблема состоит в построении набора средств определения форм и способов структуральной реализации юридической ответственности, что привело к разъяснению данных форм и способов для теоретиков и практиков в области права, которые смогут использовать данные средства во всех областях юриспруденции.

Теоретическая значимость работы состоит в реконфигурации понятия структуры форм юридической ответственности, выявлении и определении понятия формы, методов и проявления юридической ответственности, установление форм юридической ответственности в разрезе законодательных изменений, и, что немаловажно в демонстрации конфигурации новых форм юридической ответственности, в определении и анализа их признаков.

Прикладное значение работы. Теоретический подход, отражённый в содержании работы облегчит появление и развитие новых исследований связанных с явлением форм юридической ответственности. Кроме того, заключения работы предназначены для развития или дополнения институтов общей теории права или отдельных отраслей права и могут быть приняты во внимание в образовательном или законодательном процессе, способствуя, таким образом, преобразованию законодательства Румынии и Республики Молдова.

Внедрение научных результатов: теоретические заключения работы, элементы новизны и сформулированные рекомендации нашли своё применение в процессе преподавания курса «Юридическая ответственность» в Международном Независимом Университете Молдовы и в Университете «Спиру Харет» г. Бухарест.

LISTA ABREVIERILOR

alin.(alin.) - aliniat și derivatele lui

art.(art.) - articol și derivatele lui

p. – pagină

pct. – punct

nr. – număr

lit. - litera

vol. - volumul

de ex. - de exemplu

op. cit.- operă citată

sec. – secol

ed. - ediție

urm. – următoarele

ș.a. – și alții

etc. – etcetera

M.Of. - Monitorul Oficial

C.civ - Codul civil

C. pen - Codul penal

C. pr. civ. - Cod procedura civila

C. pr. pen. - Cod procedura penala

CC al RM – Codul civil al Republicii Moldova

CP al RM – Codul penal al Republicii Moldova

RM - Republica Moldova

UE – Uniunea Europeană

INTRODUCERE

Argument privind actualitatea temei investigate și gradul ei de studiere. Studiul aprofundat al unor instituții juridice importante precum răspunderea juridică, în general, și formele acesteia, în special, este esențial datorită plurivalenței acestor fenomene juridice.

Răspunderea juridică, în general și formele acesteia, în special, reprezintă instituții fundamentale ale dreptului care, așa cum vom învedera pe parcursul lucrării, evoluează odată cu evoluția societății. În dinamica realităților societății contemporane, dreptul, cel care exprimă exigențele structurilor sociale, în vederea realizării unui echilibru social, dar și instituțiile dreptului sunt provocate, în mod inevitabil, la schimbare prin adaptarea vechilor instituții, concepte și principii la noile imperative ale societății. Realitatea juridică este o componentă esențială a realității sociale, impunându-se astfel adaptarea răspunderii juridice dar și a formelor acesteia noilor exigențe decurgând din evoluția societății.

Opinăm în sensul că, în contextul evoluției continue a societății, formele răspunderii juridice sunt chemate să evolueze și să se redescopere odată cu societatea, studiul formelor răspunderii juridice fiind actual, important și provocator.

Aspectele istorice, teoretice și practice ale diferitelor forme tradiționale și netradiționale de răspundere juridică nu au constituit obiectul unor cercetări științifice unitare și complexe reflectate în literatura de specialitate a României și a Republicii Moldova. Totuși, nu putem nega faptul că există cercetări care tratează problemele propuse de noi în discuție, însă, o fac într-o manieră dispersată, fără a urmări evidențierea tuturor subtilităților formelor răspunderii juridice, analizarea complexă și unitară a fenomenului.

Teza de doctorat constituie un prim studiu amplu a doctrinei juridice și a cadrului normativ privind formele răspunderii juridice în dreptul intern, în contextul transformărilor intervenite, pe tărâm legislativ, în România și în Republica Moldova, în vederea identificării fațetelor răspunderii juridice și reconfigurării noțiunii de structură a formelor răspunderii juridice.

Studiul instituției răspunderii juridice, în general, și a formelor răspunderii juridice, în special, implică o abordare de strictă specialitate, actualitatea cercetării rezultând, cu precădere, din evoluția relațiilor sociale existente, prin acumulări cantitative treptate, obiective și subiective în viața socială dar și din conturarea și dezvoltarea altora noi. Evoluția rapidă a societății actuale, transformările progresive ale realității sociale imprimă un caracter actual răspunderii juridice, noile relații sociale legal reglementate generând, în ipoteza nesocotirii lor, sancțiunea răspunderii juridice în una din formele acesteia. Progresul ne obligă, așadar, la revalorificări, în special în materia răspunderii juridice.

Actualitatea temei rezidă din interesul manifestat pentru identificarea formelor răspunderii juridice și reconfigurarea noțiunii de structură a formelor răspunderii juridice, interes generat de continua evoluție a realității sociale, care implică reevaluări a unor fenomene juridice, apreciate ca definitiv

tranzate. Răspunderea juridică poate fi studiată și înțeleasă în profunzimea substanței doar pomindu-se de la formele ei concrete de manifestare. Actualitatea rezidă și din aceea că teza de doctorat reprezintă un prim studiu unitar destinat sistematizării și structurării abordărilor teoretice privind formele răspunderii juridice din România și Republica Moldova, determinării și definirii conceptului de formă, modalitate și manifestare a răspunderii juridice, reconfigurării noțiunii de structură a formelor răspunderii juridice, identificării formelor răspunderii juridice din perspectiva transformărilor legislative, identificării rolului și locului formelor răspunderii juridice în sistemul de drept al răspunderii juridice dar și oglindirii scopului, principiilor și modalităților fiecărei forme a răspunderii juridice, conturându-se astfel noi abordări în materia formelor răspunderii juridice.

Aspectele mai sus expuse constituie, în opinia noastră, suficiente argumente pentru utilitatea continuării cercetării științifice a formelor răspunderii juridice în dreptul intern.

Gradul de studiere a temei. Studiind problematica abordată în teza de doctorat, am constatat ca actualmente nu există un studiu unitar destinat sistematizării și structurării abordărilor teoretice privind formele răspunderii juridice din România și Republica Moldova, determinării și definirii conceptului de formă, modalitate și manifestare a răspunderii juridice, reconfigurării noțiunii de structură a formelor răspunderii juridice, identificării formelor răspunderii juridice din perspectiva transformărilor legislative, identificării rolului și locului formelor răspunderii juridice în sistemul de drept al răspunderii juridice dar și oglindirii scopului, principiilor și modalităților fiecărei forme a răspunderii juridice, care să permită, conturarea unor noi abordări în materia formelor răspunderii juridice.

Putem concluziona în sensul că, actualmente, există o insuficientă abordare și dezvoltare a instituțiilor juridice cercetate în teza de doctorat, în contextul transformărilor intervenite, pe tărâm legislativ, în România și în Republica Moldova. Fenomenele juridice relative la problematica prezentată, lipsite de o interpretare omogenă în doctrină, reclamă un studiu aprofundat și unitar, orientat spre determinarea esenței juridice a răspunderii juridice și a formelor ei de manifestare, identificarea formelor tradiționale și netradiționale ale răspunderii juridice, prin prisma apariției, evoluției și funcționării lor, a locului și rolului acestor forme în construcția normativă de drept a răspunderii juridice, configurarea unui tablou polivalent al realizării acestora și armonizarea lor la exigențele actuale, conformarea normelor materiale și procesuale, contribuind astfel la perfecționarea procesului de reglementare juridică a fenomenului studiat.

Apreciez faptul ca toate argumentele învedereate sunt o dovadă în sensul că abordarea acestei teme, în prezenta lucrare de doctorat, este de actualitate și prezintă interes pentru toate ramurile dreptului, utilitatea oglindirii acestor fenomene esențiale și complexe impunând, în mod decisiv, studiul acestei teme.

Scopul și obiectivele tezei. Teza de doctorat are ca scop identificarea diferitelor forme de manifestare a răspunderii juridice prin prisma apariției, evoluției și funcționării lor, a locului și rolului acestor forme în construcția normativă de drept a răspunderii juridice.

Cercetarea doctorală tinde la identificarea fațetelor răspunderii juridice în scopul evidențierii genezei diverselor concepte asupra acestui fenomen juridic, în contextul transformărilor legislative din România și Republica Moldova. Totodată ne-am propus realizarea unui studiu complex de analiză juridică comparativă, mai întâi de toate, prin prisma teoriei generale a dreptului, a apariției, evoluției și funcționării formelor răspunderii juridice, atât în baza reglementărilor existente în Republica Moldova, cât și în baza reglementărilor legale din România. O importanță deosebită acordăm cercetării locului și rolului formelor răspunderii juridice în construcția normativă de drept a răspunderii juridice, elaborării instrumentarului de identificare a formelor și modalităților de realizare structurală a răspunderii juridice dar și reconfigurării noțiunii de structură a formelor răspunderii juridice.

Identificarea formelor răspunderii juridice a suscitat numeroase controverse în doctrina juridică din toate timpurile. Răspunderea juridică, ca fenomen de drept, simbolizează identitatea conținutului și formei. Conținutul nu se poate manifesta în afara formei prin care se exteriorizează. Conținutul este „ce” sau „cum”, așadar ceea ce umple forma, din ce este aceasta alcătuită.

Obiectivele tezei de doctorat sunt circumscrise elaborării unor noi concepte și teorii în materia răspunderii juridice din domeniile cercetate și de a face propuneri *de lege ferenda* pentru adaptarea normelor legislative din ambele țări la noile tipuri de fapte ilicite consumate sau pentru care sunt indicii ca s-ar putea consuma.

Atingerea scopului propus implică realizarea următoarelor obiective:

- identificarea fațetelor răspunderii juridice și reconfigurarea noțiunii de structură a formelor răspunderii juridice;
- determinarea elementelor structurale ale sistemului răspunderii juridice;
- definirea sintagmelor de formă, modalitate și manifestare concretă de realizare a răspunderii juridice;
- stabilirea nivelului de reglementare juridică a formelor răspunderii juridice;
- identificarea criteriilor de delimitare a formelor de răspundere juridică;
- argumentarea independenței formelor răspunderii juridice și identificarea rolului și a locului formelor răspunderii juridice în construcția normativă de drept a răspunderii juridice;
- reflectarea principalelor lacune depistate în cadrul cercetării științifice și trasarea elementelor de perspectivă în scopul transpunerii lor în legislație dar și în practica aplicării normelor juridice,

contribuind astfel la dezvoltarea legislației și la eliminarea erorilor în aplicarea normelor juridice specifice formelor răspunderii juridice;

- determinarea principalelor direcții de perfecționare a reglementărilor juridice din domeniile cercetate, contribuind la reformarea legislației din România și Republica Moldova și constituind o garanție a legalității angajării răspunderii juridice, în oricare din formele acesteia.

La finalul cercetării, raportat la obiectivele propuse au fost obținute următoarele rezultate:

- s-au identificat fațetele răspunderii juridice și s-a reconfigurat noțiunea de structură a formelor răspunderii juridice;
- s-au determinat elementele structurale ale sistemului răspunderii juridice;
- s-a definit sintagmele de formă, modalitate și manifestare concretă de realizare a răspunderii juridice;
- s-a stabilit nivelul de reglementare juridică a formelor răspunderii juridice;
- s-au evidențiat criteriile de delimitare a formelor de răspundere juridică;
- s-a argumentat independența formelor răspunderii juridice și s-a identificat rolul și locul formelor răspunderii juridice în construcția normativă de drept a răspunderii juridice;
- s-au reflectat principalele lacune depistate în cadrul cercetării științifice și s-au trasat elementele de perspectivă în scopul transunerii lor în legislație dar și în practica aplicării normelor juridice, contribuind astfel la dezvoltarea legislației și la eliminarea erorilor în aplicarea normelor juridice specifice formelor răspunderii juridice;
- s-au determinat principalele direcții de perfecționare a reglementărilor juridice din domeniile cercetate, contribuind la reformarea legislației din România și Republica Moldova și constituind o garanție a legalității angajării răspunderii juridice, în oricare din formele acesteia.

Noutatea și originalitatea științifică rezidă în faptul că teza constituie un prim studiu amplu a doctrinei juridice și a cadrului normativ privind formele răspunderii juridice, în contextul transformărilor intervenite, pe tărâm legislativ, în dreptul intern, în vederea identificării fațetelor răspunderii juridice și reconfigurării noțiunii de structură a formelor răspunderii juridice. Printr-o analiză multilaterală și detaliată și, nu în ultimul rând, critică, studiul nostru constituie o abordare cu o reală utilitate practică a formelor răspunderii juridice tradiționale și netradiționale, în contextul modificărilor legislative consacrate în România și în Republica Moldova, a locului și a rolului lor în garantarea ordinii de drept din cele două state.

Cercetarea problemei științifice ne-a autorizat să formulăm următoarele *elemente de noutate*:

- reconfigurarea noțiunii de structură a formelor răspunderii juridice;

- determinarea elementelor structurale ale sistemului răspunderii juridice: formă, modalitate și manifestare a răspunderii juridice;
- formularea definiției sintagmelor de formă, modalitate și manifestare concretă de realizare a răspunderii juridice;
- argumentarea autonomiei unor noi forme ale răspunderii juridice configurate în contextul noilor transformări legislative consacrate în dreptul intern și identificarea rolului și a locului lor în construcția normativă de drept a răspunderii juridice;
- reflectarea principalelor lacune depistate în cadrul cercetării științifice relative la regimul juridic al diferitelor forme ale răspunderii juridice și trasarea elementelor de perspectivă în scopul transpunerii lor în legislație dar și în practica aplicării normelor juridice, contribuind astfel la dezvoltarea legislației și la eliminarea erorilor în aplicarea normelor juridice specifice formelor răspunderii juridice;
- determinarea principalelor direcții de perfecționare a reglementărilor juridice din domeniile cercetate, contribuind la reformarea legislației din România și Republica Moldova și constituind o garanție a legalității angajării răspunderii juridice, în oricare din formele acesteia.

Problema științifică soluționată constă în elaborarea instrumentarului de identificare a formelor și modalităților de realizare structurală a răspunderii juridice, fapt care a condus la clarificarea pentru teoreticienii și practicienii din domeniul dreptului a formelor și modalităților respective, orientând utilizarea și valorificarea lor în toate ramurile dreptului.

Importanța teoretică a lucrării rezidă în reconfigurarea noțiunii de structură a formelor răspunderii juridice, determinarea și definirea conceptului de formă, modalitate și manifestare a răspunderii juridice, în identificarea formelor răspunderii juridice din perspectiva transformărilor legislative și, nu în ultimul rând, în demonstrarea configurării unor noi forme de răspundere juridică, în determinarea și analiza semnelor acestora.

Valoarea aplicativă a lucrării. Abordările teoretice reflectate în cuprinsul lucrării vor înlesni apariția și dezvoltarea unor noi studii sau cercetări privind diferitele forme ale răspunderii juridice, fiind destinate să dezvolte sau să completeze instituții proprii teoriei generale a dreptului sau specifice altor ramuri de drept și pot fi avute în vedere atât în procesul de învățământ dar și în procesul de elaborare a actelor normative, contribuind la reformarea legislației din România și Republica Moldova.

Aprobarea rezultatelor cercetării. Rezultatele prezentului studiu doctoral au fost reflectate prin intermediul comunicărilor științifice prezentate în cadrul manifestărilor științifice naționale și internaționale, dintre care amintim: „Răspunderea penală a persoanei juridice”[47], „Medical civil liability. Legal nature” (Răspunderea medicală) [48], Scurte considerații privind răspunderea juridică

pentru malpraxisul medical” [49], „Cercetări științifice în domeniul formelor răspunderii juridice” [50], „Răspunderea civilă delictuală în sistemul de drept național” [51], „Metode și forme de racordare a formelor răspunderii juridice autohtone la standardele și valorile europene”[52], „Aspecte controversate privind formele răspunderii juridice în dreptul intern” [53], „Impactul progresului economic, social și tehnic asupra formelor răspunderii juridice” [54], „Considerații privind conceptul de răspundere civilă preventivă sau anticipativă” [55], „Tendințe actuale în abordarea formelor răspunderii juridice în contextul noilor transformări legislative” [56].

Structura tezei de doctorat. Cercetarea doctorală debutează cu o introducere, cu titlu de inițiere, în studiul privind formele răspunderii juridice în dreptul intern. Teza este structurată în patru capitole, divizate în subcapitole, urmate de concluzii și recomandări. Teza de doctorat, cuprinde, de asemenea, lista bibliografiei utilizate, adnotarea, cuvintele cheie ale lucrării și lista abrevierilor utilizate în teză.

Partea introductivă a studiului doctoral constituie argumentarea științifică a temei propuse pentru cercetare. Introducerea cuprinde următoarele compartimente: actualitatea și importanța temei investigate, gradul de cercetare al temei, scopul și obiectivele propuse spre realizare, noutatea științifică a rezultatelor obținute, problema științifică soluționată, importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, baza metodologică, respectiv modalitatea de aprobare a rezultatelor cercetării.

În Capitolul I „Analiza situației științifice în domeniul formelor răspunderii juridice și identificarea problemelor de cercetare” sunt analizate teoriile reprezentanților literaturii de specialitate din țară și din străinătate relative la conceptul, chintesența și caracterul teoretico-practic al formelor răspunderii juridice. Am sintetizat, de asemenea, studiile științifice relevante relative la tema tezei de doctorat și am analizat actele normative adoptate în România dar și în Republica Moldova în domeniul răspunderii juridice, în general, și a formelor răspunderii juridice, în special. Acest capitol cuprinde compartimente care tratează tendințele actuale în abordarea teoretico-științifică a formelor răspunderii juridice în cercetările doctrinarilor contemporani și nivelul de reglementare juridică a diverselor forme de răspundere juridică.

Teza de doctorat constituie un prim studiu amplu destinat identificării tendințelor actuale în abordarea teoretico-științifică a formelor răspunderii juridice în cercetările doctrinarilor contemporani și a cadrului normativ privind formele răspunderii juridice în dreptul intern, în contextul transformărilor intervenite, pe tărâm legislativ, în România și în Republica Moldova, în vederea evidențierii fațetelor răspunderii juridice și reconfigurării noțiunii de structură a formelor răspunderii juridice. Apreciem că un studiu amplu privind formele răspunderii juridice sub imperiul noilor reglementări consacrate atât în legislația românească, dar și în legislația Republicii Moldova, este actual și deopotrivă important pentru

teoria generală a dreptului, făcând posibilă conturarea unor noi abordări în materia formelor răspunderii juridice.

Capitolul 2 intitulat „Conceptul și fundamentele structurale ale configurării formelor răspunderii juridice” debutează cu cercetarea aspectelor cu caracter general-teoretic relative la instituția răspunderii juridice în vederea identificării conceptului și fundamentelor structurale ale configurării formelor răspunderii juridice, argumentat de faptul că identificarea trăsăturilor formelor răspunderii juridice este condiționată, în opinia noastră, de identificarea trăsăturilor răspunderii juridice. Capitolul II înglobează în structura sa compartimente care vizează: probleme actuale în cunoașterea esenței și conținutului răspunderii juridice, criteriile de delimitare structurală a formelor răspunderii juridice și definirea sintagmelor de formă, modalitate și manifestare concretă a realizării răspunderii juridice.

În cadrul celui de-al doilea capitol am analizat conceptul, chintesența și evoluția răspunderii juridice, am subliniat importanța și locul răspunderii civile în ansamblul răspunderii juridice dar și impactul progresului economic, social și tehnic asupra evoluției răspunderii juridice. Cercetarea teoretică a instituției răspunderii juridice a avut ca premisă multitudinea și complexitatea definițiilor oferite de către reprezentanții literaturii de specialitate, opiniile și teoriile diferite sau similare dar și modul interdisciplinar sau singular de abordare a răspunderii juridice.

Totodată, am tins la elaborarea instrumentarului de identificare a formelor și modalităților de realizare structurală a răspunderii juridice, de natură să contribuie la clarificarea pentru teoreticienii și practicienii din domeniul dreptului a formelor, modalităților și manifestărilor răspunderii juridice, orientând utilizarea și valorificarea lor în toate ramurile dreptului.

Pomind de la premisa existenței unei insuficiente abordări a instituțiilor juridice cercetate în teza de doctorat, grefată pe dorința de cercetare, documentare, comprehensiune și înlăturare a lipsurilor constatate, am identificat diferite forme de manifestare a răspunderii juridice în funcție de următoarele criterii de clasificare: apartenența normelor juridice încălcate la una din ramurile de dreptului, natura și importanța socială a interesului lezat prin fapta ilicită, scopul urmărit, modalitatea de declanșare a răspunderii juridice, trăsăturile caracteristice ale subiectelor trase la răspundere, calitatea subiectului răspunderii juridice, fundamentul răspunderii juridice, circumstanțele personale ale autorului faptei. Identificarea criteriilor și clasificarea formelor răspunderii juridice, contribuie, sub aspect teoretic, la determinarea naturii juridice a răspunderii juridice incidente, iar sub aspect practic tinde la configurarea regimului juridic al diferitelor forme ale răspunderii juridice, având în vedere interferența și cumulul dintre formele răspunderii juridice.

Am identificat, așadar, criteriile de delimitare structurală a formelor răspunderii juridice și am definit atât conceptul de răspundere juridică, coroborând termenul „răspundere” cu termenul de „responsabilitate” dar și conceptul de formă, modalitate și manifestare a răspunderii juridice. Cercetarea

teoretică a instituției răspunderii juridice a avut ca premisă multitudinea și complexitatea definițiilor oferite de către reprezentanții literaturii de specialitate, opiniile și teoriile diferite sau similare dar și modul interdisciplinar sau singular de abordare a răspunderii juridice.

Din perspectiva identificării fațetelor răspunderii juridice și a configurării structurii răspunderii juridice, am identificat, printr-un studiu amplu a doctrinei juridice și a cadrului normativ privind formele răspunderii juridice în dreptul intern, în contextul transformărilor intervenite, pe tărâm legislativ, în România și în Republica Moldova, următoarele elemente structurale ale sistemului răspunderii juridice: formele răspunderii juridice, modalitățile răspunderii juridice și manifestările răspunderii juridice

Capitolul 3 intitulat „Caracteristica formelor tradiționale ale răspunderii juridice” este destinat identificării și analizării conceptului și a esenței fiecărei forme tradiționale a răspunderii juridice. Printr-un studiu amplu a doctrinei juridice și a cadrului normativ privind formele răspunderii juridice în dreptul intern, în contextul transformărilor intervenite, pe tărâm legislativ, în România și în Republica Moldova, am identificat formele tradiționale ale răspunderii juridice, prin prisma apariției, evoluției și funcționării lor, a locului și rolului acestor forme în construcția normativă de drept a răspunderii juridice: răspunderea civilă și modalitățile ei, răspunderea juridică administrativă și modalitățile ei, răspunderea juridică constituțională și modalitățile ei, răspunderea penală, cu accent pe răspunderea penală obiectivă, răspunderea patrimonială și răspunderea materială.

Identificarea formelor tradiționale ale răspunderii juridice, analizarea conceptului, a regimului juridic și a esenței fiecărei forme a răspunderii juridice prezintă interes, având în vedere continua reconfigurare a realității sociale, care implică reevaluări a unor fenomene juridice, apreciate ca definitiv tranșate.

În acest capitol am subliniat conceptul și esența fiecărei forme tradiționale a răspunderii juridice din sfera dreptului privat și am evidențiat tendințele formale, principiile și condițiile fiecărei forme tradiționale a răspunderii juridice. Totodată s-a realizat o analiză comparativă a formelor tradiționale ale răspunderii juridice din România și Republica Moldova, din perspectiva transformărilor legislative din cele două state, s-au reflectat principalele lacune depistate în cadrul cercetării științifice, fiind trasate elementele de perspectivă în scopul optimizării raporturilor juridice incidente și s-au determinat principalele direcții de perfecționare a reglementărilor juridice relative la formele tradiționale ale răspunderii juridice.

Capitolul 4 intitulat „Caracteristica formelor netradiționale ale răspunderii juridice” este destinat identificării și analizării conceptului și a esenței fiecărei forme netradiționale a răspunderii juridice: răspunderea medicală, răspunderea juridică pentru vătămările aduse mediului sau pentru daune ecologice, răspunderea pentru prejudiciile cauzate de defectele produselor, răspunderea financiară și răspunderea profesională.

Un bilanț al evoluției legislative menit să confere un nou vector obiectivelor, principiilor și funcțiilor răspunderii juridice constă în apariția unor forme noi de răspundere juridică. Din această perspectivă, printr-o analiză comparativă a transformărilor legislative din cele două state am identificat următoarele forme netradiționale de manifestare a răspunderii juridice: răspunderea medicală, răspunderea financiară, răspunderea juridică pentru vătămările aduse mediului sau pentru daune ecologice, răspunderea pentru prejudiciile cauzate de defectele produselor, răspunderea profesională, prin prisma apariției, evoluției și funcționării lor, a locului și rolului acestor forme în construcția normativă de drept a răspunderii juridice.

În acest ultim capitol, destinat studiului formelor netradiționale ale răspunderii juridice, am subliniat conceptul și esența fiecărei forme netradiționale de răspundere juridică din sfera dreptului privat și am evidențiat tendințele formale, principiile și condițiile fiecărei forme netradiționale de răspundere juridică. Totodată am realizat o analiză comparativă a formelor tradiționale ale răspunderii juridice din România și Republica Moldova, din perspectiva transformărilor legislative din cele două state, am reflectat principalele lacune depistate în cadrul cercetării științifice, fiind trasate elementele de perspectivă în scopul optimizării raporturilor juridice incidente și am determinat principalele direcții de perfecționare a reglementărilor juridice relative la formele tradiționale ale răspunderii juridice.

Analizând caracteristica formelor netradiționale ale răspunderii juridice, am învederat faptul că dreptul financiar, dreptul medical, dreptul mediului, dreptul profesional, dreptul consumatorului reprezintă ramuri distincte de drept care, în timp, s-au delimitat de alte ramuri de drept tradiționale în condițiile specializării legislației. Delimitarea formelor netradiționale ale răspunderii juridice s-a impus din perspectiva dezvoltării relațiilor sociale dar și a legislației. În doctrina juridică se discută despre specializarea dreptului. Scopul specializării dreptului rezidă în faptul că în sistemul dreptului dar și în sistemul legislației se accentuează „împărțirea muncii” între prescripții, cu efectul specializării normelor în realizarea diferitelor operațiuni. Ele reflectă originalitate și specializarea relațiilor sociale, particularitățile unor situații concrete care, prin cumulul lor, reprezintă temeiul procesului specializării. Procesul specializării este caracteristic și dreptului financiar, dreptului medical, dreptului mediului, dreptului profesional sau dreptului consumatorului din România și Republica Moldova care se configurează ca ramuri distincte de drept prin delimitarea de ramurile de drept tradiționale

1. ANALIZA SITUAȚIEI ȘTIINȚIFICE ÎN DOMENIUL FORMELOR RĂSPUNDERII JURIDICE ȘI IDENTIFICAREA PROBLEMELOR DE CERCETARE

1.1. Tendințe actuale în abordarea teoretico-științifică a formelor răspunderii juridice în cercetările doctrinarilor contemporani

În contextul evoluției societății și implicit a dreptului, cercetarea științifică dedicată unor instituții fundamentale de drept precum răspunderea juridică, în general și formele acesteia, în special, este esențială și actuală grație plurivalenței acestor fenomene juridice [50, p. 30].

Conceptul de răspundere juridică odată consacrat în circuitul științific și legislativ, aproximativ la mijlocul secolului al XX-lea, a suscitat un interes perpetuu din partea cercetătorilor din întreaga lume, interes materializat în apariția unui număr impresionant de studii și lucrări, atât în cadrul teoriei generale a dreptului, dar și în cadrul științelor juridice de ramură, care tind la identificarea formelor, condițiilor, conținutului și principiilor răspunderii juridice [50, p.30].

În prezenta lucrare am realizat un prim studiu amplu a formelor răspunderii juridice în dreptul intern, fenomen juridic actual și complex ca și însăși instituția răspunderii juridice, în contextul transformărilor intervenite, pe tărâm legislativ, atât în România cât și în Republica Moldova, în vederea identificării fațetelor răspunderii juridice a rolului și locului formelor răspunderii juridice în sistemul răspunderii juridice dar și în vederea reconfigurării noțiunii de structură a formelor răspunderii juridice.

Răspunderea juridică, în general și formele acesteia, în special, reprezintă instituții esențiale ale dreptului, supuse unui continuu proces evolutiv, în contextul evoluției societății, în ansamblu, impunându-se astfel adaptarea răspunderii juridice dar și a formelor acesteia noilor exigențe decurgând din evoluția societății. Opinăm în sensul că, în contextul evoluției continue a societății, formele răspunderii juridice sunt chemate să evolueze și să se redescopere odată cu societatea, studiul formelor răspunderii juridice fiind actual, important și provocator [53, p. 5].

Pentru a expune situația existentă în domeniul cercetărilor dedicate acestui subiect vom prezenta sursele bibliografice relevante din domeniul teoriei generale a dreptului, dar și din domeniile de ramură, fără a face abstracție de unele surse de origine filosofică. Sursele bibliografice relative la răspunderea juridică, în general, și formele acesteia, în special, sunt numeroase, diverse și relevante. Alegerea surselor bibliografice a avut ca premisă exigența de a identifica acele studii menite să contureze legătura dintre răspunderea juridică și diferitele ei forme ramurale, în vederea identificării conceptelor de răspundere juridică și formă a răspunderii juridice dar și a locului formelor răspunderii juridice în sistemul răspunderii juridice.

Răspunderea juridică, în general și formele răspunderii juridice, în special, au constituit, de-a lungul timpului, subiect de studiu pentru diverși autori, abordările fiind deseori diferite, continuând să se

contureze noi opinii relative la aceste fenomene juridice, astfel încât tema abordată în teza de doctorat este în permanență actuală. În literatura juridică de specialitate, răspunderea juridică a fost abordată atât ca o categorie generală a dreptului dar și ca o categorie de ramură proprie dreptului civil, dreptului penal, dreptului administrativ, dreptului muncii sau altei ramuri de drept. Recent, în contextul evoluției relațiilor sociale, cercetările științifice au decelat noi forme ale răspunderii juridice.

Studiind problematica abordată în teza de doctorat, nu am identificat un studiu amplu și unitar care să sintetizeze toate formele tradiționale și netradiționale ale răspunderii juridice. Există lucrări destinate cercetării unei forme concrete de răspundere juridică, autorii acestora tratând astfel într-o manieră dispersată formele răspunderii juridice, fără a sintetiza rezultatele într-un studiu unic. Analizând doctrina juridică putem concluziona în sensul că, actualmente, există o insuficientă cercetare a problemei abordate în teza de doctorat din perspectiva modificărilor legislative intervenite în România și Republica Moldova. Așadar, un studiu amplu privind formele răspunderii juridice sub imperiul noilor reglementări consacrate atât în legislația românească, dar și în legislația Republicii Moldova, este actual și deopotrivă important pentru teoria generală a dreptului, făcând posibilă conturarea unor noi tendințe în materia formelor răspunderii juridice.

Vom analiza în continuare direcții și opinii relative la formele răspunderii juridice conturate în doctrina juridică din România și din Republica Moldova.

În literatura juridică de specialitate s-au manifestat preocupări, în special, pentru categoriile de ramură ale răspunderii juridice. Studiul formelor de manifestare a răspunderii juridice constituie premisa înțelegerii instituției răspunderii juridice, în profunzimea structurii ei [212, p.164]. Formele răspunderii juridice, deși însumează diferite particularități „prezintă și o sumă de elemente comune, prin a căror sintetizare se poate elabora o definiție generală a noțiunii răspunderii juridice” [98, p.17].

Configurarea formelor răspunderii juridice a reprezentat un proces dialectiv complex, similar apariției ramurilor de drept. Încă din antichitate, s-au configurat primele forme de răspundere juridică, respectiv răspunderea juridică civilă și răspunderea juridică penală [53, p.6]. Răspunderea juridică civilă, instituție complexă a dreptului civil, reprezintă așadar una dintre cele mai importante manifestări ale răspunderii juridice, având o contribuție esențială la configurarea și fundamentarea răspunderii juridice.

În țara noastră, primele distincții dintre răspunderea penală și cea civilă, se conturează începând cu secolul al XVII-lea, în acest sens fiind „Cartea românească de învățătură. De la pravile împărățești și de la alte giudeațe” [270, p.164] sau Pravila lui Vasile Lupu de la 1646 și „Îndreptarea legii cu Dumnezeu care au toată judecata arhierească și împărătească de toate vinile preoțești și mirești” sau Pravila lui Matei Basarab [271, p.143], fiind astfel reglementate condițiile răspunderii juridice pentru prejudiciile cauzate de animale dar și abandonul noxal, care îngăduie exercitarea răzbunării private. Merită amintită și Pravilniceasca Condică care consacră răspunderea civilă întemeiată pe vinovăția

persoanei iresponsabile, reglementând astfel răspunderea părinților pentru daunele cauzate de copiii lor minori, astfel: ”... iar de vor fi copii sub ocrotirea părinților, fiind încă nevârstnici, și vor greși, atunci se învinuiesc părinții pentru nepurtarea de grijă a fiilor lor sau și pentru rea creștere și nepovățuire ” [268, p.130]. *Legiuirea Caragea* [267, p.150], cu aplicabilitate în Tara Românească și *Codul Calimah* [269, p.387], cu aplicabilitate în Moldova reglementează principiul general de răspundere juridică civilă întemeiată pe ideea de culpă.

În România, au abordat problema răspunderii juridice și implicit a formelor ei de manifestare autori precum: M. Costin [98], L. Barac [25, 24], M. Djuvara [111], I. Humă [150], D. Mazilu [210] S. Popescu [259; 260; 261], N. Popa [253; 254; 255; 256; 257], C. Popa [249], A. Popescu [258], P. Vonica [302], C. Voicu [300 ; 301], Gh. Mihai și Radu I. Motica [211; 212; 213], etc.

În doctrina Republicii Moldova, răspunderea juridică și, implicit, formele ei de manifestare au fost studiate, din perspectiva teoriei generale a dreptului de către reputați autori precum: D. Baltag [17; 18; 19; 20; 21], E. Aramă [11], Gh. Avornic [15,16], B. Negru [227, 228], etc. Totodată merită amintite studiile destinate identificării conceptului, esenței și aspectelor istorico-teoretice privind răspunderea juridică ale autorilor: D. Baltag, Gh. Tragone „Unele considerente referitoare la condițiile în care poate fi antrenată răspunderea juridică pentru fapta ilicită” [22], I. Graur „Probleme conceptuale privind răspunderea juridică ca formă a răspunderii sociale” [134], A. Cuznețov „Răspunderea juridică-modalitate social-juridică a realizării dreptului” [102], N. Paroșanu „Comentarii și definiții ale categoriei de răspundere juridică” [240], G.C. Ghernaja „Considerații privind asemănările și deosebirile dintre diferite forme de răspundere juridică” [126], B. Negru „Responsabilitatea și răspunderea juridică într-un stat democratic de drept” [228] , O. Chicu „Aspecte istorico-teoretice privind răspunderea juridică”[58].

În doctrina juridică moldovenească, în lucrarea destinată formelor răspunderii juridice, Elena Cojocari tratează răspunderea juridică și formele ei de manifestare care se nasc pe tărâmul relațiilor economice întrucât, în opinia autoarei, aceste raporturi juridice conferă cu precădere posibilitatea subiecților de drept de a-și valorifica drepturile economice [85, p.5]. Astfel, sunt analizate răspunderea civilă, penală, administrativă în materia relațiilor economice [85, p. 11]. Sunt tratate ca fiind forme ale răspunderii civile delictuale în dreptul economic: răspunderea civilă delictuală pentru prejudiciile cauzate prin fapta proprie; răspunderea civilă delictuală pentru prejudiciul cauzat prin vătămarea integrității corporale, sănătății și decesul persoanei; răspunderea civilă delictuală pentru prejudiciul cauzat de un izvor de pericol sporit; răspunderea civilă delictuală pentru prejudiciul cauzat de minori; răspunderea civilă delictuală pentru prejudiciul cauzat de persoanele juridice; răspunderea civilă delictuală pentru prejudiciul cauzat de o autoritate publică sau o persoană cu funcții de conducere; răspunderea civilă delictuală pentru prejudiciul cauzat de organele de anchetă, procurori, judecători; răspunderea civilă delictuală pentru prejudiciul cauzat în stare de legitimă apărare și în caz de extremă

necesitate și garantarea dreptului constituțional la un mediu înconjurător sănătos prin intermediul răspunderii juridice civile delictuale [85, p. 115].

În doctrina juridică din Republica Moldova, un tratat complex dedicat studiului fenomenului răspunderii juridice din perspectivă doctrinară, metodologică și practică aparține Profesorului D. Baltag [18]. În studiul menționat, Profesorul Baltag tratează următoarele forme ale răspunderii juridice: răspunderea civilă, răspunderea penală, răspunderea constituțională, răspunderea administrativă și răspunderea materială. Totodată, au fost analizate aspectele doctrinare ale identificării formelor răspunderii juridice, abordările conceptuale privind formele răspunderii juridice în ramurile de bază ale dreptului, dar și curente conturate în știința juridică relative la înțelegerea formei răspunderii juridice.

Profesorul Gh. Avornic în studiul dedicat teoriei generale a dreptului, tratând instituția răspunderii juridice, analizează conceptul, temeiurile, funcțiile, principiile, finalitatea, subiecții dar și formele sau modalitățile răspunderii juridice. În accepțiunea reputatului profesor „compararea și delimitarea formelor răspunderii juridice prezintă importanță teoretică, dar mai ales practică, deoarece stabilirea naturii juridice a răspunderii în fiecare caz concret privește calificarea juridică a situației de fapt, ca fază a aplicării dreptului, de interes major, atât pentru individ cât și pentru întreaga societate” [16, p.297]. În tratatul sus menționat Profesorul Avornic reclamă existența următoarelor forme de răspundere juridică: răspunderea constituțională, răspunderea administrativă, răspunderea disciplinară, răspunderea penală, răspunderea civilă, răspunderea comercială, răspunderea materială, răspunderea patrimonială a membrilor cooperatori și răspunderea familială, arătând totodată faptul că anumite forme de răspundere juridică precum răspunderea constituțională, răspunderea familială sau comercială, deși sunt amintite în literatura juridică, nu sunt denumite ca atare în lucrările de ramură [16, p. 298].

Studiind problematica abordată în teza de doctorat, am identificat, de asemenea, existența unor studii și lucrări destinate unor forme concrete de răspundere juridică, precum răspunderea juridică civilă, răspunderea juridică penală, răspunderea juridică administrativă, răspunderea juridică constituțională, răspunderea juridică financiară, răspunderea în dreptul mediului, răspunderea medicală, răspunderea juridică profesională, răspunderea juridică patrimonială, respectiv răspunderea juridică materială.

În materia răspunderii juridice civile am identificat și studiat următorii autori: M. Anghel, Fr. Deak, M.F. Popa [7], C. Stătescu C., C. Bîrsan [279], L.R. Boilă [34; 35], M. Eliescu [120], I. Filipescu [123], L. Pop, F.I. Popa, S.T. Vidu [248], I. Adam [1], M.B. Cantacuzino [44]. Răspunderea juridică civilă a fost îndelung tratată atât în literatura juridică autohtonă cât și în literatura de specialitate din străinătate, de autori precum: Terré Fr., Simler Ph., Lequette Y. [315], Viney G. [317, 318], Flour J., Aubert J.L., Savaux É[306], Planiol M. [312], Ripert G. [314], Lalou H. [308], Ihering R. von. [307].

Actualmente, progresul tehnico-științific, care stă la baza unui viitor prosper, deși orientat, cu precădere, spre dezvoltare și bunăstare, poate reprezenta în egală măsură o sursă de pericol pentru natură

și, implicit, pentru om. Activitatea tehnică și științifică este chemată astfel să se focalizeze, sub presiunea unor inevitabile evenimente catastrofale, în scopul anticipării și prevenirii acestor pericole cu repercursiuni ireparabile, dar posibile. Acestea sunt premisele conturării răspunderii civile delictuale preventive, întemeiată pe ideea de precauție și prevenție, orientată spre viitor, menită să ofere protecție generației prezente și celor viitoare [52, p. 39].

Reprezentanți de seamă ai doctrinei juridice autohtone, precum L. Pop ș.a. [248], I. Adam [1], R.L.Boilă [34, 35] admit că răspunderea civilă clasică fundamentată pe sancționarea persoanei responsabile pentru prejudicii deja produse, este lipsită de eficacitate în fața unor potențiale pericole și prejudicii viitoare, previzibile sau imprevizibile, estimabile sau incomensurabile. În acest context, se impune reglementarea unei răspunderi civile anticipative menită să satisfacă nevoile sociale actuale, centrate pe precauție și prevenție, în defavoarea celor axate pe ideea de sancțiune și reparație, care sunt specifice răspunderii pentru evenimentele deja produse, nu potențiale sau virtuale.

Opinăm în sensul că, principiul reparațiunii, element esențial al legislației europene, este greu de adaptat construcției clasice a răspunderii civile, exclusiv reparatorie și, din această perspectivă, se impune consacrarea legislativă a răspunderii civile anticipative.

Răspunderea penală, raport juridic penal, de constrângere, născut urmarea săvârșirii unei infracțiuni, raport ce se stabilește între stat și infractor, al cărui conținut constă, pe de o parte, în dreptul statului de a trage la răspundere pe infractor, de a-i aplica pedeapsa prevăzută de legea penală și de a-l constrânge să o execute, iar, pe de altă parte, în obligația infractorului de a răspunde pentru fapta sa și de a se supune sancțiunii aplicate în vederea restabilirii ordinii de drept, are ca unic temei infracțiunea.

În ceea ce privește răspunderea juridică penală, la baza cercetării noastre au stat operele autorilor: G. Antoniu [8; 9; 10], M. Basarab [26], C. Bulai [41; 42; 43], V. Dongoroz [115; 116], N. Giurgiu [130], I. Oancea [230], M. Udrioiu [296], F. Streteanu [280; 281], S. Bogdan [33]. Relativ la răspunderea penală, am identificat studii dedicate acestei forme de răspundere juridică și în doctrina juridică din Republica Moldova reprezentată de autorii: N. Manole [208], Gh. Alecu [4], M. Dogaru [113; 114], L. Simion [274], N. Paroșanu [241].

Răspunderea penală obiectivă generează, în doctrina juridică autohtonă dar și în doctrina juridică din străinătate reale controverse. Tributar principiului legalității incriminării *nullum crimen sine culpa* (nicio infracțiune nu există în afară de lege), legiuitorul român nu recunoaște explicit o răspundere penală obiectivă, axată exclusiv pe legătura de cauzalitate dintre faptă și rezultat. Negarea răspunderii penale obiective vine în întâmpinarea unei tradiții îndelungate care a perpetuat dogma răspunderii penale bazate pe vinovăție postulată de școala clasică de drept penal. Complexitatea și ambiguitatea acestei probleme a generat în doctrina juridică autohtonă rezerve privind tratarea răspunderii penale obiective în dezbaterile doctrinare. Cu toate acestea există referințe la diverse forme de răspundere

juridică penală obiectivă la autori precum G. Antoniu [9, p.199] și V.Paşca [243, p. 23], F. Streteanu [281, p. 396-398] sau S. Bogdan [33, p. 143].

Ne raliem autorilor care susțin teza conform căreia răspunderea juridică ce antrenează aplicarea măsurilor de siguranță nu poate fi, decât o răspundere obiectivă, care are un caracter eminemente preventiv [243, p. 23]. În accepțiunea altor autori, măsurile de siguranță cu caracter medical curativ nu ar putea fi sancțiuni penale deoarece sunt luate în favoare făptuitorului și pot fi dispuse în mod provizoriu de organele de urmărire penală, or, numai organele de judecată pot aplica sancțiuni penale [26, p.292]. Se susține totodată că măsurile de siguranță nu ar putea avea caracter de constrângere, deoarece ocrotirea sănătății persoanei nu poate avea caracter de constrângere și prin ele nu s-ar aduce o restrângere a libertății persoanei. Aceste argumente ar putea face să se clatine teoria răspunderii penale obiective creionate de V. Pașca însă nu sunt de natură să ne abată de la poziția acestui autor pe care o susținem în totalitate.

Răspunderea juridică administrativă, ca formă distinctă a răspunderii juridice, a fost abordată atât în literatura juridică autohtonă cât și în literatura de specialitate din străinătate. Studiind doctrina juridică, am identificat un consens de opinii relativ la configurarea răspunderii juridice ca instituție esențială a dreptului administrativ, formă energică de constrângere statală, urmarea nașterii unui raport juridic administrativ de conflict [85, p. 21].

Relativ la formele răspunderii juridice în domeniul dreptului administrativ, în literatura juridică de specialitate autohtonă s-au conturat mai multe direcții de opinii. Autori precum V. Vedinaș [298; 299], Gh. T. Zaharia [304], O. B. Zaharia [304], T. I. Budeanu [304], T. A. Chiuriu [304], M. Preda [262; 263], I. Rusu [272] susțin clasificarea tripartită a răspunderii juridice în dreptul administrativ, apreciind că răspunderea juridică, instituție juridică esențială în sfera dreptului administrativ se manifestă în următoarele trei forme: răspunderea administrativ-disciplinară, răspunderea administrativ-contravențională și răspunderea administrativ-patrimonială. Alți reprezentanți ai doctrinei dreptului administrativ precum A. Iorgovan [153; 154], D. Brezoianu [40], A. Trăilescu [289], C. Manda [206] și alții acceptă existența, în materia dreptului administrativ, a două forme de răspundere, individualizate printr-o sancțiune represivă, respectiv răspunderea administrativă propriu-zisă și răspunderea contravențională și a unei forme de răspundere individualizată printr-o sancțiune reparatorie, respectiv răspunderea administrativ-patrimonială. Autorii A. Țiclea [294], M. A. Hotca [149], I. Alexandru [151], M. Căraușan [151], D. Dincă [151], I. Poienaru [246; 247], V. Negruț [229] și alții abordează răspunderea contravențională ca formă distinctă de răspundere juridică. Răspunderea contravențională se conturează astfel ca o instituție juridică recentă a dreptului autohton.

În doctrina franceză, răspunderea juridică administrativă a fost tratată ca formă a răspunderii juridice de savanți renumiți precum: Pinto Roger, Grawitz Madeleine [311], LeBlanc Marc [309], Leroy -Claude Rose Marie [310], Richier Georges [313], Dugue Alain [305].

În literatura juridică de specialitate din Republica Moldova, nu există un consens de opinii relativ la formele răspunderii juridice în materia dreptului administrativ. Analizând formele răspunderii juridice proprii dreptului administrativ, M. Orlov [237, p.40], dezvoltând teoria Profesorului A. Iorgovan, admite divizarea tripartită a formelor răspunderii juridice în dreptul administrativ: răspunderea administrativă propriu-zisă, răspunderea contravențională și răspunderea administrativ-patrimonială, pornind de la cele trei categorii de ilicit administrativ, respectiv: ilicitul administrativ propriu-zis, ilicitul contravențional și ilicitul cauzator de prejudiciu material sau moral. În accepțiunea unui alt reprezentant al doctrinei juridice din Republica Moldova, I. Creangă [101, p. 304], răspunderea contravențională reprezintă o instituție proprie dreptului administrativ. Răspunderea administrativă este incidentă ori de câte ori se săvârșește o abatere de natură administrativă și se manifestă sub două forme: răspunderea administrativă în ipoteza săvârșirii contravențiilor administrative și răspunderea disciplinară în ipoteza săvârșirii unei abateri disciplinare.

Reprezentanți de seamă ai doctrinei juridice moldovenești de drept contravențional, Sergiu Furdui și Victor Guțuleac s-au impus că primii cercetători autohtoni care susțin, cu argumente științifice, în lucrări monografice sau publicații periodice precum „Dreptul contravențional” [125], „Procedura în cazurile cu privire la contravențiile administrative” [124], „Tratat de drept contravențional” [139], „Drept contravențional” [137] existența răspunderii contravenționale ca formă distinctă de răspundere juridică, dar și a dreptului contravențional ca ramură de sine stătătoare a sistemului de drept din Republica Moldova.

Analizând situația în domeniul de cercetare a răspunderii contravenționale am identificat astfel opinii și viziuni contradictorii. Din această perspectivă, actualitatea răspunderii contravenționale ca formă distinctă a răspunderii juridice, se afirmă și mai pregnant, aceasta reprezentând una dintre metodele importante de constrângere statală în materia combaterii contravenționalității. Oportunitatea investigațiilor științifice în această materie este justificată, numeroase aspecte ale acestei instituții juridice rămânând așadar în așteptarea cercetătorilor. Din această perspectivă, merită menționate următoarele studii în materia răspunderii contravenționale: V. Guțuleac „Drept contravențional-ramură sau subramură a sistemului de drept în Republica Moldova” [141], V. Guțuleac „Răspunderea contravențională este sau nu este o modalitate de asigurare a ordinii” [143], V. Guțuleac, A. Boghin „Responsabilitatea și răspunderea juridică - metode de constrângere în administrarea publică” [140], V. Guțuleac, I. Spînu, S. Maslov „Corelația instituțiilor juridice: raportul juridic de conformare și raportul juridic de conflict cu responsabilitatea juridică și răspunderea juridică în dreptul contravențional” [144], S. Cobăneanu, N.

Botnaru „Unele aspecte ale răspunderii contravenționale ca formă de răspundere juridică”[61], E. Comarnițaia, E. Zlateva „Dreptul contravențional ca ramură a sistemului de drept: evoluția lui” [86], V. Guțuleac, E. Comarnițaia „Delimitarea răspunderii contravenționale de cea administrativă” [142], V. Guțuleac, E. Comarnițaia „Responsabilitatea juridică și răspunderea juridică în dreptul contravențional” [138]. Totodată merită menționat studiul doctoral al E. Comarnițaia [87] relativ la răspunderea contravențională ca modalitate a constrângerii statale în domeniul asigurării ordinii de drept, care tinde la identificarea și argumentarea răspunderii contravenționale ca formă distinctă a răspunderii juridice și la evidențierea rolului ei ca măsură de constrângere statală în domeniul asigurării ordinii de drept, în scopul determinării rolului și locului răspunderii contravenționale în sistemul metodelor de constrângere statală, aplicate întru asigurarea ordinii de drept.

În literatura juridică moldovenească, Gh. Costachi [92, p.189], în lucrarea sa: „Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova”, consideră că: „Spre deosebire de răspunderea civilă și de cea penală, cunoscute în anumite forme, încă din antichitate, răspunderea administrativă este relativ tânără. Ea are aproximativ două secole de când a fost instituită, în urma revoluțiilor burgheze franceze, ca răspundere a administrației (a puterii executive) pentru daunele aduse particularilor prin activitate ilicită. Inițial, răspunderea administrativă s-a angajat ca răspundere pentru prejudiciu cauzat particularilor din culpa organelor administrației publice, iar ulterior s-a admis și tragerea la răspundere administrativă a funcționarilor publici vinovați.”

Relativ la răspunderea administrativ- patrimonială merită amintite lucrările autorilor V.Gh. Tarhon „Răspunderea patrimonială a organelor administrației de stat și controlul jurisdicțional indirect al legalității actelor administrative” [286] , M. Lepădătescu „Natura juridică a răspunderii patrimoniale a organelor administrației de stat pentru pagubele pricinuite prin actele lor ilegale” [202], I.Petre „Considerații în legătură cu răspunderea patrimonială a statului și a judecătorilor și procurorilor, pentru erori judiciare, în lumina dispozițiilor constituționale și legale”[245] cu răspunderea patrimonială a statului și a judecătorilor și procurorilor, pentru erori judiciare, în lumina dispozițiilor constituționale și legale” [245], R. Iosof „Considerații asupra naturii juridice a răspunderii statului pentru erori judiciare” [155], O. Puie „Răspunderea autorităților publice și a persoanelor fizice pentru prejudiciile cauzate în materia contenciosului administrativ, precum și aspecte privind răspunderea patrimonială a statului pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare” [266].

Apresiasi ca nefiind pe deplin elucidate domeniile de aplicabilitate ale răspunderii administrative, V. Botomei în Teza de doctorat cu titlul „Raspunderea administrativa: Aspecte practico-stiintifice in plan comparat Republica Moldova-Romania” [39] a cercetat aspectele legate de normele de drept aplicabile în materia răspunderii administrative din Republica Moldova, în plan comparat cu România, făcând propuneri de lege ferenda în sensul adaptării normelor legislative din ambele țări la

noile tipuri de fapte ilicite incidente în domeniul puterii executive și puterii judecătorești, precum și în rândul altor domenii care, prin organizare și funcționare, reclamă adoptarea unor noi reglementări necesare pentru eficientizarea răspunderii administrative.

În doctrina din Republica Moldova au manifestat preocupări privind studiul răspunderii juridice a statului E. Moraru „Aspecte ale mecanismului răspunderii juridice a statului în Republica Moldova” [216], „Modelul sistemic al răspunderii juridice în dreptul public și dreptul privat” [217].

În literatura din Republica Moldova, în contextul multiplelor discuții și dispute referitoare la răspunderea juridică a statului în dreptul intern, nu s-a conturat, actualmente, o concepție unică relativă la răspunderea juridică a statului, generând dificultăți în ceea ce privește abordarea, într-o nouă manieră a răspunderii statului în diversele sale ipostaze, menită să scoată în evidență esența, conținutul, formele, principiile și funcțiile răspunderii juridice a statului. Un studiu doctoral dedicat exclusiv răspunderii juridice a statului în dreptul intern a fost realizat de către E. Moraru „Răspunderea juridică a statului în dreptul intern” [218] în vederea înțelegerii instituției răspunderii juridice a statului și determinării locului și rolului mecanismului răspunderii juridice a statului în calitate de instituție interramurală de drept. În opinia autoarei aspectele istorice, teoretice și practice ale răspunderii juridice a statului nu au constituit obiect al cercetărilor științifice manifestate în doctrina juridică a Republicii Moldova, astfel încât efectuarea unui studiu complex de analiză juridică comparativă, prin prisma teoriei generale a dreptului, a apariției, evoluției și funcționării instituției răspunderii juridice a statului, atât în baza reglementărilor existente în Republica Moldova, cât și în baza celor din alte state este actual și util.

Configurarea răspunderii constituționale ca formă distinctă a răspunderii juridice este determinată, în opinia noastră, de tendințele actuale ale dreptului public care decelează sistemele constituționale și instituțiile politice contemporane. Răspunderea în dreptul constituțional reprezintă, în opinia noastră, o instituție juridică a cărei actualitate este astăzi mai pregnantă ca oricând, în contextul afirmării practicii constituționale în statele aflate în tranziție de la un regim totalitar la unul democratic.

Tratatele de drept constituțional nu analizează răspunderea constituțională ca formă distinctă de răspundere juridică. Practica constituțională confirmă necesitatea determinării și reglementării mult mai riguroase a răspunderii organelor, instituțiilor și autorităților statului, raportat și la exigența alinierii legislației noastre la *aquis*-ul comunitar.

Fenomene relative la actualitatea constituțională sunt tratate de doctrina autohtonă de renume autori precum I. Muraru și E. S. Tănăsescu [220], C. Ionescu [152], C. Gilia [127], C. Călinoiu și V. Duculescu [45], etc. În literatura juridică din Republica Moldova, controversile pe marginea existenței răspunderii constituționale s-au soldat cu o serie de rezultate pozitive, dar până în prezent nu s-a conturat o viziune unică relativă la temeiul, esența, limitele, sancțiunile, mecanismele realizării și subiecții acestei forme de răspundere. Am identificat autori care, în studii de specialitate, au abordat particularitățile

răspunderii constituționale: Gh. Costachi, I. Iacub „Responsabilitatea ministerială-instituție indispensabilă Republicii Moldova ca stat de drept” [97], Gh. Costachi, O. Arseni „Abordarea terminologică a răspunderii constituționale și sursele acesteia” [93], Gh. Costachi, O. Arseni „Reflecții asupra instituției răspunderii în dreptul constituțional” [94], Gh. Costachi, O. Arseni O. „Temeiurile răspunderii constituționale-particularități și semnificație” [95], I. Muruianu „Subiecții răspunderii constituționale. Considerații generale [221], Gh. Costachi, I. Muruianu I. „Răspunderea constituțională a deputaților, miniștrilor și a altor subiecți de drept constituțional” [96], I. Guceag „Drept electoral” [136], Smochină A., Goriuc S. „Natura juridică a mandatului prezidențial” [276].

Relativ la răspunderea constituțională, merită a fi menționate și tezele de doctorat elaborate de Hlipcă Adriana: Răspunderea în dreptul constituțional (studiu juridico-comparativ) (Teză de doctor în drept. Chișinău, 2010) [145] având ca scop cercetarea aprofundată a esenței și a conținutului răspunderii în dreptul constituțional cu referire directă doar la răspunderea Șefului statului, a Guvernului și a membrilor lui și B. Slipenschi: Influența formei de guvernare asupra dezvoltării instituției șefului statului (Teză de doctor în drept. Chișinău, 2006, 141 p.) [275], dar și a S. Goriuc: Locul și rolul Președintelui Republicii Moldova în sistemul autorităților publice și în asigurarea echilibrului în societate (Teză de doctorat. Chișinău, 2006, 120 p.) [133] etc.

Putem concluziona în sensul că, până în prezent, nu este aprofundat, nu este lărgit fundamentul teoretic al răspunderii constituționale, nu este creată o concepție integră și eficientă despre organizarea și funcționarea răspunderii constituționale în condițiile actuale.

Din perspectivă doctrinară, răspunderea patrimonială în dreptul muncii a fost tratată de autorii: A. Țiclea [295], T.I. Ștefănescu [285], V.I. Câmpenau [46]. În plan legislativ, în România, este reglementată răspunderea patrimonială, fiind înlăturată răspunderea materială consacrată anterior sub imperiul vechiului Cod al muncii [66].

Răspunderea materială a constituit, de asemenea, obiect de studiu pentru reprezentanții doctrinei interne și internaționale. În doctrina autohtonă, autori precum S. Popescu [260; 261], G. Vrabie [303], Gh. Lupu [205] au abordat aspecte fundamentale ale răspunderii juridice, tratând implicit, din anumite perspective și răspunderea materială. În principiu, răspunderea materială a constituit obiectul de studiu al lucrărilor specialiștilor din domeniile dreptului civil și al dreptului muncii. Răspunderea materială continuă să fie reglementată și astăzi în țara noastră prin dispozițiile Ordonanței Guvernului privind răspunderea materială a militarilor [232] aplicabilă și salariaților civili din cadrul unităților militare aparținând Ministerului Apărării Naționale, Ministerului Administrației și Internelor, Serviciului Român de Informații, Serviciului de Protecție și Pază, Serviciului de Informații Externe, Serviciului de Telecomunicații Speciale și Ministerului Justiției și Libertăților Cetățenești.

În literatura juridică din Republica Moldova, tratatele de dreptul muncii reflectă, de regulă, răspunderea materială ca formă de răspundere a angajaților față de întreprinderea angajatoare. Această abordare este una limitată, fiind necesară o abordare mult mai amplă întrucât trăsăturile distinctive ale acesteia nu sunt proprii dreptului muncii, regăsindu-se în diferite ramuri de drept. Recent, autorii de drept administrativ tratează răspunderea administrativ patrimonială ca formă de manifestare a răspunderii administrative. Această formă de răspundere materială/patrimonială este tratată în Republica Moldova de autori precum M. Orlov potrivit căreia răspunderea juridică administrativă se manifestă sub trei forme: răspunderea administrativă tipică, răspunderea contravențională și răspunderea administrativ patrimonială (materială) [237, p.40-41]. În literatura juridică recentă din Republica Moldova am identificat studii privind răspunderea materială aparținând autorilor T. Negru și C. Scorțescu „Răspunderea materială” [226], conform cărora în Republica Moldova Codul Muncii din 2003 instituind principiile răspunderii materiale statornicite în jurisprudență, consacră pentru prima dată răspunderea materială nu doar pentru repararea prejudiciului material dar și pentru repararea prejudiciului moral.

Relativ la configurarea răspunderii materiale ca formă a răspunderii juridice, merită menționat studiul doctoral elaborat de A. Giurcău cu titlul „Răspunderea materială - modalitate a răspunderii juridice” [129], conform căruia, în prezent, este reclamat studiul răspunderii materiale ca o formă interramurală de răspundere juridică. Scopul studiului doctoral sus menționat constă în cercetarea răspunderii juridice materiale ca instituție interramurală și modalitate a răspunderii juridice, cu titlu de factor ce exercită un real impact asupra dreptului de proprietate al subiectului care urmează să fie tras la răspundere materială/patrimonială, dar și cu titlu de element structural funcțional al garantării exercitării dreptului de proprietate. Autorul studiului doctoral învederează faptul că, în doctrina juridică nu s-a conturat, până în prezent, o teorie unică relativ la conturarea răspunderii materiale ca o formă distinctă de răspundere juridică ce se extinde asupra mai multor ramuri de drept. În marea majoritate a cazurilor aceasta este tratată ca o simplă obligație subiectivă a persoanei, decurgând dintr-un raport juridic născut urmarea cauzării unui prejudiciu unui bun sau unui drept patrimonial concret sau într-o altă ipoteză, drept măsură sancționatorie suplimentară, reglementată de normele juridice.

Un bilanț al evoluției legislative menit să confere un nou vector obiectivelor, principiilor și funcțiilor răspunderii juridice constă în apariția unor forme noi de răspundere juridică precum răspunderea financiară, răspunderea medicală, răspunderea profesioniștilor, etc.

Actualmente, în doctrina juridică, s-au conturat teorii diferite privind locul răspunderii financiare în sistemul de drept al răspunderii juridice. În România și în Republica Moldova, răspunderea financiară nu este abordată ca fiind o formă distinctă de răspundere juridică. Doctrinarii români, tratând evaziunea fiscală, controlul financiar dar și rolul Curții de Conturi în domeniul financiar, analizează

încălcările din acest domeniu ca fiind contravenții sau infracțiuni. În România am identificat teorii privind răspunderea financiară la autorii D.D. Șaguna, D. Șova [282, 284], D.D. Șaguna, M.A. Rațiu [283], Gh. Alecu [5], E. Bălan [28], I. Turcu [292].

În Republica Moldova, răspunderea financiară a fost abordată de autorii A. Armeanic ș.a. [12], Gh. Costachi, I. Iacub [91], A. Procopovici [264]. Profesorul D. Baltag a identificat în tendințele actuale relative la răspunderea financiară. Potrivit unei tendințe, răspunderea financiară trebuie tratată ca fiind formă distinctă, a răspunderii juridice. O altă tendință vizează manifestarea răspunderii contravenționale sub două forme: răspunderea financiară și răspunderea fiscală, iar potrivit altei tendințe răspunderea financiară se manifestă sub forma răspunderii fiscale și bugetare. În sfârșit, răspunderea financiară constituie o formă de răspundere care, în viitor, își va afirma particularitățile specifice, din perspectiva unei alte tendințe [19, p.146]. În Republica Moldova, teza de doctor elaborată de A. Procopovici [270] reprezintă o primă încercare de a demonstra existența răspunderii financiare drept formă distinctă de răspundere juridică. Potrivit acestui autor, răspunderea financiară este o formă distinctă a răspunderii juridice care se manifestă prin modalități precum cea fiscală, bugetară, valutară și bancar-publică.

Analizând literatura juridică de specialitate putem concluzia în sensul că, deși inițial majoritatea autorilor negau existența răspunderii financiare ca formă distinctă de răspundere juridică, actualmente tot mai mulți autori recunosc conturarea răspunderii financiare ca formă distinctă a răspunderii juridice în contextul evoluției continue a relațiilor sociale.

Opinăm în sensul că, dreptul financiar reprezintă o ramură distinctă de drept care, în timp, s-a delimitat de dreptul administrativ în condițiile specializării legislației. Evident, delimitarea nu a intervenit parțial prin menținerea răspunderii juridice în sfera dreptului administrativ; existența răspunderii reprezintă un semn al metodei reglementării relațiilor sociale din perspectivă juridică dar și un argument în susținerea independenței ramurii de drept.

Controversele și frământările de la începutul secolului XXI au impulsionat legiuitorul contemporan să depună toate diligențele pentru conturarea unor soluții, cu aplicabilitate concretă, în materia responsabilității medicale, prin individualizarea dreptului comun în materia răspunderii civile. În doctrina juridică recentă, odată cu intrarea în vigoare a Legii privind reforma în domeniul sănătății [174], recunoscut ca fiind un autentic Cod al sănătății, s-a acreditat ideea conturării unei noi ramuri de drept, dreptul medical, situată la granița dreptului public cu dreptul privat. Răspunderea medicală a fost tratată de autori precum F. I. Mangu „Malpraxisul medical. Răspunderea civilă medicală” [207], I.F. Popa „Răspunderea civilă medicală” [250], A.T. Moldovan „Dreptul medical-ramură distinctă de drept” [215], „Tratat de drept medical” [214], G. Năsui „Practica medicală. Ghid juridic” [222], „Malpraxisul medical. Particularitățile răspunderii civile medicale” [223], R. Ozun, E. Poenaru „Medic,

societate, răspundere. Responsabilitatea profesională și socială a medicului” [229], E. Lupan „Raporturile juridice de protecția mediului de viață a populației” [203], L.R. Boilă „Răspunderea profesioniștilor în dreptul medical-o nouă ipoteză de răspundere civilă” [36], „Discuții privitoare la natura juridică a răspunderii civile a medicului față de pacientul său” [38], „Natura juridică a răspunderii civile a personalului medical în dreptul român” [37], I. Turcu „Dreptul sănătății. Frontul comun al medicului și juristului” [293], Faigher A. „Riscul în activitatea medicală [122].

În contextul evoluțiilor legislative, doctrinare și jurisprudențiale în materia răspunderii medicale, apreciem că răspunderea civilă medicală este o răspundere specială, indiferent dacă raportul juridic născut între pacient și medic, respectiv furnizor de servicii medicale sunt de natură contractuală sau extracontractuală, adică legală.

Răspunderea juridică prezintă multiple particularități și în domeniul protecției mediului. Deși, încercările de a crea un delict propriu vătămării mediului, menit să reprime, la nivel global, ilicitul ecologic nu au condus către un rezultat concret, în doctrina juridică de specialitate se admite constant că mugurii unei reforme, din perspectivă ecologică, relativ la principalele forme de răspundere, au apărut. Relativ la construcția și evoluția răspunderii în dreptul mediului, în plan doctrinar, se remarcă autori, precum M. Duțu, A. Duțu „Dreptul mediului” [119], E. Lupan „Dreptul la îndemnizație a victimei poluării” [204], M. Pătrăuș „Răspunderea civilă pentru dauna ecologică” [244], Marinescu D. [209].

În opinia noastră, în dreptul intern regimul juridic al răspunderii civile în domeniul protecției mediului prezintă o serie de particularități menite să-i confere statutul unei răspunderi speciale.

În doctrina moldovenească s-a afirmat că promovarea și dezvoltarea politicii mediu, fundamentată sub aspect științifico-tehnic va permite Republicii Moldova alinierea la valorile civilizației europene, contribuind astfel la realizarea obiectivului fundamental, respectiv: asigurarea cetățenilor țării cu un mediu sănătos de viață în condițiile unui nivel de trai cât mai decent. Am identificat o serie de lucrări destinate studiului răspunderii în dreptul mediului, dintre care amintim pe cele mai reprezentative, aparținând autorilor: Ș. Belecciu, A. Rotaru „Politica de mediu a Republicii Moldova-cadru general de realizare a protecției mediului înconjurător” [29], S. Arnăuț „Răspunderea juridică în dreptul mediului” [13], M. Solomon „Cauzele care exclud răspunderea civilă pentru daunele ecologice” [277], C. Kirmici „Răspunderea civilă pentru prejudiciul cauzat de produse defectuoase, conform directivei 85/374/CEE” [157], V. Ursu „Unele probleme ce vizează răspunderea penală și administrativă pentru nerespectarea legislației ecologice” [297].

În prezent, în literatura juridică de specialitate se vorbește despre configurarea unui veritabil drept al consumatorilor sau consumului, o instituție juridică hibridă [248, p. 531] și complexă, compusă din norme de drept civil, penal, administrativ, etc. [132, p.7-27]. Autori care au manifestat interes în

această materie sunt I. Fl. Popa „Obligația de securitate-mijloc de protecție a consumatorului” [251], C. Teleagă „Principiul precauției și viitorul răspunderii civile” [287].

În opinia noastră, regimul juridic al răspunderii pentru pagubele generate de produsele cu defecte, reglementat prin norme imperative, de ordine publică prezintă o serie de particularități și semne menite să-i confere statutul unei răspunderi juridice distincte.

În sistemele occidentale de drept este reglementată răspunderea profesioniștilor, fiind guvernată de principii tradiționale și relativ stabile. Răspunderea profesioniștilor a fost abordată atât în doctrina juridică autohtonă dar, cu precădere în doctrina din străinătate de autori precum L.R. Boilă „Răspunderea profesioniștilor în dreptul medical-o nouă ipoteză de răspundere civilă” [36], Ph. Le Tournieu „Responsabilité civile professionnelle” [316]. În doctrina juridică din Republica Moldova merită amintit studiul autorului O. Chicu „Unele elemente ale răspunderii profesioniștilor” [59] care trece în revistă evoluția și practica statelor privind răspunderea profesioniștilor, trasând obiectivele pe care se structurează problemele reale ale răspunderii profesionale.

Apreciem că regimul juridic al răspunderii civile a diferitelor categorii de profesioniști transcede distincția clasică dintre răspunderea delictuală sau extracontractuală și răspunderea contractuală precum și distincția dintre răspunderea civilă și orice altă răspundere patrimonială. Răspunderea civilă a diferitelor categorii de profesioniști este, în opinia noastră, o răspundere specială pentru prejudiciile cauzate circumscrisă răspunderii profesionale sau a profesioniștilor.

1.2. Nivelul de reglementare juridică a diverselor forme de răspundere juridică

Răspunderea juridică civilă a fost reglementată sub imperiul Codului civil din 1864 [62] prin dispozițiile art. 998-999, texte care s-au impus ca adevărate principii, prin dispoziții instituite în materia efectelor obligațiilor (art.1073-1090), precum și prin dispoziții aplicabile în materia contractelor speciale și numite, precum vânzarea, donația, împrumutul, locațiunea etc.

Noul Cod civil român [63] cuprinde o reglementare amplă și riguroasă a răspunderii civile. În textele noului Cod civil răspunderea civilă este reglementată principal, în Cartea a V-a „Despre obligații”, Titlul II „Izvoarele obligațiilor”, Capitolul IV, intitulat „Răspunderea civilă”, structurat pe șase secțiuni, care constituie cadrul legal al materiei. Norme speciale, aplicabile răspunderii contractuale, sunt reglementate în Capitolul II intitulat „Executarea silită a obligațiilor” din Titlul V – „Executarea obligațiilor” al Cărții a V-a „Despre Obligații”.

Noul cod civil [63], prin dispoziții exprese, reglementează distinct răspunderea civilă delictuală în raport cu răspunderea civilă contractuală. Noul Cod civil menține viziunea dualistă asupra formelor răspunderii juridice civile contractuale și delictuale, individualizând fiecare formă și reglementând omogen clauzele exoneratoare de răspundere. Existența celor două regimuri de răspundere civilă,

delictuală și contractuală, consacrate doar de către jurisprudență și doctrină pe tărâmul vechilor reglementări, abrogate actualmente, este reglementată expres în noul Cod civil.

Răspunderea civilă delictuală a fost reglementată în vechiul Cod civil [62], prin dispozițiile art. 998-1003, texte care constituie o reproducere exactă a dispozițiilor art. 1382-1386 din Codul civil francez, excepție făcând articolul 1003 care a fost inspirat de articolul 1156 din Codul civil italian [248, p. 405]. Celebrele articole 998-999 din vechiul Cod civil sunt înlocuite cu dispoziții moderne și adaptate particularităților societății secolului XXI [51, p. 13].

Noul Cod civil instituie, în prima secțiunea intitulată „Dispoziții generale” din Capitolul IV destinat răspunderii civile, prin dispozițiile art. 1349, cadrul general al răspunderii civile delictuale în sensul că orice persoană are obligația de a respecta regulile de conduită impuse de lege sau de obiceiul locului și să nu aducă atingere drepturilor și intereselor legitime ale celorlalte persoane. În secțiunea a II-a intitulată „Cauze exoneratoare de răspundere, sunt reglementate prin dispozițiile art. 1351-1356 cauzele exoneratoare de răspundere, în mod unitar, fără a distinge între răspunderea civilă delictuală sau extracontractuală și răspunderea civilă contractuală. În secțiunile III-VI, prin dispoziții aplicabile exclusiv răspunderii civile delictuale, sunt reglementate detaliat formele răspunderii civile delictuale: răspunderea pentru fapta proprie, răspunderea pentru fapta altuia și răspunderea pentru prejudiciul cauzat de animale sau de lucruri.

Răspunderea pentru prejudiciile cauzate prin fapta proprie, la nivel legislativ, a fost reglementată în Codul civil din 1864 [62], prin dispozițiile art. 998-999, astăzi abrogate, actualmente fiind reglementată prin dispozițiile art. 1357-1371 din noul Cod civil [63], care statuează regula cu valoare de principiu, conform căreia fiecare persoană este ținută să răspundă pentru fapta proprie. Conform dispozițiilor art. 998 din Codul civil din 1864 „orice faptă a omului care cauzează altuia un prejudiciu, obligă pe acela din a cărui greșală s-a ocazionat, a-l repara”, iar prin dispozițiile art. 998 se statuează în sensul că „omul este răspunsabil nu numai pentru prejudiciul ce a cauzat prin fapta sa, dar și de acela ce a cauzat prin neglijența sau imprudența sa”. Celebrele articole 998 și 999 consacrate în Codul civil din 1864, prin care este reglementată, la nivel legislativ răspunderea pentru fapta proprie, sunt asumate și dezvoltate de noul Cod civil, care dispune în temeiul dispozițiilor art. 1357 aliniat 1 în sensul că „cel care cauzează altuia un prejudiciu printr-o faptă ilicită, săvârșită cu vinovăție este obligat să îl repara” iar autorul prejudiciului răspunde, potrivit aliniatului 2 al aceluiași articol „pentru cea mai ușoară culpă”.

Noul Cod civil [63] reglementează totodată răspunderea persoanei juridice pentru fapta proprie. Sediul legal al constituirii, organizării și funcționării dar și al răspunderii persoanei juridice este instituit în Titlul IV „Persoana juridică” din Cartea I „Despre persoane” din noul Cod civil. Regimul juridic general al răspunderii persoanei juridice pentru prejudiciile cauzate prin fapta proprie este reglementat prin dispozițiile art. 1357-1371 din noul Cod civil. Reglementările speciale prin care este reglementată

exclusiv răspunderea persoanei juridice pentru fapta proprie sunt instituite prin art. 219 și art. 221 din noul Cod civil, dispoziții coroborate cu norme speciale relative la societățile comerciale, asociații, fundații, etc. Conform dispozițiilor art. 219 aliniat 1 „Faptele licite sau ilicite săvârșite de organele persoanei juridice obligă însăși persoana juridică, însă numai dacă ele au legătură cu atribuțiile sau cu scopul funcțiilor încredințate”, iar potrivit aliniatului 2 „Faptele ilicite atrag și răspunderea personală și solidară a celor care le-au săvârșit, atât față de persoana juridică, cât și față de terți.” Răspunderea persoanelor juridice de drept public este consacrată prin dispozițiile art. 221 din noul Cod civil conform cărora „Dacă prin lege nu se dispune altfel, persoanele juridice de drept public sunt obligate pentru faptele licite sau ilicite ale organelor lor, în aceleași condiții ca persoanele juridice de drept privat.”

Relativ la răspunderea pentru fapta altuia instituită ca o răspundere indirectă, complementară, în scopul protejării intereselor victimei prejudiciului, în condițiile în care principiul răspunderii pentru fapta proprie s-a dovedit a fi insuficient, este reglementată, în accepțiunea Codului civil din 1864 [62], sub trei forme: răspunderea părinților pentru faptele ilicite săvârșite de copiii lor minori, răspunderea institutorilor și meșteșugarilor pentru prejudiciile cauzate de elevii și ucenicii aflați sub supravegherea lor și răspunderea comitenților pentru prepuși. Sub imperiul vechiului Cod civil din 1864, răspunderea părinților pentru faptele ilicite săvârșite de copiii lor minori, a fost instituită prin dispozițiile art. 1000 aliniatele 2 și 5 iar răspunderea institutorilor și meșteșugarilor pentru prejudiciile cauzate de elevii și ucenicii aflați sub supravegherea lor a fost consacrată prin dispozițiile art. 1000 aliniatele 4 și 5. La nivel legislativ, răspunderea comitenților pentru prepuși a fost reglementată prin dispozițiile art. 1000 aliniat 3 din vechiul Cod civil.

În accepțiunea noului Cod civil, răspunderea pentru fapta altuia este reglementată în Capitolul IV, Secțiunea a 4-a, Titlul II al Cărții a V-a în două ipoteze: răspunderea pentru fapta minorului sau a celui pus sub interdicție prin dispozițiile art. 1372 și răspunderea comitenților pentru prepuși, prin dispozițiile art. 1373. Noul Cod civil reglementează așadar doar două ipoteze de răspundere pentru fapta altuia, având în vedere relația dintre făptuitor și persoana responsabilă, concretizată fie în controlul sau supravegherea modului de viață al minorului sau a celui pus sub interdicție, în cazul răspunderii pentru fapta minorului sau a celui pus sub interdicție, reglementată prin dispozițiile art. 1372 din noul Cod civil, fie în conducerea, îndrumarea sau controlul activității realizate de către prepuși în funcțiile încredințate sub autoritatea comitentului, în cazul răspunderii comitenților pentru prepuși instituită prin dispozițiile art. 1373 din noul Cod civil. Totodată, noul Cod civil consacră expres, prin dispozițiile art. 1374 aliniat 1 privind corelația formelor de răspundere pentru fapta altei persoane, regula solidarității răspunderii părinților.

La nivel legislativ, răspunderea pentru prejudiciile cauzate de către lucruri, animale și ruina edificiului, răspundere directă a celui care are paza juridică a lucrului, animalului sau este proprietarul

unui edificiu este reglementată, din perspectiva Codului civil de la 1864 sub trei forme: răspunderea persoanei pentru prejudiciile cauzate de lucrurile aflate în paza sa juridică, consacrată prin dispozițiile art. 1000 aliniat 1, răspunderea persoanei pentru prejudiciile cauzate de animalele aflate în paza sa juridică, instituită prin dispozițiile art. 1001 și răspunderea pentru prejudiciile cauzate de ruina edificiului legiferată prin prevederile art. 1003.

Noul Cod civil, raportat la exigențele de ordin obiectiv, decurgând din imperativul ocrotirii intereselor persoanelor împotriva prejudiciilor pe care le-ar suferi independent de vina acestora, care au dictat extinderea răspunderii civile delictuale dincolo de limitele faptei proprii, instituie prin dispozițiile art. 1379 „Alte cazuri de răspundere”, reglementând astfel posibilitatea angajării răspunderii civile delictuale a celui care ocupă un imobil, chiar fără titlu, pentru prejudiciile cauzate de lucrurile aflate în paza sa, sau pentru prejudiciul cauzat prin căderea sau aruncarea din imobil a unui lucru [1, p.187]. Noul Cod civil al României reglementează această formă a răspunderii astfel: răspunderea pentru prejudiciile cauzate de animale care se află în paza juridică a omului prin dispozițiile art. 1375 coroborat cu art. 1377; răspunderea păzitorului juridic pentru prejudiciul cauzat de lucrul aflat sub paza lui în termeniul dispozițiilor art. 1376 coroborat cu art.1377 și răspunderea proprietarului unui edificiu pentru prejudiciul cauzat de ruina acelui edificiu instituită prin dispozițiile art. 1378.

Alături de aceste cazuri sau ipoteze de răspundere civilă, noul Cod civil instituie și răspunderea pentru prejudiciile cauzate prin fapte ilicite prejudiciabile cauzate în contextul raporturilor de vecinătate dintre proprietarii de bunuri imobile, prin dispozițiile art. 630, din Capitolul III privind limitele juridice ale dreptului de proprietate privată din Titlul II „Proprietatea privată” al Cărții III „Despre bunuri” [248, p.409] Noul Cod civil reglementează prin dispozițiile art. 630 depășirea inconvenientelor normale ale vecinătății, stipulând în sarcina proprietarului care, prin exercitarea dreptului său, cauzează inconveniente mai mari decât cele normale în relațiile de vecinătate, de a-l despăgubi pe cel astfel vătămat, prin restabilirea situației anterioare atunci când acest lucru este posibil.

Răspunderea civilă contractuală a fost reglementată în Codul civil din 1864 [62] în capitolul destinat efectelor generale ale obligațiilor. În reglementarea noului Cod civil [63], răspunderea civilă contractuală este legiferată în două secțiuni diferite: în Capitolul IV intitulat „Răspunderea civilă” din Titlul II „Izvoarele obligațiilor” al Cărții aV-a „Despre obligații” dar și în Capitolul II intitulat „Executarea silită a obligațiilor” din Titlul V „Executarea obligațiilor” al Cărții a V-a „Despre obligații”, secțiunile I-IV (art.1516-1548), în special secțiunea a IV-a „Executarea prin echivalent”(art.1530-1548).

Răspunderea civilă contractuală constituie obligația oricărei persoane, parte într-un contract, de a repara prejudiciul cauzat celeilalte părți prin neexecutarea obligațiilor asumate. În acest sens, dispozițiile art. 1350 din noul Cod civil statuează: „Orice persoană trebuie să își execute obligațiile pe care le-a contractat”. Regimul juridic al răspunderii contractuale, *in extenso*, este reglementat în cadrul

materiei executării silită a obligațiilor, din Capitolul II intitulat „Executarea silită a obligațiilor” din Titlul V-Executarea obligațiilor al Cărții a V-a „Despre Obligații”. În materia răspunderii contractuale, răspunderea contractuală este, cu valoare de principiu, directă și personală. În acord cu prevederile art. 1518 alineat 1 din noul Cod civil „debitorul răspunde personal de îndeplinirea obligațiilor sale” iar în ipoteza în care o parte nu își îndeplinește obligațiile contractuale asumate, fără justificare răspunde pentru prejudiciul cauzat celeilalte părți având obligația de a repara prejudiciul, în condițiile legii.

Noul Cod civil [64] reglementează răspunderea contractuală pentru fapta altuia, ca element de noutate, prin dispozițiile art. 1519 conform căruia „dacă părțile nu convin altfel, debitorul răspunde pentru prejudiciile cauzate din culpa persoanei de care se folosește pentru executarea obligațiilor contractuale”.

În Republica Moldova răspunderea civilă este reglementată în Codul civil al Republicii Moldova [64]. Legislația Republicii Moldova nu dispune de o definiție a noțiunii de răspundere juridică civilă, iar în literatura juridică de specialitate nu există o opinie unitară în acest sens. În Codul civil al Republicii Moldova reglementarea răspunderii delictuale este inclusă într-un capitol distinct. Ne referim la Capitolul XXXIV „Obligațiile ce se nasc din cauzarea de daune”. Analizând articolele din acest capitol cu privire la răspunderea delictuală, precum și opiniile expuse în literatura de specialitate, putem menționa că răspunderea delictuală este de trei feluri: răspunderea pentru fapta proprie, reglementată prin dispozițiile art.1398; răspunderea pentru fapta altuia, reglementată prin dispozițiile art.1406, 1403, 1405; răspunderea pentru prejudiciile cauzate de un izvor de pericol sporit, produse, animale, prejudiciul cauzat prin surparea construcției, cazuri reglementate prin dispozițiile de art.1410, 1411, 1412, 1425.

Răspunderea civilă delictuală se mai poate clasifica și după fundamentul său în răspundere delictuală subiectivă și răspundere delictuală obiectivă. Învederăm faptul că divizarea răspunderii delictuale în obiectivă și subiectivă este realizată doar doctrinar. Problema răspunderii civile delictuale obiective și subiective impune, cu precădere, clarificări din perspectivă terminologică, problemă care poate fi rezolvată relativ simplu, pornind de la criteriul după care se face această delimitare, respectiv fundamentarea răspunderii. Astfel, răspunderea subiectivă are drept fundament ideea de vinovăție. În acest caz interesează atitudinea psihică pe care autorul a avut-o la momentul săvârșirii faptei ilicite sau la momentul imediat anterior săvârșirii acesteia în raport cu fapta și consecințele acesteia, adică latura subiectivă, una din condițiile obligatorii pentru antrenarea răspunderii. Răspunderea delictuală obiectivă este denumită astfel întrucât prejudiciul care a fost cauzat urmează a fi reparat de către subiectele prevăzute de lege, indiferent de vinovăția acestora în cauzarea prejudiciului. Intră în această categorie: răspunderea pe care o poartă producătorul pentru prejudiciul cauzat de un produs cu viciu instituită prin art.1426; răspunderea statului pentru erorile judiciare prevăzută de art. 1405; răspunderea pentru prejudiciul cauzat de un izvor de pericol sporit reglementată prin art.1410; răspunderea pentru

prejudiciul cauzat de animale conform art.1411 și răspunderea pentru prejudiciul cauzat prin surparea, căderea sau scurgeri din construcție reglementată prin art.1412, respectiv art. 1413.

În materia contenciosului administrativ, legea organică care reglementează condițiile și limitele exercitării dreptului persoanei vătămate de o autoritate publică de a obține recunoașterea dreptului pretins sau a interesului legitim, anularea actului și repararea pagubei este Legea contenciosului administrativ [195] care consacră principiul potrivit căruia „Orice persoana care se consideră vătămată într-un drept al său ori într-un interes legitim, de către o autoritate publică, printr-un act administrativ sau prin nesoluționarea în termenul legal a unei cereri, se poate adresa instanței de contencios administrativ competente, pentru anularea actului, recunoașterea dreptului pretins sau a interesului legitim și repararea pagubei ce i-a fost cauzată. Interesul legitim poate fi atât privat, cât și public.”

Constituția României [89], proclamând drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale ale cetățenilor, reglementează și dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică, statuând prin dispozițiile art. 52 alin. (1) în sensul că „Persoana vătămată într-un drept al său ori într-un interes legitim, de o autoritate publică, printr-un act administrativ sau prin nesoluționarea în termenul legal a unei cereri, este îndreptățită să obțină recunoașterea dreptului pretins sau a interesului legitim, anularea actului și repararea pagubei”. Conform prevederilor art. 52 alin. (2) din legea fundamentală „Condițiile și limitele exercitării acestui drept se stabilesc prin lege organică”.

În contextul legal național, Constituția României instituie, alături de răspunderea autorităților publice și a statului pentru prejudiciile cauzate prin acte administrative ilegale sau prin refuzul recunoașterii unui drept sau interes legitim, principiul răspunderii statului pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare care survine imediat, dacă se face dovada erorii judiciare [266, p.108]. Se consacră astfel răspunderea patrimonială a statului pentru erorile judiciare produse atât în procesele civile cât și în cele penale. Constituția statuează expres prin dispozițiile art. 53 alin. (3) în sensul că „Statul răspunde patrimonial pentru prejudiciile cauzate prin erorile judiciare. Răspunderea statului este stabilită în condițiile legii și nu înlătură răspunderea magistraților care și-au exercitat funcția cu rea-credință sau gravă neglijență”. Legea fundamentală recunoaște statului o acțiune în regres împotriva magistraților care și-au exercitat funcția cu rea - credință sau gravă neglijență judiciară [154, p. 461]. Răspunderea statului este stabilită în condițiile legii și nu înlătură răspunderea magistraților care și-au exercitat funcția cu rea-credință sau gravă neglijență”, aceste dispoziții constituționale fiind dezvoltate în Legea privind statutul judecătorilor și procurorilor [187]. Un alt temei al răspunderii pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare săvârșite în cauzele penale este reglementat prin dispozițiile art. 3 din Protocolul 7 C.E.D.O. [265] care statuează astfel: „Atunci când o condamnare penală definitivă este ulterior anulată sau când este acordată grațierea, pentru că un fapt nou sau recent descoperit dovedește că s-a produs o eroare judiciară, persoana care a suferit o pedeapsă din cauza acestei condamnări este despăgubită

conform legii ori practicii în vigoare în statul respectiv, cu excepția cazului în care se dovedește că nedescoperirea în timp util a faptului necunoscut îi este imputabil în tot sau în parte”.

Materia contravențiilor se bucură de o vechime remarcabilă, natura juridică a regimului contravențional fiind supusă însă, de-a lungul timpului, unor numeroase schimbări. La origine, legislația penală a consacrat ilicitul contravențional în sfera trihotomică a ilicitului penal, alături de crime și delikte. Potrivit Profesorului Dongoroz „Diviziunea tripartită cunoscută în vechiul drept francez a fost consacrată de Codul penal francez de la 1791 și de cel din Brumar anul IV apoi, prin menținerea ei în Codul penal francez de la 1810, ea și-a făcut drum în mai toate legiurile penale europene și extraeuropene” [115, p.306]. Sistemul tripartit de clasificare a infracțiunilor a fost preluat de Codul penal român din 1865, majoritatea dispozițiilor sale fiind o reproducere fidelă a Codului penal francez din 1810 dar și a celui prusian din 1851, fiind menținut în legislația penală din țara noastră până în anul 1954 [154, p. 374].

Deși se afirmă constant, în doctrina juridică, că diviziunea tripartită a ilicitului penal consacrată prin dispozițiile Codului penal din 1865 [73] a fost preluată din dreptul francez, în legislația din țara noastră, a existat anterior adoptării acestui cod o diviziune trihotomică a ilicitului penal. Astfel, prin dispozițiile Regulamentului Organic, respectiv prin dispozițiile art. 262, ale art. 416 și ale art. 317 pentru Muntenia și prin dispozițiile art. 342, respectiv art. 345 pentru Moldova a fost consacrată o diviziune trihotomică a ilicitului penal, iar prin Codica Criminală din 1841 și Codicele penal Știrbei din 1850 clasificau infracțiunile în trei mari categorii: abateri, vini și crime. Totodată, Codul Calimach, instituie o diviziune bipartită a ilicitului penal, fără a reține termenul de contravenție. Se poate statua în sensul că doar terminologia nu și ideea unei clasificări a ilicitului penal, în funcție de pericolul social al faptei a fost preluată din legislația franceză [154, p. 375].

În planul normativității juridice, în materia contravențiilor, instaurarea regimurilor totalitare a avut drept consecință dezincriminarea acesteia, respectiv scoaterea contravenției din sfera penalului și trecerea ei în sfera administrativului. În țara noastră, procesul de dezincriminare a contravențiilor s-a realizat prin Decretul pentru reglementarea sancționării contravențiilor [106], în temeiul căruia contravențiile au trecut, așadar, din sfera dreptului penal, în sfera dreptului administrativ, răspunderea contravențională fiind calificată ca o răspundere administrativă, pentru ca ulterior, în anul 1968 să fie adoptată o Lege-cadru privind stabilirea și sancționarea contravențiilor [162], abrogată ulterior prin Ordonanța Guvernului privind regimul juridic al contravențiilor [231]. Cu certitudine, noul act normativ constituie o reglementare superioară în materia contravențiilor, impunându-se totuși unele corecții adoptate prin Legea de punere în aplicare a Ordonanței Guvernului privind regimul juridic al contravențiilor [177]. După Revoluție, ideea unui Cod al contravențiilor nu a fost total abandonată, însă nu a constituit un obiectiv legislativ prioritar al perioadei de tranziție.

Constituția României reglementează, expres sau implicit, principiile răspunderii juridice administrative, în ansamblul său sau proprii fiecăreia dintre cele trei forme ale răspunderii administrative: răspunderea disciplinară, răspunderea contravențională și răspunderea patrimonială. Relativ la răspunderea administrativ-contravențională, în literatura de specialitate [299, p. 290] s-a opinat în sensul că o serie de dispoziții instituite prin Constituție, reprezintă fundamente constituționale exprese ale răspunderii contravenționale. Legea fundamentală consacră, prin dispozițiile art. 44 alin. (9) principiul legalității confiscării, aplicabil sancțiunii confiscării, sancțiune deopotrivă comună răspunderii contravenționale și răspunderii penale. În acord cu respectivele dispoziții constituționale, în condițiile legii, pot fi supuse sancțiunii confiscării bunurile destinate, folosite sau rezultate urmarea săvârșirii unei infracțiuni sau contravenții. Totodată, conform dispozițiilor art. 15 alin (2) din legea fundamentală, legea dispune numai pentru viitor, cu excepția legii penale sau contravenționale mai favorabile.

În Republica Moldova, răspunderea administrativ-contravențională este consacrată prin Codul contravențional al Republicii Moldova [65], iar răspunderea administrativ-disciplinară este reglementată prin Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public nr. 158-XVI/ 04.07.2008 [176]. Relativ la răspunderea administrativ-patrimonială, din perspectiva dispozițiilor art. 53 (1) al Constituției Republicii Moldova [90] persoana vătămată într-un drept al său de o autoritate publică printr-un act administrativ, sau prin nesolutionarea în termen legal a unei cereri este îndreptățită să obțină recunoașterea dreptului pretins, anularea actului și repararea pagubei. În Republica Moldova, răspunderea administrativ-patrimonială este reglementată prin dispozițiile speciale ale Legii contenciosului administrativ nr. 793-XIV/10.02.2000 [197].

În materia dreptului muncii, Codul muncii român [71] reglementează răspunderea patrimonială a salariaților „în temeiul normelor și principiilor răspunderii civile contractuale, pentru pagubele materiale produse angajatorului din vina și în legătură cu munca lor”, dar și răspunderea patrimonială a angajatorului care este obligat, de asemenea, „în temeiul normelor și principiilor răspunderii civile contractuale, să îl despăgubească pe salariat în situația în care acesta a suferit vreun prejudiciu material sau moral din culpa angajatorului în timpul îndeplinirii obligațiilor de serviciu sau în legătură cu serviciul”.

Răspunderea angajatorului pentru daunele morale produse salariaților a fost expres reglementată prin dispozițiile Legii privind modificarea unor dispoziții ale Codului Muncii [179], punându-se astfel capăt disputelor doctrinare relative la răspunderea angajatorului și pentru pagubele morale cauzate salariaților. Anterior acestor modificări legislative, având în vedere caracterul neunitar al jurisprudenței în ceea ce privește răspunderea angajatorului pentru daunele morale cauzate salariaților, Curtea Constituțională a statuat prin Decizia nr. 721/2006 [104] în sensul că salariații discriminați la locul de muncă pot sesiza instanța de judecată, pe calea dreptului comun, pentru a obține repararea daunelor

morale suferite în legătură cu serviciul în acord cu dispozițiile Ordonanței Guvernului privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare [233] care consacră principiul egalității între cetățeni, excluderea privilegiilor și discriminării, exercitarea dreptului la muncă, libera alegere a ocupației, condiții de muncă echitabile și satisfăcătoare, renumerație echitabilă și satisfăcătoare.

În plan legislativ, este expres consacrată, prin dispoziții speciale, răspunderea salariatului pentru daunele morale cauzate angajatorului. Prin urmare, răspunderea salariatului pentru daune morale intervine în următoarele situații expres reglementate: în ipoteza reglementată prin dispozițiile art. 19 din Codul de procedură penală [79] când prejudiciul este cauzat de salariat urmarea săvârșirii unei infracțiuni, când angajatorul, constituit parte civilă, este îndreptățit să solicite repararea daunelor morale conform legii civile; în cazul încălcării de către salariat a dispozițiilor Legii privind combaterea concurenței neloiale [159], angajatorul care a suferit daune patrimoniale sau morale, având facultatea de a sesiza instanța competentă cu o acțiune în răspundere civilă, pentru a obține repararea acestora; în ipoteza încălcării dispozițiilor Legii privind societățile comerciale [161], administratorii dar și directorii acestor societăți fiind răspunzători și pentru daune morale, conform regulilor aplicabile mandatului.

Codul muncii, reglementând răspunderea patrimonială înlătură astfel răspunderea materială consacrată anterior de vechiul Cod al muncii [69] prin dispozițiile art. 102-103 conform cărora „Apărarea valorilor materiale și spirituale ale societății socialiste reprezintă o îndatorire fundamentală a tuturor oamenilor muncii. Persoanele încadrate în muncă răspund pentru pagubele aduse avutului obștesc din vina și în legatură cu munca lor”. Răspunderea materială continuă să fie reglementată și astăzi în țara noastră prin dispozițiile Ordonanței Guvernului privind răspunderea materială a militarilor [232] incidentă și salariaților civili din cadrul unităților militare aparținând Ministerului Apărării Naționale, Ministerului Administrației și Internelor, Serviciului Roman de Informații, Serviciului de Protecție și Pază, Serviciului de Informații Externe, Serviciului de Telecomunicații Speciale și Ministerului Justiției și Libertăților Cetățenești.

În plan legislativ, în Republica Moldova Codul muncii [72] reglementează răspunderea materială în Titlul XI intitulat „Răspunderea materială”. Capitolul I al Titlului XI este destinat dispozițiilor cu caracter general relative la obligația uneia dintre părțile contractului individual de muncă de a repara prejudiciul cauzat celeilalte părți și la repararea prejudiciului material de către părțile contractului individual de muncă. Capitolul II reglementează prin art. 329-332 procedura reparării prejudiciului material și moral de către angajator, iar Capitolul III este consacrat răspunderii materiale a angajatului. Astfel, dispozițiile art. 333-347 din Capitolului III al Titlului XI stipulează limitele răspunderii materiale a salariatului, circumstanțele care exclud răspunderea materială a salariatului, cazurile de răspundere materială deplină a salariatului, contractul cu privire la răspunderea materială

deplină a salariatului, răspunderea materială colectivă, determinarea cuantumului prejudiciului, modul de reparare a prejudiciului.

Răspunderea financiară reprezintă obligația de a suporta constrângerea statală proprie legislației financiare, respectiv fiscale, bugetare, bancare, valutare iar independența acestei forme de răspundere poate fi determinată și în funcție de baza normativă constând în legislația financiară. În România principalele reglementări incidente în materia răspunderii financiare, în ansamblul său, sunt cuprinse atât în Codul fiscal al României [67] dar și în legi speciale precum: legea finanțelor publice [192], legea privind statutul Băncii Naționale [189], ordonanța de urgență privind instituțiile de credit și adecvarea capitalului [235] care reglementează abaterile în materie financiară, respectiv fiscală, bugetară, bancară sau valutară, subiecții cărora le incumbă răspunderea, procedura specială conform căreia se angajează răspunderea fiscală și propriul sistem sancționator.

În Republica Moldova, adoptarea Titlului V din Codul fiscal „Administrarea fiscală” marchează un moment esențial în procesul configurării răspunderii financiare [190]. Codul fiscal al Republicii Moldova reformează instituția răspunderii fiscale, deși nu operează cu sintagma de răspundere fiscală, reglementând prin dispozițiile sale răspunderea pentru încălcările fiscale. Totodată, Codul fiscal, prin dispozițiile art. 233 delimitează, indirect, răspunderea fiscală de alte forme de răspundere juridică pentru încălcările legislației fiscale [68]. Instituția răspunderii valutare este reglementată prin dispozițiile legii privind reglementarea valutară [167], răspunderea bugetară prin legea privind sistemul bugetar și procesul bugetar [199] iar răspunderea bancară printr-un set de legi speciale, respectiv legea privind Banca Națională a Moldovei [193], legea privind instituțiile financiare [194]. În legislația moldovenească, norme privind răspunderea financiară sunt instituite și prin dispozițiile legii privind bugetul asigurărilor sociale de stat [182] sau prin legea privind achitarea primelor de asigurare obligatorie de asistență medicală [201]. Ansamblul actelor normative sus menționate formează instituția răspunderii financiare, care permit abordarea răspunderii financiare nu doar din perspectivă teoretică.

Responsabilitatea medicală a fost reglementată încă din antichitate. Cel mai cunoscut text datând din antichitate, cu puternice implicații etice dar și de responsabilitate medicală, care păstrează și în prezent valoarea și funcția unei legi veritabile, este jurământul lui Hipocrate din anul 460-377 î. Hr. Responsabilitatea medicală a fost reglementată și în dreptul roman, principalul izvor de inspirație în procesul elaborării codurilor moderne, în acest sens fiind și Lex Aquillia din secolul al III-lea î. Hr., care reglementează pedeapsa capitală pentru medicul care a cauzat moartea unui om liber, urmarea culpei profesionale.

În vechiul drept românesc, responsabilitatea medicală a fost consacrată în plan legislativ, în Pravilele lui Vasile Lupu din 1646 și ale lui Matei Basarab din anul 1652, în Legiuirea Caragea în Muntenia (1817-1832) și în Codul Calimach în Moldova (1817-1832). Pravilele împărătești ale lui

Vasile Lupu și ale lui Matei Basarab reglementează sancțiunea „pierderii meseriei” pentru medicul care și-ar fi exercitat meseria „prin nemeșteșug”, respectiv din culpă, responsabilitatea medicală fiind exclusă în ipoteza în care bolnavul însuși refuză îngrijirile medicale sau nu urmează prescripțiile medicale. Totodată s-a făcut distincție între răspunderea civilă și cea penală, fiind cuantificată despăgubirea pentru reparația prejudiciului în raport de întinderea acestuia. Ulterior, Legiuirea Caragea, primul cod de legi al Țării Românești, promulgat în anul 1818 în timpul domnitorului fanariot Ioan Gheorghe Caragea, conținând, în special, dispoziții de drept civil a instituit principiul general al răspunderii civile delictuale: „...care din știință sau cu neștiință sau cu greșeală va aduce stricăciuni altcuiva este dator a repara stricăciunea”.

Codul Calimach, primul cod civil de ramură denumit și „Condică țivilă” sau „Condică politicească”, promulgat de către domnitorul Scarlat Calimach în anul 1817, a reglementat prin dispozițiile sale instituția „epitropiei casei doctorilor”, în special pe cea a răspunderii: „Oricare din doctori, fără mustrare de cuget, va călca acest legământ, făcându-se acest lucru cunoscut la stăpânire, se va scoate din numărul doctorilor și tocmeala lui se va strica și întru nimic nu se va socoti”.

Codul Civil Român din anul 1864 [62], inspirat din Codul civil al lui Napoleon a reglementat principiul reparării integrale a prejudiciului cauzat altuia, ca pilon esențial al răspunderii civile delictuale. În legislația românească, răspunderea medicului pentru fapte ilicite săvârșite în exercitarea profesiei, nu a fost distinct reglementată și, prin urmare, această răspundere s-a angajat în condițiile dreptului comun instituit prin dispozițiile art. 998-999 Cod civil, până la adoptarea Legii nr. 74/1995 privind exercitarea profesiei de medic, înființarea, organizarea și funcționarea Colegiului Medicilor din România [169]. Legea specială nu a reglementat însă expres răspunderea medicală, limitându-se la a face trimitere la dreptul comun în materie de răspundere, generând astfel controverse în literatura de specialitate și, deopotrivă, în jurisprudență. Pe cale de consecință, răspunderea medicală a fost guvernată, în continuare, de regulile instituite prin dispozițiile Codului civil [250, p. 45].

Natura responsabilității medicale a rămas obiect de controversă atât în doctrina juridică cât și în jurisprudență și ulterior adoptării, în anul 2004, a Legii privind organizarea profesiei de medic, organizarea și funcționarea Colegiului Medicilor din România [188], întrucât această lege specială nu a reglementat expres răspunderea medicilor, a personalului medical, în general.

Odată cu adoptarea Legii privind reforma în domeniul sănătății [171], recunoscut ca fiind un autentic Cod al sănătății, s-a acreditat ideea conturării unei noi ramuri de drept, dreptul medical, situată la granița dreptului public cu dreptul privat [215, p. 133]. Ansamblul compact al normelor juridice proprii domeniului respectiv, până la sistematizare și reunirea lor într-un cod a normelor juridice dintr-o anumită ramură a dreptului, așadar până la codificarea lor, confirmă tendința de configurare a unei noi ramuri de drept.

În Republica Moldova nu există o legislație specifică în domeniul malpraxisului medical care să stabilească și să reglementeze răspunderea civilă a prestatorului de servicii de sănătate. Deci, la momentul actual, în lipsa unui cadru juridic special reglementat în care pacientul poate solicita o despăgubire ca expresie a unui proces de reparație față de încălcarea drepturilor sale individuale, standardelor medicale sau rezultatelor medicale, managementul malpraxisului medical se realizează în cadrul comun al legii civile [121, p. 55-59].

În prezent, baza normativ-legislativă a sistemului malpraxisului medical în Republica Moldova este formată de reglementări din domeniul sănătății, într-o măsură mai mică, și reglementări nespecifice domeniului sănătății, într-o măsură mai mare. Astfel, managementul malpraxisului medical este realizat de un cadru normativ reprezentat de Legea ocrotirii sănătății nr. 411 din 28.03.1995 [191], Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului nr. 263-XVI din 27.10.2005 [183], Legea cu privire la exercitarea profesiei de medic nr. 264-XVI din 27.10.2005 [184], Legea cu privire la expertiza judiciară, constatările tehnico-științifice și medico-legale nr. 1086 din 23.06.2000 [200], Codul contravențional al Republicii Moldova nr. 218 din 24.10.2008 [65], Codul civil al Republicii Moldova nr. 1107 din 06.06.2002 [64], Codul de procedură civilă al Republicii Moldova nr. 225 din 30.05.2003 [78], Codul penal al Republicii Moldova nr. 985 din 18.04.2002 [77], Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122 din 14.03.2003 [80], Codul-cadru de etică al lucrătorului medical și farmaceutic [81] și alte acte normative care reglementează acest domeniu. Fiecare dintre aceste acte normative furnizează elementele juridice necesare organizării și funcționării sistemului malpraxisului medical în baza principiului probării greșelii.

În materia dreptului mediului, în contextul apariției crizei ecologice, începând cu deceniul al patrulea al secolului al XX –lea, se conturează debutul unui proces de conștientizare a oportunității ocrotirii mediului înconjurător. În plan juridic, reacțiile nu au întârziat să apară.

Constituția României [89] consacră indirect prin dispozițiile art. 44 alin. (7), în contextul inexistenței unor dispoziții speciale relative la răspunderea civilă pentru prejudiciul ecologic, două potențiale fundamente ale răspunderii în materie, incidente cu precădere în ipoteza pagubelor produse prin poluare: nesocotirea de către proprietar a sarcinilor privind protecția mediului și nerespectarea obligației de asigurare a bunei vecinătăți [119, p. 246].

În dreptul național, prima reglementare cadru în materia protecției mediului a fost Legea privind protecția mediului înconjurător [158]. Totodată, Constituția României consacră obligația statului de a reface și ocroti mediul înconjurător, de a menține echilibrul ecologic și de a crea condițiile optime pentru creșterea calității vieții. Pe tărâm legislativ, un pas important în direcția conturării unui sistem de răspundere menit să asigure repararea integrală, eficientă și, pe cât posibil, în natură a prejudiciilor cauzate mediului, s-a realizat prin Legea privind protecția mediului [175] și ulterior prin Ordonanța de

Urgență a Guvernului privind protecția mediului [236], aprobată ulterior cu modificări [185], reglementări determinate de exigența respectării angajamentelor asumate de România în scopul integrării depline în Uniunea Europeană.

Aderarea României la Uniunea Europeană în anul 2007 a impus transpunerea în legislația autohtonă a Directivei Consiliului și Parlamentului European privind răspunderea de mediu cu referire la prevenirea și repararea prejudiciului asupra mediului [109]. Transpunerea dispozițiilor comunitare s-a realizat prin textele Ordonanței de urgență a Guvernului privind răspunderea de mediu cu referire la prevenirea și repararea prejudiciului asupra mediului [234].

Constituția Republicii Moldova [90], statuează prin dispozițiile art. 37 și 59 în sensul că Statul garantează fiecărui cetățean dreptul la un mediu înconjurător neprimejdios, din punct de vedere ecologic, pentru viață și sănătate, menționându-se că protecția mediului înconjurător constituie o obligație a fiecărui cetățean, iar persoanele fizice și juridice răspund pentru daunele pricinuite sănătății și avutului unei persoane ca urmare a unor contravenții ecologice. Răspunderea pentru daunele nucleare, care reprezintă, în realitate, o varietate a daunelor ecologice a suscitat interes atât în sfera dreptului internațional dar și a dreptului național în scopul prevenirii sau limitării catastrofelor cauzate de daunele nucleare. În dreptul național, răspunderea civilă pentru daune nucleare a fost reglementată inițial prin Legea cu privire la desfășurarea activităților în domeniul nuclear [166]. Ulterior evenimentelor din 1989, răspunderea civilă pentru daune nucleare a fost consacrată, lacunar, prin dispozițiile Legii privind desfășurarea în siguranță a activităților nucleare [172], motiv pentru care a fost adoptată Legea privind răspunderea civilă pentru daune nucleare [196]. În materia răspunderii civile pentru daune nucleare sunt incidente și dispozițiile privind „Regimul activităților nucleare” al Ordonanței de urgență a Guvernului privind protecția mediului [236].

În prezent se vorbește despre configurarea unui veritabil drept al consumatorilor sau consumului, o instituție juridică hibridă [248, p. 531] și complexă, compusă din norme de drept civil, penal, administrativ, etc. [132, p.7-27]. În acest context legislativ, relativ la premisele configurării răspunderii pentru prejudiciile cauzate de defectele produselor, este consacrată obligația de securitate concretizată în îndatorirea tuturor agenților economici de a pune în circulație și de a presta servicii de natură să nu pună în pericol viața, sănătatea sau integritatea corporală a consumatorilor sau bunurile acestora. Obligația de securitate este reglementată, în favoarea consumatorilor prin Directiva 2001/95 CE din 3 decembrie 2001 a Parlamentului European și a Consiliului [108] fiind ulterior transpusă în legislația națională a statelor membre sau asociate la Uniunea Europeană. Directiva 2001/95 CE din 3 decembrie 2001 a fost transpusă în legislația autohtonă prin Legea nr. 245/2004 privind securitatea generală a produselor [181] începând cu 1 ianuarie 2015. În plan legislativ, a fost doptată totodată Legea

privind Codul consumului [186] în vigoare din 1 ianuarie 2007, cod aliniat reglementărilor europene privind protecția consumatorilor, respectiv securitatea generală a produselor.

Răspunderea pentru prejudiciile cauzate de produsele cu defecte este consacrată în dreptul comunitar prin Directiva nr. 85/374/CEE din 25 iulie 1985 [107], directivă care consacră de asemenea obligația de securitate în favoarea consumatorilor, fiind transpusă în legislația națională prin Legea privind răspunderea producătorilor pentru pagubele generate de produsele cu defecte [180].

Răspunderea penală, una din instituțiile fundamentale ale dreptului penal, alături de instituția infracțiunii și a pedepsei, este reglementată prin dispozițiile noului Cod penal al României [76] care abrogă astfel Codul penal de la 1864 [73] cunoscut și sub denumirea de „Codul Cuza”, inspirat din Codul penal francez din 1810 și Codul penal prusian din 1859 care a desăvârșit unificarea legislației în materie penală și conturează începutul dreptului penal român după unirea din anul 1859 a celor două principate, Moldova și Țara Românească.

Codul Cuza a instituit prin dispozițiile sale principiul legalității incriminării și a pedepsei, egalitatea în fața legii penale, umanizarea pedepselor, reglementând trei mari categorii de infracțiuni: delict, contravenții și crime. Codul Cuza din 1864 nu a reglementat pedeapsa cu moartea, ci munca silnică pe viață. Este important de menționat faptul că tentativa nu era cunoscută, aceasta fiind asimilată infracțiunii consumate, iar complicele era pedepsit ca și autorul.

Ulterior, Codul penal din 1936 [74] cunoscut și sub denumirea de „Codul penal Carol al II-lea” cu un real caracter unificator după realizarea Marii Uniri din 1 decembrie 1918, instituie pentru prima oară măsurile de siguranță, măsurile educative pentru minori, pedepsele complementare și alte accesorii, alături de pedepse. Sub imperiul acestui cod s-a consacrat instituția individualizării pedepsei, pedeapsa recunoscându-se un rol educativ. Codul penal din 1936, fără a introduce pedeapsa cu moartea, a reglementat era categorii de pedepse: pentru crime, pentru delict și pentru contravenții. „Codul penal Carol al II-lea” a rămas în istorie ca fiind una dintre cele mai evolute legi ale acelor timpuri și rămâne în vigoare până în 1968.

Codul penal de la 1968 [75] în vigoare până în anul 2011 a consacrat principiul legalității incriminării și a sancțiunilor de drept penal, precum și principiul individualizării pedepselor, fiind modificat succesiv printr-o serie de legi speciale, mai ales după revoluția din anul 1989.

Infracțiunea, unicul temei al răspunderii penale este reglementată prin dispozițiile art. 15-52 din noul Cod penal, care a intrat în vigoare la data de 1 februarie 2014. Noul Cod penal [76] reglementează de asemenea, cauzele care înlătură răspunderea penală (art. 152-159), răspunderea penală a minorului (art.113-134). Codul penal nu consacră expres condițiile răspunderii penale, acestea rezultând implicit din reglementările Codului penal [76] și ale Codului de procedură penală [79], acest din urmă cod instituind condițiile de promovare și exercitare a acțiunii penale, instrument procesual având ca obiect

tragerea la răspundere penală a persoanelor fizice sau juridice care au săvârșit infracțiuni. Una dintre cele mai importante modificări față de legislația veche se regăsește în articolul 1365 care arată că instanța civilă nu este legată de dispozițiile legii penale și nici de hotărârea definitivă de achitare sau de încetare a procesului penal în ceea ce privește existența prejudiciului ori a vinovăției autorului faptei ilicite.

În Codul penal al Republicii Moldova [77] răspunderea penală este reglementată în Capitolul V intitulat „Răspunderea penală”. Pentru prima dată în legislația penală Codul penal al Republicii Moldova din 2002 a definit noțiunea de răspundere penală prin dispozițiile art. 50 conform cărora „Se consideră răspundere penală condamnarea publică, în numele legii, a faptelor infracționale și a persoanelor care le-au săvârșit, condamnare ce poate fi precedată de măsurile de constrângere prevăzute de lege”. În accepțiunea dispozițiilor art. 51, temeiul răspunderii penale rezidă în „fapta prejudiciabilă săvârșită”. Totodată, sunt expres consacrate condițiile în care o faptă nu este susceptibilă de a atrage răspunderea penală dar și condițiile în care o faptă nu constituie infracțiune, ci contravenție.

Codul penal al Republicii Moldova reglementează pentru prima dată răspunderea penală a persoanelor juridice. În accepțiunea art. 21 alin. 3 din Codul penal al Republicii Moldova, persoana juridică, cu excepția autorităților publice, este pasibilă de răspundere penală pentru o faptă prevăzută de legea penală, sub rezerva întrunirii anumitor condiții. Răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea persoanei fizice pentru infracțiunea săvârșită.

În contextul evoluțiilor legislative, doctrinare și jurisprudențiale în materia răspunderii atât în dreptul național cât și în dreptul european, apreciem că răspunderea diferitelor categorii de profesioniști este o răspundere specială, circumscrisă sferei răspunderii profesionale. În doctrina juridică s-a afirmat ca marea majoritate a obligațiilor instituite în sarcina diferitelor categorii de profesioniști sunt supuse unui proces de „decontractualizare”. În această viziune, suntem în prezența unor obligații impuse prin lege diferitelor categorii de profesioniști, obligații definite făcându-se abstracție de natura extracontractuală sau contractuală a raportului juridic născut între respectivii profesioniști și beneficiarii serviciilor furnizate, care sunt îndreptățiți să fie apărați în mod special.

În cadrul profesiilor juridice liberale există o răspundere pentru fapte săvârșite în legătură cu profesia și în ceea ce privește exercitarea ei, care incumbă celor care exercită respectiva profesie. În acord cu dispozițiile Legii privind organizarea și exercitarea profesiei de avocat [165], ale Statului profesiei de avocat [147; 148] și ale Codului deontologic al avocaților [83], avocatul răspunde atât disciplinar dar și penal, administrativ sau civil pentru faptele săvârșite în strânsă legătură cu exercitarea profesiei. Totodată, notarul public, este obligat să respecte, în exercitarea funcției, dispozițiile Legii notarilor publici și activității notariale [163], ale Statutului Uniunii Naționale a Notarilor Publici [146] și ale Codului deontologic al notarilor publici [82]. Potrivit dispozițiilor art. 16 din Statutul Uniunii Naționale a Notarilor Publici din România [146], răspunderea notarului public poate fi angajată în condițiile legii.

Noile forme ale răspunderii juridice consacrate, în contextul evoluției continue a cadrului legislativ, trebuie să fie abordate, în opinia noastră, cu meticulozitate, pentru a le găsi locul și rolul adecvat în sistemul răspunderii juridice [54, p. 20].

Analiza întregului tablou legislativ din cele două țări ne permite să concluzionăm în sensul că procesul conturării sau configurării formelor răspunderii juridice este supus unei continue evoluții, din perspectiva reconfigurării realității sociale, sub imperiul modificărilor legislative. Studiarea legislației în vigoare ne-a permis să determinăm nivelul de reglementare juridică a diverselor forme de răspundere juridică și să conturăm direcțiile de studiu.

Scopul tezei de doctorat constă în identificarea diferitelor forme de manifestare a răspunderii juridice prin prisma apariției, evoluției și funcționării lor, a locului și rolului acestor forme în construcția normativă de drept a răspunderii juridice.

Atingerea scopului propus implică realizarea următoarelor *obiective*:

- identificarea fațetelor răspunderii juridice și reconfigurarea noțiunii de structură a formelor răspunderii juridice;
- determinarea elementelor structurale ale sistemului răspunderii juridice;
- definirea sintagmelor de formă, modalitate și manifestare concretă de realizare a răspunderii juridice;
- stabilirea nivelului de reglementare juridică a formelor răspunderii juridice;
- identificarea criteriilor de delimitare a formelor de răspundere juridică;
- argumentarea independenței formelor răspunderii juridice și identificarea rolului și a locului formelor răspunderii juridice în construcția normativă de drept a răspunderii juridice;
- reflectarea principalelor lacune depistate în cadrul cercetării științifice și trasarea elementelor de perspectivă în scopul transunerii lor în legislație dar și în practica aplicării normelor juridice, contribuind astfel la dezvoltarea legislației și la eliminarea erorilor în aplicarea normelor juridice specifice formelor răspunderii juridice;
- determinarea principalelor direcții de perfecționare a reglementărilor juridice din domeniile cercetate, contribuind la reformarea legislației din România și Republica Moldova și constituind o garanție a legalității angajării răspunderii juridice, în oricare din formele acesteia.

Problema științifică soluționată constă în elaborarea instrumentarului de identificare a formelor și modalităților de realizare structurală a răspunderii juridice, fapt care a condus la clarificarea pentru teoreticienii și practicienii din domeniul dreptului a formelor și modalităților respective, orientând utilizarea și valorificarea lor în toate ramurile dreptului.

1.3. Concluzii la Capitolul 1

1. Un studiul amplu privind formele răspunderii juridice sub imperiul noilor reglementări consacrate atât în legislația românească, dar și în legislația Republicii Moldova, este actual și deopotrivă important pentru teoria generală a dreptului, făcând posibilă conturarea unor noi abordări în materia formelor răspunderii juridice. Analiza actelor normative incidente în diferite ramuri ale răspunderii juridice ne permite să concluzionăm în sensul că procesul conturării sau configurării formelor răspunderii juridice este supus unei continue evoluții, din perspectiva reconfigurării realității sociale, sub imperiul modificărilor legislative.

2. Reflecțiile expuse, privite în ansamblul lor, ne îndreptățesc să concluzionăm în sensul că, actualmente, nu există un studiu care să sintetizeze și să structureze toate formele răspunderii juridice din perspectiva transformărilor legislative din România și Republica Moldova. Există lucrări destinate cercetării unei forme concrete de răspundere juridică, autorii acestora tratând astfel într-o manieră dispersată formele răspunderii juridice, fără a sintetiza rezultatele într-un studiu unic.

3. Fenomenele juridice relative la problematica prezentată, lipsite de o interpretare omogenă în doctrină, reclamă un studiu aprofundat, orientat spre identificarea esenței juridice a răspunderii juridice și a formelor ei de manifestare, configurarea unui tablou polivalent al realizării acestora și armonizarea lor la exigențele actuale, conformarea normelor materiale și procesuale, contribuind astfel la îmbunătățirea procesului de reglementare juridică a fenomenului studiat.

4. Teza de doctorat constituie un prim studiu amplu destinat identificării tendințelor actuale în abordarea teoretico-științifică a formelor răspunderii juridice în cercetările doctrinarilor contemporani și a cadrului normativ privind formele răspunderii juridice în dreptul intern, în contextul transformărilor intervenite, pe tărâm legislativ, în România și în Republica Moldova, în vederea evidențierii fațetelor răspunderii juridice și reconfigurării noțiunii de structură a formelor răspunderii juridice, în scopul clarificării pentru teoreticienii și practicienii din domeniul dreptului a formelor și modalităților respective, orientând utilizarea și valorificarea lor în toate ramurile dreptului.

2. CONCEPTUL ȘI FUNDAMENTELE STRUCTURALE ALE CONFIGURĂRII FORMELOR RĂSPUNDERII JURIDICE

2.1. Probleme actuale în cunoașterea esenței și conținutului răspunderii juridice

Răspunderea juridică, corolarul firesc al dreptului, reprezintă o instituție esențială în procesul înfăptuirii dreptului, fiind prezentă în toate ramurile dreptului. Răspunderea juridică, prin trăsăturile și funcțiile sale s-a poziționat în centrul răspunderii sociale, atât în trecut cât și în prezent, conferind expresie dreptului în forma sa cea mai concentrată, reflectând stadiul de evoluție a societății [248, p.379]. Evoluția dreptului, a cărei misiune în opinia Profesorului Djuvara, este aceea de a degaja ce este drept, variază în funcție de evoluția societății [112, p. 295].

Normele sociale reflectă forma instituționalizată prin care se realizează evaluarea comportamentului uman, iar neconcordanța existentă între conduita indivizilor și exigența normelor angajează răspunderea socială care, la rândul său, poate îmbrăca forma răspunderii juridice, religioase sau morale [212, p.221]. Răspunderea juridică este expresia responsabilității sociale, în virtutea căreia fiecărui individ îi incumbă obligația de a anticipa rezultatul acțiunilor sau inacțiunilor sale [213, p. 122] și de a suporta consecințele faptelor săvârșite [301, p.266]. În plus, aplicarea răspunderii juridice implică atât o apreciere din perspectivă socială dar și constatarea oficială de către organele statului (etactice) abilitate [313, p. 122].

Răspunderea juridică se conturează, astfel ca fiind o formă specifică a răspunderii sociale. Specificul răspunderii juridice, în comparație cu celelalte forme ale răspunderii sociale, rezidă din faptul că aceasta intervine în ipoteza încălcării normelor de drept. Temeiul răspunderii juridice îl constituie încălcarea dispozițiilor normelor legale înzestrate, prin excelență, cu sancțiuni juridice, care reprezintă o premisă a instituției răspunderii juridice.

Astfel cum a apreciat și profesorul Baltag „răspunderea juridică interesează toate disciplinele juridice de ramură, având o deosebită importanță practică, deoarece cu răspunderea se finalizează orice problemă juridică” [21, p. 419]. Potrivit aceluiași autor importanța practică a răspunderii juridice rezidă și din aceea că această instituție asigură eficiența normei de drept, stimulează atitudinea de respectare a legii, stabilirea și menținerea ordinii de drept [22, p.15-25].

Legislația și jurisprudența nu definesc noțiunea de răspundere juridică într-un text unitar. Legiuitorul reglementează doar condițiile tragerii la răspundere a persoanelor care încalcă prescripțiile normelor juridice, principiile răspunderii juridice, limitele de manifestare a formelor sale, natura și întinderea sancțiunilor juridice susceptibile de aplicare [212, p. 222]. O situație asemănătoare întâlnim atât în practica judiciară cât și în doctrina juridică, preocupate, cu precădere, de formele de manifestare

ale răspunderii juridice și mai puțin de noțiunea de răspundere juridică, reflectată ca o categorie generală a dreptului.

Exegeți în materia teoriei generale a dreptului, Gh. Mihai și R. Motica, afirmă că teoreticienii „s-au preocupat mai puțin de definirea categoriei juridice –răspundere juridică- astfel încât aceasta să aibe vocația universalității” [213, p. 123].

Răspunderea juridică, fiind o garanție a dreptului, are menirea de a influența subiecții raporturilor juridice printr-un sistem eficient de mijloace de drept orientate spre respectarea dispozițiilor legale și protecția valorilor sociale pe care acestea le afirmă. Realizarea acestui scop implică stabilirea unor interdicții juridice (obligațiuni juridice), respectiv posibilități juridice care se asigură prin instituirea unor sancțiuni, privite ca stimulatori cu caracter pozitiv sau negativ. Stabilirea acestor stimulatori este destinată să blocheze acțiunile ilegale și să stimuleze acțiunile pozitive, respectiv comportamentul normal al subiecților de drept, prin modalități sau mijloace egale pentru toți.

În doctrina juridică s-au identificat multiple și variate modalități de interpretare a noțiunii de „răspundere juridică”, cele mai răspândite fiind următoarele: răspunderea juridică este o sancțiune, o pedeapsă care prevede o măsură de constrângere a delincventului de către stat; obligația juridică a persoanei vinovate de săvârșirea unui delict să suporte pedeapsa sau raport juridic în cadrul căruia delincventul suportă o măsură de constrângere aplicată de stat. Trebuie amintită și concepția răspunderii juridice ca fenomen complex ce include aspectele retrospectiv și cel pozitiv, având un caracter mai general în comparație cu celelalte concepții, anterior invocate. În drept pot fi identificate și alte interpretări ale răspunderii juridice care, în ultimă instanță, se circumscriu uneia dintre cele patru concepții mai sus amintite.

Analiza deferitelor modalități de interpretare a noțiunii de „răspundere juridică” este esențială întrucât doar astfel putem identifica acele abordări care corespund într-o mai mare măsură misiunii de a evidenția rolul răspunderii juridice în realitatea juridică a societății.

Într-o primă interpretare, răspunderea juridică reprezintă o sancțiune, respectiv o pedeapsă. Admisibilitatea și justetea interpretării răspunderii juridice ca sancțiune care prevede o pedeapsă aplicabilă delincventului de către stat, rezidă în aceea că sancțiunea este un element esențial, obligatoriu al răspunderii juridice. Marea majoritatea a autorilor asociază noțiunea de răspundere juridică cu noțiunea de constrângere de stat, pomind de la aprecierea din perspectivă juridică a comportamentului autorului ilegalității, care se manifestă prin cauzarea unor consecințe negative pentru acesta, concretizate în limitări cu caracter subiectiv, personal sau patrimonial. Așadar, doar tandemul dintre aceste elemente atrage răspunderea juridică.

Delimitarea opiniilor relative la instituția răspunderii juridice au ca premisă analizarea diferită a însăși esenței răspunderii juridice dar și a momentului apariției acestei instituții [18, p. 13].

În doctrina juridică autohtonă, autorii C. Stătescu și C. Bârsan [279, p. 260] identifică o caracteristică esențială a răspunderii juridice și anume posibilitatea aplicării constrângerii de stat, în caz de nevoie.

Profesorul Gh. Boboș abordează răspunderea juridică ca un raport juridic de constrângere, având ca obiect sancțiunea juridică. Potrivit autorului răspunderea juridică poate fi definită ca „un complex de drepturi și obligații conexe care, potrivit legii, se nasc ca urmare a săvârșirii unei fapte ilicite și care constituie cadrul de realizare a constrângerii de stat, prin aplicarea sancțiunilor juridice în scopul asigurării stabilității raporturilor sociale și a îndrumării membrilor societății în spiritul respectării ordinii de drept” [32, p. 260].

Profesorul I. Craiovan reflectă esența răspunderii juridice, invocând caracterul represiv și educațional al dreptului care vizează evidențierea „capacității acestuia de a antrena o reacție colectivă constrângătoare față de cel ce violează norma de drept și a cărei anticipare este în măsură să inducă respect și conformare din partea membrilor societății care nu vor să atragă asupra lor sancțiuni juridice” [99, p.49]. Potrivit reputatului profesor răspunderea juridică poate fi definită ca fiind „un raport statornicit între autorul încălcării normelor juridice și stat, reprezentat prin agenții autorității, care pot fi instanțele de judecată, funcționarii de stat sau alți agenți ai puterii publice. Conținutul acestui raport este complex, fiind format, în esență, din dreptul statului, ca reprezentant al societății, de a aplica sancțiunile prevăzute de normele juridice persoanelor care încalcă prevederile legale, și obligația acestor persoane de a se supune sancțiunilor legale în vederea restabilirii ordinii de drept” [99, p. 283].

M.N. Costin afirmă că „Indiferent dacă răspunderea juridică este definită ca o obligație de a suporta o pedeapsă, cum o consideră autorii de drept penal, ca o obligație de a repara prejudiciul produs prin fapta ilicită, cum apreciază autorii de drept civil sau cei din domeniul dreptului muncii, ori ca o obligație de a suporta o privațiune, cum o privesc unii autori din domeniul dreptului administrativ, finalmente ea înseamnă obligația de a suporta o sancțiune juridică, deoarece pedeapsa penală, obligația de reparațiune sau, în general, orice privațiune rezultate din aplicarea normelor prin care se reglementează diferite forme de răspundere juridică constituie specii ale sancțiunii juridice proprii dreptului penal, civil, administrativ, etc.” [98, p. 26].

Profesorul M. Eliescu, relativ la existența unei legături între răspundere și sancțiune afirma: „Și astăzi despăgubirea mai prezintă unele aspecte prin care se leagă de noțiunea de pedeapsă, existând cazuri în care despăgubirea nu urmărește repararea prejudiciului, ci reprimarea unui dol sau a unei culpe” [120, p.19].

M. Djuvara, raportându-se la sancțiune și pedeapsă, la modul în care au evoluat de-a lungul istoriei, precizează că „răspunderea juridică s-a dezvoltat diferențiat” [111, p.524-550]. Relativ la momentul configurării răspunderii în procesul de realizare a dreptului, putem afirma că răspunderea

juridică este incidentă doar atunci când intervine o încălcare a normei de drept, urmată de intervenția constrângerii de stat, prin toate mijloacele necesare în vederea restabilirii ordinii, dreptul fiind, în esență, coercitiv.

Autoarele G. Vrabie și S. Popescu, delimitează răspunderea juridică de sancțiune afirmând că cele două fenomene juridice deși sunt asociate nu se confundă. [303, p. 142].

Analizând răspunderea juridică și sancțiunea, L.Barac afirmă că răspunderea juridică nu poate fi circumscrisă la o simplă obligație. Răspunderea juridică, este conturată din perspectiva „ansamblului normelor juridice care vizează raporturile juridice ce se nasc în sfera activităților specifice, desfășurată de către autoritățile publice, în temeiul legii, împotriva tuturor celor încalcă sau ignoră ordinea de drept, în scopul asigurării respectării și promovării ordinii juridice și binelui public” [24, p.41]. Potrivit autoarei conținutul răspunderii juridice nu poate fi definit nici prin trimitere la sintagma „raport juridic de constrângere”, menit să asigure clarificarea conținutului instituției răspunderii juridice și nicidecum să-i definească esența [23, p. 41].

În opinia noastră, răspunderea juridică și sancțiunea juridică sunt noțiuni distincte, răspunderea juridică reprezentând cadrul juridic de realizare a sancțiunii. Considerăm că răspunderea juridică nu se limitează la pedeapsă sau la realizarea sancțiunii. Dacă răspunderea juridică poate exista fără realizarea sancțiunii sau executarea pedepsei, realizarea sancțiunii și pedeapsa nu există în absența răspunderii, fiind consecința angajării răspunderii.

În literatura de specialitate din Republica Moldova, am identificat abordări teoretice ale instituției răspunderii juridice care, în principiu, reflectă aceeași esență a fenomenului răspunderii juridice: răspunderea juridică este o sancțiune și o constrângere. Profesorul Gh. Avornic, evidențiind diferite abordări privind conceptul de răspundere juridică, învederează că „răspunderea juridică este o măsură de constrângere aplicată de către stat pentru comiterea unei fapte ilicite, exprimată prin aplicarea unor sancțiuni cu caracter material, organizațional sau de ordin patrimonial” [15, p.7]. Autorul învederează și faptul că răspunderea juridică se înfățișează ca „un raport statornicit de lege, de norma juridică, între autorul încălcării normelor juridice și stat, reprezentat prin agenții autorității, care pot fi instanțele de judecată, funcționarii de stat sau alți agenți ai puterii publice. Conținutul acestui raport este complex, fiind format în esență din dreptul statului, ca reprezentant al societății, de a aplica sancțiunile prevăzute de normele juridice persoanelor care încalcă prevederile legale și obligația acestor persoane de a se supune sancțiunilor legale, în vederea restabilirii ordinii de drept”. Totodată, autorul tratează răspunderea juridică și ca „un complex de drepturi și obligații conexe care, potrivit legii, se nasc ca urmare a săvârșirii unei fapte ilicite și care constituie cadrul de realizare a constrângerii de stat, prin aplicarea sancțiunilor juridice, în scopul asigurării stabilității raporturilor sociale și al îndrumării membrilor societății în spiritul respectării ordinii de drept” [16, p.277].

Răspunderea juridică este definită tot ca formă de constrângere de prof. E. Cojocaru: „răspunderea juridică civilă...se folosește ca mijloc de apărare a drepturilor subiective civile, precum și ca mijloc de exercitare forțată a obligațiilor contractuale“ [84, p. 36].

În accepțiunea autorului A.Bloșenco răspunderea juridică constituie un tip de sancțiune, care se caracterizează prin trăsături specifice și, prin urmare, nu toate sancțiunile sunt măsuri de răspundere [31, p. 264].

Autorii S. Băieș și A.Băieșu definind răspunderea civilă, statuează în sensul că aceasta este o formă a constrângerii de stat, care constă în obligația oricărei persoane de a repara prejudiciul cauzat altuia prin fapta sa ilicită reglementată prin lege sau prin contract [27, p. 49].

Profesorul V.Guțuleac definește răspunderea juridică contravențională ca fiind o reacție a statului ... prin utilizarea constrângerii statale instituită de legea contravențională în modalitățile și în termenele prevăzute de lege [139, p. 230].

Generalizînd opiniile mai sus expuse relative la răspunderea juridică, putem identifica trei momente importante: răspunderea este, în primul rînd, indisolubil legată de ilicitețe; în al doilea rînd, răspunderea se exprimă prin aplicarea măsurilor de constrângere de către stat subiectului ilicității; în al treilea rînd, actul de aplicare a forței de constrângere a statului implică condamnarea acțiunilor subiectului ilicității.

În doctrina juridică, această interpretare a esenței răspunderii juridice a suportat și critici. Profesorul D. Baltag susține că interpretarea răspunderii juridice ca sancțiune, așadar identificarea acesteia cu pedeapsa, este o interpretare incompletă și nu o eroare. „..... dacă ținem cont de faptul că actul cunoașterii trebuie să ia în calcul toate aspectele, atunci trebuie să recunoaștem că interpretarea amintită mai sus este totuși incompletă. Într-adevăr, răspunderea juridică a unei persoane concrete poate să apară și să se dezvolte, dar aceasta încă nu va însemna că toate se vor termina doar cu aplicarea pedepsei, cu atât mai mult cu cât nu fiecare sancțiune este o sancțiune de răspundere juridică. Dar totuși trebuie să constatăm, că direcția examinată a modalității de a înțelege răspunderea juridică este întemeiată pe proprietatea ei cea mai stabilă și obligatorie - faptul că răspunderea este exprimată în sancțiunile prevăzute în normele de drept. Aceasta ne permite să afirmăm că noi vedem fenomenul dat printr-o prismă prin care el se manifestă în fond la nivelul normelor răspunderii juridice, adică în planul dreptului obiectiv. Anume această circumstanță are o importanță esențială, pentru că îi conferă instituției răspunderii juridice un caracter obiectiv, ceea ce îi permite ca ea să se manifeste în calitate de unică măsură, egală pentru toți, de apreciere a comportamentului. Trebuie să presupunem că tocmai prin aceasta se și explică faptul că perceperea răspunderii juridice ca pe o sancțiune este cea mai răspândită în practica juridică. De aceea trebuie să recunoaștem că aceasta este una dintre definițiile teoretice afirmate ale răspunderii juridice cea mai uzuală la ora actuală.” [20].

Analizând interpretările răspunderii juridice, am indentificat a doua direcție de interpretare a acestui fenomen care schimbă accentul de pe pedeapsă, respectiv sancțiune pe obligația delincventului de a suporta măsura de constrângere aplicată de stat. Temeiul incontestabil al acestui curent identificat în cercetarea răspunderii juridice și care se bucură de o largă circulație, consistă în afirmarea tezei conform căreia răspunderea juridică este obligația de a suporta constrângerea aplicată de către stat, fiind astfel inevitabilă pentru toți cei care se fac vinovați de săvârșirea unor delikte.

În doctrina juridică autohtonă au existat preocupări în acest sens. V. Câmpeanu [46, p. 314] și V.Gh.Tarhon [286, p.13], manifestând preocupări relative la delimitarea răspunderii materiale de răspunderea patrimonială, definesc răspunderea ca fiind obligația autorului faptei ilicite prejudiciabile de a repara prejudiciul cauzat, din vina sa.

Autorii I.Turcu și V. Deleanu apreciază că răspunderea juridică este omniprezentă în societățile bazate pe norme de conduită, respectiva instituție juridică, fiind astfel consecința nesocotirii legii, realizându-se prin aplicarea sancțiunilor juridice [291, p. 7].

În literatura juridică din Republica Moldova, Profesorul V. Guțuleac, definind răspunderea juridică ca fiind o constrângere statală (sancțiune, pedeapsă), evidențiază totodată și obligația contravenientului de a suporta sancțiunea [139, p. 230].

Apreciem că interpretarea răspunderii juridice ca fiind o varietate de obligațiuni juridice constând în obligația de a suporta reacția negativă a statului, concretizată într-o măsură de constrângere este importantă din perspectivă teoretică și practică ca, de altfel, și prima variantă de interpretare potrivit căreia răspunderea juridică este o sancțiune, o pedeapsă.

Atât prima variantă de interpretare a răspunderii juridice, conform căreia răspunderea juridică este o sancțiune, o pedeapsă care reflectă o măsură de constrângere a delincventului de către stat dar și a doua variantă de interpretare a răspunderii juridice, conform căreia răspunderea juridică este obligația juridică a persoanei vinovate de săvârșirea unui delikt să suporte pedeapsa reprezintă afirmarea aceluiași fenomen -răspunderea juridică -prezentate la diferite niveluri de reglementare juridică, astfel încât nu trebuie puse în opoziție. Astfel, dacă răspunderea juridică privită ca sancțiune este un domeniu propriu dreptului obiectiv, răspunderea juridică analizată în lumina obligațiilor juridice este un domeniul propriu dreptului subiectiv, în acest din urmă caz fiind cercetată, cu precădere, în sistemul categoriilor dreptului subiectiv, fiind exprimată prin sintagma de obligație juridică.

Ne raliem opiniei Profesorului D. Baltag conform căruia am putea aplica următoarea logică, generalizând teoriile existente relativ la cele două abordări ale răspunderii juridice: „dacă este adevărat că dreptul obiectiv nu poate fi realizat fără dreptul subiectiv, deoarece atunci el își pierde sensul existenței sale, atunci trebuie să recunoaștem că și importanța răspunderii juridice ca pedeapsă va fi redusă la zero dacă acesteia îi va lipsi forma de obligație juridică de a suporta măsura respectivă de constrângere de

către stat pentru delictul săvârșit” [20]. Variantele de abordare a răspunderii juridice reflectă așadar treptele manifestării reale a răspunderii juridice, ca modalitate de reglementare, din perspectivă juridică, a comportamentului indivizilor în domeniul dreptului. Putem afirma că variantele de interpretare și înțelegere a răspunderii juridice, anterior expuse, nu se exclud ci, dimpotrivă, se completează reciproc reprezentând un moment esențial în încercarea de cunoaștere a acestui fenomen complex.

Studiul răspunderii juridice din punctul de vedere al obligației de a suporta anumite consecințe negative a contribuit la afirmarea unui nou curent în studiul acestei instituții juridice a cărei esență constă în aceea că obligația juridică de a suporta consecințele negative este strâns legată de dreptul statului de a aplica sancțiuni celor vinovați de săvârșirea delictelor. Existența unei legături între dreptul statului de a aplica pedepse celor vinovați de săvârșirea delictelor și obligativitatea delincvenților de a suporta consecințele negative pentru delictulele comise ne oferă posibilitatea de a aborda răspunderea juridică ca un raport juridic de constrângere.

Identificăm așadar o a treia formă de interpretare a răspunderii juridice: răspunderea juridică reprezintă raportul juridic născut urmarea săvârșirii unei fapte ilicite între stat și infractor, căruia îi incumbă obligația de a suporta consecințele negative pentru încălcarea exigențelor normelor de drept.

În doctrina juridică din Republica Moldova, Profesorul Gh. Avornic arată că răspunderea juridică este un raport juridic special, care constă în obligația de a suporta sancțiunea prevăzută de lege, urmarea săvârșirii unui fapt juridic imputabil. Această obligație se încadrează într-un conținut complex, completat de drepturile corespunzătoare, conexe și corelative ei [15, p. 488].

În literatura juridică autohtonă, într-o încercare de a devansa sfera definițiilor care restrâng răspunderea la un raport, sau la o simplă obligație de a suporta o sancțiune juridică, M.N. Costin, a conturat o definiție exhaustivă a răspunderii juridice, acceptată de majoritatea autorilor. În viziunea acestui autor răspunderea juridică, reprezintă un complex de drepturi și obligații, decurgând din săvârșirea unei fapte ilicite prejudiciabile și care realizează cadrul de înfăptuire a constrângerii de stat prin aplicarea sancțiunilor juridice, în considerarea asigurării stabilității și certitudinii raporturilor sociale și al orientării membrilor societății în sensul respectării ordinii de drept. [98, p.33]. Răspunderea juridică, având temeiul într-un fapt ilicit, iar consecința în aplicarea sancțiunii juridice, reprezintă un ansamblu de drepturi și obligații, care alcătuiesc conținutul raportului juridic de constrângere care ia naștere între stat, în calitate de subiect activ și autorul faptei ilicite, în calitate de subiect pasiv al respectivului raport juridic. Sancțiunea juridică aplicată autorului faptei ilicite, în vederea restabilirii ordinii de drept încălcate, constituie obiectul raportului juridic.

Expresia „se nasc ca urmare“ din definiția propusă de reputatul Profesor M. Costin trebuie înțeleasă, potrivit Profesorului Gh. Mihai în sensul că răspunderea juridică este efectul legal al unei cauze juridice (săvârșirea unei fapte ilicite) iar expresia cadrul de realizare reflectă distincția dintre

răspunderea juridică și sancțiune [211, p.77]. Aplicarea sancțiunilor realizează constrângerea etatică într-un cadru care poate constitui, cel mult, condiție și niciodată cauză, iar scopul constă în afirmarea ordinii de drept, așadar a celei impuse de dreptul unui anumit stat și nu în afirmarea ordinii juridice, componentă a ordinii normative din societate.

L. Barac, analizând multiplele forme de răspundere juridică, în variate domenii ale dreptului, concluzionează în sensul că „răspunderea juridică reprezintă mai mult decât un complex de drepturi și obligații corelative, iar raportul juridic de constrângere este de natură mai degrabă să înlesnească înțelegerea conținutului instituției, decât să-i definească esența” [23, p. 41]. În lumina celor sus menționate răspunderea juridică ar putea fi definită, în accepțiunea autoarei L. Barac ca fiind instituția alcătuită din ansamblul normelor juridice ce vizează raporturi care se nasc în sfera activității desfășurate de autoritățile publice, în temeiul legii, împotriva tuturor acelor care încalcă sau ignoră ordinea de drept, în scopul asigurării respectării și promovării ordinii de drept și binelui public [23, p. 41].

Din perspectiva definiției propuse de prof. L. Barac, susținem opinia prof. Gh. Mihai [211, p.78], conform căreia răspunderea juridică poate fi instituție doar dacă va fi identificată în dreptul obiectiv ca „ansamblu de norme care vizează (...) etc”. În continuare Gh. Mihai observă că categoriei de „răspundere juridică” nu-i corespunde o instituție juridică, așa cum categoriei „răspundere civilă” îi corespunde instituția răspunderii civile, fiindcă „răspunderea juridică” este o categorie a „fundamentelor dreptului”, „răspunderea juridică” e meta-categorie în raport cu doctrinele de ramură, numind-o răspundere de drept [211, p. 78].

O abordare interesantă aparține Profesorului I.Craiovan, în accepțiunea căruia trebuie avut în vedere locul și rolul răspunderii juridice în procesul complex de realizare a dreptului pozitiv [100, p.283]. Potrivit autorului, răspunderea juridică poate fi definită ca un raport statornicit de lege, de norma juridică, între autorul încălcării normelor juridice și stat, reprezentat prin agenții autorității, care pot să fie instanțele de judecată, funcționarii de stat sau alți agenți ai puterii publice. Conținutul acestui raport este complex, fiind format în esență din dreptul statului ca reprezentant al societății de a aplica sancțiunile prevăzute de norme juridice persoanelor care încalcă prevederile legale și obligația acestor persoane de a se supune sancțiunilor legale în vederea restabilirii ordinii de drept.

Având în vedere diversitatea opiniilor relative la noțiunea și esența răspunderii juridice, la sfârșitul secolului XX, Profesorul M.N. Costin a tins la unificarea tuturor teoriilor sau viziunilor expuse mai sus ilustrând răspunderea juridică ca un raport juridic care constă în obligația celui vinovat de a suporta aplicarea sancțiunii, expresie a constrângerii de stat, exercitată prin organele de stat abilitate în acest sens.

Autorul B. Negru, trasează totodată și o serie de trăsături specifice unui astfel de raport juridic, circumscrise subiecților și conținutului raportului juridic dar și scopului aplicării sancțiunii. În opinia

autorului, trăsăturile specifice respectivului raport sunt: un subiect obligatoriu al raportului este statul, iar altul, persoana care a comis ilegalitatea; conținutul acestui raport cuprinde drepturi și obligații corelative, precum obligația statului de a aplica exclusiv sancțiunile reglementate de lege pentru fapta concretă comisă și dreptul persoanei responsabile de a i se aplica exclusiv această sancțiune și nici de cum alta; aplicarea sancțiunii se face în numele statului și are drept scop atât restabilirea ordinii de drept încălcate prin fapta ilicită, cât și consolidarea legalității [227, p. 490].

Interpretarea răspunderii juridice ca raport juridic crează premisele identificării și analizării, din perspectivă teoretică, în cadrul unei singure categorii, a componentelor răspunderii juridice precum pedeapsa, sancțiunea, constrângerea în vederea executării pedepsei, drepturile și obligațiile subiective, aplicarea jurisdicțională a dreptului și comportamentul real al subiecților raporturilor privind răspunderea juridică. Așadar, abordarea răspunderii juridice ca raport juridic a contribuit la îmbogățirea cunoștințelor juridice relative la rolul acestei instituții în sistemul reglementării juridice. Din această perspectivă, apreciem că răspunderea juridică este menită să protejeze și, în egală măsură, să reglementeze relațiile sociale.

Din prisma teoriei generale a răspunderii juridice, interpretarea răspunderii juridice ca raport juridic se justifică și prin aceea că cercetările realizate de renumiți specialiști, anterior invocați, au demonstrat că o astfel de abordare are menirea de a include și responsabilitate juridică în tabloul universal al răspunderii juridice.

Cea mai generală teorie privind interpretarea răspunderii juridice raportat la teoriile anterior tratate este teoria răspunderii juridice ca fenomen complex ce include aspectele retrospectiv și cel pozitiv. Ideea existenței responsabilității juridice sau a răspunderii pozitive, alături de răspunderea juridică, idee pentru care pledează adepții celui de al patrulea curent, este opera reprezentanților științei filozofice, care tratează responsabilitatea juridică (răspunderea pozitivă) ca fiind un semn caracteristic al evoluției relațiilor sociale. Adepții responsabilității juridice sau a răspunderii pozitive pornesc de la premisa că răspunderea este atât un mecanism de anihilare a nesocotirii normelor juridice cât și un mecanism de încurajare a comportamentului activ pozitiv al subiectului, așadar un mecanism de educare juridică, având ca temei reglementatori interni de natură morală, cu funcția de garanți ai unei societăți exemplare. Sistemul de drept, în lipsa categoriei responsabilității juridice sau răspunderii pozitive ar fi un sistem instabil, ca de altfel și situația individului într-un astfel de sistem de drept. Statul consacră „responsabilitatea juridică” prin acte normative, o reglementează ca instituție juridică specială menită să disciplineze comportamentul membrilor societății și să creeze membrilor societății o atitudine responsabilă și conștientă față de propriul comportament.

În teoria generală a dreptului, aspectele și baza răspunderii juridice sunt elaborate în concordanță cu comportamentul legal al individului, generând astfel controverse, deoarece întrebarea privind rolul

conștiinței juridice în realizarea dreptului reprezintă, în esență, întrebarea privind activitatea sau comportamentul omului în sfera juridică. Căutarea modalităților de formare a comportamentului legal, ca o evidențiere a răspunderii pozitive, ajută în mare măsură la efectuarea cercetărilor sociologice privind conștiința juridică a personalității.

Profesorul M. Costin s-a remarcat în doctrina juridică ca pionier al responsabilității juridice (răspundere pozitivă). Ideea responsabilității juridice a apărut în anii 60 ai sec. XX, fiind tratată inițial de reprezentanții științei filosofice, în opinia cărora răspunderea pozitivă constituia un simbol al relațiilor sociale de tip socialist [18, p. 21].

Adepții responsabilității juridice sau a răspunderii pozitive consideră că dreptul are rolul de stimulator al atitudinii active a subiecților de drept, contribuind la transformarea statului într-o societate bazată pe autocontrol, axată pe precepte de ordin moral. Răspunderea constituie un mecanism menit să anihileze nesocotirea normelor juridice și să stimuleze comportamentul activ al subiecților de drept, așadar un mecanism de influențare și educare juridică, fundamentat pe reglementări morale, garanți ai unei societăți model.

N. Popa tratează responsabilitatea juridică ca fiind o atitudine conștientă, liber consimțită, de manifestare a unui real interes pentru modalitatea de realizare a normelor juridice relative la integritatea ordinii de drept dar și față de acțiunile individului în scopul garantării unui cadru legal în societate [252, p. 209].

În viziunea autorului I. Graur [134, p. 73] răspunderea juridică reprezintă una dintre instituțiile juridice, intermediatoare funcției de protecție a dreptului. Datorită acestui fapt, instituția respectivă a fost considerată tradițional ca una dintre formele de reacție negativă a statului față de anumite încălcări ale normelor de drept. În acest context s-a procedat la elaborarea diverselor concepții, diferite după conținut, dar care dispuneau de o trăsătură comună: recunoașterea retroactivității, legăturii obligatorii cu fapta antisocială care a precedat-o. Conform aceluiași autor definirea noțiunii de răspundere juridică a ridicat multiple controverse, formularea unei definiții a acestei instituții revenind nu atât reprezentanților dreptului penal, cât mai ales reprezentanților teoriei generale a dreptului, definițiile diferind de la o școală de drept la alta.

Oponenții responsabilității juridice susțin că aceasta reprezintă, cu precădere, o categorie de natură politică și mai puțin juridică, o astfel de răspundere benevolă nefiind compatibilă cu constrângerea de stat. Profesorul D. Baltag consideră că polemicele dintre partizanii celor două curente își au originea în aceea că „retrospectivii”, admit angajarea răspunderii juridice doar în ipoteza nesocotirii normelor exact determinate [18, p. 25].

Adepții curentului dualist tind la extinderea sferei răspunderii prin raportare și la alte forme de răspundere socială, altele decât cea juridică. Concepția dualistă privind răspunderea juridică a dat naștere

unor reacții critice atât din partea celor care neagă responsabilitatea juridică, recunoscând sensul negativ al răspunderii, respectiv aplicarea constrângerii de stat în ipoteza nesocotirii normei juridice, cât și din partea celor care admit responsabilitatea juridică, dar nu ca aspect al răspunderii ci doar ca formă separată. Oponenții viziunii dualiste afirmă că răspunderea juridică, privită ca o categorie de drept, este unică.

Profesorul D. Baltag susține necesitatea delimitării formelor de realizare a răspunderii juridice, întrucât astfel integritatea răspunderii juridice nu se divide în aspecte [18, p. 26].

În literatura juridică de specialitate s-au conturat așadar două direcții relativ la determinarea esenței și conceptului de răspundere juridică: potrivit unei direcții de opinii răspunderea juridică este analizată exclusiv în legătură cu săvârșirea unei fapte ilicite; potrivit unei alte direcții de opinii răspunderea juridică este analizată atât în legătură cu săvârșirea unei fapte ilicite cât și în legătură cu săvârșirea unui comportament licit.

Considerăm că o analiză completă a răspunderii juridice impune abordarea acestei instituții juridice atât din perspectiva săvârșirii unei fapte ilicite dar și din perspectiva adoptării unui comportament licit. Totodată apreciem ca nu se impune reunirea, într-un concept unic a răspunderii juridice analizată în legătură cu săvârșirea unei fapte ilicite și a răspunderii juridice analizată în legătură cu săvârșirea unui comportament licit, urmând ca cele două concepte responsabilitatea și răspunderea juridică să fie distinct definite.

Deoarece toate aspectele răspunderii juridice au un fundament concret, este necesar a defini noțiunea de răspundere. Noțiunea de răspundere nu a fost definită printr-un text de lege, printr-o normă generală sau printr-o normă definiție, conturându-se astfel exigența elaborării unei teorii generale a răspunderii juridice. Apreciem că responsabilitatea elaborării unei teorii generale a răspunderii juridice trebuie să revină Teoriei generale a dreptului, deoarece doar această știință, reprezintă nucleul ansamblului științelor juridice, având misiunea de a pune în valoare trăsăturile comune definirii dreptului. Teoria generală a dreptului are, așadar, menirea de a defini răspunderea juridică, de a reliefa tendințele, formele, condițiile dar și principiile acesteia independent de definițiile elaborate de disciplinele juridice ramurale, în contextul preocupărilor și eforturilor relative la conturarea formelor răspunderii juridice [18, p. 123].

În doctrina juridică autohtonă M.N. Costin apreciază ca noțiunea de răspundere juridică poate fi înțeleasă și explicată în complexitatea structurii ei doar pornind de la formele sale de manifestare, întrucât, dincolo de multiplele și divesele lor particularități „ele prezintă și o sumă de elemente comune prin a căror sintetizare se poate elabora o definiție generală a noțiunii de răspundere juridică” [98, p. 17].

În doctrina juridică, termenul răspundere, deși dominant, se folosește ca sinonim cu termenul de responsabilitate [16, p.273]. M. Eliescu în monografia sa „Răspunderea civilă delictuală”, dedicată

răspunderii civile delictuale a intitulat una din secțiunile studiului „Raportul dintre răspunderea contractuală și răspunderea delictuală. Problema cumulului celor două responsabilități” [120, p. 60], termenul de responsabilitate fiind folosit astfel în subsidiar. Termenul responsabilitate este dominant, în titlurile unor studii precum „Teoria răspunderii și responsabilității juridice”, etc. [18, p. 86-121]. M. Costin în studiul dedicat răspunderii juridice intitulat „Răspunderea juridică” utilizează termenul de responsabilitate, în general și termenul de responsabilitate civilă, în mod particular [98, p. 20].

Cuvântul *răspundere* vine din latinescul *respondere* (în limba franceză – *responsabilité*, în limba engleză – *responsability* și *liability*, în limba spaniolă – *responsabilidad*, în limba italiană – *responsabilità*, în limba germană – *Verantwortunglichkeit* și *Verpflichtung*, în limba maghiară – *felelösség*, în limba bulgară – *отговорност*). Din punct de vedere lingvistic, răspunderea este conștientizarea de către personalitate a datoriei sale în fața societății, unei colectivități de oameni, înțelegerea sensului și însemnătății comportamentului său [240, p. 33].

Dicționarul Explicativ al Limbii Române definește deopotrivă termenul răspundere și pe cel de responsabilitate, sinonimia celor doi termeni fiind justificată, în limba română, prin etimologia complexă, latină și franceză. Dicționarul de drept civil definește doar termenul de răspundere, venind astfel în întâmpinarea tendințelor doctrinei contemporane.

Dicționarul limbii române moderne definește răspunderea ca fiind „faptul de a răspunde, responsabilitatea”. Responsabilitatea este definită, la rândul ei, ca fiind „obligația de a efectua un lucru, de a răspunde, de a da socoteală pentru ceva”. Analizând cele două definiții, se poate opina în sensul că termenii răspundere și responsabilitate sunt sinonimici.

Literatura de specialitate a concluzionat în sensul că cele două instituții, răspundere și responsabilitate sunt distincte, având însă numeroase trăsături comune, interacționând și determinându-se reciproc, întrucât nu poate exista răspundere decât între persoane pe deplin responsabile și libere să își aleagă conduita [21, p. 427].

Abordarea sintagmei de răspundere juridică din perspectivă teoretică, este dificilă datorită polisemiei noțiunii de răspundere, cu precădere, în acele limbi în care noțiunile de răspundere și responsabilitate nu sunt distinct definite, precum în limba română. Astfel, în limba franceză cuvântul „responsabilité” și în limba rusă „ответственность” semnifică deopotrivă atât obligația instituită în sarcina subiectului de drept, din exterior, de către stat, de a suporta consecințele nesocotirii normelor juridice în vigoare, în scopul restabilirii ordinii de drept în societate, dar și autoasumarea liber consimțită, obligațiile decurgând din sistemul de norme juridice constituind astfel datorii pe care subiectul de drept și le impune prin autoconstrângere [58, p. 39].

În literatura juridică de specialitate, marea majoritate a autorilor [16, p. 277], abordează răspunderea juridică ca fiind un atribut al comportamentului ilicit, care atrage aplicarea forței de

constrângere a statului și a sancțiunii. Așadar, comportamentul conform legii nu este analizat din perspectiva răspunderii juridice [18, p. 12]. În doctrina juridică, răspunderea juridică este abordată, de unii autori, sub dublu aspect: răspunderea pozitivă sau prospectivă, respectiv responsabilitatea și răspunderea negativă sau retrospectivă, respectiv răspunderea propriu-zisă. În această viziune, răspunderea juridică reflectă atât consecințele negative a comportamentelor ilicite dar și responsabilitatea individului față de propriul comportament, față de societate și valorile sale și totodată atitudinea conștientă față de reglementările legale în vigoare, atitudine care reprezintă premisa eliminării sau reducerii încălcării legii [18, p. 12].

Clarificarea conținutului complex al noțiunii de răspundere juridică, identificarea trăsăturilor comune dar și a particularităților tuturor laturilor menite să individualizeze răspunderea juridică ar fi mult mai eficientă dacă cele două laturi ale răspunderii (prospectivă sau responsabilitatea și retrospectivă sau propriu-zis răspunderea) nu vor fi analizate distinct, ci într-o continuă confruntare a capacității individului de a alege și de a-și asuma alegerea, implicit consecințele ei.

În doctrina juridică din Republica Moldova nu am identificat o opinie comună în abordarea acestei probleme, noțiunile de „responsabilitate” și „răspundere”, fiind tratate uneori ca noțiuni identice sau sinonime. Profesorul E.Cojocarul utilizează noțiunile de „responsabilitate civilă” și „răspunderea civilă” ca sinonime [84, p. 23]. Există și autori care au alte opinii. Astfel, profesorul V.Guțuleac în lucrarea „Tratat de drept contravențional”, închină un întreg capitol noțiunilor de „responsabilitate” și „răspundere” juridică, capitolul VI fiind intitulat „Responsabilitatea juridică și răspunderea juridică în dreptul contravențional”. Autorul tratează responsabilitatea și răspunderea juridică ca fiind elemente constitutive ale statului administrativ-juridic al subiecților administrării în domeniul combaterii contravenționalității. În accepțiunea Profesorului B. Negru responsabilitatea, spre deosebire de răspundere are o sferă de cuprindere mult mai largă; dacă responsabilitatea vizează activitatea realizată de individ din proprie inițiativă, în virtutea alegerii libere a obiectivelor dintr-un set de variante posibile, răspunderea reclamă realizarea unui comportament definit prin normele juridice [227, p. 490].

A. Cuznețov [102, p. 14] afirmă că esența teoriei generale a răspunderii constă în introducerea în răspunderea juridică nu doar a răspunderii „negative” (retrospective) ca urmare a delictelor, dar și a răspunderii „pozitive” (morale) ca reliefare a stării interne a individului, a atitudinii lui față de societate, stat, colectiv, a comportamentului personal, conștiinței etc.. Astfel, asupra conștiinței juridice a individului exercită influență nu atât sancțiunile normelor juridice, cât atitudinea oamenilor față de modul în care el își execută obligațiile sale. În comparație cu răspunderea negativă, ce are rol de frânare a comportamentului ilicit al persoanei, tot mai mult influențează răspunderea pozitivă, adică dezvoltarea rolului activ și a funcțiilor dreptului. Limitele rolului activ al dreptului se identifică prin specificul dreptului, ca factor subiectiv de dezvoltare socială. S-a constatat că în limitele răspunderii juridice se

conturează întrebări foarte complicate ale dreptului penal, administrativ, al muncii, antreprenoriatului, civil, legate de afirmarea valorii dreptului în statul de drept, proces firesc, în contextul schimbărilor din viața socială care necesită derularea proceselor sociale într-o oarecare ordine. În particular, afirmarea rolului răspunderii juridice se remarcă în extinderea acțiunii dreptului, consolidarea rolului legii și aprofundarea conținutului umanist, etic etc. al dreptului, în recunoașterea rolului culturii juridice. Ea este direcționată spre eliminarea haosului din viața oamenilor, exercitarea controlului etc. asupra unor indivizi sau a unor grupuri de indivizi. Practica creării dreptului demonstrează că dezvoltarea răspunderii juridice, ca un regulator social, se bazează pe statutul inițial privind coraportul dintre economie și drept, politică și drept, morală și drept. Suntem de acord cu faptul că răspunderea juridică, prin consecințe, se deosebește de răspunderea morală (socială). Dar este incorect a nega necesitatea unificării moralei și a dreptului în răspunderea juridică, doar numai pentru aceea că asemenea generalizare lipsește în literatura de specialitate.

Opiniile diferite dar și multiplele dispute relative la răspunderea juridică, manifestate în doctrina juridică nu au condus nici până în prezent la conturarea unei definiții unitare a acestei instituții juridice. În opinia Profesorului Baltag, multitudinea de interpretări date noțiunii de răspundere juridică se datorează, cu precădere, naturii ei gnoseologice [18, p. 28]. Teoriile relative la răspunderea juridică conturate în literatura de specialitate au atât semnificație gnoseologică, dar și una aplicativă.

Analizând instituția răspunderii juridice apreciem ca răspunderea juridică poate fi definită ca un raport juridic alcătuit dintr-un ansamblu de drepturi și obligații conexe, instituite prin norme juridice, care iau naștere urmarea săvârșirii unei fapte ilicite, constituind cadrul de realizare a constrângerii de stat, prin aplicarea sancțiunilor juridice în vederea restabilirii ordinii de drept.

2.2. Criteriile de delimitare structurală a formelor răspunderii juridice

Studiul formelor răspunderii juridice reclamă o abordare de strictă specialitate, actualitatea cercetării rezultând, în special, din evoluția relațiilor sociale existente, prin acumulări cantitative treptate, obiective și subiective în viața socială, dar și din conturarea și dezvoltarea altora noi. Evoluția rapidă a societății actuale, transformările progresive ale realității sociale imprimă un caracter actual răspunderii juridice, noile relații sociale legal reglementate generând, în ipoteza nesocotirii lor, sancțiunea răspunderii juridice în una din formele fiind impulsionată de o finalitate comună, respectiv reglementarea directă sau implicită, într-o anumită nuanță, a raporturilor juridice. Prin urmare, cele patru categorii de norme juridice care alcătuiesc răspunderea juridică se prefigurează ca instrumente de îndeplinire a autoreglării și sancționării sociale (juridice) [154, p. 355]. Configurarea formelor răspunderii juridice constituie un proces dialectiv complex, întocmai ca apariția diferitelor ramuri de drept. În doctrina juridică, o perioadă de timp îndelungată, elementele noi apărute în reglementarea relațiilor sociale,

urmarea evoluției societății, erau explicate prin intermediul trăsăturilor importante proprii instituțiilor respectivelor ramuri de drept. Această concepție este și astăzi actuală. Este de notorietate faptul că primele norme juridice au urmărit reglementarea relațiilor de proprietate, conturându-se astfel normele juridice civile dar și asigurarea contracarării juridice statale a uzurpării proprietății private, conturându-se astfel normele juridice penale.

Putem concluziona în sensul instituirii, încă din antichitate, a răspunderii juridice civile și a răspunderii juridice penale. Totodată, adagiile dreptului roman, în domeniul răspunderii juridice civile reprezintă constante ale teoriei răspunderii juridice în dreptul civil, păstrându-și și astăzi actualitatea. Reglementarea relațiilor sociale de către marii juriști romani a atins perfecțiunea în materia raporturilor obligaționale, principalele reguli care guvernează materia obligațiilor fiind instituite de către jurisconșulții romani, în acest sens fiind și adagiile romane preluate de tratatele de drept civil.

Doctrina juridică este unanimă în sensul că răspunderea juridică civilă a avut dintotdeauna caracterul de drept comun în raport cu răspunderea proprie celorlalte ramuri de drept. „Elaborată inițial ca o instituție de aplicație generală, răspunderea civilă s-a delimitat și s-a detașat treptat de alte forme de răspundere, în special de răspunderea penală, dar nu și-a pierdut aptitudinile de a fi folosită în continuare ca o regulă generală în materie. Teoria răspunderii și instituția ca atare a fost elaborată în primul rând pe terenul dreptului civil” [7, p. 15].

În opinia Profesorului A. Iorgovan, este suficient să ne raportăm la desprinderea dreptului muncii din dreptul civil, cu răspunderea sa materială specifică, pentru a reliefa că procesul este, în dialectica sa, tocmai invers, respectiv de limitare a civilului, inclusiv a sferei de influență a răspunderii juridice civile, conturându-se noi forme de răspundere pentru care dreptul civil joacă rolul de drept comun [154, p. 356]. În contextul schimbărilor intervenite în epoca contemporană, marcate atât de revoluția tehnico-științifică, dar și de revoluția industrială sau informațională și care au impulsionat evoluția răspunderii juridice, au impus, așa cum afirma Profesorul L. Pop „evadarea din interpretarea clasică și tradițională a textelor în materie ale Codului civil și chiar adoptarea de noi reglementări pentru anumite domenii speciale” [248, p. 382].

Din această perspectivă, problema esențială care se pune este de a ști când sunt instituite premisele indispensabile desprinderii din dreptul comun a unei forme de sine stătătoare de răspundere juridică și implicit a unei noi ramuri de drept. O explicație simplistă este circumscrisă apariției unei noi categorii de ilict social. O explicație riguros științifică, nu poate face, însă, abstracție de legătura reciprocă existentă între conținutul reglementărilor juridice și forma lor de manifestare exterioară, în accepțiunea filosofiei dreptului. În doctrina juridică, conținutul este circumscris ansamblului criteriilor intrinseci faptei ilicite precum pericolul social, valorile încălcate, forma vinovăției și a conduitei subiectului, gradul de frecvență iar forma vizează criteriile extrinseci, exterioare faptei ilicite, respectiv

sursa legislativă a normelor juridice sancționatoare, felurile și modurile de aplicare și executare a sancțiunilor.

„Necesitatea unei răspunderi juridice noi” intervine, așadar, în momentul în care în cadrul teoriei proprii uneia dintre răspunderile consacrate survin dereglări logice, urmarea apariției unor noi tipuri de fapte ilicite care necesită noi reglementări sancționatorii, respectiv „sancționări dizidente” [154, p. 357]. Prin urmare, o nouă formă de răspundere juridică se conturează atunci când nu mai este garantată corelația dintre cele două categorii de criterii, extrinseci și intrinseci faptei ilicite, dintre conținut și formă. Criteriile extrinseci faptei ilicite, respectiv forma, evocă în ansamblul lor tocmai regimul juridic propriu unei anumite categorii de ilicit, și anume regimul juridic al răspunderii pe care respectivul ilicit o angajează. Avem în vedere regimul juridic instituit prin cele patru categorii de norme juridice transpuse în conținutul instituției răspunderii juridice, privită ca sistem polivalent de norme juridice, respectiv: normele juridice relative la conduita ilicită, normele juridice care reglementează condițiile care trebuie întrunite, normele juridice relative la sancțiuni și normele juridice care vizează procedura.

Apartenența normelor juridice la ramurile de drept impune înțelegerea și explicarea regimului juridic (forma) prin trimitere la ramurile de drept. Natura juridică a formelor de răspundere juridică este conferită de ramura de drept căreia respectivele forme de răspundere îi aparțin cu preponderență, fără a fi necesară o apartenență absolută, dat fiind că există elemente ale răspunderii juridice comune mai multor forme de răspundere, trasate de dreptul comun. Normele comune vizează, de regulă, condițiile care trebuie întrunite, cauzele exoneratoare de răspundere sau aspectele procedurale. Ramurile de drept nu trebuie tratate separat, unele de altele, ci ca părți componente ale unui sistem de drept unitar, în cadrul căruia aspecte concrete așa cum sunt reglementate în diferitele ramuri de drept, pot fi comune unor multiple ramuri de drept, evident sub rezerva derogărilor expres reglementate prin lege, profilându-se chiar și instituții juridice comune [120, p. 36].

Identificarea criteriilor și clasificarea formelor răspunderii juridice, sub aspect teoretic, este de natură să contureze natura juridică a răspunderii juridice incidente, iar sub aspect practic tinde la determinarea regimului juridic al diferitelor forme ale răspunderii juridice, având în vedere interferența și cumulul dintre formele răspunderii juridice.

Răspunderea juridică este consacrată de actele normative în vigoare, fiind cercetată prin intermediul manifestărilor ei particulare, în cadrul variatelor ramuri de drept, public sau privat: dreptul civil, dreptul administrativ, dreptul penal, dreptul muncii etc.[7 , p.10]. Atât în literatura de specialitate cât și în diferite acte normative sunt abordate diferite forme ale răspunderii juridice, în funcție de mai multe criterii: natura faptei ilicite și a normei încălcată, gradul de pericol social al faptei, scopul urmărit, caracterul sancțiunilor ș.a. [21, p.444]. În doctrina juridică, este larg răspândită opinia conform căreia

formele răspunderii juridice sunt conturate în funcție de gradul de pericol social al faptei ilicite, care decurge din importanța valorii sociale lezate [32, p. 258].

Delimitarea formelor răspunderii juridice este esențială din punct de vedere teoretic dar, în special, practic întrucât determinarea naturii juridice a răspunderii în toate cazurile concrete vizează calificarea situației de fapt din perspectivă juridică, ca fază de aplicare a dreptului prezentând un real interes atât pentru societate cât și pentru individ [303, p. 159].

Evidențierea criteriilor de clasificare a formelor răspunderii juridice contribuie la identificarea corectă a naturii juridice proprii. Clasificarea, ca mijloc de cunoaștere științifică, implică distribuirea pe grupe în funcție de anumite caracteristici generice a fenomenelor cercetate. Astfel pot fi descoperite însușirile esențiale proprii sistemului de care depind trăsăturile fiecărui element de subgrupă. Din perspectiva științei dreptului respectivele diviziuni ale sistemului relative la răspunderea juridică sunt denumite forme ale răspunderii juridice [17, p. 220].

Examinarea înregului tablou legislativ tratat în prezenta teză de doctorat permite identificarea mai multor forme de răspundere juridică care alcătuiesc sistemul răspunderii juridice și pot fi clasificate în funcție de mai multe criterii:

1). *În funcție de cele două mari diviziuni ale dreptului*, se face distincție, în doctrina juridică, între răspunderea de drept public și răspunderea de drept privat.

Din perspectiva modului în care sunt conexe componentele sistemului de drept, începând cu entitatea fundamentală, respectiv norma juridică putem delimita diviziunile generale ale dreptului. Diviziunea dreptului în dreptul public și dreptul privat se bucură de o mare rezonanță în teoria generală a dreptului, fiind prezentă în marea majoritate a teoriilor juridice. Distincția dintre dreptul public și dreptul privat este veche, fiind evocată în dreptul roman. Jurisconsultul Ulpian formulează această distincție în *Digeste* „*Publicum jus est quod ad statum rei romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem pertinet*”. Așadar suntem în prezența unor norme de drept public sau privat, după cum interesul normei juridice vizează statul sau un particular sau după cum obiectivul urmărit prin dispozițiile legale instituite constă în satisfacerea nevoilor statului sau a particularilor. Normele juridice relative la proprietate, familie, contracte, responsabilitate între particulari sunt norme de drept privat, iar organizarea puterilor, respectiv a serviciilor publice interesează, cu precădere, dreptul public.

Potrivit Profesorului Djuvara „toate aceste ramuri ale dreptului nu sunt altceva decât dreptul pozitiv al societății noastre, ele constituie dreptul care se aplică nouă la un moment dat.” [112, p.80].

În virtutea acestei diviziuni în sfera dreptului public intră dreptul penal, dreptul procesual penal, dreptul financiar, dreptul administrativ, dreptul constituțional, dreptul internațional public, iar în sfera dreptului privat intră dreptul civil, dreptul familiei, dreptul muncii, dreptul internațional privat. Între

ramurile de drept public și ramurile de drept privat există strânse legături care facilitează conturarea unor noi teorii menite să atenueze diviziunea clasică privat-public [57, p. 110].

În doctrina contemporană, remarcăm tendința de a menține diviziunea clasică a dreptului în dreptul public și dreptul privat. Se conturează teza potrivit căreia baza clasificării dreptului în public și privat constă nu atât în caracterul individual sau general al interesului ocrotit, cât în forma juridică sau modul în care se garantează apărarea drepturilor subiective care se alătură criteriului organic, conform căruia dreptul public vizează guvernarea iar dreptul privat vizează guvernarea [57, p. 111].

2). În funcție de sediul legal al reglementărilor aplicabile, putem distinge între forme de răspundere juridică consacrate în coduri, principale izvoare de drept și forme de răspundere juridică reglementate prin legislația dezvoltatoare a codurilor.

Forme ale răspunderii juridice sunt consacrate prin coduri, reprezentând culegeri sistematice de reguli relative la o anumită ramură de drept și, totodată, principale izvoare de drept în ramuri concrete de drept: codul civil, izvor principal de drept al răspunderii civile; codul penal, izvor de drept al răspunderii penale; codul muncii, izvor de drept al răspunderii în dreptul muncii și codul fiscal, izvor de drept al răspunderii financiare, cu cele patru modalități: răspunderea fiscală, răspunderea bugetară, răspunderea valutară și răspunderea bancară.

Formele răspunderii juridice reglementate în Codul civil [63] sunt răspunderea juridică civilă cu cele două modalități, răspunderea civilă delictuală și răspunderea civilă contractuală. Codul civil reglementează, totodată, manifestările răspunderii civile delictuale, respectiv răspunderea pentru prejudiciul cauzat prin fapta proprie, răspunderea pentru prejudiciul cauzat prin fapta altuia, răspunderea pentru prejudiciul cauzat de animale, de lucruri și prin ruina edificiului, dar și manifestările răspunderii civile contractuale, răspunderea contractuală pentru fapta proprie și răspunderea contractuală pentru fapta altuia.

Formele răspunderii juridice consacrate în legislația dezvoltatoare a Codului civil sunt: răspunderea pentru prejudiciile cauzate printr-un act ilegal al unei autorități publice conform Legii contenciosului administrativ [195]; răspunderea pentru prejudiciile cauzate de accidente nucleare conform Legii privind răspunderea civilă pentru daune nucleare [196], astfel cum a fost modificată [174]; răspunderea pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare conform Legii privind statutul judecătorilor și procurorilor [187]; răspunderea pentru prejudiciile sau daunele ecologice conform Ordonanței de Urgență a Guvernului privind protecția mediului [236]; răspunderea pentru prejudiciile cauzate de produsele cu defecte conform Legii privind răspunderea producătorilor pentru pagubele generate de produsele cu defecte [180].

În materia dreptul financiar, independența răspunderii financiare poate fi determinată și în funcție de baza normativă constând în legislația financiară. În România principalele reglementări

încidente în materia răspunderii financiare, în ansamblul său, sunt cuprinse atât în Codul fiscal al României [67] dar și în legi speciale precum: legea finanțelor publice [192], legea privind statutul Băncii Naționale [189], ordonanța de urgență privind instituțiile de credit și adecvarea capitalului [235] care reglementează abaterile în materie financiară, respectiv fiscală, bugetară, bancară sau valutară, subiecții cărora le incumbă răspunderea, procedura specială conform căreia se angajează răspunderea fiscală și propriul sistem sancționator.

În Republica Moldova, adoptarea Titlului V din Codul fiscal „Administrarea fiscală” marchează un moment esențial în procesul configurării răspunderii financiare [190]. În legislația moldovenească, norme privind răspunderea financiară sunt instituite și în legislația dezvoltatoare a Codului fiscal, prin legea privind bugetul asigurărilor sociale de stat [182] sau prin legea privind achitarea primelor de asigurare obligatorie de asistență medicală [201]. Totodată, legislația dezvoltatoare a Codului fiscal consacră instituția răspunderii valutare prin dispozițiile legii privind reglementarea valutară [170], răspunderea bugetară prin legea privind sistemul bugetar și procesul bugetar [199] iar răspunderea bancară printr-un set de legi speciale, respectiv legea privind Banca Națională a Moldovei [193], legea privind instituțiile financiare [194].

3). *Cercetate din perspectiva apartenenței normelor juridice încălcate la una din ramurile de dreptului*, formele răspunderii juridice se pot clasifica astfel: răspunderea civilă, răspunderea penală, răspunderea constituțională, răspunderea administrativă, răspunderea financiară, răspunderea medicală, răspundere profesională, etc.

Delimitarea ramurilor de drept reprezintă un proces complex. Dificultatea delimitării unei ramuri de drept de altă ramură de drept derivă tocmai din greutatea stabilirii gradului de diferențiere a relațiilor sociale care să permită reglementarea acestora printr-un set de norme „aparte” și unirea lor într-o ramură de drept [32, p. 168].

În Teoria generală a dreptului, clasificarea răspunderii juridice în funcție de apartenența ramurală este controversată. Potrivit Profesorului D. Baltag o astfel de divizare nu coincide cu divizarea strict pe ramură întrucât formele de răspundere juridică sunt mai puține, sub aspect numeric, în comparație cu ramurile de drept. Totodată, în ipoteza nesocotirii normelor juridice aparținând diferitelor ramuri de drept devin incidente forme ale răspunderii juridice identice, cu titlu de exemplu fiind răspunderea contravențională. Clasificarea ramurală nu explică cum este posibil ca în cadrul aceleiași ramuri să fie aplicabile mai multe forme ale răspunderii juridice: răspunderea disciplinară și patrimonială în dreptul muncii, răspunderea contravențională și financiară în dreptul financiar, etc. sau dimpotrivă, cum este posibil ca normele juridice proprii mai multor ramuri de drept să reglementeze aceeași formă a răspunderii juridice: răspunderea penală-dreptul penal, dreptul procesual penal; răspunderea civilă - dreptul civil, dreptul muncii, etc. [19, p. 145].

Considerăm că apartenența ramurală a normelor constituie principalul criteriu de clasificare a răspunderii juridice în forme, toate celelalte criterii nefiind susceptibile să reflecte semnele specifice ale răspunderii și ale naturii sale juridice. Susținem așadar clasificarea răspunderii juridice după criteriul apartenenței ramurale și apreciem că trebuie să existe o formă corespunzătoare a răspunderii juridice în cadrul fiecărei ramuri de drept distincte.

În opinia noastră, în cadrul oricărei ramuri de drept trebuie să existe o instituție proprie menită să asigure realizarea și respectarea normei juridice specifice – instituția răspunderii juridice. Existența răspunderii juridice este un semn obligatoriu al metodei reglementării juridice a relațiilor sociale și un argument suplimentar în sprijinul independenței oricărei ramuri de drept.

Mai mult, formele de răspundere ramurală, se clasifică, la rândul lor, în modalități de răspundere, iar modalitățile de răspundere sunt susceptibile de subclasificare în manifestări de răspundere, cum ar fi răspunderea de drept civil. Astfel răspunderea juridică civilă, formă de răspundere ramurală, se clasifică în răspundere civilă delictuală și răspundere civilă contractuală, privite ca modalități de răspundere juridică. Noul Cod civil [63] consacră, prin reglementări exprese, distincția dintre răspunderea civilă delictuală și răspunderea civilă contractuală, recunoscută atât de către doctrină cât și de către jurisprudență sub imperiul vechilor reglementări.

Răspunderea civilă delictuală, modalitate de răspundere juridică civilă se subclasifică, la rândul ei, în manifestări de răspundere, respectiv: răspunderea pentru prejudiciul cauzat prin fapta ilicită proprie, răspunderea pentru prejudiciul cauzat prin fapta altuia (răspunderea persoanelor care au obligația de supraveghere a unui minor sau a unui interzis judecătoresc pentru prejudiciile cauzate unui terț prin fapta ilicită săvârșită de cel aflat sub acea supraveghere și răspunderea comitentului pentru prejudiciul cauzat prin faptele ilicite delictuale ale prepusului său) și răspunderea pentru prejudiciul cauzat de animale, lucruri și de ruina edificiului, expres reglementate prin dispozițiile noului Cod civil.

Alături de aceste manifestări de răspundere civilă, noul Cod civil [63] instituie și răspunderea pentru prejudiciile cauzate prin fapte ilicite prejudiciabile cauzate în contextul raporturilor de vecinătate dintre proprietarii de bunuri imobile, prin dispozițiile art. 630 din Capitolul III privind limitele juridice ale dreptului de proprietate privată al Cărții III „Despre bunuri”. Dispozițiile art. 630 reglementează, așadar, depășirea inconvenientelor normale ale vecinătății, stipulând în sarcina proprietarului care, prin exercitarea dreptului său, cauzează inconveniente mai mari decât cele normale în relațiile de vecinătate, de a-l despăgubi pe cel astfel vătămat, prin restabilirea situației anterioare atunci când acest lucru este posibil.

Totodată, ca element de noutate introdus prin dispozițiile noului Cod civil [63] în materia răspunderii civile contractuale este răspunderea civilă contractuală pentru fapta altuia. Astfel prin dispozițiile art. 1519 din noul Cod civil „dacă părțile nu convin altfel, debitorul răspunde pentru

prejudiciile cauzate din culpa persoanei de care se folosește pentru executarea obligațiilor contractuale”. Răspunderea civilă contractuală, modalitate de răspundere juridică civilă se subclasifică, așadar, în manifestări de răspundere, respectiv: răspunderea civilă contractuală pentru fapta proprie și răspunderea civilă contractuală pentru fapta altuia.

În materia dreptului administrativ, raportat la cele trei mari categorii de ilicit administrativ, ilicitul administrativ propriu-zis, ilicitul contravențional și ilicitul generator de prejudicii materiale și morale, răspunderea în dreptul administrativ poate fi clasificată în trei modalități: răspunderea administrativă (propriu-zisă), răspunderea contravențională și răspunderea administrativ - patrimonială.

Răspunderea financiară, formă a răspunderii juridice, se poate delimita, la rândul ei, în funcție de natura relațiilor sociale pe care le reglementează și protejează în răspundere fiscală, răspundere bugetară, răspundere valutară și răspundere bancar-publică, analizate ca modalități ale răspunderii financiare. În contextul evoluției relațiilor sociale, în sfera obiectului dreptului financiar pot fi identificate relații fiscale, valutare, bugetare sau bancar-publice. Pe cale de consecință, putem identifica subramurile dreptului fiscal, valutar, bugetar sau bancar-public.

Raportat la grupurile de relații sociale care alcătuiesc obiectul dreptului financiar, respectiv relații fiscale, valutare, bugetare sau bancar-publice se configurează modalitățile răspunderii financiare: răspunderea fiscală, răspunderea valutară, răspunderea bugetară și răspunderea bancar-publică.

4). *În literatura de specialitate [98, p. 40], în funcție de criteriul naturii și importanței sociale a interesului lezat prin fapta ilicită, s-au determinat următoarele forme ale răspunderii juridice: [21, p. 444]: răspunderea față de întreaga societate; răspunderea față de o colectivitate mai restrânsă; răspunderea față de un organ al statului și răspunderea față de persoana vătămată în drepturile ei legitime.*

În doctrina juridică, această clasificare este controversată. Potrivit Profesorului D. Baltag criticile aduse acestei clasificări sunt juste întrucât, indiferent de formele răspunderii juridice, răspundem din punct de vedere juridic doar în fața societății [18, p. 221]. Răspunderea față de un organ al statului este în realitate o răspundere față de stat. Astfel, răspunderea civilă nu este doar o răspundere față de cel prejudiciat, întrucât, deși răspunderea se antrenează în interesul celui prejudiciat, finalmente se asigură interesul general al societății.

Profesorul L. Barac califică această clasificare ca fiind obsedată de însemnătatea atribuită unor valori sociale și de ierarhizarea obligatorie a normelor juridice raportat la valoarea lor socială. Clasificarea este, în opinia profesorului, justificată de interesul de a reprezenta statul ca valoare absolută, ca autoritate socială unică, importanța normelor juridice fiind susținută tocmai în vederea protejării intereselor acestui măreț stat. Criteriul propus este lipsit de importanță practică, nefiind în măsură să

contribuie la identificarea naturii juridice a formei de răspundere incidentă în ipoteza încălcării ordinii de drept [25, p. 90].

Ne raliem acestor teorii, în sensul că statul, în procesul de tragere la răspundere juridică, nu constituie o valoare absolută. Toate subiectele de drept sunt reprezentabile în fața legii și nu în fața statului. Aceasta cu atât mai mult cu cât însăși răspunderea juridică a statului poate fi angajată pentru faptele prejudiciabile săvârșite de către autoritățile publice.

5). *Analizate din perspectiva scopului urmărit*, distingem următoarele forme ale răspunderii juridice: [21, p. 444; 150, p. 146]

- răspunderea cu caracter reparator, de natură patrimonială sau materială, instituită în scopul înlăturării consecințelor prejudiciabile, evaluabile pecuniar, cauzate patrimoniului persoanei vătămate, prin instituirea unei obligații de a da sau de a face în sarcina făptuitorului și în beneficiul persoanei prejudiciate;

- răspunderea cu caracter sancționator sau represiv, autorul faptei ilicite fiind obligat să suporte urmările punitive ale conduitei sau faptei ilicite săvârșite, în raport de gradul de pericol social al acesteia. Sancțiunile pot fi de natură patrimonială (confiscare, amenda, penalități de întârziere pentru executarea obligațiilor în termen) sau de natură nepatrimonială (privarea de libertate, interdicții, decăderi, mustrarea, avertismentul, etc.)

6). *Raportat la modalitatea de declanșare a răspunderii juridice* deosebim răspunderea juridică declanșată din oficiu precum răspunderea penală, guvernată de principiul obligativității și răspunderea juridică antrenată la sesizarea persoanei ale cărei drepturi sau interese legitime au fost lezate precum răspunderea civilă, guvernată de principiul disponibilității.

Soluționarea unui conflict născut urmarea săvârșirii unei infracțiuni, este guvernată de principiul obligativității punerii în mișcare și a exercitării acțiunii penale, organele judiciare competente având obligația de a avea inițiativă în declanșarea procesului penal, inițiind mecanismul procesual, din oficiu [224, p. 74].

În lumina Codului de procedură penală [79], principiul oficialității procesului penal, consacrat sub imperiul vechilor reglementări, este înlocuit cu principiul obligativității punerii în mișcare și exercitării acțiunii penale. În virtutea principiului obligativității „procurorul este obligat să pună în mișcare și să exercite acțiunea penală din oficiu atunci când există probe din care rezultă săvârșirea unei infracțiuni și nu există vreo cauză legală de împiedicare...”.

Modificările legislative survenite reflectă conținutul acestui principiu, actuala reglementare conferind principiului obligativității punerii în mișcare și exercitării acțiunii penale o arie de cuprindere mult inferioară celei a principiului oficialității. Dacă principiul oficialității era consacrat întregului proces penal, principiul obligativității punerii în mișcare și exercitării acțiunii penale guvernează doar

acțiunea penală, relația dintre cele două noțiuni care nu se suprapun, acțiunea penală și procesul penal, fiind o relație parte-întreg.

Din perspectivă temporală, acțiunea penală nu caracterizează procesul penal în întregul său, punându-se în mișcare într-un anumit moment al procesului penal, fie la începutul acestuia, fie la terminarea primei faze a procesului penal, urmărirea penală și se stinge la finalizarea fazei de judecată, nefiind exercitată în faza punerii în executare a hotărârii judecătorești.

Principiul obligativității cunoaște și trei categorii de excepții, când se constată existența unor cauze legale care împiedică punerea în mișcare și exercitarea acțiunii penale: renunțarea la urmărirea penală, în cazurile prevăzute expres de lege, dacă se constată că nu există un interes public relativ la realizarea obiectului acțiunii penale; lipsa plângerii prealabile a persoanei vătămate, a autorizării sau sesizării organului competent sau neîndeplinirii unei alte condiții instituite prin lege sau existența cazurilor de împiedicare instituite prin art. 16 din noul Cod de procedură penală: inexistența faptei, absența probelor din care rezultă că o persoană a săvârșit infracțiunea, existența unor cauze justificative sau de neimputabilitate, etc.

Din perspectiva principiului disponibilității, răspunderea juridică se angajează la sesizarea persoanei ale cărei drepturi sau interese legitime au fost lezate. În lumina acestui principiu, instanța de judecată va dispune în limitele obiectului determinat de către părți prin cererea de chemare în judecată, pronunțându-se doar asupra cererilor cu care a fost investită. Acest principiu reflectă dreptul părților de a dispune de desfășurarea procesului civil atât prin sesizarea instanței de judecată cât și prin determinarea cadrului procesual, prin posibilitatea reclamantului de a renunța la dreptul dedus judecății sau la judecată, prin posibilitatea pârâtului de a achiesă la pretențiile reclamantului, prin dreptul părților de a soluționa procesul pe cale amiabilă, prin încheierea unei tranzacții, prin dreptul recunoscut părților de a achiesă la hotărârile judecătorești sau de a exercita căile de atac. Prin excepție de la principiul disponibilității, codul de procedură civilă reglementează dreptul judecătorului de a introduce în cauză, din oficiu, alte persoane, în cazuri expres prevăzute de lege precum și în materie necontencioasă, chiar dacă părțile se împotrivesc.

7). *După caracteristicile calității subiectelor trase la răspundere* identificăm răspunderea persoanelor fizice ca subiecte individuale și răspunderea persoanelor juridice ca subiecte colective.

Subiectele raporturilor juridice pot fi clasificate în subiecte individuale și subiecte colective, raportat la faptul că activitatea umană se desfășoară sub forma unor acțiuni individuale și colective. Persoana fizică este omul, privit individual, ca titular de drepturi și obligații. Persoana fizică sau subiectul individual, fie cetățean, străin sau apatrid, reprezintă subiectul raporturilor juridice cu cea mai amplă rază de participare. Cetățenii unui stat participă, în principiu, la toate raporturile juridice având astfel capacitate juridică generală. Participarea persoanelor fizice la raporturile juridice poartă amprenta

specifică a ramurilor de drept dar și a sistemului de drept, privit în ansamblul său [254, p.291]. Conținutul relațiilor sociale, obiect de reglementare juridică, reprezentând criteriu obiectiv al clasificării sistemului de drept în ramuri de drept, condiționează totodată și caracteristicile calității de subiect de drept a persoanei fizice.

Persoana juridică este orice formă de organizare care, sub rezerva întrunirii condițiilor legale, este titulară de drepturi și obligații. Sunt persoane juridice entitățile prevăzute de lege și orice alte organizații legal înființate care, deși nu sunt declarate prin lege persoane juridice, îndeplinesc toate cerințele legale, respectiv: au o organizare de sine stătătoare și un patrimoniu propriu afectat realizării unui scop licit, moral, în concordanță cu interesele societății. Persoanele juridice pot fi persoane de drept public sau de drept privat. Persoanele juridice de drept privat se pot înființa în mod liber, în una din formele instituite prin lege iar persoanele de drept public se înființează prin lege, iar în mod excepțional prin acte ale autorităților administrației publice centrale sau locale, ori prin alte moduri reglementate prin lege.

Persoanele juridice, respectiv statul și unitățile administrativ-teritoriale, instituțiile, societățile comerciale, regiile autonome, întreprinderile, companiile, asociațiile sau fundațiile, etc, sunt subiecte de drept cu arie de răspundere largă în circuitul juridic. Statul participă în calitate de subiect de drept atât în raporturile juridice interne cât și în raporturile de drept internațional. Statul participă, în dreptul intern, în calitate de subiect de drept, în special, în raporturile de drept constituțional, administrativ, financiar, penal, etc. Statul este prezent în toate raporturile juridice procesual penale, fiind reprezentat prin organele judiciare.

Din perspectiva dispozițiilor noului Cod civil [63] în raporturile juridice civile în care se prezintă în nume propriu ca titular de drepturi și obligații, statul participă prin Ministerul Finanțelor Publice, ce excepția situațiilor în care legea dispune altfel. Totodată, unitățile administrativ-teritoriale participă la raporturile juridice civile în nume propriu prin organele prevăzute de lege. În lipsa unor dispoziții legale contrare, statul nu răspunde decât subsidiar, pentru obligațiile organelor, autorităților și instituțiilor publice care sunt persoane juridice și niciuna dintre aceste persoane juridice nu răspunde pentru obligațiile statului. Totodată, unitățile administrativ-teritoriale răspund doar în mod subsidiar pentru obligațiile organelor, instituțiilor și serviciilor publice aflate în subordinea acestora, atunci când acestea au personalitate juridică.

În sistemul de drept național, inițial, a fost reglementată doar răspunderea civilă a persoanei juridice, contractuală sau delictuală. O instituție consacrată recent în dreptul penal este răspunderea penală a persoanei juridice. În accepțiunea dispozițiilor art. 136 aliniat 1 din noul Cod penal [76] „Persoanele juridice, cu excepția statului și a autorităților publice, răspund penal pentru infracțiunile săvârșite în realizarea obiectului de activitate sau în interesul ori în numele persoanei juridice”, iar

potrivit alineatului 2 al aceluiași articol „Instituțiile publice nu răspund penal pentru infracțiunile săvârșite în exercitarea unei activități ce nu poate face obiectul domeniului privat”. Conform dispozițiilor art. 135 alineat 3 din noul Cod penal „răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea penală a persoanei fizice care a contribuit la săvârșirea aceleiași fapte”.

8). *Un alt criteriu de delimitare a formelor răspunderii juridice îl constituie calitatea specială a subiectului răspunderii juridice* în funcție de care putem distinge între răspunderea juridică a persoanei care deține o calitate specială și răspunderea juridică a persoanei care nu deține o astfel de calitate specială.

Acest criteriu este aplicabil pentru a distinge răspunderea acelor persoane care dețin o calitate specială precum răspunderea funcționarului public, răspundere care, după criteriul naturii juridice, poate fi disciplinară, contravențională penală sau civilă. În afara normelor care instituie răspunderea disciplinară sau penală a funcționarilor publici devin incidente, în ipoteza neîndeplinirii sau îndeplinirii defectuoase a atribuțiilor sau funcțiilor organelor administrației publice și normele răspunderii civile sau contravenționale. Așadar, suntem în prezența unui cumul a formelor răspunderii juridice.

Răspunderea juridică a funcționarului public este angajată în ipoteza săvârșirii unor fapte ilicite care întrunesc, cumulativ, următoarele condiții: săvârșirea unor fapte generatoare de prejudicii din sfera ilicitului disciplinar, civil, contravențional sau penal, reglementate prin legislația specială; existența unei legături de cauzalitate între faptele ilicite și prejudiciile cauzate; vinovăția; subiectul activ al faptelor ilicite să aibă calitatea de funcționar public, să fie așadar un subiect calificat; faptele ilicite să fie săvârșite în timpul serviciului sau în strânsă legătură cu îndatoririle de serviciu.

În materie penală, subiectul activ nu este circumstanțiat de lege, infracțiunile putând fi comise, de regulă, de orice persoană. Există însă incriminări pentru care legea penală impune ca acesta să dețină o calitate specială: persoana care a mai comis anterior un omor sau o tentativă de omor la una din variantele omorului calificat; părinte sau persoană care are în îngrijire un minor, în cazul infracțiunii de rele tratamente aplicate minorului; mamă, în cazul infracțiunii de ucidere sau vătămare a copilului nou născut; membru de familie, în cazul infracțiunii de violență în familie; persoană care exercită o anumită profesie sau meserie, în cazul infracțiunii de act sexual cu un minor sau în cazul divulgării secretului profesional; debitorul unei obligații, în cazul infracțiunii de abuz de încredere prin fraudarea creditorilor sau a infracțiunii de bancrută simplă sau frauduloasă; funcționarul public, în cazul infracțiunilor de abuz în serviciu, neglijență în serviciu, folosirea abuzivă a funcției în scop sexual, luarea de mită, etc.

9). *Raportat la criteriul fundamentului răspunderii juridice* putem distinge între răspunderea juridică cu vinovăție sau răspunderea subiectivă și răspunderea juridică fără vinovăție sau răspunderea obiectivă.

În doctrina juridică se afirmă că răspunderea fără culpă este o derogare de la dreptul comun atât în dreptul civil cât și în dreptul administrativ [303, p.161]. Reformele adoptate în spațiul european, apariția și evoluția diferitelor tipuri de asigurări au avut impact asupra echilibrului intern al sistemului tradițional al răspunderii civile, favorizând consacrarea socializării riscurilor, simultan cu dezvoltarea curentelor solidariste, fiind propuse și instituite mecanisme noi de reparație a prejudiciilor cu consecința declinului funcției atribuite în trecut culpei subiective [287, p.40].

Crearea unor sisteme paralele de reparare sau îndemnizare a victimelor prejudiciilor modifică viziunea asupra răspunderii civile, care încetează astfel să fie exclusiv individuală și fundamentată pe ideea de culpă sau vinovăție, conturându-se ipoteze în care răspunderea civilă este obiectivă, fără vinovăție și fundamentată pe ideea de risc, pe ideea de garanție, prevenție, pe culpa socială. [248, p.382].

În ultimele decenii s-au conturat noi orientări doctrinare și jurisprudențiale în materia fundamentării răspunderii civile delictuale. Literatura juridică de specialitate și jurisprudența au afirmat exigența remodelării instituției răspunderii civile delictuale și au contribuit la îndepărtarea de ideea fundamentării subiective a răspunderii civile delictuale, consacrată de prevederile Codului civil [62] cu două secole în urmă. Tendințele relative la obiectivizarea fundamentării răspunderii civile delictuale a înregistrat o amploare fără precedent, în contemporaneitate, concretizată în noi reglementări legale care consacră noi ipoteze în dreptul pozitiv și care instituie expres fundamentarea independentă de orice culpă a celui responsabil, cu titlu de excepție, de la regula răspunderii subiective consacrată în Codul civil.

În vederea ocrotirii intereselor victimei prejudiciului, legea civilă a reglementat o răspundere civilă obiectivă în următoarele cazuri: răspunderea părinților pentru faptele ilicite săvârșite de copiii lor minori; răspunderea comitenților pentru prepuși; răspunderea pentru prejudiciul cauzat de animale, de lucruri și de ruina edificiului, răspundere directă a celui care are paza animalului, a lucrului sau este proprietarul edificiului, pentru acele ipoteze în care prejudiciul a fost cauzat de un animal, de un lucru sau de ruina edificiului, independent de fapta omului.

Sunt cazuri de răspundere civilă obiectivă și răspunderea pentru prejudiciile cauzate prin actele ilicite ale autorităților publice, fundamentată pe ideea de garanție instituită de lege în sarcina autorităților publice cu privire la legalitatea actelor emise și activităților desfășurate în slujba cetățenilor având ca suport asumarea riscurilor pentru eventualele activități abuzive, ilicite, defectuoase, cauzatoare de prejudicii; răspunderea statului pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare fundamentată pe ideea de garanție în sarcina statului care are ca suport riscul de activitate a serviciului public de înfăptuire a justiției; răspunderea civilă pentru prejudiciile cauzate de produsele cu defecte, fundamentată pe ideea de garanție, având ca suport obligația de securitate generală a produselor puse în circulație; răspunderea

pentru prejudiciile sau daunele ecologice, ecuația fundamentului obiectiv al acestei răspunderi implicând trei elemente: riscul ca factor generator, hazardul, constantă variabilă și garanția, rezultanta acestora.

În dreptul penal contemporan răspunderea penală este condiționată pe de o parte de săvârșirea unei infracțiuni, iar pe de altă parte, de capacitatea infractorului de a răspunde penal. Școala clasică de drept penal a ridicat fundamentarea răspunderii penale pe vinovăția făptuitorului la rangul de principiu. Din această perspectivă consacrarea răspunderii penale obiective este controversată în doctrina juridică.

Legiuitorul român nu recunoaște explicit o răspundere penală obiectivă, axată exclusiv pe legătura de cauzalitate dintre faptă și rezultat. Negarea răspunderii penale obiective vine în întâmpinarea unei tradiții îndelungate care a perpetuat dogma răspunderii penale bazate pe vinovăție postulată de Școala clasică de drept penal. Cu toate acestea, există referințe la diverse forme de răspundere juridică penală obiectivă la autorii G. Antoniu [9] și V.Pașca [242; 243] precum și abordări sporadice la autori mai tineri, cum ar fi F. Streteanu [280; 281] sau S. Bogdan [33].

10). *În funcție de circumstanțele personale ale autorului faptei* putem distinge între răspunderea personală sau pentru fapta proprie și răspunderea pentru fapta altuia.

În materia dreptului civil, răspunderea civilă delictuală privită ca modalitate de răspundere juridică civilă se subclasifică în manifestări de răspundere, respectiv: răspunderea pentru prejudiciul cauzat prin fapta ilicită proprie, răspunderea pentru prejudiciul cauzat prin fapta altuia și răspunderea pentru prejudiciul cauzat de animale, de lucruri și de ruina edificiului.

Codul civil reglementează, în vederea ocrotirii intereselor victimei prejudiciului, o răspundere civilă pentru fapta altuia în următoarele cazuri: răspunderea persoanelor care au obligația de supraveghere a unui minor sau a unui interzis judecătoresc pentru prejudiciile cauzate unui terț prin fapta ilicită săvârșită de cel aflat sub acea supraveghere (art. 1372 Cod civil) și răspunderea comitentului pentru prejudiciul cauzat prin faptele ilicite delictuale ale prepusului său (art. 1373 Cod civil).

Totodată, ca element de noutate introdus prin dispozițiile noului Cod civil [63] în materia răspunderii civile contractuale este răspunderea civilă contractuală pentru fapta altuia. Astfel, prin dispozițiile art. 1519 din noul Cod civil „dacă părțile nu convin altfel, debitorul răspunde pentru prejudiciile cauzate din culpa persoanei de care se folosește pentru executarea obligațiilor contractuale”. Răspunderea civilă contractuală, modalitate de răspundere juridică civilă se subclasifică în manifestări de răspundere, respectiv: răspunderea civilă contractuală pentru fapta proprie și răspunderea civilă contractuală pentru fapta altuia.

11). *În funcție de caracterul tradițional al normelor care consacră formele răspunderii juridice* putem deosebi, în opinia noastră, între formele răspunderii juridice tradiționale și formele răspunderii juridice netradiționale.

Printr-un studiu amplu a doctrinei juridice și a cadrului normativ privind formele răspunderii juridice în dreptul intern, am identificat formele tradiționale ale răspunderii juridice, statomnite și consfințite prin tradiție în sistemul nostru de drept: răspunderea civilă, răspunderea penală, răspunderea administrativă, răspunderea constituțională, răspunderea patrimonială sau materială.

Un bilanț al evoluției legislative menit să confere un nou vector obiectivelor, principiilor și funcțiilor răspunderii juridice constă în apariția unor forme noi de răspundere juridică. Din perspectiva transformărilor intervenite, pe tărâm legislativ, în România și în Republica Moldova, am identificat și formele netradiționale ale răspunderii juridice, prin prisma apariției, evoluției și funcționării lor, a locului și rolului acestor forme în construcția normativă de drept a răspunderii juridice: răspunderea medicală, răspunderea financiară, răspunderea juridică pentru vătămările aduse mediului sau pentru daune ecologice, răspunderea pentru prejudiciile cauzate de produsele cu defecte, răspunderea profesională.

Cu toată diversitatea și dinamica formelor răspunderii juridice, acestea sunt fundamentate pe o serie de principii comune, cum ar fi legalitatea răspunderii, principiul răspunderii personale, principiul individualizării răspunderii juridice, principiul răspunderii pentru vină etc. În același timp, formele răspunderii juridice nu pot exista fără întrunirea unor condiții care se regăsesc, în general, indiferent de forma răspunderii juridice. Formele răspunderii juridice în ansamblul lor, prezintă atât elemente și trăsături comune dar și deosebiri menite să le individualizeze, determinate de faptele juridice care angajează fiecare răspundere în parte, regimul lor juridic diferit, sancțiunile caracteristice și obiectivele urmărite de către legiuitor.

Răspunderea juridică, deși se manifestă printr-o mare varietate de forme, dispune de un set de reguli comune tuturor formelor de răspundere juridică, adevărate principii ale răspunderii juridice, menite să reflecte principiile generale ale dreptului precum libertatea, echitatea, justiția, umanismul, democratismul.

Fiecare formă a răspunderii juridice întrunește cumulativ o funcție educativă și o funcție preventivă, fiind diferită modalitatea comportamentului social al oamenilor, influențat atât de însemnătatea valorilor sociale ocrotite din punct de vedere juridic cât și de repercursiunile care derivă din încălcarea acestora. Caracterul autonom al diferitelor forme ale răspunderii juridice nu trebuie să conducă la concluzia că acestea se exclud, putând exista interferențe sau suprapuneri între diferitele forme ale răspunderii juridice. De exemplu, o faptă care contravine unei norme juridice poate angaja concomitent atât răspunderea civilă cât și răspunderea penală, fiecare astfel de răspundere manifestându-se în formele sale specifice.

Între formele răspunderii juridice există atât asemănări cât și deosebiri, elemente comune a căror sintetizare contribuie la elaborarea unei definiții generale, acceptată pentru toate formele răspunderii juridice.

2.3. Definirea sintagmelor de formă, modalitate și manifestare concretă a realizării răspunderii juridice

Sistemul dreptului este un sistem deschis, viu, înăuntrul căruia au loc transformări continue fiind susceptibil de o permanentă restructurare. Ramurile dreptului și instituțiile juridice reprezintă entități structurale ale sistemului dreptului. Alături de ramurile dreptului și instituțiile juridice, privite ca entități structurale ale sistemului dreptului trebuie admisă și existența altor subsisteme în contextul creșterii fără precedent a sferei de reglementare juridică, a transformărilor survenite înăuntrul unor ramuri de drept prin deplasarea centrului de greutate de la o instituție la alta, a apariției unor noi instituții și desprinderii unor noi ramuri de drept, a apariției unor norme a căror apartenență la o anumită ramură de drept este dificil de stabilit [303, p. 94-95].

Răspunderea juridică poate fi înțeleasă și definită doar pornindu-se de la formele ei concrete de manifestare. Noutatea științifică a tezei de doctorat rezidă în faptul că aceasta constituie un prim studiu amplu a doctrinei juridice și a cadrului normativ privind formele răspunderii juridice în dreptul intern, în contextul transformărilor intervenite, pe tărâm legislativ, în România și în Republica Moldova, în vederea identificării fațetelor răspunderii juridice și reconfigurării noțiunii de structură a răspunderii juridice.

În ceea ce privește sistemul răspunderii juridice, în opinia noastră, răspunderea juridică prezintă următoarele elemente structurale: formele răspunderii juridice, modalitățile răspunderii juridice și manifestările răspunderii juridice.

În procesul complex de delimitare în forme a sistemului răspunderii juridice sunt determinante proprietățile specifice ale obiectului și metodei reglementării juridice care conferă astfel posibilitatea de a configura sistemul răspunderii juridice, legătura sa cu sistemul dreptului, apartenența ramurală a formelor răspunderii juridice, interpătrunderea dar și punctele de întâlnire a diferitelor forme ale răspunderii juridice. Existența unei răspunderi juridice distincte constituie unul din semnele ce definește independența ramurii de drept.

Procesul de constituire a sistemului răspunderii juridice nu s-a definitivat la fel cum nu s-a definitivat nici procesul de constituire a sistemului dreptului. Răspunderea juridică a fost o perioadă îndelungată de timp delimitată în răspundere penală, civilă, administrativă și patrimonială. Această delimitare clasică nu poate rămâne intactă, fiind cuprinsă de valul evoluției continue a relațiilor sociale. Rolul și importanța răspunderii juridice este esențial, fiind adoptate, în mod continuu, noi reglementări în domenii variate. Știința nu stă pe loc, iar rezultatele cercetărilor științifice au scos la iveală noi forme de răspundere juridică: răspunderea juridică constituțională, financiară, medicală, profesională etc.

În doctrina juridică se discută astfel despre specializarea dreptului. Scopul specializării rezidă în faptul că în sistemul dreptului dar și în sistemul legislației se accentuează „împărțirea muncii” între

prescripții, cu efectul specializării normelor în realizarea diferitelor operațiuni. Ele reflectă, așadar, originalitatea și specializarea relațiilor sociale, particularitățile unor situații concrete care, prin cumulul lor, reprezintă temeiul procesului specializării [264, p. 82-83].

Procesul specializării este caracteristic și dreptului financiar, dreptului medical și oricărei ramuri de drept pe care să se delimiteze din ramura de drept „mamă”. Se asigură astfel reglementărilor relațiilor sociale o mai bună calitate, iar noile ramuri de drept acordă o importanță mult mai mare specificului relațiilor sociale reglementate. În cadrul noilor ramuri de drept trebuie să existe o instituție proprie menită să asigure realizarea și respectarea normei juridice specifice – instituția răspunderii juridice. Existența răspunderii este un semn obligatoriu al metodei reglementării juridice a relațiilor sociale și un argument suplimentar în sprijinul independenței oricărei ramuri de drept. În cadrul noilor ramuri de drept regimurile juridice sunt modificate și adaptate noilor domenii ale vieții sociale, răspunzând astfel pe deplin conceptului specializării ramurilor dreptului, corespunzător procesului specializării normelor juridice și totodată a răspunderii juridice.

În literatura juridică, marea majoritate a doctrinarilor delimitează răspunderea juridică în forme, în dependență de apartenența ramurală. Cu titlu de criterii de delimitare sunt și metoda și obiectul de reglementare. Metoda și obiectul nu sunt criterii de delimitare a formei răspunderii juridice ci a ramurii dreptului corespunzătoare în cadrul căreia este necesar să existe o instituție proprie menită să asigure realizarea și respectarea normei juridice specifice – instituția răspunderii juridice. Ulterior stabilirii metodei și obiectului ramurii distincte de drept, se poate vorbi și despre metoda și obiectul instituției răspunderii juridice care nu au o existență de sine stătătoare, configurându-se ca elemente componente ale metodei și obiectului ramurii de drept.

Formele răspunderii juridice, cercetate din perspectiva apartenenței normelor juridice încălcate la una din ramurile dreptului, principalul criteriu de clasificare a răspunderii juridice în forme, sunt: răspunderea civilă, răspunderea penală, răspunderea constituțională, răspunderea administrativă, răspunderea patrimonială, răspunderea financiară, răspunderea medicală, răspunderea profesională, răspunderea pentru daunele ecologice, răspunderea pentru produsele cu defecte, etc.

Răspunderea juridică, privită ca o categorie a Teoriei generale a dreptului, se manifestă, în funcție de mai multe criterii, sub mai multe forme sau specii ale genului. Răspunderea juridică constituie astfel un concept, o categorie a teoriei dreptului, formele răspunderii juridice configurându-se drept categorii care desemnează instituții specifice diferitelor ramuri ale dreptului [211, p.129].

Gheorghe C. Mihai și Radu I. Motica, exegeți în materia teoriei generale a dreptului afirmă ca însăși răspunderea juridică, privită ca specie a răspunderii sociale „posedă asemănări și deosebiri față de alte specii ale acesteia” [211, p. 127]. Prin urmare, relația sau coraportul dintre răspunderea socială și răspunderea juridică se conturează ca fiind raportul gen - specie.

Formele răspunderii juridice se caracterizează prin trăsăturile generale ale răspunderii juridice dar și prin trăsături proprii menite să facă diferența specifică, reflectată prin definirea lor de către științele de ramură sau de către legiuitor [211, p.130]. Definiția răspunderii juridice trebuie să reflecte așadar caracterele sau trăsăturile comune tuturor formelor de răspundere juridică.

Criteriile în funcție de care se clasifică formele răspunderii juridice nu au caracter absolut, fiind posibile unele interferențe între diferitele forme de răspundere juridică, dar și posibilitatea unui cumul, în anumite condiții [217, p. 38].

În doctrina juridică a Republicii Moldova, actualmente, este pregnantă concepția conform căreia formele răspunderii juridice trebuie să se axeze, cumulativ, pe două elemente: natura sancțiunii normelor juridice încălcate și gradul prejudiciabil al faptei [14, p. 24]. Instituția răspunderii juridice se caracterizează prin trăsături esențiale, comune tuturor ramurilor dreptului. Diferitele forme de răspundere juridică, prezintă atât asemănări, cât și deosebiri [26, p. 35].

Între formele răspunderii juridice există relații complexe. Există și ipoteze când formele răspunderii juridice se exclud, nu pot exista cu privire la aceeași fațetă. Astfel, nu poate coexista răspunderea penală cu răspunderea contravențională. *Per a contrario*, există situații când anumite forme de răspundere juridică sunt compatibile și se pot cumula, cum ar fi în cazul răspunderii civile cu răspunderea penală. Diversitatea și dinamica formelor răspunderii juridice, nu exclude fundamentarea acestora pe un set de principii comune, cum ar fi principiul răspunderii pentru fapta săvârșită cu vinovăție, principiul răspunderii personale, principiul aplicării unei singure sancțiuni pentru o singură faptă ilicită, principiul justeței sancțiunii aplicate, legalitatea răspunderii, principiul celerității tragerii la răspundere. Totodată formele răspunderii juridice nu pot exista fără întrunirea unor condiții care se regăsesc, în general, indiferent de forma răspunderii juridice.

Sub aspect conceptual, în literatura de specialitate, formele răspunderii juridice sunt desemnate actualmente atât prin sintagma clasică „formele răspunderii juridice”, dar și prin sintagma „specii ale răspunderii juridice” [211, p. 123] sau „felurile răspunderii juridice” [248, p. 405].

În opinia noastră, forma răspunderii juridice este susceptibilă de mai multe *modalități*. Modalitățile formelor ramurale ale răspunderii juridice nu sunt distincte, ele coexistă în cadrul formei corespunzătoare a răspunderii juridice.

Din perspectiva delimitării formelor răspunderii juridice în modalități ale răspunderii juridice, exemplul clasic îl constituie răspunderea juridică civilă, formă a răspunderii juridice, care se clasifică în două modalități: răspunderea civilă delictuală și răspunderea civilă contractuală. Răspunderea civilă delictuală și răspunderea civilă contractuală, privite ca modalități ale răspunderii civile se caracterizează prin note generale ale răspunderii juridice civile dar și prin note proprii menite să facă diferența specifică, reflectată prin definirea lor de către științele de ramură sau de către legiuitor.

Modalitățile răspunderii juridice civile, răspunderea civilă delictuală și răspunderea civilă contractuală au în comun scopul reparării prejudiciului cauzat unei persoane printr-o faptă ilicită. Antrenarea oricăreia dintre ele reclamă întrunirea cumulativă a celor patru condiții generale ale răspunderii civile: prejudiciul, fapta ilicită, raportul de cauzalitate dintre fapta ilicită și prejudiciu, culpa autorului faptei ilicite.

Statuăm în sensul că, modalitățile răspunderii juridice civile există în limitele obiectului dreptului civil și utilizează metodele proprii dreptului civil, argumente care conduc la concluzia că răspunderea civilă delictuală și răspunderea civilă contractuală nu se manifestă ca forme distincte ale răspunderii juridice.

În opinia noastră, modalitatea răspunderii juridice se delimitează, la rândul ei, în *manifestări ale răspunderii juridice*, exemplul clasic fiind răspunderea juridică civilă. În opinia noastră, răspunderea civilă delictuală privită ca modalitate a răspunderii juridice civile, se delimitează în manifestări ale răspunderii juridice. Din această perspectivă, apreciem că noul Cod civil reglementează, prin dispozițiile sale, trei manifestări ale răspunderii civile delictuale: răspunderea pentru prejudiciul cauzat prin fapta ilicită proprie, răspunderea pentru prejudiciul cauzat prin fapta altuia și răspunderea pentru prejudiciul cauzat de animale, lucruri și de ruina edificiului.

Răspunderea civilă delictuală pentru fapta proprie se conturează, așadar, ca fiind manifestarea răspunderii civile delictuale în temeiul căreia autorul unei fapte ilicite prejudiciabile este obligat să repare prejudiciul cauzat, sub rezeva întrunirii cumulative a următoarelor condiții: prejudiciul, fapta ilicită, raportul de cauzalitate între fapta ilicită și prejudiciu, vinovăția faptei ilicite și prejudiciabile.

Totodată, manifestarea răspunderii civile delictuale pentru fapta altuia, instituită ca o răspundere indirectă, complementară, în scopul protejării intereselor victimei prejudiciului, în condițiile în care principiul răspunderii pentru fapta proprie s-a dovedit a fi insuficient, este reglementată, sub imperiul noului Cod civil, în două ipoteze: răspunderea pentru fapta minorului sau a celui pus sub interdicție și răspunderea comitenților pentru prepuși.

La nivel legislativ, răspunderea pentru prejudiciile cauzate de către lucruri, animale și ruina edificiului, manifestare a răspunderii civile delictuale, este o răspundere directă a celui care are paza juridică a lucrului, animalului sau este proprietarul unui edificiu, fiind reglementată din perspectiva noului Cod civil în următoarele ipoteze: răspunderea pentru prejudiciile cauzate de animale care se află în paza juridică a omului, răspunderea păzitorului juridic pentru prejudiciul cauzat de lucrul aflat sub paza lui și răspunderea proprietarului unui edificiu pentru prejudiciul cauzat de ruina acelui edificiu.

Alături de aceste manifestări de răspundere civilă delictuală noul Cod civil [63] instituie și răspunderea pentru prejudiciile cauzate prin fapte ilicite prejudiciabile cauzate în contextul raporturilor de vecinătate dintre proprietarii de bunuri imobile. Noul Cod civil reglementează astfel prin dispozițiile

art. 630 obligația proprietarului care, prin exercitarea dreptului său, cauzează inconveniente mai mari decât cele normale în relațiile de vecinătate, de a-l despăgubi pe cel vătămat, prin restabilirea situației anterioare, atunci când acest lucru este posibil.

Răspunderea civilă contractuală, modalitate a răspunderii juridice civile se delimitează, la rândul ei, în opinia noastră, în manifestări ale răspunderii: răspunderea contractuală pentru fapta proprie și răspunderea contractuală pentru fapta altuia.

Noul Cod civil statuează, prin dispozițiile sale, incidente în materia răspunderii contractuale, obligația care incumbă oricărei persoane de a-și executa obligațiile contractuale asumate, fiind instituită astfel răspunderea civilă contractuală pentru fapta proprie, manifestare a răspunderii civile contractuale. Noul Cod civil consacră ca element de noutate în materia răspunderii civile contractuale, răspunderea civilă contractuală pentru fapta altuia, prin dispozițiile art. 1519 conform cărora „dacă părțile nu convin altfel, debitorul răspunde pentru prejudiciile cauzate din culpa persoanei de care se folosește pentru executarea obligațiilor contractuale”. În opinia noastră răspunderea civilă contractuală pentru fapta altuia, reprezintă o manifestare a răspunderii juridice contractuale.

Totodată, răspunderea juridică administrativă, raportat la cele trei mari categorii de ilicit administrativ, ilicitul administrativ propriu-zis, ilicitul contravențional și ilicitul generator de prejudicii materiale și morale, poate fi delimitată, în opinia noastră, în trei modalități ale răspunderii în dreptul administrativ: două modalități de răspundere individualizate printr-o sancțiune represivă: răspunderea administrativă propriu-zisă și răspunderea contravențională și o modalitate de răspundere individualizată printr-o sancțiune reparatorie, răspunderea administrativ - patrimonială.

Modalitățile răspunderii administrative există în limitele obiectului dreptului administrativ și utilizează metodele proprii dreptului administrativ, argumente care conduc la concluzia că răspunderea răspunderea administrativă propriu-zisă, răspunderea contravențională și răspunderea administrativ-patrimonială nu se manifestă ca forme distincte ale răspunderii juridice.

Relativ la manifestările răspunderii administrativ-patrimoniale, trebuie avute în vedere două mari categorii de astfel de manifestări: manifestări ale răspunderii administrativ-patrimoniale reglementate prin lege, având așadar o consacrare expresă în actele normative în vigoare, respectiv Legea nr. 554/2004 privind contenciosul administrativ și Constituția României și manifestări ale răspunderii patrimoniale deduse implicit din principiile conturate în doctrina juridică și jurisprudență dar și din unele soluții legislative generale, lipsite de o reglementare cu caracter de lege-cadru.

În literatura de specialitate s-au identificat următoarele manifestări [299, p.320] ale răspunderii administrativ-patrimoniale:

1. *Manifestări de răspundere obiectivă*: răspunderea patrimonială exclusivă a statului pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare și răspunderea patrimonială exclusivă a autorităților administrației publice pentru limitele serviciului public;

2. *Manifestări de răspundere subiectivă, întemeiate pe culpă*: răspunderea patrimonială solidară a autorităților publice și a funcționarului pentru pagubele materiale sau morale cauzate prin acte administrative tipice sau asimilate, inclusiv prin contracte administrative.

Răspunderea juridică constituțională se delimitează, în opinia noastră, în următoarele modalități: răspunderea Președintelui și răspunderea Guvernului. Constituția României aprobată prin referendum în anul 1991[86] dar și Constituția României revizuită în anul 2003 [89] reglementează deopotrivă o răspundere politică și juridică a Președintelui României. Opinăm astfel în sensul că răspunderea Președintelui se clasifică, la rândul ei, în două manifestări: răspunderea politică și răspunderea juridică.

Relativ la răspunderea Guvernului, conform Legii nr. 115/1999, privind responsabilitatea ministerială, republicată [176], Guvernul răspunde politic numai în fața Parlamentului, ca urmare a votului de încredere acordat de către acesta cu prilejul învestiturii. Răspunderea politică a Guvernului constă în demiterea acestuia, ca urmare a retragerii încrederii acordate de către Parlament, prin adoptarea unei moțiuni de cenzură, în condițiile dispozițiilor Constituției României [89].

În dreptul financiar, apreciem că este oportună analizarea răspunderii fiscale, bugetare, valutare și bancare ca modalități ale răspunderii financiare. Răspunderea fiscală, răspunderea bugetară, răspunderea valutară și răspunderea bancară sunt, în opinia noastră, modalități ale răspunderii financiare, raportat la tipurile de relații sociale instituite și ocrotite de răspunderea financiară. Modalitățile răspunderii financiare există în limitele obiectului dreptului financiar și utilizează metodele proprii dreptului financiar, argumente care conduc la concluzia că răspunderea fiscală, răspunderea bugetară, răspunderea valutară și răspunderea bancară nu se manifestă ca forme distincte ale răspunderii juridice. Modalitățile răspunderii financiare analizate nu pot exista în afara sferei răspunderii financiare sau a sferei obiectului dreptului financiar, uzitând de metodele dreptului financiar.

Particularitățile răspunderii juridice în diverse ramuri sau subramuri sunt menite să îmbogățească conținutul aplicativ al răspunderii juridice. Răspunderea juridică, specie a răspunderii sociale, în multitudinea felurilor ei de exteriorizare, privite ca forme, modalități sau manifestări ale răspunderii juridice, are aceleași origini ca însăși dreptul, origine care s-a manifestat ca exigență naturală a orânduirii vieții în comun, câmpul spațio-temporal de afirmare a fenomenului răspunderii juridice făcându-se simțit în realitatea juridică.

Din perspectiva identificării fațetelor răspunderii juridice și a configurării structurii răspunderii juridice, am tins la identificarea, printr-un studiu amplu a doctrinei juridice și a cadrului normativ privind formele răspunderii juridice în dreptul intern, în contextul transformărilor intervenite, pe tărâm legislativ,

în România și în Republica Moldova, următoarelor elemente structurale ale sistemului răspunderii juridice: formele răspunderii juridice, modalitățile răspunderii juridice și manifestările răspunderii juridice.

Elaborarea instrumentarului de identificare a formelor și modalității de realizare structurală a răspunderii juridice, este menită, în opinia noastră, să asigure clarificarea pentru teoreticienii și practicienii din domeniul dreptului a formelor, modalităților și manifestărilor răspunderii juridice, orientând utilizarea și valorificarea lor în toate ramurile dreptului.

Identificarea locului și rolului formelor răspunderii juridice în construcția normativă de drept a răspunderii juridice contribuie la perfecționarea interpretării și aplicării dreptului, reflectând legăturile dar și interdependențele existente între diferite norme și instituții juridice.

Studiul formelor răspunderii juridice ne-a permis sintetizarea elementele lor comune dar și definirea elementelor structurale ale sistemului răspunderii juridice: formele răspunderii juridice, modalitățile răspunderii juridice și manifestările răspunderii juridice.

Forma răspunderii juridice poate fi definită, în opinia noastră ca fiind regimul juridic al răspunderii proprii unei anumite categorii de ilicit, regim juridic instituit prin categoriile de norme juridice transpuse în conținutul instituției răspunderii juridice relative la conduita ilicită, condițiile care trebuie îndeplinite, sancțiunile și procedura care trebuie urmată.

Modalitatea răspunderii juridice poate fi definită, în accepțiunea noastră ca fiind regimul juridic special al unei forme de răspundere juridică care alcătuiește sistemul respectivei subramuri de drept, instituit prin de norme juridice speciale relative la conduita ilicită, condițiile care trebuie îndeplinite, sancțiunile și procedura care trebuie urmată și care nu poate exista în afara cadrului respectivei forme de răspundere.

Manifestarea răspunderii juridice poate fi definită ca fiind o ipoteză de răspundere juridică, menită să particularizeze regimul juridic al răspunderii juridice exteriorizate într-o modalitate sau alta de răspundere.

2.4. Concluzii la Capitolul 2

Analiza aspectelor evocate în acest capitol ne permite formularea următoarelor concluzii, relative la abordarea teoretico-științifică și identificarea formelor răspunderii juridice.

1. Analizând problemele actuale relative la esența și conținutului răspunderii juridice am constatat faptul că în prezent în doctrina juridică nu există o viziune unitară privind conceptul și esența răspunderii juridice. În doctrina juridică s-au identificat multiple și variate modalități de interpretare a noțiunii de „răspundere juridică”, cele mai răspândite fiind următoarele: răspunderea juridică este o sancțiune, o pedeapsă care prevede o măsură de constrângere a delincventului de către stat; obligația juridică a

persoanei vinovate de săvârșirea unui delict să suporte pedeapsa; raport juridic în cadrul căruia delincventul suportă o măsură de constrângere aplicată de stat. Merită amintită și concepția răspunderii juridice ca fenomen complex ce include aspectele retrospectiv și cel pozitiv, având un caracter mai general în comparație cu celelalte concepții anterior invocate.

2. Considerăm că o analiză completă a răspunderii juridice impune abordarea acestei instituții juridice atât din perspectiva săvârșirii unei fapte ilicite dar și din perspectiva adoptării unui comportament licit. Totodată apreciem ca nu se impune reunirea, într-un concept unic a răspunderii juridice analizată în legătură cu săvârșirea unei fapte ilicite și a răspunderii juridice analizată în legătură cu săvârșirea unui comportament licit, urmând ca cele două concepte responsabilitatea și răspunderea juridică să fie distinct definite.

3. În opinia noastră, răspunderea juridică și sancțiunea juridică sunt noțiuni distincte, răspunderea juridică reprezentând cadrul juridic de realizare a sancțiunii. Considerăm că răspunderea juridică nu se limitează la pedeapsă sau la realizarea sancțiunii. Dacă răspunderea juridică poate exista fără realizarea sancțiunii sau executarea pedepsei, realizarea sancțiunii și pedeapsa nu există în absența răspunderii, fiind consecința angajării răspunderii.

4. Tratarea deferitelor modalități de interpretare a noțiunii de „răspundere juridică” este esențială întrucât doar astfel putem identifica acele abordări care corespund într-o mai mare măsură misiunii de a evidenția rolul răspunderii juridice în realitatea juridică a societății. Putem afirma că variantele de interpretare și înțelegere a răspunderii juridice, anterior expuse, nu se exclud ci, dimpotrivă, se completează reciproc reprezentând un moment esențial în încercarea de cunoaștere a acestui fenomen complex.

5. În prezentul studiu doctoral, am tins la elaborarea instrumentarului de identificare a formelor și modalităților de realizare structurală a răspunderii juridice, de natură să contribuie la clarificarea pentru teoreticienii și practicienii din domeniul dreptului a formelor, modalităților și manifestărilor răspunderii juridice, orientând utilizarea și valorificarea lor în toate ramurile dreptului.

6. Pornind de la premisa existenței unei insuficiente abordări a instituțiilor juridice cercetate în teza de doctorat, am identificat formele tradiționale și netradiționale de manifestare a răspunderii juridice. Identificarea criteriilor și clasificarea formelor răspunderii juridice, contribuie, sub aspect teoretic, la determinarea naturii juridice a răspunderii juridice incidente, iar sub aspect practic tinde la configurarea regimului juridic al diferitelor forme ale răspunderii juridice, având în vedere interferența și cumulul dintre formele răspunderii juridice.

7. Considerăm că apartenența ramurală a normelor constituie principalul criteriu de clasificare a răspunderii juridice în forme. Apreciam că trebuie să existe o formă corespunzătoare a răspunderii

juridice în cadrul fiecărei ramuri de drept distincte, existența unei răspunderi juridice distincte constituind unul din semnele ce definește independența ramurii de drept.

8. În opinia noastră, criteriul esențial al independenței unei noi forme de răspundere este independența însăși a ramurii de drept corespunzătoare dar și particularitățile obiectului și metodei de reglementare a ramurii de drept și a formei de răspundere corelativă. Apreciem ca fiind criterii suplimentare ale independenței unei forme de răspundere juridică concretă: baza normativă constând în legislația specială; răspunderea juridică concretă reprezintă obligația ce se naște urmarea nesocotirii unor norme juridice speciale; răspunderea juridică concretă este obligația de a suporta constrângerea statală concretizată în măsuri proprii legislației speciale; dispune de un sistem sancționator propriu, de termene de prescripție speciale și se realizează conform unei proceduri specifice.

9. Din perspectiva configurării structurii răspunderii juridice, am identificat, printr-un studiu a doctrinei juridice și a cadrului normativ privind formele răspunderii juridice în dreptul intern, în contextul transformărilor intervenite, pe tărâm legislativ, în dreptul intern, următoarele elemente structurale ale sistemului răspunderii juridice: formele, modalitățile și manifestările răspunderii juridice

10. Cercetând abordările existente în doctrina contemporană privind esența și natura juridică a diferitelor forme de răspundere juridică, raportat la faptul că definiția răspunderii juridice trebuie să reflecte caracterele sau trăsăturile comune tuturor formelor de răspundere juridică, pledăm pentru următoarea definiție: *răspunderea juridică reprezintă un raport juridic alcătuit dintr-un complex de drepturi și obligații conexe, instituite prin norme juridice, care ia naștere urmarea săvârșirii unei fapte ilicite, constituind cadrul de realizare a constrângerii de stat, prin aplicarea sancțiunilor juridice în vederea restabilirii ordinii de drept.*

11. Pledăm, de asemenea, pentru următoarele definiții ale elementelor structurale ale sistemului răspunderii juridice: *forma răspunderii juridice* poate fi definită în opinia noastră ca fiind regimul juridic al răspunderii proprii unei anumite categorii de ilicit, regim juridic instituit prin categoriile de norme juridice transpuse în conținutul instituției răspunderii juridice relative la conduita ilicită, condițiile care trebuie îndeplinite, sancțiunile și procedura care trebuie urmată; *modalitatea răspunderii juridice* poate fi definită, în accepțiunea noastră ca fiind regimul juridic special al unei forme de răspundere juridică care alcătuiește sistemul respectivei subramuri de drept, instituit prin de norme juridice speciale relative la conduita ilicită, condițiile care trebuie îndeplinite, sancțiunile și procedura care trebuie urmată și care nu poate exista în afara cadrului respectivei forme de răspundere; *manifestarea răspunderii juridice* poate fi definită ca fiind o ipoteză de răspundere juridică, menită să particularizeze regimul juridic al răspunderii juridice exteriorizate într-o modalitate sau alta de răspundere.

3. CARACTERISTICA FORMELOR TRADIȚIONALE ALE RĂSPUNDERII JURIDICE

3.1. Răspunderea juridică civilă și modalitățile ei

Răspunderea civilă, având o contribuție esențială la configurarea și fundamentarea răspunderii juridice, reprezintă instituția complexă a dreptului civil.

Răspunderea juridică civilă nu este definită prin lege, nici vechiul Cod civil [62] dar nici noul Cod civil [63] sau legislația dezvoltatoare nu oferă o definiție a răspunderii juridice civile. Definirea răspunderii civile a constituit, astfel, una din preocupările doctrinei juridice, în special a doctrinei juridice a dreptului privat.

Conceptul de răspundere civilă desemnează un complex de reguli în temeiul cărora autorului unui prejudiciu cauzat printr-o faptă ilicită unei alte persoane îi incumbă obligația de a-l repara sau de a-i oferi o compensație corespunzătoare [317, p. 3]. În viziunea autorilor I. Albu și V. Ursa, răspunderea civilă este definită ca fiind forma răspunderii juridice care constă într-un raport juridic obligațional, în temeiul căruia o persoană este obligată să repare prejudiciul produs alteia prin propria sa faptă sau prejudiciul pentru care este răspunzătoare, în cazurile legal reglementate [2, p. 24].

Răspunderea civilă este definită, în accepțiunea unui alt autor, ca fiind o sancțiune patrimonială cu caracter reparator, care rezidă în obligația unei persoane care a cauzat alteia un prejudiciu printr-o faptă culpabilă și ilicită de a-l repara [117, p. 631]. Răspunderea civilă reprezintă, în opinia autorilor L. Pop, F.I. Popa și S.T.Vidu, care consacră astfel concepția clasică și dominantă, conform căreia răspunderea civilă este în exclusivitate o răspundere reparatorie „acel raport juridic de obligații în care o persoană, numită răspunzătoare, este îndatorată să repare prejudiciul injust suferit de către o altă persoană” [248, p. 380].

În contextul schimbărilor intervenite în societatea contemporană, marcate atât de revoluția tehnico-științifică, dar și de revoluția industrială sau informațională și care au impulsionat evoluția răspunderii juridice, au impus, așa cum afirma Profesorul L. Pop „evadarea din interpretarea clasică și tradițională a textelor în materie ale Codului civil și chiar adoptarea de noi reglementări pentru anumite domenii speciale” [248, p.382].

Reforme adoptate în spațiul european, apariția și evoluția diferitelor tipuri de asigurări au avut impact asupra echilibrului intern al sistemului tradițional al răspunderii civile, favorizând consacrarea socializării riscurilor, simultan cu dezvoltarea curentelor solidariste, fiind propuse și instituite mecanisme noi de reparație a prejudiciilor cu consecința declinului funcției atribuite în trecut culpei subiective. Totodată, repararea unor prejudicii cu caracter excepțional trece în sarcina statului, instituindu-se, prin acte normative, fonduri de garanție sau indemnizare, care variază de la stat la stat, precum: fondul de garanție pentru calamități agricole; fondul de garanție pentru victimele poluării;

fondul de garanție pentru accidente de circulație; fondul de garanție pentru accidente de muncă; fondul de garanție pentru victimele terorismului, etc. Crearea unor sisteme paralele de reparare sau indemnizare a victimelor prejudiciilor modifică viziunea asupra răspunderii civile, care încetează astfel să fie individuală și fundamentată pe ideea de culpă sau vinovăție, conturându-se ipoteze în care răspunderea civilă este obiectivă, fără vinovăție și fundamentată pe ideea de risc, pe ideea de garanție, pe culpa socială, etc. [248, p. 382].

Noua reglementare a răspunderii civile păstrează concepția clasică în ceea ce privește finalitatea răspunderii civile, consacrată ca o răspundere esențialmente reparatorie. Răspunderea juridică, deși duală sub aspectul regimului juridic, este fundamentată pe ideea reparării prejudiciului injust cauzat unei alte persoane.

3.1.1. Răspunderea civilă delictuală

Răspunderea civilă angajată în vederea reparării prejudiciilor injust cauzate, în afara unei legături juridice contractuale între persoana răspunzătoare și victimă, poartă denumirea de răspundere civilă delictuală, încă din momentul în care această formă a răspunderii civile a fost consacrată legislativ, jurisprudențial și doctrinal.

Răspunderea civilă delictuală, formă a răspunderii civile, este raportul juridic obligațional născut urmarea săvârșirii unui delict civil, prin care s-a adus atingere drepturilor și intereselor legitime ale unei persoane, în temeiul căruia se naște obligația de reparare integrală a prejudiciului injust cauzat victimei de către persoana care l-a cauzat sau de către persoana aflată într-o relație cu persoana sau lucrul implicat [34, p. 29]. Așadar, sintagma „răspundere civilă delictuală” își are izvorul în conceptul de delict. Această sintagmă, tradițională în nomenclatura juridică, a fost, mult timp, suficient de vastă pentru a desemna această formă a răspunderii juridice civile, atât timp cât delictul civil a fost izvorul exclusiv al obligației de reparare a prejudiciului injust cauzat [248, p. 407]. Delictul civil se conturează ca fiind o faptă umană ilicită, săvârșită, în principiu, cu vinovăție, și care cauzează un prejudiciu injust unei alte persoane urmarea încălcării drepturilor și intereselor sale legitime, cu excepția acelei ipoteze în care fapta ilicită constă în neexecutarea unui contract.

În cazurile prevăzute de lege, răspunderea civilă delictuală se angajează și în alte ipoteze în care prejudiciul injust este cauzat urmarea săvârșirii unor fapte juridice care exced sfera conduitelor umane, cum ar fi răspunderea pentru prejudiciile cauzate de animale, lucruri aflate în „paza noastră” sau ruina edificiului sau răspunderea pentru prejudiciul cauzat prin neexecutarea contractelor, dacă neexecutarea este urmarea unei fapte prevăzute de legea penală, așadar independent de fapta ilicită a omului, ipoteze care se vor înmulți în contextul progresului social-economic. Astfel de ipoteze în care răspunderea juridică este antrenată în vederea reparării prejudiciilor care nu sunt cauzate urmarea unor conduite umane, sunt reglementate atât prin dispozițiile vechiului Cod civil, ale noului Cod civil, precum

răspunderea pentru prejudiciile cauzate de animale, lucruri aflate „în paza noastră” sau ruina edificiului, dar și prin dispozițiile unor alte acte normative cum ar fi răspunderea pentru prejudiciile cauzate de produsele cu defecte, răspunderea pentru unele daune ecologice, răspunderea pentru prejudiciul cauzat prin neexecutarea contractelor, dacă neexecutarea este urmarea unei fapte prevăzute de legea penală, etc.

Având în vedere dispozițiile legale, în materie, se poate concluziona în sensul că, locuțiunea „răspunderea civilă delictuală” în sens propriu, devansând sfera conduitelor umane ilicite prejudiciabile, are o sferă de aplicabilitate mult mai largă și nu poate acoperi întregul său domeniu de referință. Acesta este motivul pentru care, în doctrina franceză, s-a conturat opinia în sensul că „răspunderea civilă delictuală” poate fi desemnată prin sintagma „răspundere civilă extracontractuală”, locuțiune cu o sferă mult mai largă de aplicabilitate, opinie adoptată, fără rezerve, de doctrina juridică națională [248,p. 405].

Indiferent de sintagma înșușită, răspunderea civilă delictuală sau extracontractuală se angajează în vederea reparării prejudiciilor injust cauzate, în afara unei legături juridice contractuale, între persoana răspunzătoare și victimă, constituind regimul juridic de drept comun al răspunderii civile, spre deosebire de regimul juridic propriu răspunderii contractuale care are un caracter special, derogator [51, p.15]. În consecință, normele care constituie regimul juridic al răspunderii civile delictuale sau extracontractuale sunt incidente ori de câte ori nu se aplică regimul juridic special al răspunderii contractuale, indiferent de cauza sau originea prejudiciului care trebuie reparat conform legii. Noul Cod civil consacră, prin reglementări exprese, distincția dintre răspunderea civilă delictuală și răspunderea civilă contractuală.

Manifestările răspunderii civile delictuale. Noul Cod civil reglementează prin dispozițiile sale trei manifestări ale răspunderii civile delictuale: răspunderea pentru prejudiciul cauzat prin fapta ilicită proprie, răspunderea pentru prejudiciul cauzat prin fapta altuia și răspunderea pentru prejudiciul cauzat de animale, lucruri și de ruina edificiului.

a). Răspunderea civilă delictuală directă sau pentru fapta proprie.

Celebrele articole 998 și 999 consacrate în Codul civil din 1864 [62] prin care este reglementată, la nivel legislativ, răspunderea pentru fapta proprie, sunt asumate și dezvoltate de noul Cod civil care dispune în temeiul dispozițiilor art. 1357 aliniat 1 în sensul că „cel care cauzează altuia un prejudiciu printr-o faptă ilicită, săvârșită cu vinovăție este obligat să îl repare” iar autorul prejudiciului răspunde, potrivit aliniatului 2 al aceluiași articol „pentru cea mai ușoară culpă”. Prevederile legale sus menționate conturează astfel răspunderea civilă delictuală pentru fapta proprie ca fiind manifestarea răspunderii civile delictuale în temeiul căreia autorul unei fapte ilicite prejudiciabile este obligat să repare prejudiciul cauzat. Se consacră astfel domeniul general al răspunderii, gravitând în jurul culpei dovedite și nu prezumate a autorului faptei ilicite prejudiciabile [1, p. 216].

Noul cod civil [63] consacră, prin dispozițiile art. 1357 aliniat 2 sistemul răspunderii pentru cea mai ușoară culpă, culpa *levissima*, prevedere care, fără a fi expres reglementată sub imperiul vechiului

Cod civil, se aplica și anterior intrării în vigoare a noului Cod civil, fiind manifestarea operei jurisprudenței și doctrinei juridice. Se poate concluziona în sensul că, legiuitorul român, având în vedere recomandările de lege ferenda care impuneau unificarea principiilor în materie de vinovăție, a adaptat prevederile noului Cod civil, acestor exigențe, pentru o unitară înțelegere a dispozițiilor legale [1, p. 186].

Răspunderea civilă delictuală pentru fapta proprie este circumscrisă următoarelor principii, reglementate prin dispozițiile Codului civil din 1864, consacrate detaliat și prin dispozițiile noului Cod civil: răspunderea civilă delictuală se angajează și pentru cea mai ușoară culpă; autorul faptei ilicite prejudiciabile este ținut să repare prejudiciul cauzat în integralitate; despăgubirile se determină, sub aspectul cuantumului, în raport de întinderea prejudiciului și nu în raport de gradul de vinovăție al autorului faptei ilicite prejudiciabile, având în vedere faptul că acesta răspunde și pentru cea mai ușoară culpă [1, p. 186].

Din cercetarea textelor de lege sunt invocate, consacrate atât în vechiul Cod civil [62] dar și în noul Cod civil [63], se conturează condițiile care trebuie întrunite cumulativ pentru angajarea răspunderii civile pentru prejudiciul cauzat prin fapta proprie: prejudiciul, fapta ilicită, raportul de cauzalitate între fapta ilicită și prejudiciu, vinovăția.

Noul Cod civil [63] reglementează totodată răspunderea persoanei juridice pentru fapta proprie. Răspunderea persoanelor juridice de drept public este consacrată prin dispozițiile art. 221 din noul Cod civil conform cărora „Dacă prin lege nu se dispune altfel, persoanele juridice de drept public sunt obligate pentru faptele licite sau ilicite ale organelor lor, în aceleași condiții ca persoanele juridice de drept privat.” Persoana juridică este acea entitate juridică constituită conform legii de către o persoană sau de către mai multe persoane fizice sau juridice, ca subiect de drept de sine stătător, care participă la viața juridică în nume propriu, fiind titulară de drepturi și obligații proprii, având o răspundere juridică proprie, caracteristică, diferită de persoanele care au înființat-o sau care o alcătuiesc.

b). *Răspunderea pentru fapta altuia.* Răspunderea pentru fapta altuia instituită ca o răspundere indirectă, complementară, în scopul protejării intereselor victimei prejudiciului, în condițiile în care principiul răspunderii pentru fapta proprie s-a dovedit a fi insuficient, este reglementată, în accepțiunea Codului civil din 1864 astfel: răspunderea părinților pentru faptele ilicite săvârșite de copiii lor minori, răspunderea institutorilor și meșteșugarilor pentru prejudiciile cauzate de elevii și ucenicii aflați sub supravegherea lor și răspunderea comitenților pentru prepuși.

În accepțiunea noului Cod civil, răspunderea pentru fapta altuia este instituită în două ipoteze: răspunderea pentru fapta minorului sau a celui pus sub interdicție reglementată prin dispozițiile art. 1372 din noul Cod civil și răspunderea comitenților pentru prepuși, reglementată prin dispozițiile art. 1373 din noul Cod civil. Noul cod civil reglementează așadar doar două ipoteze ale răspunderii civile delictuale

pentru fapta altuia, având în vedere relația dintre făptuitor și persoana responsabilă, concretizată fie în controlul sau supravegherea modului de viață al minorului sau a celui pus sub interdicție, în cazul răspunderii pentru fapta minorului sau a celui pus sub interdicție, fie în conducerea, îndrumarea sau controlul activității realizate de către prepuși în funcțiile încredințate sub autoritatea comitentului, în cazul răspunderii comitenților pentru prepuși. Totodată, noul Cod civil consacră expres, prin dispozițiile art. 1374 aliniat 1, regula solidarității răspunderii părinților.

În opinia Profesorului Ioan Adam, prevederile art. 1372 din noul Cod civil privind răspunderea pentru fapta minorului sau a celui pus sub interdicție incidente și în alte ipoteze de răspundere pentru prejudiciile cauzate de către minori precum răspunderea cadrelor didactice, a institutorilor pentru prejudiciul cauzat de către elevi cât timp se află sub supravegherea lor, răspunderea artizanilor și meseriașilor pentru prejudiciile cauzate de către ucenicii lor [1, p.186]. Această extindere a sferei persoanelor răspunzătoare este posibilă întrucât noul Cod civil, spre deosebire de vechea reglementare în materie, nu reglementează sfera persoanelor care pot fi trase la răspundere pentru repararea prejudiciului cauzat prin fapta altuia. Prin urmare, prevederile art. 1372 din noul Cod civil răspunderea pentru fapta minorului sau a celui pus sub interdicție devin incidente în toate cazurile de răspundere pentru prejudiciul cauzat de minori, în măsura în care nu există un raport de prepușenie între persoana responsabilă și făptuitor.

c). Răspunderea pentru prejudiciile cauzate de către lucruri, animale și ruina edificiului. Noul Cod civil [63] reglementează această ipoteză de răspundere astfel: răspunderea pentru prejudiciile cauzate de animale care se află în paza juridică a omului prin dispozițiile art. 1375 coroborat cu dispozițiile art. 1377 noul Cod civil; răspunderea păzitorului juridic pentru prejudiciul cauzat de lucrul aflat sub paza lui conform art. 1376 coroborat cu art. 1377 Noul Cod civil și răspunderea proprietarului unui edificiu pentru prejudiciul cauzat de ruina acelui edificiu potrivit art. 1378 noul Cod civil. În vederea ocrotirii intereselor victimei prejudiciului, legea civilă a reglementat așadar răspunderea pentru prejudiciul cauzat de animale, de lucruri și de ruina edificiului, răspundere directă a celui care are paza animalului, a lucrului sau este proprietarul edificiului, pentru acele ipoteze în care prejudiciul a fost cauzat de un animal, de un lucru sau de ruina edificiului, independent de fapta omului.

Noul Cod civil, raportat la exigențe de ordin obiectiv, decurgând din imperativul ocrotirii intereselor persoanelor împotriva prejudiciilor pe care le-ar suferi independent de vina acestora, care au dictat extinderea răspunderii civile delictuale dincolo de limitele faptei proprii, instituie prin dispozițiile art. 1379 „Alte cazuri de răspundere”, reglementând astfel posibilitatea angajării răspunderii civile delictuale a celui care ocupă un imobil, chiar fără titlu, pentru prejudiciile cauzate de lucrurile aflate în paza sa sau pentru prejudiciul cauzat prin căderea sau aruncarea din imobil a unui lucru [1, p. 187].

Alături de aceste cazuri sau ipoteze de răspundere civilă pentru prejudiciul cauzat de animale, de lucruri și de ruina edificiului noul Cod civil instituie și răspunderea pentru prejudiciile cauzate prin fapte ilicite prejudiciabile cauzate în contextul raporturilor de vecinătate dintre proprietarii de bunuri imobile, prin dispozițiile art. 630 privind depășirea inconvenientelor normale ale vecinătății, stipulând în sarcina proprietarului care, prin exercitarea dreptului său, cauzează inconveniente mai mari decât cele normale în relațiile de vecinătate, de a-l despăgubi pe cel astfel vătămat, prin restabilirea situației anterioare atunci când acest lucru este posibil.

Elementele care condiționează cele două modalități ale răspunderii juridice civile, răspunderea civilă delictuală cât și răspunderea civilă contractuală, sunt identice: existența unei fapte ilicite, prin care se încalcă o obligație; săvârșirea cu vinovăție a faptei ilicite, cauzatoare de prejudicii; existența unui prejudiciu de natură patrimonială; existența unui raport de cauzalitate între fapta ilicită și prejudiciu; capacitatea juridică a autorului faptei ilicite, chemat să răspundă.

3.1.2. Răspunderea civilă contractuală

Răspunderea civilă contractuală constituie obligația oricărei persoane, parte într-un contract, de a repara prejudiciul cauzat celeilalte părți prin neexecutarea obligațiilor asumate. În acest sens, dispozițiilor art. 1350 din noul Cod civil statuează: „Orice persoană trebuie să își execute obligațiile pe care le-a contractat. Atunci când, fără justificare, nu își îndeplinește această îndatorire, ea este răspunzătoare de prejudiciul cauzat celeilalte părți și este obligată să repare acest prejudiciu, în condițiile legii. Dacă prin lege nu se prevede altfel, niciuna dintre părți nu poate înlătura aplicarea regulilor răspunderii contractuale pentru a opta în favoarea altor reguli care i-ar fi mai favorabile”.

Reglementarea legală a răspunderii civile contractuale vizează enunțarea condițiilor generale ale angajării răspunderii contractuale, succedată de identificarea modalităților și criteriilor de stabilire a daunelor-interese compensatorii și a celor moratorii; clauza penală și arvuna, instituirea răspunderii contractuale pentru fapta altuia, principiului consacrat conform căruia nici una dintre părțile contractante nu are drept de opțiune între acțiunea în răspundere pe temei contractual și acțiunea în răspundere pe temei delictual.

Ca element de noutate introdus prin dispozițiile noului Cod civil în materia răspunderii civile contractuale este răspunderea civilă contractuală pentru fapta altuia. În accepțiunea dispozițiilor art. 1519 din noul Cod civil „dacă părțile nu convin altfel, debitorul răspunde pentru prejudiciile cauzate din culpa persoanei de care se folosește pentru executarea obligațiilor contractuale”.

Principiile răspunderii contractuale. Noul Cod civil statuează, prin dispozițiile sale, incidente în materia răspunderii contractuale, obligația care incumbă oricărei persoane de a-și executa obligațiile contractuale asumate.

În ipoteza antrenării răspunderii civile contractuale, raportat la dispozițiilor art. 1350 aliniat 2 din noul Cod civil, partea contractantă aflată în culpă răspunde pentru prejudiciul cauzat cocontractantului său fiind obligat a-l repara „în condițiile legii”. Principiul reparării integrale a prejudiciului, consacrat prin dispozițiile art. 1531 din noul Cod civil, vizează atât pierderea suferită efectiv de către creditor dar și beneficiul nerealizat. La nivel legislativ, noul Cod civil reglementează, în premieră, repararea prejudiciilor nepatrimoniale sau a daunelor morale, care au generat numeroase controverse în practica judiciară. În acest sens sunt dispozițiile art. 1531 aliniat 3 din noul Cod civil conform cărora „creditorul are dreptul și la repararea prejudiciului nepatrimonial”.

Noua reglementare în materia răspunderii contractuale, relevă un alt aspect important și anume limitarea sau atenuarea prejudiciului, fiind instituită obligația persoanei prejudiciate de a depune toate diligențele în vederea diminuării prejudiciului pe care debitorul este obligat să-l repare, raportat la dispozițiile art. 1531 aliniat 2 conform cărora „la stabilirea întinderii prejudiciului se ține seama și de cheltuielile pe care creditorul le-a făcut, într-o limită rezonabilă, pentru evitarea sau limitarea prejudiciului.” Debitorul nu este obligat la plata despăgubirilor pe care, conform dispozițiilor art. 1534 aliniat 2 din noul Cod civil „creditorul le-ar fi putut evita cu o minimă diligență”.

Un alt principiu consacrat în noua reglementare este principiul reparării în natură a prejudiciului. Totodată este reglementat dreptul de opțiune al creditorului pentru repararea prejudiciului prin plata unor despăgubiri bănești sau daune interese, în ipoteza în care executarea în natură a obligațiilor nu este posibilă sau nu prezintă interes pentru creditor.

Atât Codul civil din 1864, prin dispozițiile art. 1085 dar și noul Cod civil prin dispozițiile art. 1533 instituie principiului reparării prejudiciilor previzibile. În temeiul acestui principiu „Debitorul răspunde numai pentru prejudiciile pe care le-a prevăzut sau pe care putea să le prevadă ca urmare a neexecutării la momentul încheierii contractului”. Pe tărâm contractual, debitorul este obligat la plata daunelor interese doar pentru repararea prejudiciilor previzibile. Prin excepție, debitorul este obligat la plata daunelor interese atât pentru repararea prejudiciilor previzibile cât și pentru repararea prejudiciilor imprevizibile, în cazul în care neexecutarea este intenționată ori se datorează culpei grave a debitorului.

Un alt principiu consacrat în domeniul răspunderii civile contractuale, atât prin dispozițiile Codului civil din 1864 (art. 1086) dar și prin dispozițiile noului Cod civil (art. 1539 și art. 1533, teza finală), este principiul reparării prejudiciului concret, în temeiul căruia daunele interese trebuie să se circumscrie doar la ceea ce este consecința directă și necesară a neexecutării obligațiilor. În materia răspunderii contractuale, părțile contractante nu au posibilitatea de a opta în favoarea unor reguli mai favorabile, înlăturând regulile de drept comun aplicabile acestei materii, în acest sens fiind și dispozițiile art. 1350 din noul Cod civil.

Concepția tradițională asupra răspunderii contractuale. Potrivit teoriei tradiționale privind răspunderea contractuală, această instituție reprezintă consecința aplicării principiului forței obligatorii a contractului. Principiul forței obligatorii a contractului este consacrat atât în Codul civil din 1864, prin dispozițiile art. 969 dar și în noul Cod civil prin dispozițiile art. 1270 aliniat 1. Conform prevederilor art. 969 din vechiul Cod civil, o traducere a dispozițiilor art. 1134 din Codul civil francez „Convențiile legal făcute au putere de lege între părțile contractante. În lumina reglementării actuale „Contractul valabil încheiat are putere de lege între părțile contractante”.

Contractul este consacrat astfel ca fiind legea părților, acestea fiind obligate să-l respecte întocmai, potrivit adagiului latin *pacta sunt servanda*. Neexecutarea voluntară a contractului de către debitorul contractual conferă creditorului dreptul de a declanșa procedura executării silită în natură sau prin echivalent, pentru a obține astfel prestația la care este îndreptățit sau echivalentul prestației.

În literatura juridică răspunderea contractuală este definită ca fiind obligația debitorului de a repara pecuniar prejudiciul cauzat creditorului său prin neexecutarea, executarea necorespunzătoare sau cu întârziere a obligațiilor asumate în temeiul unui contract valabil încheiat. Răspunderea contractuală decurge din obligația generală de a răspunde, consacrată prin dispozițiile art. 1518 aliniat 1 potrivit cărora debitorul răspunde personal pentru îndeplinirea obligațiilor asumate, coroborate cu dispozițiile art. 1350 aliniat 1 din noul Cod civil conform cărora „orice persoană trebuie să își execute obligațiile pe care le-a contractat” [120, p. 7].

Răspunderea contractuală, reprezintă, în concepția tradițională, un mijloc de reparare pecuniară a prejudiciului cauzat urmarea neexecutării obligațiilor contractuale asumate. În viziunea susținătorilor acestei concepții, răspunderea contractuală, având ca scop repararea pecuniară a prejudiciului, se conturează ca o răspundere prin echivalent. Răspunderea contractuală este astfel circumscrisă sferei remediilor pentru neexecutarea contractului, alături de executarea silită în natură, excepția de neexecutare, rezoluțiunea contractului, teoria riscurilor urmarea imposibilității fortuite de executare, acordarea termenului suplimentar de executare. Răspunderea contractuală se manifestă astfel ca una din urmările principiului forței obligatorii a contractului, alături de celelalte remedii pentru neexecutare, având ca particularitate caracterul moral al răspunderii concretizat în condițiile care stau la baza antrenării acesteia: condiția vinovăției și condiția prejudiciului [248, p. 248].

Concepția legiuitorului asupra răspunderii contractuale. Analiza textelor legale care reglementează răspunderea contractuală relevă concepția intermediară asupra răspunderii contractuale a legiuitorului român. Legiuitorul român abordează răspunderea contractuală într-un sens intermediar, parțial tradițională și parțial adaptată viziunii contemporane, europene asupra răspunderii.

Concepția actuală a răspunderii, adaptată legislației europene, este consacrată prin reglementarea executării obligațiilor prin echivalent în Capitolul II intitulat „Executarea silită a

obligațiilor”, din Titlul V „Executarea obligațiilor” al Cărtii a V-a „Despre obligații”, dedicat remediilor neexecutării obligațiilor. Legiuitorul român, prin dispozițiile art. 1350 din noul Cod civil a particularizat răspunderea contractuală în cadrul răspunderii civile generale dar, simultan, a subordonat această răspundere teoriei consacrate remediilor neexecutării obligațiilor.

Noul Cod civil reglementează răspunderea contractuală pentru fapta altuia, manifestare a răspunderii civile contractuale alături de răspunderea contractuală pentru fapta proprie, în opinia noastră. În materia răspunderii contractuale, răspunderea contractuală este, cu valoare de principiu, directă și personală. În acord cu prevederile art. 1517 aliniat 1 din noul Cod civil, „debitorul răspunde personal de îndeplinirea obligațiilor sale” iar în ipoteza în care o parte nu își îndeplinește obligațiile contractuale asumate, fără justificare „este răspunzătoare pentru prejudiciul cauzat celeilalte părți și este obligată să repare acest prejudiciu, în condițiile legii”. Noul Cod civil, reglementează „răspunderea contractuală pentru fapta altuia”, ca element de noutate, prin dispozițiile art. 1519, conform căruia „dacă părțile nu convin altfel, debitorul răspunde pentru prejudiciile cauzate din culpa persoanei de care se folosește pentru executarea obligațiilor contractuale”.

Prin prisma acestor dispoziții legale pot fi identificate condițiile antrenării răspunderii contractuale pentru fapta altuia: obligația contractuală a debitorului se execută prin altul; creditorul desemnează terțul interpus în executarea contractului; creditorul să nu scutească de răspundere debitorul contractual; neexecutarea obligațiilor asumate de către debitorul contractual principal să reprezinte o faptă ilicită și culpabilă a terțului interpus în executare

Conceptul de răspundere civilă preventivă sau anticipativă. Schimbările din viața socială generate de revoluția industrială, tehnico-științifică și informațională survenite, în spațiul european, începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, respectiv debutul secolului al XX-lea și până în prezent au influențat și impulsionat evoluția răspunderii juridice civile [55, p. 151].

În contextul schimbărilor intervenite în societatea contemporană, respectiv apariția automobilelor, a căilor ferate, apoi a avioanelor, a substanțelor periculoase utilizate în industrie, a aparatelor susceptibile de incendii, explozii, poluarea atmosferei și a apelor, s-a înregistrat o creștere a numărului accidentelor și implicit a prejudiciilor cauzate persoanelor, victimele fiind, în marea majoritate a cazurilor, în imposibilitatea de a dovedi originea prejudiciului și a culpei vreunei persoane [248, p. 382]. Astfel, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, doctrina juridică era provocată să tranșeze problema reparării acestor prejudicii, impunându-se, așa cum afirma Profesorul Liviu Pop „evadarea din interpretarea clasică și tradițională a textelor în materie ale Codului civil și chiar adoptarea de noi reglementări pentru anumite domenii speciale” [248, p. 382].

Reforme adoptate în spațiul european, apariția și evoluția diferitelor tipuri de asigurări au avut impact asupra echilibrului intern al sistemului tradițional al răspunderii civile, favorizând consacrarea

socializării riscurilor, simultan cu dezvoltarea curentelor solidariste, fiind propuse și instituite mecanisme noi de reparație a prejudiciilor cu consecința declinului funcției atribuite în trecut culpei subiective [287, p.40]. Totodată, repararea unor prejudicii cu caracter excepțional trece în sarcina statului, instituindu-se, prin acte normative, fonduri de garanție sau indemnizare, care variază de la stat la stat, precum: fondul de garanție pentru calamități agricole; fondul de garanție pentru victimele poluării; fondul de garanție pentru accidente de circulație; fondul de garanție pentru accidente de muncă; fondul de garanție pentru victimele terorismului, etc. Crearea unor sisteme paralele de reparare sau indemnizare a victimelor prejudiciilor modifică viziunea asupra răspunderii civile, care încetează astfel să fie exclusiv individuală și fundamentată pe ideea de culpă sau vinovăție, conturându-se ipoteze în care răspunderea civilă este obiectivă, fără vinovăție și fundamentată pe ideea de risc, pe ideea de garanție, prevenție, pe culpa socială, etc. [248, p. 382].

În ultimele decenii s-au conturat noi orientări doctrinare și jurisprudențiale în materia fundamentării răspunderii civile delictuale. Literatura juridică de specialitate și jurisprudența au afirmat exigența remodelării instituției răspunderii civile delictuale și au contribuit la îndepărtarea de ideea fundamentării subiective a răspunderii civile delictuale, consacrată de prevederile Codului civil.

Tendențele relative la obiectivizarea fundamentării răspunderii civile delictuale a înregistrat o amploare fără precedent, în contemporaneitate, concretizată în noi reglementări legale care consacră noi ipoteze în dreptul pozitiv și care instituie expres fundamentarea independentă de orice culpă a celui responsabil, cu titlu de excepție, de la regula răspunderii subiective consacrată în Codul civil din 1864 [62]. Obiectivizarea conținutului culpei implică transpunerea în concepte a unor teorii, principii sau fundamente de ordin obiectiv precum riscul, echitatea, garanția și precauția [1, p.161].

Actualmente, progresul tehnico-științific care stă la baza unui viitor prosper, deși orientat, cu precădere, spre dezvoltare și bunăstare poate reprezenta în egală măsură o sursă de pericol pentru natură și, implicit, pentru om. Activitatea tehnică și științifică este chemată astfel să se focalizeze, sub presiunea unor inevitabile evenimente catastrofale, în scopul anticipării și prevenirii acestor pericole cu repercursiuni ireparabile, dar posibile. Acestea sunt premisele conturării răspunderii civile delictuale preventive, întemeiată pe ideea de precauție și prevenție, orientată spre viitor, menită să ofere protecție generației prezente și celor viitoare.

Doctrina juridică admite că răspunderea civilă clasică fundamentată pe sancționarea persoanei responsabile pentru prejudicii deja produse, este lipsită de eficacitate în fața unor potențiale pericole și prejudicii viitoare, previzibile sau imprevizibile, estimabile sau inestimabile. În acest context, se impune reglementarea unei răspunderi civile anticipative menită să satisfacă nevoile sociale actuale, centrate pe precauție și prevenție, în defavoarea celor axate pe ideea de sancțiune și reparație, care sunt specifice răspunderii pentru evenimentele deja produse, nu potențiale sau virtuale [1, p.173].

Răspunderea juridică civilă întemeiată pe principiul precauției este o răspundere fără prejudiciu. Principiul reparației, element esențial al legislației europene, este greu de adaptat construcției clasice a răspunderii civile, exclusiv reparatorie [52, p. 39]. Principiul reparației, definit ca fiind poziționarea unei persoane în raport cu o acțiune cu privire la care se poate presupune că ar genera un pericol grav pentru mediu sau pentru sănătatea celor din jur, consacră astfel obligația juridică de a evita și limita riscurile susceptibile de a pune în pericol viața, sănătatea oamenilor dar și mediul înconjurător [248, p. 381].

Răspunderea civilă, din perspectiva acestui nou fundament, este una prospectivă, anticipativă și preventivă, nu reparatorie, de tip clasic. Se conturează astfel ipoteze de angajare a răspunderii civile pentru prejudicii viitoare, grave și ireversibile. Răspunderea civilă preventivă, fundamentată pe principiul precauției, tinde la ocrotirea unor elemente vitale umanității, comunităților de oameni, biosferei sau unor valori greu de evaluat și ireversibile prin dispariția sau distrugerea lor.

Din perspectiva acestui nou principiu se impune o nouă abordare și a elementelor răspunderii civile delictuale. Relativ la culpă, se admite că aceasta este incidentă doar în acele ipoteze în care se constată în sarcina persoanei vinovate sau responsabile a omisiunii de a lua toate măsurile de prevenire când există riscul producerii unui fapt prejudiciabil. Angajarea răspunderii se datorează pasivității persoanei responsabile în fața unor pericole potențiale, atitudine concretizată în lipsa de implicare sau diligență, de natură să prevină producerea lor. Asistăm astfel la o fundamentare obiectivă a culpei. În această materie, urmarea consacrării principiului precauției ca temei al răspunderii civile delictuale, etica se transformă și ea, fiecare dintre noi având obligația de a ne reevalua atitudinea în fața imprevizibilului, ceea ce determină conturarea unei noi concepții privind culpa.

Prejudiciul, un alt element al răspunderii civile delictuale este revoluționat urmarea incidenței principiului precauției. Principiul precauției, având ca principale caracteristici incertitudinea și ireversibilitatea consecințelor, a generat numeroase controverse relative la identificarea condiției prejudiciului, dat fiind că principiul general de angajare a răspunderii civile vizează prejudiciul cert și actual, nu și prejudiciul eventual, potențial, ipotetic. Practica judiciară a dezvoltat teoria potrivit căreia putem vorbi de o reparație pentru un prejudiciu ipotetic, potențial sau eventual doar dacă se dovedește raportul de cauzalitate cu fapta ilicită, ca o prelungire certă și directă a unei ipoteze susceptibile de estimare [254, p. 402]. În concluzie, nu se poate repara decât un prejudiciu deja produs. În ipoteza incidenței principiului precauției, prejudiciul este eventual, incert, ipotetic și se impune adoptarea unei atitudini de prevenire și înlăturare a consecințelor prejudiciabile.

Răspunderea civilă se angajează când există un raport de cauzalitate între fapta ilicită și prejudiciu. Din perspectiva principiului precauției, legătura de cauzalitate se întemeiază doar pe posibilitatea producerii în viitor a unor prejudicii. Ne aflăm astfel într-o zonă de incertitudine științifică

datorită imposibilității de evaluare anticipată a daunelor, imposibilitate care împiedică constituirea raportului de cauzalitate între fapta ilicită și prejudiciu, ca element al răspunderii juridice civile. Imposibilitatea științifică de a determina riscul și prejudiciul atrage imposibilitatea constituirii unui raport între acești factori. Din această perspectivă, putem vorbi doar de un raport virtual.

În doctrina juridică [1, p. 176] s-a afirmat că „apelarea la prezumții pentru identificarea aportului fiecărui factor care să conducă la atragerea răspunderii, în măsura în care cauze, condiții, fapte și împrejurări determină crearea unei stări de pericol grav și ireversibil, necunoscându-se măsura lipsei de precauție a celui care a determinat producerea daunelor, destabilizează întreaga doctrină juridică clasică în ceea ce privește fundamentarea și definirea raportului de cauzalitate”.

În dreptul civil român, relativ la fundamentarea răspunderii civile, atât doctrina juridică cât și jurisprudența au adoptat, multă vreme, concepția subiectivă conform căreia singurul fundament al răspunderii civile este culpa dovedită sau prezumată. Încă din perioada interbelică s-a conturat teoria potrivit căreia răspunderea pentru fapta altuia, pentru lucruri, animale sau ruina edificiului „derivă nu din noțiunea de culpă sau imputabilitate, ci din noțiunea mai largă de garanție” [44, p. 435]. Izolat, în aceeași perioadă s-a avansat și teza întemeierii răspunderii pentru lucruri și animale pe ideea de risc.

În contemporaneitate, sub influența vechiului Cod civil [62], răspunderea juridică civilă s-a fundamentat, cu precădere, pe culpă. Doctrina juridică și jurisprudența din ultimele decenii, au recunoscut, urmarea interpretării dispozițiilor vechiului Cod civil și a dispozițiilor unor legi speciale, existența unor cazuri în care răspunderea juridică civilă este obiectivă, fiind fundamentată pe ideea de garanție: răspunderea comitentului pentru prejudiciile cauzate prin fapta prepușilor instituită prin dispozițiile art. 1000 alin. 3 Cod civil, răspunderea pentru prejudiciile cauzate de lucruri în general conform art. 1000 alin.1, parte finală Cod civil, de animale potrivit art. 1001 Cod civil sau ruina edificiului conform art. 1002 Cod civil, răspunderea pentru prejudiciile cauzate printr-un act ilegal al unei autorități publice [195], răspunderea pentru prejudiciile cauzate de accidente nucleare [199] răspunderea pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare [187], răspunderea pentru prejudiciile ecologice [236].

Noul Cod civil tranșează problema fundamentării răspunderii civile, în acord cu teoriile afirmate în doctrina de specialitate și adoptate de practica judiciară. Răspunderea civilă se fundamentează, în principiu, pe culpă sau vinovăție. Noul Cod civil [63] reglementează răspunderea pentru prejudiciile cauzate de minori sau interzișii judecătorești, răspunderea comitentului pentru prepuși, răspunderea pentru prejudiciile cauzate de animale, de lucruri sau de ruina edificiului, cazuri în care răspunderea civilă este întemeiată pe ideea de garanție obiectivă, având ca suport riscul de activitate, riscul de autoritate sau ideea de echitate. Toate celelalte cazuri de răspundere civilă, consacrate în legislația dezvoltatoare a Codului civil, respectiv răspunderea pentru prejudiciile cauzate printr-un act ilegal al

unei autorități publice [195], răspunderea pentru prejudiciile cauzate de accidente nucleare [196], răspunderea pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare [187], răspunderea pentru prejudiciile sau daunele ecologice [236], răspunderea pentru prejudiciile cauzate de produsele cu defecte [180], se întemeiază pe ideea de garanție. Totodată, în unele cazuri de răspundere, precum răspunderea pentru prejudiciile sau daunele ecologice, răspunderea pentru prejudiciile cauzate de produsele cu defecte [180] ideea de garanție este asociată cu principiul precauției.

Opinăm în sensul că, principiul reparației, element esențial al dreptului european, este greu de adaptat construcției clasice a răspunderii civile, exclusiv reparatorie și, din această perspectivă, se impune consacrarea legislativă a răspunderii civile anticipative menită să satisfacă nevoile sociale actuale, centrate pe precauție și prevenție, în defavoarea celor axate pe ideea de sancțiune și reparație, care sunt specifice răspunderii pentru evenimentele deja produse, nu potențiale sau virtuale.

3.2. Răspunderea juridică administrativă și modalitățile ei

De lege lata, raportat la cele trei mari categorii de ilicit administrativ, ilicitul administrativ propriu-zis, ilicitul contravențional și ilicitul generator de prejudicii materiale și morale, doctrina juridică de specialitate identifică trei categorii de regimuri juridice, respectiv trei forme ale răspunderii în dreptul administrativ.

Potrivit opiniei Profesorului A. Iorgovan, în dreptul administrativ, există două forme de răspundere individualizate printr-o sancțiune represivă: răspunderea administrativă propriu-zisă și răspunderea contravențională și o formă de răspundere individualizată printr-o sancțiune reparatorie – răspunderea organelor administrației publice pentru prejudiciile cauzate prin actele lor ilegale, altfel spus răspunderea administrativ patrimonială [154, p.358].

Răspunderea juridică administrativă, raportat la cele trei mari categorii de ilicit administrativ, ilicitul administrativ propriu-zis, ilicitul contravențional și ilicitul generator de prejudicii materiale și morale, poate fi delimitată, în opinia noastră, în trei modalități ale răspunderii în dreptul administrativ: două modalități de răspundere individualizate printr-o sancțiune represivă: răspunderea administrativă propriu-zisă și răspunderea contravențională și o modalitate de răspundere individualizată printr-o sancțiune reparatorie, răspunderea administrativ - patrimonială.

Modalitățile răspunderii administrative există în limitele obiectului dreptului administrativ și utilizează metodele proprii dreptului administrativ, argumente care conduc la concluzia că răspunderea administrativă propriu-zisă, răspunderea contravențională și răspunderea administrativ– patrimonială nu se manifestă ca forme distincte ale răspunderii juridice.

3.2.1. Răspunderea administrativ – contravențională

Răspunderea contravențională, în sens larg, este o modalitate a răspunderii administrative, contravenția fiind forma cea mai gravă de manifestare a ilicitului administrativ, regimul său juridic fiind un regim propriu dreptului administrativ. Răspunderea juridică pentru contravenții constituie forma atipică sau imperfectă a răspunderii administrative deși doctrina de specialitate, implicit legislația utilizează sintagma de răspundere contravențională ca fiind „unica” răspundere administrativă [154, p. 359]. În prezent, în doctrina dreptului administrativ, există și autori care analizează exclusiv răspunderea contravențională, deși recunosc existența celor trei forme de răspundere, proprii dreptului administrativ [273, p. 299-347].

În literatura de specialitate, s-a opinat [225, p. 276] în sensul că utilizarea atributului administrativ pentru răspunderea contravențională ar fi neadecvată întrucât aplicarea sancțiunilor contravenționale nu este doar atributul organelor administrației de stat dar și al celor judecătorești sau obștești și, prin urmare, termenul de sancțiune administrativă nu are accepțiunea corespunzătoare. Aceasta cu atât mai mult cu cât, în sistemul de drept, contravenția, sub aspect istorico-genetic, nu are o natură administrativă, ci o natură penală [154, p. 359].

Răspunderea contravențională, modalitate a răspunderii juridice, a reprezentat, de-a lungul timpului, o problemă complexă care continuă să genereze controverse în doctrina juridică. Materia contravențiilor se bucură de o vechime remarcabilă, natura juridică a regimului contravențional fiind supusă însă, de-a lungul timpului, unor numeroase schimbări. Inițial, materia contravențiilor a fost de natură penală, devenind ulterior în diferite sisteme de drept naționale o materie extrapenală, respectiv civilă, administrativă, etc.

După Revoluția din Decembrie 1989, ideea unui Cod al contravențiilor nu a fost total abandonată, însă nu a constituit un obiectiv legislativ prioritar al perioadei de tranziție.

Constituția României [89] reglementează, expres sau implicit, principiile răspunderii juridice administrative, în ansamblul său sau proprii fiecareia dintre cele trei forme ale răspunderii administrative: răspunderea disciplinară, răspunderea contravențională și răspunderea patrimonială. Relativ la răspunderea administrativ-contravențională, în literatura de specialitate [299, p.290] s-a opinat în sensul că o serie de dispoziții instituite prin Constituție, reprezintă fundamente constituționale exprese ale răspunderii contravenționale.

Constituția României, consacră, prin dispozițiile art. 44 alin. (9) principiul legalității confiscării, aplicabil sancțiunii confiscării, sancțiune deopotrivă comună răspunderii contravenționale și răspunderii penale. În acord cu respectivele dispoziții constituționale, în condițiile legii, pot fi supuse sancțiunii confiscării bunurile destinate, folosite sau rezultate urmarea săvârșirii unei infracțiuni sau contravenții.

Totodată, conform dispozițiilor art. 15 alin (2), legea dispune numai pentru viitor, cu excepția legii penale sau contravenționale mai favorabile.

Având în vedere aceste dispoziții constituționale exprese dar și alte dispoziții susceptibile de a fi calificate izvoare implicite în materie, în literatura de specialitate, s-a constatat că, deși legea fundamentală nu reglementează, prin norme speciale și exclusive, regimul contravențiilor pot fi identificate dispoziții relative la această instituție, ceea ce justifică concluzia potrivit căreia aceasta are o natură constituțională, fiind o formă a ilicitului, care trebuie să existe și care nu poate fi desființată prin lege sau alt act inferior Constituției. Potrivit legii cadru în materia contravențiilor [231] „Constituie contravenție fapta săvârșită cu vinovăție, stabilită și sancționată ca atare prin lege, prin hotărâre a Guvernului sau hotărâre a consiliului local al comunei, orașului, municipiului sau al sectorului Municipiului București, a consiliului județean ori a Consiliului General al Municipiului București.”

În doctrina de specialitate, există numeroase definiții ale răspunderii contravenționale, fiecare autor formându-și opinia într-un mod original. Totuși, esența acestei instituții juridice se păstrează de la un savant la altul și toate definițiile existente, analizate în ansamblu, relevă aceleași particularități specifice răspunderii contravenționale, acestea referindu-se la formele distincte de manifestare, comparativ cu alte tipuri de răspundere juridică. Cel mai des, trăsăturile răspunderii contravenționale sunt elucidate în doctrină prin delimitarea acesteia de răspunderea penală, deoarece regimul juridic al contravențiilor se încadrează într-un regim juridic special de drept public, desprins fiind din dreptul penal prin dezincriminarea penală a unor fapte antisociale, cărora li s-a conferit un caracter contravențional. Principalul criteriu care delimitează aceste două forme de răspundere juridică este pericolul social, care este mai grav în cazul săvârșirii infracțiunilor [61, p. 27].

În conformitate cu prevederile Codului penal al Republicii Moldova [77] răspunderea penală reprezintă condamnarea publică, în numele legii, a faptelor infracționale și a persoanelor care le-au săvârșit, condamnare ce poate fi precedată de măsurile de constrângere prevăzute de lege. Codul contravențional, din păcate, nu oferă o definiție instituției răspunderii contravenționale.

În doctrina juridică [144, p. 4] moldovenească se afirmă că răspunderea contravențională apare în legătură cu nașterea unui raport de conflict. În cazul dreptului contravențional, răspunderea contravențională survine în rezultatul încălcării de către un subiect a normelor prescrise de legea contravențională, cu alte cuvinte - în urma nașterii unui raport de conflict. Răspunderea contravențională, în esența sa, constituie realizarea unui raport de constrângere, altfel spus - de conflict. Analizând corelația dintre noțiunile de raport juridic de conformare, responsabilitate, raport juridic de conflict și răspundere contravențională, se poate concluziona în sensul că între aceste noțiuni există o legătură logică destul de strânsă, deoarece prin intermediul lor se realizează unul dintre scopurile dreptului în general. În vederea stabilirii ordinii sociale și unei conviețuiri fructuoase, societatea, prin

intermediul Statului stabilește anumite reguli juridice de comportament, iar destinatarii acestora, membrii societății, trebuie să-și asume responsabilitatea de a le respecta și de a se conforma acestora. Cei care încalcă normele juridice aduc atingere ordinii de drept, afectează drepturile și interesele legitime ale celorlalți cetățeni, tulbură, uneori grav, ordinea și liniștea publică, pun în pericol valorile cele mai importante ale societății.

Ordinea și liniștea publică trebuie să fie apărute prin intermediul unor pârghii concrete, cum este instituția răspunderii juridice pentru violarea regulilor, pentru conflictul dintre subiectul de drept cu norma juridică. Altfel spus, răspunderea juridică este expresia specifică a responsabilității juridice. Raportul contravențional de conformare nu este altceva decât asumarea responsabilității de a respecta norma, iar răspunderea contravențională este conținutul unui raport contravențional de conflict. Trebuie să relevăm și relația consecventă a acestor fenomene. Răspunderea contravențională sau raportul juridic de conflict nu pot avea alt temei decât acțiunea sau inacțiunea ilicită comisă cu vinovăție, cu alte cuvinte, până când avem un raport de conformare, nu poate surveni răspunderea. Relativ la răspundere și responsabilitate, privite ca metode de constrângere în administrarea publică, nu am identificat o viziune unitară în abordările teoreticienilor din Republica Moldova [140, p. 13].

În România, sub aspect legislativ, Legea de aprobare a Ordonanței Guvernului nr. 2/2001 [177] statuează în sensul că „Legea contravențională apără valorile sociale generale, care nu sunt ocrotite prin legea penală”, precizare care permite o permanentă delimitare între infracțiune și contravenție dar și o delimitare între contravenție și abaterea disciplinară, actele normative cu caracter contravențional neputând lua locul regulamentelor de ordine interioară.

Doctrina juridică a identificat, trăsăturile contravenției, pornind de la definiția acestei instituții, oferită de Ordonanța Guvernului nr. 2/2001 privind regimul juridic al contravențiilor [231]: contravenția este o faptă săvârșită cu vinovăție, contravenția este fapta de pericol social mai redus decât infracțiunea, contravenția este fapta prevăzută și sancționată ca atare prin legi și alte acte normative expres indicate în legea cadru. Față de noile reglementări, deși textul Ordonanței Guvernului nr. 2/2001 renunță la comparația pericolului social al contravenției cu cel al infracțiunii, s-a opinat în sensul că se menține teoria trihotomică a trăsăturilor contravenției.

3.2.2. Răspunderea administrativ-disciplinară

Răspunderea administrativ-disciplinară reprezintă realitatea juridică concretizată într-un complex de drepturi și obligații corelative, conținut al raporturilor juridice sancționatorii, stabilite între un organ al autorității administrației publice sau un funcționar public și autorul unei abateri administrative, respectiv un organ de stat, funcționar public, structură nestatală, persoană fizică, care nu constituie contravenție [154, p. 361].

Răspunderea administrativ-disciplinară are ca temei obiectiv abaterile administrative, fără caracter contravențional, reprezentând încălcări, cu vinovăție, ale normelor de drept administrativ. Abaterea administrativă, temei al răspunderii administrativ-disciplinare, constă în neîndeplinirea sau îndeplinirea defectuoasă a obligațiilor care incumbă subiectelor subordonate în raporturile juridice de drept administrativ. În cadrul raporturilor de drept administrativ, subiectul supraordonat este, de regulă, un organ al administrației publice, astfel încât și subiectul activ al răspunderii administrativ-disciplinare este, de regulă, un organ al administrației publice. Se recunoaște, totodată, calitatea de subiect activ al răspunderii administrativ-disciplinare și altor organe de stat, raportat la activitatea administrativă a acestora. Așadar, autoritatea socială îndreptățită să tragă la răspundere pe autorul unei abateri administrative necontravenționalizate poate fi nu doar organul administrației publice, subiect supraordonat în raportul juridic de drept administrativ nesocotit prin respectiva abatere dar și o altă autoritate de stat, atunci când respectiva autoritate recurge la acte sau proceduri administrative pentru a impulsiona subiectele de drept să respecte normele de drept menite să le reglementeze atribuțiile.

Procedura de tragere la răspundere administrativ-disciplinară este una complexă, care implică participarea unor organe de control îndrituit să constate abaterile administrative, a unor organe cu atribuții relative la aplicarea măsurilor dispuse sau recomandate de către organele de control, a organelor competente să soluționeze eventualele căi de atac și, nu în ultimul rând, a organelor de executare silită. Pe cale de consecință, autorul abaterii administrative intră în raporturi juridice cu diverse organe de stat, funcționari sau agenți publici care simbolizează „autoritatea socială” investită prin lege să exercite funcția sancționatorie a sistemului social [154, p.362].

Abaterea administrativă, sub aspectul laturii subiective, este săvârșită cu vinovăție, răspunderea administrativă fiind întemeiată pe culpă, fie culpa organului administrativ, a structurii nestatale, a funcționarului public sau al altei persoane fizice *in eligendo*, fie culpa *in vigilando*. Sub aspect probator, dovada culpei incumbă autorității competente a declanșa procedura tragerii la răspundere, respectiv subiectului activ în raporturile juridice ce implică răspunderea administrativ-disciplinară. În această materie, putem vorbi de o gradare a culpei, sancțiunile administrativ-disciplinare urmând să fie aplicate în funcție de gradul de vinovăție a autorului abaterii administrative. Discuții se poartă relativ la vinovăția organelor administrative colegiale, întrucât legislația stipulează răspunderea fiecărui membru al respectivelor organe, atât pentru culpa proprie cât și pentru culpa organului, prin dispoziții constituționale privind răspunderea membrilor Guvernului [154, p. 362].

În dreptul administrativ, inexistența unor studii sau teorii aprofundate relativ la răspundere a generat consecințe și în sfera sancțiunilor administrativ-disciplinare. Astfel, reprezentanții doctrinei juridice postbelice s-au concentrat pe răspunderea disciplinară, centrată pe ideea de raport juridic de muncă, având ca izvor contractul individual de muncă, respectiv pe răspunderea contravențională, ca

forme de răspundere cu regim juridic propriu, de sine stătătoare, distincte de răspunderea civilă și răspunderea penală. Această orientare s-a regăsit și în legislație, fiind astfel explicabil de ce sancțiuni tipic administrative, incidente în ipoteza încălcării unui raport juridic tipic administrativ și nu a unui raport juridic de muncă, sunt calificate sancțiuni disciplinare [273, p. 299-347]. Totodată, reprezentanții literaturii de specialitate „au forțat” domeniu de aplicabilitate al răspunderii contravenționale, statuând în sensul că această răspundere intervine și pentru abateri administrative care nu sunt reglementate expres contravenții, fiind formulate chiar propuneri în sensul includerii într-o viitoare reglementare a contravențiilor și a unor sancțiuni administrative propriu-zise [131, p. 334-335].

Ordonanța Guvernului nr. 2/2001 privind regimul juridic al contravențiilor a preluat această teorie, fiind extinsă sfera sancțiunilor contravenționale și asupra sancțiunilor administrative (disciplinare) principale, tradiționale, precum blocarea contului bancar, închiderea unității, suspendarea activității agentului economic [154, p.365]. Legislația actuală reglementează, în continuare, sancțiuni administrativ-disciplinare concomitent cu sancțiunile contravenționale, trimiterile la dreptul comun contravențional fiind menite să conducă la interpretări contradictorii. *De lege ferenda*, această problemă esențială trebuie tranșată, în opinia noastră, într-un viitor Cod administrativ.

Sancțiunile administrativ-disciplinare propriu-zise sunt dintre cele mai variate având în anumite domenii ale administrației publice precum armată, sănătate, învățământ, o fizionomie sistemică și un regim juridic procedural complex. Denumirea dar și regimul juridic al sancțiunilor administrativ-disciplinare diferă după cum acestea vizează autoritățile publice, funcționarii publici, structurile nestatale sau persoanele fizice, cetățeni români sau străini, care nu ocupă o funcție publică. Sub aspectul denumirii, există asemănări între sancțiunile administrativ-disciplinare și sancțiunile disciplinare, din materia dreptului muncii (mustrare, avertisment, reducerea salariului). Totodată, sancțiunile administrativ-disciplinare pot coincide cu sancțiunile contravenționale complementare. Prin urmare, este necesar să avem în vedere, dincolo de terminologia sancțiunilor, regimul juridic incident dar și temeiul juridic al aplicării sancțiunilor.

Din perspectiva reglementării legale, sancțiunile administrativ-disciplinare sunt instituite prin orice normă având valoare de izvor de drept administrativ, respectiv: norme cadru, norme cu caracter organic, norme cu caracter procedural, norme speciale pentru diferite domenii ale administrației de stat, unele fiind reglementate de Constituție cu trimitere la Președintele României, Guvern și membrii acestuia [154, p 367]. O problemă esențială a teoriei răspunderii în dreptul administrativ constă în delimitarea cadrului sancțiunilor administrative denumite sancțiuni administrativ-disciplinare de sancțiunile de drept administrativ, simple măsuri de poliție administrativă. Distincția între sancțiunile administrative (disciplinare) și sancțiunile de drept administrativ, se impune în opinia Profesorului A. Iorgovan având în vedere că în dreptul penal s-a afirmat teza conform căreia sfera sancțiunilor penale

nu se suprapune cu sfera sancțiunilor de drept penal; pedepsele sunt atât sancțiuni penale cât și sancțiuni de drept penal, pe când măsurile de siguranță și măsurile educative sunt doar sancțiuni de drept penal, acestea din urmă, spre deosebire de pedepse, nefiind consecințele răspunderii penale, fiind incidente chiar dacă faptuitorul nu răspunde sub aspect penal.

Sintagma „sancțiuni de drept administrativ” vizează măsurile cu caracter administrativ de siguranță, de ocrotire și protecție care pot fi intitulate și „măsuri de simplă poliție administrativă”. Sancțiunile de drept administrativ nu tind la atingerea scopului răspunderii juridice, iar aplicarea acestora nu este condiționată de întrunirea condițiilor răspunderii.

Doctrina juridică a identificat o serie de trăsături ale sancțiunilor de drept administrativ [154, p. 368]: sancțiunile de drept administrativ survin independent de săvârșirea unei fapte ilicite; intervenția sancțiunilor de drept administrativ nu este condiționată de întrunirea condițiilor răspunderii juridice; scopul sancțiunilor de drept administrativ constă fie în preîntâmpinarea unei stări de pericol, fie în apărarea unor persoane, colectivități sau bunuri, fie în ocrotirea unor interese sau evitarea săvârșirii unor fapte cu caracter antisocial; sancțiunile de drept administrativ vizează atât persoanele cât și bunurile, animalele, procesele tehnologice, actele juridice, etc., iar sub aspect procedural, aplicarea acestora nu implică o procedură complexă, regulile procedurale nefiind doar ale dreptului administrativ, ci și ale altor ramuri de drept, respectiv ale dreptului civil, financiar, penal, etc.

De lege ferenda, se impune reglementarea într-un viitor Cod administrativ a principiilor de identificare și aplicare a sancțiunilor administrative, principale și complementare, dar și a sancțiunilor de drept administrativ, respectiv a simplelor măsuri de poliție administrativă. Relativ la sancțiunile contravenționale apreciem că acestea trebuie să fie reglementate într-un viitor Cod contravențional.

3.2.3. Răspunderea administrativ-patrimonială

Constituția României [89], proclamând drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale ale cetățenilor, reglementează și dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică, statuând prin dispozițiile art. 52 alin. (1) în sensul că „Persoana vătămată într-un drept al său ori într-un interes legitim, de o autoritate publică, printr-un act administrativ sau prin nesoluționarea în termenul legal a unei cereri, este îndreptățită să obțină recunoașterea dreptului pretins sau a interesului legitim, anularea actului și repararea pagubei”. Conform prevederilor art. 52 alin.(2) din legea fundamentală „Condițiile și limitele exercitării acestui drept se stabilesc prin lege organică.”

În materia contenciosului administrativ, legea organică care reglementează condițiile și limitele exercitării dreptului persoanei vătămate de o autoritate publică de a obține recunoașterea dreptului pretins sau a interesului legitim, anularea actului și repararea pagubei este Legea contenciosului administrativ [195] care consacră principiul potrivit căruia „Orice persoană care se consideră vătămată

într-un drept al său ori într-un interes legitim, de către o autoritate publică, printr-un act administrativ sau prin nesoluționarea în termenul legal a unei cereri, se poate adresa instanței de contencios administrativ competente, pentru anularea actului, recunoașterea dreptului pretins sau a interesului legitim și repararea pagubei ce i-a fost cauzată. Interesul legitim poate fi atât privat, cât și public.”

Din perspectiva dispozițiilor constituționale și a dispozițiilor legii speciale, persoana vătămată în dreptul sau interesul său legitim printr-un act administrativ sau prin nesoluționarea în termenul legal a unei cereri este îndreptățită să solicite atât recunoașterea dreptului pretins sau a interesului legitim și anularea actului dar și repararea pagubei ce i-a fost cauzată. Relativ la soluțiile pe care le poate pronunța instanța de judecată sesizată, conform dispozițiilor art. 18 alin (3) din legea specială. „În cazul soluționării cererii, instanța va hotărî și asupra despăgubirilor pentru daunele materiale și morale cauzate, dacă reclamantul a solicitat acest lucru”.

Relativ la natura juridică a răspunderii pentru prejudiciile cauzate prin acte administrative ilegale, în literatura juridică autohtonă s-au conturat de-a lungul timpului reale controverse. Suntem în prezența unei răspunderi civile delictuale sau în prezența unei răspunderi administrativ-patrimoniale sau de drept public? Aceasta este întrebarea la care era chemată să răspundă doctrina juridică.

Opinia dominantă [286, p. 20-44; 286, 67-90; 120, p. 313-322], conturată în literatura juridică de specialitate anterioară anului 1989, susținută în special de cercetătorii civilişti, a fost în sensul că repararea prejudiciului cauzat printr-un act administrativ ilegal se realizează potrivit dreptului comun, aplicându-se regulile răspunderii civile delictuale. Această opinie nu a fost însușită de specialiștii dreptului administrativ și ai dreptului constituțional, care au calificat această răspundere ca fiind o răspundere administrativ-patrimonială, opinie care a devenit majoritară odată cu adoptarea în anul 1990 a Legii contenciosului administrativ [160].

Polemicile relative la calificarea răspunderii pentru prejudiciile cauzate prin acte administrative ilegale a continuat și sub imperiul Legii contenciosului administrativ adoptată în anul 2004 [195], reprezentanții doctrinei de drept public afirmând, cu fermitate, că răspunderea agajată în condițiile consacrate prin dispozițiile acestei legi este o răspundere administrativ-patrimonială [153, p. 360]. În accepțiunea Profesorului L. Pop răspunderea pentru prejudiciile cauzate prin acte administrative ilegale reprezintă o ipoteză specială de răspundere civilă delictuală, opinie afirmată încă sub imperiul Legii contenciosului administrativ adoptată în anul 1990 [248, p. 520]. Așadar legea specială privind contenciosul administrativ consacră o ipoteză de răspundere civilă delictuală asemănătoare răspunderii pentru fapta ilicită proprie, care prezintă o serie de particularități, menite să o individualizeze. Delictul civil cuprinde o sferă vastă de fapte ilicite și prejudiciabile, fiind concretizat în orice acțiune sau inacțiune prin care sunt lezate drepturile sau interesele legitime ale persoanelor, fizice sau juridice. Raportat la această constatare este greșit să se afirme că în toate cazurile în care fapta ilicită se manifestă

prin încălcarea unei norme de drept public, în speță de drept administrativ și nu de drept privat, obligația de reparare a pagubei revine ramurii de drept căreia îi aparține norma juridică încălcată. Din perspectiva acestei „interpretări simpliste” în acele ipoteze în care un prejudiciu este cauzat urmarea săvârșirii unei infracțiuni, obligația de reparare ar aparține dreptului penal, cu consecințe inacceptabile: delictul civil ori fapta ilicită civilă ar aparține izolat dreptului civil, convertindu-se, în majoritatea ipotezelor, într-o faptă ilicită având o altă natură, nesusceptibilă de a angaja răspunderea civilă [120, p. 321].

În continuarea argumentelor, în literatura juridică [248, p. 521] se afirmă că nici consacrarea, prin legea specială, a competenței exclusive a instanțelor de contencios administrativ în ceea ce privește soluționarea cererilor având ca obiect repararea prejudiciului cauzat printr-un act administrativ ilegal nu constituie un argument esențial în susținerea teoriei care exclude răspunderea civilă delictuală. În virtutea acestui raționament în toate cazurile în care se cauzează un prejudiciu urmarea săvârșirii unei infracțiuni iar victima se constituie parte civilă în procesul penal, obligația de reparare a prejudiciului cauzat ar aparține unei răspunderi patrimoniale penale, așadar unei răspunderi patrimoniale de altă natură decât răspunderea civilă.

Adepții teoriei conform căreia răspunderea pentru prejudiciile cauzate prin acte administrative ilegale reprezintă o ipoteză specială de răspundere civilă delictuală susțin că răspunderea patrimonială este și va continua să fie o răspundere civilă, principiul fundamental al răspunderii civile reparatorii, cu precădere al celei delictuale, fiind repararea integrală a prejudiciului în vederea repunerii victimei în situația anterioară. Așa cum s-a afirmat „... răspunderea din punct de vedere civil înseamnă, în fapt, a repara prejudiciul cauzat altuia, iar a repara un prejudiciu înseamnă, în sens juridic, a răspunde din punct de vedere civil” [2, p. 24].

Particularitățile răspunderii pentru prejudiciile cauzate prin acte administrative ilegale privită ca o ipoteză specială de răspundere civilă delictuală decurg din analiza condițiilor care trebuie întrunite în vederea antrenării acestei răspunderi, respectiv condițiile generale ale răspunderii civile. Răspunderea reglementată prin Legea contenciosului administrativ [195] are o singură particularitate raportat la prejudiciu, condiție esențială a oricărei răspunderi reparatorii. Potrivit dreptului comun, prejudiciul este reparabil doar dacă este rezultatul lezării unui drept subiectiv sau a unui interes legitim, respectiv a unui interes privat. În accepțiunea Legii contenciosului administrativ [195], interesul legitim poate fi privat sau public, acțiunea în contencios administrativ conturându-se ca fiind o acțiune colectivă, având ca obiect ocrotirea dreptului sau interesului legitim propriu unui grup de persoane sau comunități și nu unui individ, distingându-se astfel de acțiunea individuală. În ceea ce privește fapta ilicită sau prejudiciabilă, o altă condiție necesară pentru angajarea răspunderii civile, aceasta se poate obiectiviza într-o acțiune sau inacțiune și în cazul răspunderii consacrate de legea specială din materia contenciosului administrativ.

Fapta ilicită constă într-o acțiune în situațiile în care prejudiciul este cauzat urmarea emiterii unui act administrativ individual, unilateral și ilegal de către o autoritate publică. Din perspectiva legii speciale, fapta ilicită se materializează și într-o inacțiune ori de câte ori dreptul subiectiv sau interesul legitim este încălcat urmarea neloluționării în termen legal sau a refuzului nejustificat de soluționare a unei cereri dar și urmarea refuzului de realizare a unei operațiuni administrative absolut necesare exercitării sau apărării dreptului sau interesului legitim. Condiția raportului de cauzalitate între prejudiciu și fapta ilicită nu prezintă circumstanțe particulare sau distinctive, dar sub aspectul vinovăției sau culpei dovedite sau prezumate a autorității publice pentru nașterea obligației de reparare a prejudiciului se ridică întrebarea dacă această condiție este necesară sau nu.

Fundamentarea răspunderii civile consacrată prin Legea contenciosului administrativ [195] decurge din răspunsul la această întrebare: răspunderea este obiectivă dacă vinovăția nu este o condiție necesară sau subiectivă dacă vinovăția este o condiție indispensabilă? Din analiza dispozițiilor legii speciale care consacră posibilitatea celui prejudiciat de a solicita reparația doar de la autoritatea publică sau concomitent și de la cel care a elaborat, emis sau întocmit actul ilegal sau se face vinovat de refuzul de a soluționa cererea privind un drept subiectiv sau interes legitim, rezultă ca vinovăția nu trebuie dovedită decât în ipoteza în care cel prejudiciat înțelege să se îndrepte și împotriva celui care a elaborat, emis sau întocmit actul ilegal sau se face vinovat de refuzul de a soluționa cererea privind un drept subiectiv sau interes legitim, pentru a fi despăgubit [1, p. 509]. Așadar, în ipoteza în care cel prejudiciat înțelege să se îndrepte doar împotriva autorității publice, vinovăția sau culpa dovedită nu este necesară, nefiind nici măcar prezumată de lege [248, p. 522-523].

Răspunderea juridică a autorității publice pentru prejudiciile patrimoniale sau morale, privită ca răspundere civilă delictuală, este calificată ca fiind o răspundere fără vinovăție, indiferent dacă cel prejudiciat a înțeles să se îndrepte și împotriva celui vinovat de elaborarea, emiterea sau întocmirea actului ilegal sau refuzul de a soluționa cererea privind un drept subiectiv sau interes legitim. Aceasta cu atât mai mult cu cât textele legii speciale nu fac trimitere la o eventuală vinovăție a autorității publice, legiuitorul înțelegând să consacre răspunderea obiectivă a autorității publice, venind astfel în întâmpinarea drepturilor și intereselor legitime ale persoanelor prejudiciate urmarea activității abuzive sau ilicite a autorităților publice [248, p.523].

În literatura de specialitate s-au conturat următoarele principii constituționale ale răspunderii statului pentru prejudiciile cauzate [154, p. 361-362]: răspunderea patrimonială exclusivă a statului pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare, cu posibilitatea intentării unei acțiuni în regres a statului împotriva magistraților care și-au exercitat funcția cu rea credință sau gravă neglijență; răspunderea patrimonială a autorităților publice pentru pagubele cauzate prin acte administrative sau prin nesoluționarea în termen legal a unei cereri, cu posibilitatea introducerii în cauză a funcționarului

vinovat de încălcarea legii; răspunderea patrimonială solidară a autorităților administrației publice și a funcționarilor pentru pagubele cauzate domeniului public ori ca urmare a proastei funcționări a serviciilor publice; răspunderea patrimonială exclusivă a autorităților administrației publice pentru limitele serviciului public.

Relativ la manifestările răspunderii administrativ-patrimoniale, trebuie avute în vedere două mari categorii de astfel de manifestări: manifestări ale răspunderii administrativ-patrimoniale reglementate prin lege, având așadar o consacrare expresă în actele normative în vigoare, respectiv Legea privind contenciosul administrativ [195] și Constituția României [89] și manifestări ale răspunderii patrimoniale deduse implicit din principiile conturate în doctrina juridică și jurisprudență dar și din unele soluții legislative generale, lipsite de o reglementare cu caracter de lege-cadru.

Din perspectiva semnificației laturii subiective răspunderea administrativ-patrimonială poate fi o răspundere obiectivă, independentă de vinovăția autorității publice răspunzătoare, sau o răspundere subiectivă întemeiată pe culpa autorității publice chemată să răspundă.

În literatura de specialitate s-au identificat următoarele manifestări [299, p.320] ale răspunderii administrativ-patrimoniale:

1. *Manifestări de răspundere obiectivă*: răspunderea patrimonială exclusivă a statului pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare și răspunderea patrimonială exclusivă a autorităților administrației publice pentru limitele serviciului public;

2. *Manifestări de răspundere subiectivă, întemeiate pe culpă*: răspunderea patrimonială solidară a autorităților publice și a funcționarului pentru pagubele materiale sau morale cauzate prin acte administrative tipice sau asimilate, inclusiv prin contracte administrative.

Răspunderea patrimonială exclusivă a autorităților administrației publice pentru limitele serviciului public. Această manifestare de răspundere nu este expres reglementată printr-o lege-cadru, fiind dedusă din principiile constituționale precum principiul egalității tuturor în fața legii și a autorităților publice, coroborat cu principiul conform căruia nimeni nu este mai presus de lege și nu în ultimul rând principiul garantării dreptului la viață și la integritatea fizică și psihică, drept susceptibil de a fi lezat prin limitele unui serviciu public.

Incidența răspunderii patrimoniale exclusive a autorităților administrației publice pentru limitele serviciului public implică întrunirea următoarelor condiții: existența unui serviciu public care presupune anumite „limite”, respectiv carențe de organizare și funcționare de natură să pună în pericol valori materiale sau umane; existența unui prejudiciu, material sau moral, cauzat datorită limitelor serviciului public; existența unui raport de cauzalitate între limitele serviciului public și prejudiciu și enunțarea pretențiilor de către cel prejudiciat [299, p.322]. Răspunderea patrimonială solidară a autorităților publice și a funcționarului pentru pagubele materiale sau morale cauzate prin acte administrative tipice

sau asimilate, inclusiv prin contracte administrative este expres reglementată printr-o lege-cadru, respectiv Legea contenciosului administrativ [195] având și un regim juridic bine dezvoltat.

Dispozițiile Legii contenciosului administrativ [195], coroborate cu dispozițiile constituționale conturează regimul juridic al acestei manifestări de răspundere: din perspectiva dispozițiilor legale, acțiunea în prejudicii este condiționată de acțiunea în anularea actului sau, în cazul actului administrativ asimilat, de acțiunea având ca obiect obligarea la emiterea unui act administrativ. Așadar, promovarea cererii în anularea totală sau parțială a unui act administrativ sau având ca obiect emiterea unui act administrativ implică și formularea pretențiilor în măsura în care acestea sunt cunoscute, în caz contrar respectivele pretenții urmând să fie invocate ulterior, pe calea unei acțiuni separate, doar în situația în care s-a pronunțat o hotărâre judecătorească prin care se anulează un act administrativ, în tot sau în parte sau se dispune obligarea la emiterea unui act [299, p. 322]. În materia contenciosului administrativ, formularea cererilor de către cei vătămați prin ordonanțe sau dispoziții din ordonanțe declarate neconstituționale este condiționată, în prealabil, de declararea ordonanței ca fiind neconstituțională, în tot sau în parte, de către Curtea Constituțională.

Răspunderea patrimonială solidară a autorităților publice și a funcționarului pentru pagubele materiale sau morale cauzate prin acte administrative tipice sau asimilate, inclusiv prin contracte administrative este circumscrisă doar actelor administrative tipice sau asimilate, ilegale, ale autorităților publice. Legea-cadru în materia contenciosului administrativ reglementează, cu titlu de regulă, posibilitatea formulării acțiunii și personal împotriva persoanei care a emis sau încheiat actul administrativ ilegal sau se face vinovată de refuzul de a soluționa cererea privind un drept subiectiv sau interes legitim.

La nivel legislativ sunt reglementate de asemenea două principii relative la litigiile în care funcționarul figurează ca parte în proces, singur sau alături de autoritatea publică, respectiv: principiul solidarității dintre funcționar și autoritatea publică privind suportarea despăgubirilor dispuse de către instanța de judecată, expres consacrat prin Legea privind Statutul funcționarilor publici [178] și principiul chemării în garanție a superiorului ierarhic funcționarului public chemat în judecată care a dat ordin să se întocmească sau să nu se întocmească actul [299, p. 323].

Relativ la răspunderea funcționarului public, potrivit dispozițiilor legii speciale, aceasta nu se poate angaja dacă funcționarul public a respectat prevederile legale și procedurile administrative aplicabile autorității sau instituției publice în care acesta își desfășoară activitatea. Răspunderea funcționarului public intervine doar dacă acesta a acționat ilegal. Condițiile intervenției răspunderii patrimoniale solidare a autorităților publice și a funcționarului pentru pagubele materiale sau morale cauzate prin acte administrative tipice sau asimilate, inclusiv prin contracte administrative sunt generale, de admitere a unei acțiuni în contencios administrativ, prevăzute de Legea contenciosului administrativ

[195] și speciale, relative la admisibilitatea acțiunii când obiectul constă în acordarea de daune materiale și morale: condiția ca actul atacat, tipic sau asimilat, să fie ilegal; condiția ca actul atacat să fi cauzat prejudicii materiale și morale; condiția privind legătura de cauzalitate dintre actul administrativ ilegal și prejudiciu; condiția privind culpa autorității publice.

b. *Răspunderea patrimonială exclusivă a statului pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare.* Constituția României revizuită în anul 2003 [89] instituie, alături de răspunderea autorităților publice și a statului pentru prejudiciile cauzate prin acte administrative ilegale sau prin refuzul recunoașterii unui drept sau interes legitim, principiul răspunderii statului pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare care survine imediat, dacă se face dovada erorii judiciare [266, p.108]. Constituția României statuează expres prin dispozițiile art. 53 alin. (3) în sensul că „Statul răspunde patrimonial pentru prejudiciile cauzate prin erorile judiciare. Răspunderea statului este stabilită în condițiile legii și nu înlătură răspunderea magistraților care și-au exercitat funcția cu rea-credință sau gravă neglijență”. Legea fundamentală recunoaște statului o acțiune în regres împotriva magistraților care și-au exercitat funcția cu rea - credință sau gravă neglijență [154, p. 461].

Răspunderea patrimonială exclusivă a statului pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare, intervine datorită unor erori judiciare și nu a unor acte, așadar urmarea unor prejudicii derivând din hotărâri judecătorești prin care au fost săvârșite erori judiciare, fiind vorba, în esență, de două hotărâri: o hotărâre prin care se tranșează un litigiu în mod definitiv și irevocabil și o hotărâre care constată că hotărârea anterioară cuprinde o eroare [299, p. 321]. Incidența acestei forme de răspundere implică, pe lângă cerința existenței celor două hotărâri și formularea pretențiilor privind repararea daunelor materiale sau morale, de către cel îndreptățit. Valorificarea drepturilor relative la repararea daunelor cauzate prin erori judiciare comise în procesele civile, comerciale, administrative, penale, etc., implică promovarea unei acțiuni de către persoana vătămată în contradictoriu cu statul, reprezentat prin Ministerul Finanțelor Publice, pentru a obține finalmente o hotărâre judecătorească irevocabilă prin care instanța de judecată obligă statul la repararea daunelor cauzate urmarea erorilor judiciare dovedite în cursul procesului [266, p.110]. Statul are la dispoziție o acțiune în regres împotriva magistratului, nefiind admisibilă o acțiune directă a unei persoane împotriva magistratului care și-a exercitat atribuțiile cu rea credință sau gravă neglijență.

În contextul legal național, Constituția României [89], reglementând drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale ale cetățenilor reglementează principial prin dispozițiile art. 52 alin. (3) răspunderea statului pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare „Statul răspunde patrimonial pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare. Răspunderea statului este stabilită în condițiile legii și nu înlătură răspunderea magistraților care și-au exercitat funcția cu rea-credință sau gravă neglijență”, aceste dispoziții constituționale fiind dezvoltate în Legea privind statutul judecătorilor și procurorilor [187] care

consacră principiile generale relative la răspunderea statului pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare și, totodată, regulile aplicabile, exclusiv, erorilor judiciare cauzate în alte procese decât cele penale. Răspunderea pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare săvârșite în cauzele penale este reglementată prin dispozițiile art. 538 și următoarele din noul Cod de procedură penală [79]. Un alt temei al răspunderii pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare săvârșite în cauzele penale este reglementat prin dispozițiile art. 3 din Protocolul 7 C.E.D.O. care statuează astfel: „Atunci când o condamnare penală definitivă este ulterior anulată sau când este acordată grațierea, pentru că un fapt nou sau recent descoperit dovedește că s-a produs o eroare judiciară, persoana care a suferit o pedeapsă din cauza acestei condamnări este despăgubită conform legii ori practicii în vigoare în statul respectiv, cu excepția cazului în care se dovedește că nedescoperirea în timp util a faptului necunoscut îi este imputabil în tot sau în parte” [265].

Din perspectiva reglementărilor analizate răspunderea pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare, în raport cu persoana prejudiciată, incumbă întotdeauna Statului. Răspunderea Statului se conturează ca fiind o răspundere directă, nemijlocită, obiectivă și independentă de vinovăția magistratului sau a altei persoane a cărei faptă a cauzat sau determinat eroarea judiciară, dar nu exclude răspunderea magistratului vinovat sau a altei persoane vinovate, sub aspect subiectiv, de producerea erorii judiciare. Deși victima erorii judiciare nu are la îndemână o acțiune directă împotriva magistratului sau împotriva altei persoane căreia i s-ar putea imputa săvârșirea erorii judiciare ori fapta care a generat eroarea judiciară, răspunderea magistratului sau a altei persoane, după caz, nu este înlăturată *de plano*, magistratul sau persoana vinovată de producerea erorii judiciare urmând să răspundă, în subsidiar, doar față de Stat care, la rândul său, are o acțiune în regres împotriva magistratului, acțiune admisibilă dacă sunt întrunite o serie de condiții speciale [248, p. 526].

Consacrarea răspunderii subsidiare a magistratului, concretizată prin declararea acțiunii în regres, având ca titular Statul, are menirea de a conferi eficiență și calitate actului de justiție, contribuind la creșterea prestigiului justiției, în general. Prin această soluție legislativă magistrații nu sunt lăsați la discreția justițiabililor prejudiciați, în sensul de a fi acționați direct în judecată, în vederea atragerii răspunderii acestora. Așa cum s-a afirmat în literatura de specialitate „Nu mai puțin, judecătorul știind că poate fi chemat să răspundă și civil pentru activitatea sa din timpul procesului va trebui să fie mai atent la respectarea legii, a independenței sau imparțialității sale, deci mai responsabil de misiunea pe care o îndeplinește” [60, p. 85]. În literatura juridică de specialitate [248, p. 526; 1, p. 514; 245, p. 99; 155, p. 103-109] se susține că răspunderea pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare este o răspundere civilă delictuală, care se antrenează în prezența cumulativă a trei dintre condițiile răspunderii civile delictuale pentru fapta proprie: prejudiciul patrimonial moral, fapta ilicită și prejudiciabilă și raportul de cauzalitate dintre eroarea judiciară și prejudiciu. Din perspectiva fundamentului său, răspunderea civilă

delictuală a Statului este o răspundere obiectivă, fără vinovăție, întemeiată pe obligația de garanție care incumbă Statului, având ca suport riscul de activitate a serviciului public de înfăptuire a justiției.

Doctrina în materia dreptului administrativ [316, p. 258] afirmă, cu fermitate, că răspunderea pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare este o răspundere administrativă, de drept public. Jurisprudența a statuat timp îndelungat în sensul că răspunderea pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare este o răspundere civilă delictuală. Jurisprudența [103] actuală afirmă că am fi în prezența unei răspunderi patrimoniale administrative, de drept public.

3.3. Răspunderea juridică constituțională și modalitățile ei

3.3.1. Răspunderea Președintelui

Constituția României aprobată prin referendum în anul 1991[88] dar și Constituția României revizuită în anul 2003 [89] reglementează deopotrivă o răspundere politică și juridică a Președintelui. În opinia Profesorului Muraru „Constituția României conține mai multe dispoziții în legătură cu răspunderea șefului de stat, aceste dispoziții privind imunitatea, răspunderea politică și răspunderea penală”[220, p.266].

Imunitatea. Protecția mandatului Președintelui se realizează și prin reglementarea instituției imunității. Instituția imunității Președintelui, expresie a tradiției, reprezintă o modalitate de protecție de natură să apere Președintele de eventuale abuzuri și presiuni.

Pe tărâm constituțional, imunitatea Președintelui este reglementată prin dispozițiile articolului 84 aliniat 2 din Constituția României [89], conform căreia „Președintele României de bucură de imunitate”. Relativ la conținutul imunității Președintelui textul constituțional nu este la fel de explicit precum cel relativ la imunitatea parlamentarilor, dar din interpretarea explicită a Constituției, rezidă că lipsa răspunderii juridice pentru voturile sau pentru opiniile politice exprimate în exercitarea mandatului sunt incidente și în cazul Președintelui României. Curtea Constituțională a României a dispus prin Decizia nr. 435/2006 [105] în sensul că „ Statutul constituțional al Președintelui și al primului-ministru, precum și rolul acestora în cadrul democrației constituționale îi obligă să își aleagă forme adecvate de exprimare, astfel încât criticile pe care le fac la adresa unor puteri ale statului să nu se constituie în elemente ce ar putea genera conflicte juridice de natură constituțională între acestea”.

Constituția consacră astfel imunitatea ca regulă generală, cu caracter permanent. Potrivit dispozițiilor art. 95 coroborate cu dispozițiilor art. 96 din legea fundamentală, excepția de la regula generală a imunității o reprezintă instituția juridică a suspendării Președintelui României, dar și punerea sub acuzare a acestuia. Imunitatea Președintelui nu echivalează cu o exonerare de răspundere sub aspect politic pentru modul în care Președintele și-a exercitat mandatul [127, p. 211].

Răspunderea politică a Președintelui României. Răspunderea politică a Președintelui se fundamentează, pe tărâm constituțional, pe dispozițiile articolului 95 din Constituția României [89], care statuează astfel: „În cazul săvârșirii unor fapte grave prin care se încalcă prevederile Constituției, Președintele României poate fi suspendat din funcție de Camera Deputaților și de Senat, în ședință comună, cu votul majorității deputaților și senatorilor, după consultarea Curții Constituționale. Președintele poate da Parlamentului explicații cu privire la faptele ce i se impută. Propunerea de suspendare din funcție poate fi inițiată de cel puțin o treime din numărul deputaților și senatorilor și se aduce, neîntârziat, la cunoștință Președintelui. Dacă propunerea de suspendare din funcție este aprobată, în cel mult 30 de zile se organizează un referendum pentru demiterea Președintelui.”

Răspunderea politică a Președintelui României implică două faze diferite dar cumulative, respectiv: răspunderea politică propriu-zisă derivând din dispozițiile art. 95 aliniat 1 din Constituție, asumată de către Președinte față de Camera Deputaților și Senat și o răspundere asumată față de popor, materializată în referendumul inițiat pentru demiterea Președintelui suspendat.

Constituția României nu reglementează explicit natura faptelor a căror săvârșire atrage inițierea procedurii de suspendare a șefului statului, stipulându-se doar că ar fi vorba de fapte grave prin care Președintele încalcă dispozițiile Constituției. Relativ la gravitatea faptelor, aceasta va fi apreciată de către inițiatorii procedurii de suspendare. Conform dispozițiilor articolului 95 aliniat 2 din Constituție, propunerea de suspendare din funcția de Președinte poate fi inițiată de cel puțin o treime din numărul deputaților și senatorilor, această inițiativă comunicându-se neîntârziat și Președintelui. Potrivit dispozițiilor Regulamentului ședințelor comune ale Camerei Deputaților și Senatului, propunerea de suspendare se depune concomitent la birourile permanente ale celor două camere ale Parlamentului, șeful statului având posibilitatea constituțională de a da explicații, verbale sau scrise, relativ la faptele care i se impută. Potrivit dispozițiilor constituționale. În acord cu dispozițiile constituționale, sub aspect procedural, propunerea de suspendare, însoțită de dovezile pe care se întemeiază, se înaintează de către președintele care a condus ședința comună Curții Constituționale, spre consultare, stipulându-se termenul în care trebuie să se pronunțe. Cele două Camere legislative se întrunesc în ședință comună, pentru a hotărâ relativ la propunerea de suspendare din funcție a Președintelui, în termen de 24 de ore de la primirea avizului Curții Constituționale. Președintele este invitat la dezbateri, acesta având posibilitatea de a lua cuvântul pe tot parcursul dezbaterilor, la cererea sa, pentru a da astfel explicații privind faptele imputate. Analizând propunerea, Camera Deputaților și Senatul, în ședință comună, cu votul majorității deputaților și senatorilor, pot dispune suspendarea din funcție a Președintelui, hotărârea adoptată de Parlament, urmând să fie comunicată Președintelui României în termen de 48 de ore sub semnătura președinților celor două Camere legislative.

Hotărârea de suspendare din funcția de Președinte se înaintează Guvernului în vederea inițierii proiectului de lege privind organizarea și desfășurarea referendumului pentru demiterea Președintelui, care se va derula în cel mult 30 de zile. Totodată, în ipoteza aprobării propunerii de suspendare din funcție, se declanșează și procedura de instituire a interimatului funcției prezidențiale, autoritatea competentă să se pronunțe relativ la existența împrejurărilor care justifică interimatul fiind Curtea Constituțională.

Potrivit Constituției României [89] referendumul pentru demiterea Președintelui, organizat conform dispozițiilor art. 95 alinait 3 este obligatoriu. Constituția României, reglementează astfel, prin dispozițiile acestui text constituțional principiul simetriei juridice, în materia demiterii Președintelui. În virtutea principiului simetriei juridice, cetățenii sunt cei care aleg Președintele prin vot direct, universal, egal, secret și liber exprimat, tot ei fiind cei care pot demite Președintele, urmarea organizării unui referendum. În ipoteza în care Președintele este demis, urmarea referendumului organizat potrivit dispozițiilor Constituției, se instituie vacanța funcției, Guvernul urmând să organizeze alegeri pentru un nou Președinte, în termen de trei luni de la destituire. În ipoteza în care electoratul nu a optat pentru demiterea Președintelui, interimatul funcției acestuia instituit încetează, Președintele suspendat urmând să își reia funcția.

Răspunderea juridică a Președintelui României. Constituția României reglementează în afara răspunderii politice a Președintelui României și răspunderea juridică (penală) a acestuia-punerea sub acuzare. Constituția României consacră prin dispozițiile articolului 96 procedura de *impeachment*, concretizată în punerea sub acuzare pentru înaltă trădare a Președintelui. Se instituie astfel o excepție de la regula neresponsabilității președintelui, reglementând condițiile în care Parlamentul poate ridica imunitatea acestuia și poate dispune relativ la punerea sub acuzare pentru înaltă trădare [127, p. 215].

Legea fundamentală nu definește sintagma „înaltă trădare”. Înalta trădare trebuie situată la granița dintre politică și drept, fiind vorba de o crimă politică, circumscrisă abuzului în funcție pentru o faptă sau acțiune prin care se încalcă Constituția dar și interesele superioare ale țării. În literatura de specialitate s-a opinat în sensul că „înalta trădare” reprezintă o încălcare gravă a jurământului și intereselor poporului și țării, în exercitarea mandatului prezidențial.

Procedura de punere sub acuzare a Președintelui implică parcurgerea mai multor faze. Propunerea de punere sub acuzare, cuprinzând descrierea faptelor imputate Președintelui și încadrarea lor juridică, poate fi inițiată de majoritatea deputaților și senatorilor. Potrivit dispozițiilor constituționale, cererea se înaintează birourilor permanente, acestea urmând să informeze neîntârziat Președintele relativ la cererea de punere sub acuzare. În cadrul ședinței comune a celor două Camere legislative, președintele care conduce ședința informează deputații și senatorii cu privire la conținutul cererii de

punere sub acuzare și procedează la constituirea unei comisii de anchetă, care are obligația de a prezenta un raport privind cele constatate înăuntrul termenului fixat în ședința comună.

Conform Constituției, comisia de anchetă va depune raportul întocmit la birourile permanente, Camerele Parlamentului urmând să se întrunească, în termen de 48 de ore, în ședință comună în vederea dezbaterii și analizării concluziilor raportului. După închiderea dezbaterilor, propunerea comisiei de anchetă se va supune votului secret, prin bile. Hotărârea de punere sub acuzare a Președintelui României, adoptată cu votul a cel puțin două treimi din numărul deputaților și senatorilor este urmată de cererea adresată de către Parlament, sub semnătura președinților celor două camere legislative, procurorului general de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție de a sesiza Înalta Curte de Casație și Justiție. Din perspectiva dispozițiilor constituționale, Președintele României este suspendat de drept de la data punerii sub acuzare, având dreptul de a se apăra pe tot parcursul procedurii de punere sub acuzare. Hotărârea de condamnare pronunțată de instanța supremă, odată rămasă definitivă are drept consecință demiterea de drept a Președintelui, declanșându-se procedura de instituire a vacanței prezidențiale. În situația ipotetică în care instanța supremă constată nevinovăția Președintelui, în tăcerea constituantului, Președintele își va exercita în continuare mandatul, bucurându-se de prezumția de nevinovăție.

În Republica Moldova, statutul Președintelui este reglementat, actualmente, doar prin dispozițiile constituționale, ale Legii cu privire la investitura Președintelui Republicii Moldova și ale Legii cu privire la alegerile Președintelui Republicii Moldova. În ipoteza săvârșirii unor fapte prin care sunt încălcate dispozițiile constituționale Președintele Republicii Moldova poate fi demis de către Parlament cu votul a două treimi din numărul deputaților aleși. Propunerea de demitere se inițiază, în acord cu prevederile Constituției, de cel puțin o treime din deputați și se comunică de îndată Președintelui. În doctrina juridică se susține că, în lipsa reglementării legale a procedurii de tragere la răspundere pentru săvârșirea unor fapte prin care Președintele Republicii Moldova încalcă Constituția și a faptelor care justidică demiterea, se poate presupune că anularea unui Decret a Președintelui de către Curtea Constituțională intervine în ipoteza încălcării Constituției și poate constitui temei pentru demitere. Se impune astfel reglementarea legală a faptelor care justifică demiterea Președintelui Republicii Moldova [276, p. 143].

Președintele Republicii Moldova, poartă o răspundere juridică de drept comun, în calitate de cetățean, întocmai ca orice alt cetățean, raportat la fapta săvârșită. Constituția Republicii Moldova instituie prin dispozițiile art. 81 alin. 3 procedura de punere sub acuzare a Președintelui. Astfel, Parlamentul poate decide punerea sub acuzare a Președintelui în ipoteza săvârșirii unei infracțiuni aflată în competența de judecată a Curții Supreme de Justiție, cu votul a cel puțin două treimi din numărul deputaților aleși. Deși dispozițiile constituționale sus menționate stipulează în sensul că Președintele este demis de drept din momentul rămânării definitive a sentinței de condamnare nu este reglementată

procedura de suspendare din funcție din momentul punerii sub acuzare și până în momentul rămânerii definitive a sentinței de condamnare. Se susține în doctrina juridică că, din momentul punerii sub acuzare și până în momentul rămânerii definitive a sentinței de condamnare, intervine interimatul funcției iar din această perspectivă se impune reglementarea vacanței funcției dar și completarea articolului 81 al Constituției cu dispoziții relative la suspendarea din funcție a Președintelui Republicii Moldova [276, p. 143-144]. *De lege ferenda* se impune adoptarea unei legi organice privind statutul Președintelui Republicii Moldova.

3.3.2. Răspunderea Guvernului

Răspunderea politică a Guvernului. Guvernul, spre deosebire de Parlament reprezintă organul executiv suprem care asigură înfăptuirea politicii interne și externe a țării dar și conducerea generală a administrației publice în ansamblul ei [45, p. 250].

Conform Legii nr. 115/1999, privind responsabilitatea ministerială, republicată [173], Guvernul răspunde politic numai în fața Parlamentului, ca urmare a votului de încredere acordat de către acesta cu prilejul investiturii, iar fiecare membru al Guvernului răspunde politic în mod solidar cu ceilalți membri pentru activitatea Guvernului și pentru actele acestuia. Răspunderea politică a Guvernului constă, conform legii responsabilității ministeriale, în demiterea sa, ca urmare a retragerii încrederii acordate de către Parlament, prin adoptarea unei moțiuni de cenzură, în condițiile prevederilor art. 113 și 114 din Constituția României [89].

Parlamentul exercită asupra Guvernului un control eminent politic. Totodată, instrumentele și formalitățile de control parlamentar, inclusiv sancțiunile aplicabile au caracter exclusiv politic. Mecanismul relațiilor dintre Parlament și Guvern este instituit expres în Constituția României care reglementează modalitățile de acțiune, respectiv: informarea Parlamentului, procedura întrebărilor și interpelărilor, moțiunea de cenzură, angajarea răspunderii Guvernului și delegarea legislativă. Studiul dispozițiilor constituționale, a principiilor de drept constituțional dar și a practicii diferitelor state relevă faptul că Guvernul funcționează în plenitudinea competenței sale, în vederea îndeplinirii atribuțiilor care-i revin, controlul parlamentar fiind circumscris doar dispozițiilor constituționale. Actualmente, controlul parlamentar constituie, în toate țările lumii, una dintre componentele esențiale ale activității parlamentare.

Modalitățile de control parlamentar diferă în funcție de regimul politic, parlamentar propriu-zis sau prezidențial, fundamentat pe separația puterilor, în cadrul căruia organele statului își exercită funcțiile, concret determinate, dar independente unele de altele, conform competențelor atribuite [45, p. 253]. Într-un astfel de regim politic, parlamentele, fără a avea posibilitatea de a schimba guvernele, beneficiază de un set de mijloace de control parlamentar.

În doctrina juridică, instrumentele sau procedurile de control parlamentar pot fi structurate astfel: aprobarea prealabilă de către Parlament a unor acte ale puterii executive și consultarea prealabilă a acestuia de către Președintele României ori încuviințarea de către forul legislativ a măsurilor excepționale luate de șeful statului conform dispozițiilor constituționale; acordarea și retragerea încrederii acordate Guvernului; întrebările și interpelările; moțiunea simplă; anchetele parlamentare; angajarea răspunderii Guvernului asupra unui program, a unei declarații de politică generală sau a unui proiect de lege; suspendarea din funcție a Președintelui României; punerea sub acuzare a Președintelui României; solicitarea urmăririi penale a membrilor Guvernului pentru faptele săvârșite în exercițiul funcției lor.

Conform dispozițiilor art. 104 din Constituția Republicii Moldova [90] „Guvernul este responsabil în fața Parlamentului și prezintă informațiile și documentele cerute de acesta, de comisiile lui și de deputați”. Legea cu privire la Guvern [168] dezvoltă dispozițiile constituționale, într-o manieră mult mai reușită, statuând în sensul că „Guvernul răspunde în fața Parlamentului pentru activitatea sa”. Din perspectiva dispozițiilor legii fundamentale a Republicii Moldova și ale legii organice cu privire la Guvern răspunderea guvernului nu este calificată ca fiind una de natură politică, spre deosebire de Constituția României care reglementează expres că „Guvernul răspunde politic numai în fața Parlamentului pentru întreaga sa activitate. Fiecare membru al guvernului răspunde politic solidar cu ceilalți membri pentru activitatea guvernului și pentru actele acestuia”.

Natura răspunderii politice a Guvernului Republicii Moldova decurge din dispozițiile Regulamentului Parlamentului Republicii Moldova [198]. Relativ la răspunderea juridică a membrilor guvernului, specificul acestei răspunderi constă, în aceea că răspunderea juridică, civilă, penală sau contravențională are consecințe în plan politic.

Profesorul Gh. Costachi susține într-un studiu că, deși legiuitorul nu reglementează răspunderea constituțională a deputaților, deși sunt subiecți individuali care pot comite derogări de la normele juridice constituționale în activitatea lor și chiar abuzuri de drepturi constituționale, o sancțiune constituțională poate interveni pentru un comportament incompatibil cu statutul de înalt demnitar în Parlament [96, p. 5]. Conform art. 95 alin. 1 din Regulament în cazul săvârșirii unei infracțiuni sau contravenții de către un deputat, Procurorul General poate cere Parlamentului ridicarea imunității acestuia. Potrivit aceluiași autor răspunderea constituțională a miniștrilor trebuie privită din perspectiva statutului acestora, în special al incompatibilităților. În acest sens prezintă relevanță dispozițiile art. 29 din Legea cu privire la Guvern conform căreia „Membrii Guvernului poartă răspundere pentru sferele de activitate ce le-au fost încredințate și pentru activitatea Guvernului în ansamblu”. Profesorul Gh. Costachi consideră astfel că miniștrii și deputații trebuie recunoscuți ca subiecți ai răspunderii constituționale, în virtutea statutului lor special”.

Relativ la subiecții răspunderii constituționale, I. Muruianu [221, p. 232] recunoaște calitatea de subiect de drept constituțional persoanelor fizice în ipoteza în care, în calitate de participanți la raporturile juridice de drept constituțional, încalcă normele și principiile constituționale. Pe cale de consecință, răspunderea constituțională a persoanei fizice poate interveni pentru obținerea frauduloasă a unor drepturi constituționale dar și pentru săvârșirea unor abuzuri în exercițiul drepturilor sale, sancțiunea aplicată constând în restrângerea sau lipsirea de drepturile în cauză.

În doctrina juridică [216, p. 26] din Republica Moldova se afirmă că răspunderea constituțională se aplică și în sfera electorală. Răspunderea pentru încălcarea legislației electorale se manifestă sub trei forme, în funcție de apartenența ramurală a normelor: răspunderea constituțională, conform dreptului electoral, răspunderea penală și răspunderea contravențională. Răspunderea constituțională, poate fi clasificată, la rândul ei în răspunderea organelor electorale și răspunderea candidaților, asociațiilor electorale și a altor subiecți de drept electoral. În acest sens, dispozițiile art. 69 din Codul electoral al Republicii Moldova [66] dispun: „Persoanele fizice și juridice care încalcă prevederile legislației electorale, împiedică exercitarea liberă a drepturilor electorale ale cetățenilor, împiedică activitatea organelor electorale, poartă răspundere în conformitate cu legislația în vigoare.”

Răspunderea politică a guvernului Republicii Moldova, rezidă din dispozițiile constituționale, fiind reglementată *expressis verbis*. Profesorul Gh. Costachi susține că responsabilitatea ministerială reprezintă o instituție complexă a dreptului public care vizează răspunderea politică și juridică a membrilor Guvernului [97, p.5]. În literatura juridică din Republica Moldova, controversele pe marginea existenței răspunderii constituționale s-au soldat cu o serie de rezultate pozitive, dar până în prezent nu s-a conturat o viziune unică relativă la temeiul, esența, limitele, sancțiunile, mecanismele realizării sau subiecții acestei forme a răspunderii juridice.

3.4. Răspunderea juridică patrimonială

3.4.1. Răspunderea patrimonială în dreptul muncii

Codul muncii reglementează răspunderea patrimonială a salariaților „în temeiul normelor și principiilor răspunderii civile contractuale, pentru pagubele materiale produse angajatorului din vina și în legătură cu munca lor” dar și răspunderea patrimonială a angajatorului care este obligat, de asemenea, „în temeiul normelor și principiilor răspunderii civile contractuale, să îl despăgubească pe salariat în situația în care acesta a suferit vreun prejudiciu material sau moral din culpa angajatorului în timpul îndeplinirii obligațiilor de serviciu sau în legătură cu serviciul”.

Codul muncii [71], reglementând răspunderea patrimonială înlătură astfel răspunderea materială consacrată anterior de vechiul Cod al muncii [70] prin dispozițiile art. 102-103. Răspunderea materială continuă să fie reglementată și astăzi prin dispozițiile Ordonanței Guvernului privind răspunderea

materială a militarilor [232] incidentă și salariaților civili din cadrul unităților militare aparținând Ministerului Apărării Naționale, Ministerului Administrației și Internelor, Serviciului Roman de Informații, Serviciului de Protecție și Pază, Serviciului de Informații Externe, Serviciului de Telecomunicații Speciale și Ministerului Justiției și Libertăților Cetățenești.

Trăsăturile răspunderii patrimoniale. Răspunderea patrimonială este o răspundere contractuală, fiind condiționată de existența unui raport juridic de muncă având izvorul în contractul individual de muncă. Răspunderea patrimonială constituie o varietate a răspunderii civile contractuale, prezentând un set de particularități decurgând din trăsăturile caracteristice ale raporturilor juridice de muncă, deoarece, pe de o parte, preia normele și principiile proprii răspunderii civile contractuale, iar pe de altă parte conține norme derogatorii de la această formă de răspundere, justificate de statutul special al celor răspunzători.

Răspunderea patrimonială reprezintă sancțiunea specifică care intervine ori de câte ori este săvârșită o faptă ilicită cauzatoare de prejudicii, cu ocazia executării unui contract, având caracter reparator. Această formă de răspundere își are izvorul într-un contract individual de muncă și nu într-un contract civil, deosebindu-se astfel de răspunderea civilă contractuală. Relativ la răspunderea civilă a funcționarilor publici, aceasta nu își are izvorul într-un contract civil, ci în raporturile de serviciu ale funcționarilor publici, formă specifică a raporturilor de muncă [30, p. 38].

Răspunderea patrimonială este o răspundere reparatorie asemănător răspunderii civile, contractuale sau delictuale și răspunderii materiale. Răspunderea este patrimonială întrucât salariatul vinovat de producerea unei pagube angajatorului este obligat să acopere respectivul prejudiciu, reîntregind patrimoniul afectat, cu bunurile aparținând patrimoniului său, în primul rând salariul [295, p. 821]. O particularitate menită să evidențieze caracterul specific al răspunderii patrimoniale, care o individualizează ca formă specifică de răspundere juridică proprie salariaților, rezultă din aceea că răspunderea patrimonială nu intervine pentru neexecutarea totală sau parțială sau pentru executarea cu întârziere a obligațiilor decurgând din raportul juridic de muncă ci pentru executarea necorespunzătoare a obligațiilor.

Răspunderea patrimonială este fundamentată pe vinovăția sau culpa celui în cauză, nefiind incidentă prezumția de culpă care îndeplinește un rol important în sfera răspunderii civile contractuale și delictuale, excepție făcând ipoteza lipsurilor cantitative în gestiune pentru care operează o prezumție simplă de vinovăție a gestionarului. În cadrul raporturilor juridice de muncă, răspunderea patrimonială este o răspundere individuală. În principiu, răspunderea patrimonială exclude solidaritatea în opoziție cu raporturile juridice civile în cadrul cărora solidaritatea operează în virtutea unor dispoziții legale sau a clauzelor negociate de către părți. În sfera dreptului muncii, ori de câte ori răspunderea patrimonială este

plurală, urmarea producerii pagubei de către mai multe persoane, obligațiile de reparare nu sunt solidare, fiind, cu titlu de regulă, conjuncte, uneori subsidiare și comune.

Răspunderea patrimonială este o răspundere integrală, incidentă atât pentru dauna efectivă și actuală (*damnum emergens*) cât și pentru foloasele nerealizate (*lucrum cessans*), în opoziție cu răspunderea juridică materială care este circumscrisă daunelor efective și actuale (*damnum emergens*). Totodată, asemenea răspunderii juridice civile contractuale, răspunderea salariatului intervine pentru prejudiciile prevăzute sau previzibile în momentul încheierii contractului individual de muncă, cu excepția prejudiciilor cauzate prin culpa sa gravă asimilată dolului, când răspunderea salariatului se angajează și pentru prejudiciul imprevizibil.

Răspunderea juridică patrimonială este reglementată prin norme legale imperative, fiind inadmisibilă modificarea răspunderii patrimoniale prin clauze stipulate în contractul de muncă, în defavoarea salariatului, derogatorii de la lege. Răspunderea juridică patrimonială nu se stabilește în mod unilateral de către angajator, prin emiterea unei decizii de imputare, iar în lipsa angajamentului de plată asumat în scris de către salariat, răspunderea intervine doar în temeiul înțelegerii părților, iar în caz contrar în temeiul unei hotărâri judecătorești [295, p. 822].

Din perspectiva executării silite, răspunderea patrimonială se deosebește de răspunderea civilă contractuală prin caracterul său limitat, fiind incidentă doar asupra unei cote părți din salariu. În doctrina juridică s-a statuat că răspunderea civilă delictuală reprezintă dreptul comun al răspunderii civile, fiind incidentă atunci când sunt nesocotite obligațiile generale, opozabile *erga omnes*, de a nu vătăma drepturile altuia prin fapte ilicite. Răspunderea civilă delictuală a salariatului și nu răspunderea patrimonială va fi incidentă în acele ipoteze în care fapta prejudiciabilă a salariatului este urmarea săvârșirii unei unfrațiuni.

Răspunderea patrimonială a salariaților se angajează, dacă sunt întrunite cumulativ o serie de condiții, decurgând din analiza dispozițiilor Codului Muncii: calitatea de salariat al angajatorului păgubit a celui care a cauzat paguba; existența unei fapte ilicite și personale a salariatului, săvârșită în strânsă legătură cu munca sa; existența unui prejudiciu cauzat patrimoniului angajatorului; existența unui raport de cauzalitate între fapta ilicită și prejudiciu; vinovăția sau culpa salariatului. Din perspectiva dispozițiilor Codului Muncii, în caz de litigiu, angajarea răspunderii patrimoniale a salariatului intervine dacă angajatorul face dovada întrunirii cumulative a acestor condiții, lipsa uneia dintre aceste condiții înlăturând răspunderea patrimonială a salariaților.

În doctrina juridică se admite că toate condițiile de existență ale răspunderii civile contractuale, valabile și în cazul răspunderii patrimoniale a salariaților sunt incidente și în cazul răspunderii patrimoniale a angajatorului, respectiv: fapta ilicită, prejudiciul, raportul de cauzalitate între fapta ilicită

și prejudiciu și culpa. Toate aceste condiții trebuie întrunite cumulativ atât în ceea ce privește răspunderea pentru daune materiale dar și în ceea ce privește răspunderea pentru daune morale.

Răspunderea angajatorului pentru daunele morale produse salariaților a fost expres reglementată prin dispozițiile Legii privind modificarea unor dispoziții ale Codului Muncii [179], punându-se astfel capăt disputelor doctrinare relative la răspunderea angajatorului și pentru pagubele morale cauzate salariaților. Anterior acestor modificări legislative, având în vedere caracterul neunitar al jurisprudenței în ceea ce privește răspunderea angajatorului pentru daunele morale cauzate salariaților, Curtea Constituțională a statuat prin Decizia nr. 721/2006 [104] în sensul că salariații discriminați la locul de muncă pot sesiza instanța de judecată, pe calea dreptului comun, pentru a obține repararea daunelor morale suferite în legătură cu serviciul în acord cu dispozițiile Ordonanței Guvernului privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare [233] care consacră principiul egalității între cetățeni, excluderea privilegiilor și discriminării privind exercitarea dreptului la muncă, libera alegere a ocupației, condiții de muncă echitabile și satisfăcătoare, salariul egal pentru muncă egală, remunerație echitabilă și satisfăcătoare.

Din perspectiva doctrinei juridice de specialitate, răspunderea angajatorului pentru repararea prejudiciului moral suferit de către salariați în timpul îndeplinirii sarcinilor de serviciu ori în legătură cu serviciul, poate fi angajată sub rezerva îndeplinirii cumulative a tuturor condițiilor răspunderii civile contractuale, inclusiv a condițiilor relative la fapta ilicită și vinovăția angajatorului [295, p. 826]. Această din urmă condiție, poate fi prezumată, conform regulilor dreptului comun, doar în ipoteza în care fie creditorul dovedește încălcarea unei obligații de a nu face, fie debitorul nu face dovada executării unei obligații de a face sau de a da. În ultimă analiză, obligarea angajatorului la acordarea daunelor morale trebuie să aibă temeiul în prejudiciul moral suferit de către salariat în sfera recunoașterii sociale a conduitei sau pregătirii profesionale, ceea ce implică, înainte de toate, un probatoriu corespunzător din care să rezulte fără echivoc existența și întinderea prejudiciului dar și gravitatea măsurii abuzive, sau cel puțin acestea să poată fi prezumate.

În plan legislativ, este expres consacrată, prin dispoziții speciale, răspunderea salariatului pentru daunele morale cauzate angajatorului. Prin urmare, răspunderea salariatului pentru daune morale intervine în următoarele situații expres reglementate: în ipoteza reglementată prin dispozițiile Codului de procedură penală când prejudiciul este cauzat de salariat urmarea săvârșirii unei infracțiuni, când angajatorul, constituit parte civilă, este îndreptățit să solicite repararea daunelor morale conform legii civile; în cazul încălcării de către salariat a dispozițiilor Legii privind combaterea concurenței neloiale [159], angajatorul care a suferit daune patrimoniale sau morale, având facultatea de a sesiza instanța competentă cu o acțiune în răspundere civilă, pentru a obține repararea acestora; în ipoteza încălcării

dispozițiilor Legii privind societățile comerciale [161], administratorii dar și directorii acestor societăți răspund și pentru daune morale.

3.4.2. Răspunderea materială

Răspunderea materială constituie o formă a răspunderii juridice, alături de răspunderea patrimonială, fiind consacrată, sub aspect legislativ, prin dispozițiile Ordonanței Guvernului privind răspunderea materială a militarilor [232]. În accepțiunea acestui act normativ „Răspunderea materială este angajată, în condițiile prezentei ordonanțe, pentru pagubele în legătură cu formarea, administrarea și gestionarea resurselor financiare și materiale, provocate de militari din vina acestora și în legătură cu îndeplinirea serviciului militar sau a atribuțiilor de serviciu în cadrul Ministerului Apărării Naționale, Ministerului de Interne, Serviciului Român de Informații, Serviciului de Protecție și Pază, Serviciului de Informații Externe, Serviciului de Telecomunicații Speciale și Ministerului Justiției.”

Răspunderea materială a militarilor intervine atât pentru militarii care au fost însărcinați legal cu atribuții privind formarea, administrarea și gestionarea resurselor financiare și materiale dar și pentru cei care le-au îndeplinit numai în fapt și indiferent dacă, ulterior producerii pagubei, aceștia mai au sau nu calitatea de militar. Potrivit dispozițiilor Ordonanței Guvernului răspunderea materială a militarilor se angajează și pentru repararea pagubelor cauzate de militarii aflați în misiune în afara granițelor țării, precum și salariaților civili din structura Ministerului Apărării Naționale, Ministerului de Interne, Serviciului Român de Informații, Serviciului de Protecție și Pază, Serviciului de Informații Externe, Serviciului de Telecomunicații Speciale și Ministerului Justiției.

Răspunderea materială a militarilor se angajează pentru pagubele produse, din vina lor și în strânsă legătură cu îndeplinirea serviciului militar, terțelor persoane fizice sau juridice, la a căror reparare a fost obligată instituția publică de care aceștia aparțin. Militarii nu răspund material: pentru pierderile inerente produse în executarea misiunilor ori în procesul pregătirii pentru luptă, în activitățile de producție și gospodărești, care se încadrează în limitele prevăzute de dispozițiile legale în vigoare; pentru pagubele produse din cauze care nu puteau fi prevăzute și înlăturate; pentru pagubele generate de riscul normal al serviciului sau de forța majoră; pentru pagubele produse în executarea ordinului comandantului sau șefului unității, caz în care răspunderea materială revine acestuia, cu excepția militarilor care, având posibilitatea de a înlătura parțial sau total urmările păgubitoare ale ordinului primit, nu au raportat în scris, în termen de 24 de ore sau la înapoierea din misiune și nu au luat, din neglijență sau rea-credință, măsuri pentru evitarea pagubei, cazuri în care răspund împreună cu comandantul sau cu șefii unităților.

Răspunderea materială este o răspundere contractuală întemeiată pe culpă, având caracter reparator și constă în obligația celor încadrați, în special a militarilor, respectiv a militarilor în termen,

militarilor cu termen redus, rezerviștilor concentrați sau mobilizați, elevilor și studenților instituțiilor militare de învățământ, militarilor angajați pe baza de contract și cadrelor militare, de a repara, în condițiile și limitele prevăzute de lege, prejudiciul cauzat unității, din vina și în legătură cu munca lor [295, p. 825]. Răspunderea materială este o răspundere limitată fiind circumscrisă astfel doar daunelor efective (*damnum emergens*) nu și foloaselor nerealizate (*lucrum cessans*) spre deosebire de răspunderea patrimonială, respectiv răspunderea civilă contractuală care este o răspundere intergrală, incidentă atât pentru daunele efective și actuale dar și pentru foloasele nerealizate. Răspunderea materială este mult mai limitată în accepțiunea Ordonanței Guvernului privind răspunderea materială a militarilor, care reglementează răspunderea materială a militarilor pentru pagubele cauzate unității militare în procesul pregătirii pentru luptă în limita a trei solde nete, calculate la data constatării pagubei și răspunderea materială a membrilor formațiunilor de protecție civilă, precum și comandanților formațiunilor de pregătire premilitară a tineretului pentru apărare în limita a trei salarii medii pe economie, pentru pagubele produse asupra materialelor aflate în patrimoniul Ministerului Apărării Naționale, date în folosința pentru instruire și pentru îndeplinirea misiunilor ordonate. Răspunderea materială se stabilește unilateral de către angajatorul păgubit, cu respectarea unei proceduri speciale, prin emiterea deciziei de imputare sau asumarea angajamentului de plată ce constituie titlu executoriu, procedură exclusă în cazul răspunderii juridice patrimoniale [295, p. 825].

Codul muncii din Republica Moldova [72] reglementează răspunderea materială a angajatorului pentru prejudiciul cauzat salariatului și răspunderea materială a salariatului pentru prejudiciul cauzat angajatorului. Angajatorul care, în urma îndeplinirii necorespunzătoare a obligațiilor sale prevăzute de contractul individual de muncă, a cauzat un prejudiciu material salariatului este obligat să procedeze la repararea respectivului prejudiciu integral, urmând ca întinderea prejudiciului material să se calculeze conform prețurilor de piață existente în localitatea respectivă la data reparării prejudiciului, conform datelor statistice. Prin acordul părților, prejudiciul material poate fi reparat în natură. Totodată, salariatul este obligat să repare prejudiciul material cauzat angajatorului, dacă prezentul cod sau alte acte normative nu prevăd altfel. Dacă prejudiciul material a fost cauzat angajatorului printr-o faptă ce întrunește semnele componenței de infracțiune, răspunderea se stabilește potrivit Codului penal.

Codul muncii reglementează și circumstanțele care exclud răspunderea materială a salariatului. Astfel, salariatul este absolvit de răspundere materială dacă prejudiciul a fost cauzat în cazuri de forță majoră, confirmate în modul stabilit, de extremă necesitate, de legitimă apărare, de executare a unei obligații legale sau contractuale, precum și în limitele riscului normal de producție. De asemenea, salariații nu răspund pentru pierderile inerente procesului de producție, care se încadrează în limitele prevăzute de normele tehnologice sau de legislația în vigoare, pentru prejudiciile materiale provocate în circumstanțe neprevăzute care nu puteau fi înlăturate, precum și în alte cazuri similare. Totodată este

stipulat dreptul angajatorului de a renunța la repararea de către salariat a prejudiciului material, integral sau parțial, în funcție de circumstanțele concrete în care a fost cauzat prejudiciul material.

Răspunderea materială a salariatului este limitată. Potrivit dispozițiilor legale, pentru prejudiciul cauzat angajatorului, salariatul poartă răspundere materială în limitele salariului mediu lunar dacă prezentul cod sau alte acte normative nu prevăd altfel.

3.5. Răspunderea juridică penală

Infrațiunea este singurul temei al răspunderii penale. Conform dispozițiilor art. 15 din Noul Cod Penal al României [76], infrațiunea este fapta prevăzută de legea penală, săvârșită cu vinovăție, nejustificată și imputabilă persoanei care a săvârșit-o. Analizând dispozițiile legale sus menționate, pot fi identificate trăsăturile esențiale ale infrațiunii și anume: fapta să fie prevăzută de legea penală (tipicitatea), fapta să fie ilicită (antijuridicitatea) și fapta să fie imputabilă (imputabilitatea). Dacă se constată lipsa unei trăsături esențiale a infrațiunii, soluțiile reglementate de legea penală sunt clasarea, dispusă de procuror și achitarea inculpatului dispusă de către instanța de judecată.

Noul Cod penal [76], spre deosebire de vechiul Cod penal [75], nu reglementează pericolul social al faptei ca trăsătură esențială a infrațiunii, astfel încât pentru infrațiunile care prezintă un grad redus de pericol social și pentru care nu se legitimizează declanșarea sau continuarea procesului penal, aplicând principiului oportunității, procurorul sau instanța de judecată pot dispune, renunțarea la urmărire penală, conform art. 318 Cod procedură penală [79], respectiv renunțarea la aplicarea pedepsei conform art. 80 din Noul Cod penal.

Conform dispozițiilor noului Cod penal, vinovăția este subordonată noțiunii de imputabilitate. Vinovăția, deși enumerată printre trăsăturile esențiale ale infrațiunii de către legiuitor, nu constituie, în fapt, o trăsătură esențială distinctă a infrațiunii, ci acel element de natură subiectivă din cuprinsul normei de incriminare - intenție, culpă, praeterintenție - cercetat în cadrul tipicității infrațiunii.

Angajarea răspunderii penale este posibilă numai în măsura în care legea procesual penală permite exercitarea acțiunii penale, care devine exercitabilă imediat după săvârșirea infrațiunii în vederea tragerii la răspundere penală a persoanei vinovate. Există anumite situații în care legea penală exclude sau înlătură această aptitudine funcțională, în sensul că acțiunea penală nu poate fi pusă în mișcare, iar dacă a fost pusă în mișcare nu mai poate fi exercitată în cazurile prevăzute de art. 16 Cod procedură penală [224, p. 270]. Cazurile reglementate de dispozițiile art. 16 pot fi împărțite în două mari categorii: impedimente rezultând din lipsa de temei a acțiunii penale și impedimente rezultând din lipsa de obiect a acțiunii penale.

Cauzele sau impedimentele derivând din lipsa de temei a acțiunii penale, reglementate de dispozițiile art. 16 lit. a-d Cod procedură penală sunt: fapta nu există, fapta nu este prevăzută de legea

penală, fapta nu a fost săvârșită cu vinovăția prevăzută de lege, nu există probe că o persoană a săvârșit infracțiunea, există o cauză justificativă sau de neimputabilitate. În ceea ce privește cauzele care rezultă din lipsa de obiect a acțiunii penale, reglementate de dispozițiile art. 16 lit. e-j Cod procedură penală sunt: lipsește plângerea prealabilă, autorizarea sau sesizarea organului competent ori o altă condiție prevăzută de lege, necesară pentru punerea în mișcare a acțiunii penale; a intervenit amnistia sau prescripția, decesul suspectului ori a inculpatului persoană fizică sau s-a dispus radierea suspectului sau inculpatului persoană juridică; a fost retrasă plângerea prealabilă, în acele cazuri în care retragerea plângerii prealabile înlătură răspunderea penală, a intervenit împăcarea sau a fost încheiat un acord de mediere în condițiile legii; există o cauză de nepedepsire prevăzută de lege; există autoritate de lucru judecat; a intervenit un transfer de proceduri cu un alt stat, potrivit legii.

Răspunderea penală poate fi definită un raport juridic penal, de constrângere, născut urmarea săvârșirii unei infracțiuni, raport ce se stabilește între stat și infractor, al cărui conținut constă, pe de o parte, în dreptul statului de a trage la răspundere pe infractor, de a-i aplica pedeapsa prevăzută de legea penală și de a-l constrânge să o execute, iar, pe de altă parte, în obligația infractorului de a răspunde pentru fapta sa și de a se supune sancțiunii aplicate în vederea restabilirii ordinii de drept [43, p. 308].

Sintetizând dispozițiile art. 15 noul Cod penal, pot fi identificate următoarele condiții ale răspunderii penale:

Săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală (tipicitatea). Conform dispozițiilor art. 15 alin. 2 din noul Cod penal, infracțiunea este singurul temei al răspunderii penale. Așadar, nu orice formă a ilicitului este susceptibil de a declanșa răspunderea penală, doar infracțiunea, forma cea mai severă a ilicitului, poate constitui temei al răspunderii penale. Aceasta implică preexistența normei juridice, în temeiul căreia fapta este incriminată ca infracțiune – fapt abstract și săvârșirea unei acțiuni sau inacțiuni prin care se aduce atingere preceptului normei de incriminare, infracțiunea conturându-se astfel ca un fapt real, perturbator al ordinii sociale și care reclamă reacția socială pentru restabilirea ordinii sociale încălcate. Potrivit dispozițiilor art. 16 lit. a) teza 1 și lit. b) Cod procedură penală, dacă fapta nu există sau dacă aceasta nu este prevăzută de legea penală, acțiunea penală nu poate fi exercitată și, prin urmare, angajarea răspunderii penale este înlăturată.

Fapta săvârșită să fie imputabilă și să nu fie justificată. Imputabilitatea este situația juridică în care se găsește o persoană care săvârșește o faptă prevăzută de legea penală cu vinovăție [10, p. 425]. Caracterul imputabil al faptei reclamă ca fapta prevăzută de legea penală să fie săvârșită cu vinovăție de către persoana față de care se exercită acțiunea penală. Făptuitorul trebuie să fie responsabil, ceea ce implică aptitudinea psiho-fizică de a înțelege semnificația și consecințele faptelor sale (factorul intelectual) și de a fi stăpân pe ele (factorul volitiv). Dacă fapta nu a fost săvârșită cu vinovăția prevăzută de legea penală pentru respectiva infracțiune, acțiunea penală nu poate fi exercitată și, prin urmare,

răspunderea penală nu poate fi angajată. Imputabilitatea unei fapte tipice și nejustificate, nu se poate reține, chiar dacă făptuitorul este responsabil, decât în ipoteza în care acesta a cunoscut situațiile sau împrejurările de care depinde caracterul ilicit al activității sale, raportat la momentul săvârșirii faptei ilicite și dacă acesta avea facultatea de a se supune preceptului normei de incriminare.

Imputabilitatea implică îndeplinirea unei condiții negative, aceea de a nu exista o cauză de neimputabilitate dintre cele reglementate de dispozițiile art. 24-31 Cod penal: constrângerea morală, constrângerea fizică, excesul neimputabil, minoritatea făptuitorului, iresponsabilitatea, intoxicația, eroarea și cazul fortuit. Caracterul nejustificat al faptei prevăzute de legea penală constituie o altă condiție necesară pentru exercitarea acțiunii penale în vederea tragerii la răspundere penală. Calificarea unei fapte ca fiind nejustificată reclamă îndeplinirea unei alte condiții negative, aceea de a nu exista o cauză justificativă dintre cele reglementate de dispozițiile art. 19-22 Cod penal, respectiv: legitima apărare, starea de necesitate, exercitarea unui drept sau îndeplinirea unei obligații și consimțământul persoanei vătămate.

Inculpatul să fi participat la săvârșirea infracțiunii în calitate de autor, coautor, instigator sau complice și să aibă capacitate juridică penală. Aceasta cerință rezidă din dispozițiile art. 16 lit. c) Cod procedură penală care reglementează un impediment rezultând din lipsa de temei a acțiunii penale, care împiedică exercitarea acțiunii penale în situațiile în care fapta nu a fost săvârșită de către învinuit sau inculpat, răspunderea penală fiind o răspundere pentru fapta proprie.

Prin săvârșirea unei infracțiuni se înțelege săvârșirea uneia dintre faptele pe care legea penală le sancționează ca infracțiune consumată sau în stare de tentativă, precum și participarea la săvârșirea acestora în calitate de autor, instigator sau complice. Capacitatea juridică penală constă în aptitudinea unei persoane de a răspunde penal pentru fapta săvârșită. Capacitatea juridică se conturează ca fiind aptitudinea psiho-fizică a infractorului de a săvârși o infracțiune, asumându-și urmările acesteia, constând în restrângerea sau privarea sa de drepturi și libertăți urmarea sancțiunilor penale aplicate.

Să nu fi intervenit o cauză care înlătură răspunderea penală. Necesitatea acestei condiții negative rezidă din dispozițiile art. 16 lit. e-j, Cod procedură penală, care reglementează impedimentele rezultând din lipsa de obiect a acțiunii penale, respectiv: lipsește plângerea prealabilă, autorizarea sau sesizarea organului competent ori o altă condiție prevăzută de lege, necesară pentru punerea în mișcare a acțiunii penale; a intervenit amnistia sau prescripția, decesul suspectului ori a inculpatului persoană fizică sau s-a dispus radierea suspectului sau inculpatului persoană juridică; a fost retrasă plângerea prealabilă, în acele cazuri în care retragerea plângerii prealabile înlătură răspunderea penală, a intervenit împăcarea sau a fost încheiat un acord de mediere în condițiile legii; există o cauză de nepedepsire prevăzută de lege; există autoritate de lucru judecat; a intervenit un transfer de proceduri cu un alt stat, potrivit legii.

Răspunderea penală a persoanei juridice. O instituție consacrată recent în dreptul penal este răspunderea penală a persoanei juridice, reglementată în noul Cod penal [76]. În accepțiunea dispozițiilor art. 136 alineat 1 din noul Cod penal „Persoanele juridice, cu excepția statului și a autorităților publice, răspund penal pentru infracțiunile săvârșite în realizarea obiectului de activitate sau în interesul ori în numele persoanei juridice”, iar potrivit alineatului 2 al aceluiași articol „Instituțiile publice nu răspund penal pentru infracțiunile săvârșite în exercitarea unei activități ce nu poate face obiectul domeniului privat.”

În sistemul de drept național, inițial, a fost reglementată doar răspunderea civilă a persoanei juridice, contractuală sau delictuală. Reglementarea răspunderii persoanei juridice nu a urmărit dezincriminarea, impunitatea sau reevaluarea condițiilor de răspundere a persoanelor fizice care au contribuit la săvârșirea infracțiunii. Conform dispozițiilor art. 135 alineat 3 din noul Cod penal „răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea penală a persoanei fizice care a contribuit la săvârșirea aceleiași fapte”. Majoritatea doctrinei s-a pronunțat în sensul admiterii cumulului răspunderii persoanei fizice și a persoanei juridice motivat de faptul că prin comiterea infracțiunii organul sau reprezentantul persoanei juridice nu și-a anihilat complet personalitatea în cadrul grupului, rămânând persoane înzestrate cu voința și conștiința astfel încât angajând răspunderea entității colective angajează și propria răspundere penală [47, p. 324].

În Codul penal al Republicii Moldova [76] răspunderea penală este reglementată în Capitolul V intitulat „Răspunderea penală”. Pentru prima dată în legislația penală Codul penal al Republicii Moldova din 2002 a definit noțiunea de răspundere penală. Conform dispozițiilor art. 50 „Se consideră răspundere penală condamnarea publică, în numele legii, a faptelor infracționale și a persoanelor care le-au săvârșit, condamnare ce poate fi precedată de măsurile de constrângere prevăzute de lege”. În accepțiunea dispozițiilor art. 51, temeiul răspunderii penale rezidă în „fapta prejudiciabilă săvârșită”. Totodată, sunt expres consacrate condițiile în care o faptă nu este susceptibilă de a atrage răspunderea penală dar și condițiile în care o faptă nu constituie infracțiune, ci contravenție.

Codul penal al Republicii Moldova reglementează pentru prima dată răspunderea penală a persoanelor juridice. În accepțiunea art. 21 alin. 3 din Codul penal al Republicii Moldova, persoana juridică, cu excepția autorităților publice, este pasibilă de răspundere penală pentru o faptă prevăzută de legea penală dacă există una din următoarele condiții: persoana juridică este vinovată de neîndeplinirea sau îndeplinirea necorespunzătoare a dispozițiilor directe ale legii, ce stabilesc îndatoriri sau interdicții pentru efectuarea unei anumite activități; persoana juridică este vinovată de efectuarea unei activități ce nu corespunde actelor de constituire sau scopurilor declarate; fapta care cauzează sau crează pericolul cauzării de daune în proporții considerabile persoanei, societății sau statului a fost săvârșită în interesul acestei persoane juridice sau a fost admisă, sancționată, aprobată, utilizată de organul sau persoana

împuternicită cu funcții de conducere a persoanei juridice respective. Răspunderea penală a persoanei juridice nu exclude răspunderea persoanei fizice pentru infracțiunea săvârșită.

3.5.1. Răspunderea penală obiectivă

În dreptul penal modern răspunderea penală este condiționată pe de o parte de săvârșirea unei infracțiuni, iar pe de altă parte, de capacitatea infractorului de a răspunde penal. Școala clasică de drept penal a ridicat fundamentarea răspunderii penale pe vinovăția făptuitorului la rangul de principiu.

Consacrarea răspunderii penale obiective în dreptul penal modern generează reale controverse. Infracțiunile pentru care este recunoscută o asemenea răspundere penală privesc în special desfășurarea unor activități profesionale care pot vătăma potențial societatea în întregul ei, justificarea angajării acestei forme de răspundere fiind circumscrisă protejării unui interes superior al comunității, al societății în general. Angajarea răspunderii penale obiective are o serie de avantaje, acuzarea fiind ținută să dovedească elementul *actus reus*, dar nu și elementul *mens rea* în legătură cu primul, fiind depășite astfel dificultățile probei elementului subiectiv [278, 87-96].

Tributar principiului legalității incriminării *nullum crimen sine culpa* (nicio infracțiune nu există în afară de lege), legiuitorul român nu recunoaște explicit o răspundere penală obiectivă, axată exclusiv pe legătura de cauzalitate dintre faptă și rezultat. Negarea răspunderii penale obiective vine în întâmpinarea unei tradiții îndelungate care a perpetuat dogma răspunderii penale bazate pe vinovăție postulată de școala clasică de drept penal. Complexitatea și ambiguitatea acestei probleme a generat în doctrina juridică autohtonă rezerve privind tratarea răspunderii penale obiective în dezbaterile doctrinare. Cu toate acestea există referințe la diverse forme de răspundere juridică penală obiectivă la autori precum G. Antoniu [9, p.199] și V. Pașca [243, p. 23], F. Streteanu [281, p. 396-398] sau S. Bogdan [33, p. 143].

În cele ce urmează vom încerca o sinteză a formelor de răspundere penală obiectivă prezente ocult în legislația penală română din perspectiva autorilor amintiți. G. Antoniu, exeget al dreptului penal, statua în sensul că: „legea penală română nu prevede posibilitatea tragerii la răspundere penală a unei persoane numai pentru rezultatul cauzat. (...) Dacă în legislația română nu există o răspundere obiectivă expresă, nu avem convingerea că forme oculte ale acestei răspunderi nu se întâlnesc în practica organelor judiciare”. Autorul neagă așadar o consacrare legislativă explicită a răspunderii penale obiective, dar o acceptă ca o repercusiune practică a aplicării excesive a prezumției de dol și culpă, fără cercetarea *in concreto* a condițiilor în care s-a săvârșit fapta [9, p.199]. V. Pașca admite că răspunderea penală obiectivă nu este consacrată explicit de legislația penală română însă militează pentru admiterea acesteia în mod implicit. Potrivit autorului ar putea fi admise ca forme de răspundere penală obiectivă implicită următoarele situații: comiterea faptei în stare de beție voluntară completă, aplicarea măsurilor de siguranță, la care adaugă formele de răspundere obiectivă ocultă întâlnite în practică prin neaplicarea

de către judecător a principiilor de procedură penală. Acest autor argumentează că fapta comisă în stare de beție voluntară completă antrenează o răspundere penală obiectivă a autorului chiar dacă, s-a demonstrat științific, spune el, „că în stare de beție completă sunt abolite funcțiile cognitive și volitive ale conștiinței” [242, p. 419]. În afara cazului beției voluntare complete premeditate, în cazul beției voluntare complete întâmplătoare nu există o conturare anterioară a ideii infracționale. Cu toate acestea, persoana care a săvârșit fapta în stare de beție voluntară completă întâmplătoare, va răspunde penal, deși în momentul comiterii faptei nu a acționat cu vinovăție, funcțiile sale cognitive și volitive fiind paralizate de efectul substanțelor ebriante. „În acest caz vinovăția făptuitorului glisează din momentul comiterii faptei spre momentul anterior consumului intenționat de substanțe ebriante, moment care, în sine, nu are nici o relevanță penală, fără actul ulterior pentru care făptuitorul răspunde doar în baza raportului de cauzalitate dintre acțiunea sau inacțiunea sa și rezultatul socialmente periculos” [242, p. 419]. Noul Cod penal [76] menține dispozițiile vechiului cod penal în sensul că, prin dispozițiile art. 29 destinat intoxicației instituie ca și cauză de neimputabilitate, doar intoxicația involuntară cu alcool sau alte substanțe psihoactive. Se menține astfel o consacrare implicită a răspunderii penale obiective în cazul săvârșirii faptei în stare de intoxicație alcoolică voluntară. Cel de-al doilea caz de răspundere penală obiectivă consacrată legislativ în mod implicit în dreptul penal român este cel al măsurilor de siguranță care se iau în cazul săvârșirii de către o persoană a unei fapte prevăzute de legea penală, în acest sens fiind dispozițiile art. 111 al. 2 din vechiul Cod penal [75].

În opinia autorului citat, măsurile de siguranță sunt sancțiuni penale care se iau fără considerarea proceselor psihologice specifice vinovăției [242, p.419]. Logica autorului este simplă: admitând nexul causal între răspunderea penală și sancțiunile penale, răspunderea penală fiind cauza sancțiunilor penale, trebuie admis că, și prin luarea numai a unei măsuri de siguranță, se realizează o formă de răspundere juridică. Aplicarea unei măsuri de siguranță este condiționată pe de o parte de săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală, iar pe de altă parte de existența stării de pericol social a făptuitorului sau a lucrurilor deținute de acesta. Însă, așa cum just a remarcat și autorul citat, nu se poate pune semnul egalității între starea de pericol social și starea mentală specifică proceselor psihice care caracterizează vinovăția. Starea de pericol social este o stare obiectivă, concretizată fie în anumite stări legate de persoana făptuitorului (boală psihică, intoxicație alcoolică, inabilitate profesională etc.), fie în legătura pe care anumite bunuri o au cu fapta săvârșită [243, p. 23]. Răspunderea juridică ce antrenează aplicarea măsurilor de siguranță nu poate fi, în opinia autorului citat, decât o răspundere obiectivă, care, spre deosebire de răspunderea penală subiectivă, cu caracter preponderent retributiv, are un caracter eminamente preventiv [243, p. 23].

În accepțiunea altor autori, măsurile de siguranță cu caracter medical curativ nu ar putea fi sancțiuni penale deoarece sunt luate în favoare făptuitorului și pot fi dispuse în mod provizoriu de

organele de urmărire penală, or, numai organele de judecată pot aplica sancțiuni penale [26, p.292]. În plus, un alt autor susține că măsurile de siguranță nu ar putea avea caracter de constrângere, deoarece ocrotirea sănătății persoanei nu poate avea caracter de constrângere și prin ele nu s-ar aduce o restrângere a libertății persoanei. Aceste argumente ar putea face să se clatine teoria răspunderii penale obiective creionate de V. Pașca însă nu sunt de natură să ne abată de la poziția acestui autor pe care o susținem în totalitate. Măsurile de siguranță cu caracter medical sunt sancțiuni penale, reprezentând consecința încălcării preceptului normei penale, fiind măsuri de constrângere întrucât antrenează evident o restrângere și chiar o privare a libertății persoanei și sunt aplicate de organele judiciare. Chiar dacă am accepta prin absurd opinia contrară privind măsurile de siguranță cu caracter medical, tot nu poate fi explicat în alt mod mecanismul de angajare a răspunderii penale în cazul celorlalte categorii de măsuri de siguranță, răspunderea penală fiind fără echivoc, una obiectivă. Și Noul Cod Penal menține aceeași poziție a legiuitorului în sensul că nu introduce condiții suplimentare de aplicare a măsurilor de siguranță, fiind de ajuns ca făptuitorul să fi săvârșit o faptă penală neîntemeiată pentru a-i fi aplicate astfel de măsuri.

O opinie privind un alt caz de răspundere penală obiectivă o propune S. Bogdan. Acesta afirmă că, în cazul în care violul a avut ca urmare sinuciderea victimei, suntem în prezența răspunderii penale obiective [33, p. 143]. Opinia sa nu este singulară, ea fiind avansată și de F. Streteanu, acesta oferind și soluții pentru rezolvarea problemei [289, p. 396-398]. Autorul citat argumentează că ar fi „dificil de susținut existența unei culpe în ceea ce privește neprevvederea faptului că o persoană se va sinucide sau nu” [281, p. 396-398]. Este vorba despre una dintre variantele agravate ale infracțiunii de viol. Același autor susține că ar exista răspundere penală obiectivă și în cazul infracțiunii de act sexual cu un minor în varianta agravată, când fapta a avut ca urmare moartea sau sinuciderea victimei, pentru aceleași considerente. Opiniile acestui autor au fost criticate în literatura de specialitate afirmându-se că, rezultatul mai grav, sinuciderea victimei, va agrava infracțiunea de viol numai în măsura în care făptuitorul a prevăzut acest rezultat, dar a socotit fără temei că el nu se va produce, sau, deși nu l-a prevăzut, trebuia și putea să prevadă un asemenea rezultat, având în vedere o serie de elemente, precum: afecțiunile psihice ale victimei, antecedentele sale suicidale, manifestările victimei în timpul violului, aceasta exprimându-și intenția că se va sinucide, etc. În lipsa posibilității de prevedere a eventualității sinuciderii victimei, actul suicidal nu poate atrage agravarea infracțiunii, fiind exclusă o răspundere penală obiectivă. Ne raliem criticilor exprimate, dar semnalăm faptul că, în aceste situații există riscul angajării unei răspunderi penale obiective oculte, organele judiciare nemaipreocupându-se de analiza temeinică a proceselor psihice ale făptuitorului vis-a-vis de rezultatul mai grav-sinuciderea victimei, fiind suficientă din păcate, în practică, existența rezultatului mai grav, pentru ca acesta să îi fie imputat făptuitorului.

3.6. Concluzii la Capitolul 3

1. Printr-un studiu amplu a doctrinei juridice și a cadrului normativ privind formele răspunderii juridice în dreptul intern, în contextul transformărilor intervenite, pe tărâm legislativ, în România și în Republica Moldova, am identificat formele tradiționale ale răspunderii juridice, prin prisma apariției, evoluției și funcționării lor, a locului și rolului acestor forme în construcția normativă de drept a răspunderii juridice: răspunderea juridică civilă, răspunderea juridică penală, răspunderea juridică constituțională, răspunderea juridică administrativă, răspunderea juridică patrimonială.

2. În literatura de specialitate s-a conturat concepția unanimă în sensul că răspunderea juridică civilă a avut dintotdeauna caracterul de drept comun în raport cu răspunderea proprie celorlalte ramuri de drept. Așadar, în contextul schimbărilor intervenite în societatea contemporană, marcate atât de revoluția tehnico-științifică, dar și de revoluția industrială sau informațională și care au impulsionat evoluția răspunderii juridice, au impus „evadarea din interpretarea clasică și tradițională a textelor în materie ale Codului civil și chiar adoptarea de noi reglementări pentru anumite domenii speciale”.

3. Actualmente, progresul tehnico-științific, care stă la baza unui viitor prosper, deși orientat, cu precădere, spre dezvoltare și bunăstare, poate reprezenta în egală măsură o sursă de pericol pentru natură și, implicit, pentru om. Acestea sunt premisele conturării răspunderii civile delictuale preventive, întemeiată pe ideea de precauție și prevenție, orientată spre viitor, menită să ofere protecție generației prezente și celor viitoare. În acest context, se impune reglementarea unei răspunderi civile anticipative menită să satisfacă nevoile sociale actuale, centrate pe precauție și prevenție, în defavoarea celor axate pe ideea de sancțiune și reparație, care sunt specifice răspunderii pentru evenimentele deja produse, nu potențiale sau virtuale.

4. Studiind doctrina juridică, am identificat un consens de opinii relativ la configurarea răspunderii juridice ca instituție esențială a dreptului administrativ, formă energetică de constrângere statală, urmarea nașterii unui raport juridic administrativ de conflict. În domeniul dreptului administrativ s-au configurat următoarele forme de răspundere juridică: răspunderea administrativă (propriu-zisă), răspunderea contravențională și răspunderea administrativ patrimonială (materială). Există și autori care analizează răspunderea contravențională ca formă distinctă de răspundere juridică, iar ulterior Revoluției din 1989, ideea unui Cod al contravențiilor, deși nu a fost total abandonată, nu a constituit un obiectiv legislativ prioritar al perioadei de tranziție.

5. Relativ la răspunderea în dreptul constituțional, învederăm faptul că literatura de specialitate nu analizează răspunderea constituțională ca o formă distinctă de răspundere juridică. Exigența reasezării instituției răspunderii constituționale în circuitul științific este justificată, cu precădere, de fenomenele și procesele incidente în viața constituțională actuală a statelor cu democrație tânără, în special a statelor din Europa Centrală și de Est dar și a statelor din fostele republici sovietice din componența U.R.S.S.

Răspunderea în dreptul constituțional reprezintă, în opinia noastră, o instituție juridică a cărei actualitate este astăzi mai pregnantă ca oricând, în contextul afirmării practicii constituționale în statele aflate în tranziție de la un regim totalitar la unul democratic

6. Răspunderea penală obiectivă generează, în doctrina juridică autohtonă dar și în doctrina juridică din străinătate reale controverse. Școala clasică de drept penal a ridicat fundamentarea răspunderii penale pe vinovăția făptuitorului la rangul de principiu iar consacrarea răspunderii penale obiective în dreptul penal modern este privită de marea majoritate a autorilor contemporani ca fiind nejustificată. Deși legiuitorul român nu recunoaște explicit o răspundere penală obiectivă, axată exclusiv pe legătura de cauzalitate dintre faptă și rezultat, în literatura juridică de specialitate există autori care militează pentru admiterea acesteia în mod implicit.

7. Identificarea formelor tradiționale ale răspunderii juridice, analizarea conceptului, a regimului juridic și a esenței fiecărei forme a răspunderii juridice prezintă interes, având în vedere continua reconfigurare a realității sociale, care implică reevaluări a unor fenomene juridice, apreciate ca definitiv tranșate. În acest capitol am subliniat conceptul și esența fiecărei forme tradiționale a răspunderii juridice din sfera dreptului privat, am evidențiat tendințele formale, principiile și condițiile fiecărei forme tradiționale a răspunderii juridice, am reflectat principalele lacune depistate în cadrul cercetării științifice, cu trasarea elementelor de perspectivă în scopul optimizării raporturilor juridice incidente și am determinat principalele direcții de perfecționare a reglementărilor juridice relative la formele tradiționale ale răspunderii juridice.

4. CARACTERISTICA FORMELOR NETRADIȚIONALE ALE RĂSPUNDERII JURIDICE

4.1. Răspunderea juridică medicală

Controversele și frământările de la începutul secolului XXI, au impulsionat legiuitorul contemporan să depună toate diligențele pentru conturarea unor soluții, cu aplicabilitate concretă, în materia responsabilității medicale, prin individualizarea dreptului comun în materia răspunderii civile, întrucât „principiul responsabilității pentru daunele provocate altuia face parte din patrimoniul juridic al oricărei națiuni civilizate” [290, p. 19].

Natura responsabilității medicale a rămas obiect de controversă atât în doctrina juridică cât și în jurisprudență și ulterior adoptării, în anul 2004, a Legii privind organizarea profesiei de medic, organizarea și funcționarea Colegiului Medicilor din România [188], întrucât această lege specială nu a reglementat expres răspunderea medicilor, a personalului medical, în general.

În doctrina juridică recentă, odată cu intrarea în vigoare a Legii privind reforma în domeniul sănătății [171] recunoscut ca fiind un autentic Cod al sănătății, s-a acreditat ideea conturării unei noi ramuri de drept, dreptul medical, situată la granița dreptului public cu dreptul privat [215, p.133; 49, p. 178]. În principiu, totalitatea normelor juridice care reglementează un domeniu concret al vieții sociale, configurează dimensiunile unei ramuri de drept. Ansamblul compact al normelor juridice proprii domeniului respectiv, până la sistematizarea și reunirea lor într-un cod a normelor juridice dintr-o anumită ramură a dreptului, așadar până la codificarea lor, confirmă tendința de configurare a unei noi ramuri de drept.

În sfera relațiilor sociale din domeniul sanitar, o compatizare a normelor juridice calificată ca fiind o veritabilă codificare, s-a realizat odată cu intrarea în vigoare a Legii privind reforma în domeniul sănătății [171], act normativ care cuprinde reglementări preluate din legi, ordonanțe simple sau ordonanțe de urgență ale Guvernului, care statuau în această materie anterior apariției sale dar și reglementări noi, armonizate în vederea realizării unei reforme reale în domeniul medical. În contextul controverselor relative la existența acestei ramuri distincte de drept, odată cu apariția Legii privind reforma în domeniul sănătății [171] menit să ofere răspunsuri majorității problemelor care frământau domeniul medical, balanța înclină în favoarea adeptilor teoriei existenței unei ramuri de drept distincte.

În doctrina juridică autohtonă dreptul medical, deși controversat sub aspectul existenței sale ca ramură distinctă de drept, a fost definit ca fiind „suma normelor juridice ce reglementează comportamentul profesional al personalului medical, precum și raporturile juridice specifice domeniului sanitar și care conferă drepturi și obligații participanților la aceste raporturi” [222, p. 70]. În accepțiunea altor susținători ai existenței dreptului medical ca ramură distinctă de drept „dreptul medical reprezintă ansamblul normelor juridice care reglementează raporturile juridice profesionale, patrimoniale și

nepatrimoniale, stabilite între cei care exercită profesiunile medicale și pacienți, precum și raporturile specifice instituțiilor sanitare, caracterizate prin poziția de egalitate juridică a participanților la aceste raporturi juridice” [214, p. 5].

Răspunderea medicală ocupă un loc important în cadrul dreptului medical, ca ramură distinctă de drept, iar în funcție de valorile sociale protejate prin normele juridice care reglementează diferite domenii ale vieții sociale, poate îmbrăca mai multe forme: civilă, penală, administrativă, disciplinară [207, p.51]. Răspunderea civilă medicală reprezintă o formă particulară a răspunderii civile care constituie dreptul comun în materie, suplinind astfel voința expresă, derogatorie a legiuitorului, care nu a fost exprimată în dispozițiile ce alcătuiesc dreptul medical sau aplicându-se atunci când tehnica legislativă agreată de inițiatorii legii speciale privind reforma în domeniul sănătății și a celorlalte acte normative în materie a fost cea a normei de trimitere la „legea civilă”. Răspunderea civilă medicală se conturează astfel ca o specie a răspunderii civile [207, p. 51].

Răspunderea civilă medicală trebuie privită ca o instituție juridică alcătuită din ansamblul normelor juridice de drept medical prin care se reglementează regimul juridic al răspunderii juridice în domeniul medical, fiind reglementată prin dispozițiile Titlului XV din Legea specială privind reforma în domeniul sănătății [171]. Totodată, răspunderea civilă medicală trebuie privită ca un raport juridic obligațional de răspundere medicală în virtutea căruia o persoană, fizică sau juridică, în calitate de profesionist în domeniul medical, din sfera personalului medical sau a furnizorilor de servicii medicale, materiale sanitare, aparatură, dispozitive medicale și medicamente sau responsabilă civilmente pentru aceasta este obligată să acopere prejudiciul cauzat altei persoane, pacient sau urmași în drepturi ai acestuia, prin fapta proprie sau a celor pentru care este chemată să răspundă conform legii sau convenției.

Răspunderea civilă medicală este guvernată de principiile proprii răspunderii juridice civile: principiul reparării integrale a prejudiciului și principiul reparării în natură a prejudiciului. Analiza reglementărilor incidente în materie sanitară relevă existența unei deosebiri în cadrul răspunderii civile medicale între răspunderea civilă a personalului medical și răspunderea civilă a furnizorilor de servicii medicale, materiale sanitare, aparatură, dispozitive medicale și medicamente.

Așa cum s-a afirmat în literatura juridică de specialitate [248, p.550], conturarea specificului răspunderii civile medicale implică, în prealabil, soluționarea problemei calificării juridice a acestei răspunderi. Întrebarea care se pune este ce fel de răspundere civilă este răspunderea medicală: răspundere contractuală, răspundere delictuală sau răspundere specială? Calificarea sub aspect juridic a răspunderii civile medicale continuă să constituie obiect de studiu al doctrinei juridice, fiind analizată în relație nemijlocită cu evoluția teoriilor reative la natura raportului juridic născut între pacient și medic sau, în anumite situații, între pacient și unitățile furnizoare de servicii medicale.

Doctrina juridică autohtonă clasică [6, p. 442-444], sub influența doctrinei juridice franceze, dar și jurisprudența vremii au adoptat teoria conform căreia răspunderea civilă medicală este o răspundere extracontractuală sau delictuală, întemeiată pe culpă, respectiv greșeala medicului. Această teorie a fost susținută și mai recent de reprezentanți de seamă ai doctrinei juridice [7, p. 399-340], argumentat de faptul că raportul născut între medic și pacient și chiar raportul dintre pacient și furnizorul de servicii medicale este, în principiu, unul extracontractual, cu precădere, în cazul în care asistența medicală este acordată în cadrul unui serviciu medical public, aparținând Statului [156, p. 204]. În argumentarea naturii extracontractuale sau delictuale a răspunderii medicale s-a afirmat că, în acele cazuri în care asistența medicală se acordă în cadrul unui serviciu medical public, nu putem vorbi de existența unui contract întrucât pacientul nu are posibilitatea de a-și alege medicul, el consimte doar la acordarea îngrijirilor medicale necesare. Mai mult, s-a invocat faptul că prejudiciile cauzate pacienților sunt prejudicii corporale, iar viața, sănătatea, integritatea corporală sau psihică nu pot constitui obiectul unui contract, astfel de acte juridice fiind nule întrucât convențiile trebuie să aibă ca obiect lucruri care se află în circuitul civil [7, p. 402]. Prin urmare, omul se bucură de un drept absolut asupra propriei persoane.

Într-o variantă a teoriei potrivit căreia răspunderea medicală este o răspundere delictuală, unii autori au tins la soluționarea acestei probleme, făcând distincție între ipoteza în care asistența medicală se acordă în cadrul unui serviciu medical public sau în cadrul formelor private de exercitare a profesiei de medic. S-a învederat faptul că, în prima ipoteză, răspunderea medicală este extracontractuală nefiind întemeiată pe un contract, iar în cazul formelor private de exercitare a profesiei răspunderea medicală este contractuală, având la bază un contract de asistență medicală [3, p. 32; 250, p. 46].

Într-o opinie modernă, se afirmă că răspunderea civilă medicală se înfățișează, în principiu, ca o răspundere contractuală [207, p.116-245; 223, p.109-151; 293, p.158]. În argumentarea naturii contractuale a răspunderii medicale s-a afirmat că asistența medicală se acordă, cu unele excepții, aproape întotdeauna, în temeiul unui contract de prestări servicii medicale, care dă naștere unui set de obligații în sarcina medicului, unele obligații fiind expres și imperativ reglementate prin lege. Obligația tipică, legal reglementată, constând în acordarea îngrijirilor medicale este o obligație de mijloace sau de diligență, nu de rezultat sau de prudență. Contractul de furnizare de servicii medicale este un contract de adeziune, conținutul său fiind prestabilit prin lege [223, p. 121]. În studii recente [37, p. 83-113; 36, p. 53-70; 38, p. 81-118], teoria conform căreia răspunderea medicală este de natură contractuală este respinsă cu fermitate, argumentat de faptul că între pacient și medic, respectiv furnizorul de servicii medicale nu se realizează un acord de voință necesar pentru nașterea unui contract, consimțământul informat al pacientului constituind un act individual de acceptare a deciziei medicale, în cunoștință de cauză. Din această perspectivă, obligațiile medicului sunt obligații profesionale expres instituite prin dispoziții legale și nu obligații contractuale. În această viziune, răspunderea medicală nu este o

răspundere contractuală sau delictuală ci o răspundere profesională incidentă în ipoteza cauzării unor prejudicii pacienților, urmarea unei erori profesionale și anume medicale, constând în nerespectarea obligațiilor profesionale, precum obligația de a acorda îngrijiri pacienților în vederea vindecării sau ameliorării stării de sănătate, obligația de informare a pacientului, obligația de consiliere a pacientului, obligația de securitate, obligația de confidențialitate etc [248, p. 551].

În contextul evoluțiilor legislative, doctrinare și jurisprudențiale în materia răspunderii medicale, apreciem că răspunderea civilă medicală este o răspundere specială, circumscrisă sferei răspunderii profesionale, indiferent dacă raportul juridic născut între pacient și medic, respectiv furnizor de servicii medicale sunt de natură contractuală sau extracontractuală, adică legală [48, p. 399-403]. Deși de cele mai multe ori serviciile medicale se acordă pacienților în virtutea unui contract, drepturile pacienților și obligațiile corelative ale medicului sau ale furnizorului de servicii medicale, în marea lor majoritate, sunt expres reglementate și iau naștere direct din dispozițiile imperative ale legii. Astfel, Legea privind drepturile pacienților [164] reglementează drepturile pacienților dintre care menționăm dreptul la tratament și îngrijiri medicale, fără discriminare, până la vindecare, ameliorarea sănătății până la ultima clipă a vieții; dreptul la informare medicală; dreptul de a refuza ori opri o intervenție medicală; dreptul la confidențialitatea informațiilor și protecția vieții private. Corelativ, sunt reglementate și principalele obligații ale medicului, respectiv obligația de a acorda îngrijiri pacienților în vederea vindecării sau ameliorării stării de sănătate, obligația de informare a pacientului, obligația de consiliere a pacientului, obligația de securitate, obligația de confidențialitate.

În doctrina juridică [248, p. 552] s-a afirmat ca marea majoritate a obligațiilor instituite în sarcina medicului sunt supuse unui proces de „decontractualizare”, fenomen întâlnit și în cazul obligațiilor altor categorii de profesioniști precum avocații, notarii publici, executorii judecătorești, comercianții, etc. În această viziune, suntem în prezența unor obligații impuse prin lege diferitelor categorii de profesioniști, respectiv medicilor sau furnizorilor de servicii medicale, obligații definite, făcându-se abstracție de natura extracontractuală sau contractuală a raportului juridic născut între respectivii profesioniști și beneficiarii bunurilor sau serviciilor furnizate, care sunt îndreptățiți să fie apărați în mod special.

În doctrina juridică s-a afirmat că regimul juridic al răspunderii civile medicale transcede distincția clasică dintre răspunderea delictuală sau extracontractuală și răspunderea contractuală [37, p.83-113], precum și distincția dintre răspunderea civilă și orice altă răspundere patrimonială. Răspunderea civilă medicală este, în această concepție, o răspundere specială pentru prejudiciile cauzate pacienților, circumscrisă răspunderii profesionale sau a profesioniștilor [316, p.11]. Răspunderea civilă medicală, din perspectiva fundamentului său, este, în principiu, o răspundere subiectivă, cu vinovăție, iar pentru antrenarea acesteia pacientul trebuie să facă dovada culpei persoanei răspunzătoare, respectiv al

personalului medical sau furnizorului de servicii medicale [207, p. 478-500]. Fundamentul subiectiv al răspunderii medicale se justifică prin aceea că obligația principală a personalului medical constă în acordarea de îngrijiri medicale pacienților, obligație de mijloace, respectiv de prudență și diligență, nu de rezultat, medicul nefiind chemat să garanteze atingerea rezultatului preconizat, respectiv vindecarea sau ameliorarea stării de sănătate a pacientului. Din această perspectivă, răspunderea pentru prejudiciile cauzate prin neatingerea rezultatului vizat se antrenează doar dacă pacientul dovedește că aceasta este urmarea lipsei de diligență sau prudență sau nepriceperii personalului medical [248, p. 555].

Răspunderea civilă medicală este de natură obiectivă, fără culpă, prin excepție, în acele ipoteze în care prejudiciul este cauzat urmarea neexecutării unor obligații de rezultat precum obligația de securitate. Putem califica ca fiind o răspundere obiectivă: răspunderea furnizorilor de servicii medicale pentru prejudiciile cauzate prin fapta altuia, răspunderea pentru prejudiciile cauzate de defectele produselor de sănătate; răspunderea pentru prejudiciile cauzate prin contaminarea cu sânge și produsele sângelui, răspunderea civilă medicală pentru infecțiile nosocomiale (infecții intraspitalicești), răspunderea pentru nerealizarea rezultatului în cazul unor acte medicale uzuale, curente prezumate ca fiind lipsite de vreun risc.

Fundamentul obiectiv al răspunderii civile medicale, fără culpă, rezidă în obligația de garanție, având ca soclu riscul exercitării profesiilor și activităților medicale. Relativ la fundamentul obiectiv al răspunderii medicale, acesta ar putea fi justificat, în cazul unor obligații legale, precum obligația de informare pentru obținerea consimțământului informat al pacientului, pe temeiul principiului precauției și al prevenției.

Malpraxisul este definit prin legea specială ca fiind eroarea profesională săvârșită în exercitarea actului medical sau medico-farmaceutic, generatoare de prejudicii asupra pacientului și care antrenează răspunderea civilă a personalului medical, respectiv a furnizorului de produse și servicii medicale, sanitare și farmaceutice. Dacă eroarea, în general, este circumscrisă neglijenței, eroarea profesională, în domeniu medical, are o sferă de cuprindere mult mai largă, înglobând orice greșeală comisă cu voie sau fără voie, datorită lipsei de prudență și diligență sau neștiinței, dacă generează prejudicii asupra pacientului, în timpul exercitării actului medical sau în strânsă legătură cu acesta.

Formele răspunderii civile medicale. Varietatea și complexitatea serviciilor medicale determină o multitudine de modalități de antrenare a răspunderii pentru actul medical defectuos, pacientul-victimă având astfel garanția obținerii unei reparații cât mai complete a pagubei suferite. Legea privind reforma în domeniul sănătății [171] reglementează în Titlul XV formele răspunderii civile medicale, în funcție de subiectele implicate în raporturile juridice de răspundere medicală dar și în funcție de originea faptei ilicite prejudiciabile: răspunderea civilă a personalului medical și răspunderea civilă a furnizorului de servicii medicale, materiale sanitare, aparatură, dispozitive medicale și medicamente [48, p. 400].

În Republica Moldova nu există o legislație specifică în domeniul malpraxisului medical care să stabilească și să reglementeze răspunderea civilă a prestatorului de servicii de sănătate. Deci, la momentul actual, în lipsa unui cadru juridic special reglementat în care pacientul poate solicita o despăgubire ca expresie a unui proces de reparație față de încălcarea drepturilor sale individuale, standardelor medicale sau rezultatelor medicale, managementul malpraxisului medical se realizează în cadrul comun al legii civile [121, p.55-59]. Această noțiune capătă particularizări în conformitate cu prevederile legislației contravenționale, civile și penale, corelative caracterului și conținutului faptei ilicite. Plecând de la definiția și elementele constitutive ale malpraxisului medical precizate de doctrină, considerăm pasibile de malpraxis medical următoarele contravenții: divulgarea informației confidentiale privind examenul medical de depistare a contaminării cu HIV; vătămarea ușoară a integrității corporale; neasigurarea păstrării sângelui donat, a derivatelor și a preparatelor din sânge, precum și condițiile corelative caracterului uman al profesiei medicale - injuria, vorbele sau faptele care înjosesc onoarea și demnitatea pacientului [65].

Dreptul la viață și la integritate fizică și psihică reprezintă valori supreme, ce sunt garantate de Constituția Republicii Moldova, dispozițiile constituționale privind drepturile omului fiind interpretate și aplicate în concordanță cu pactele și cu tratatele la care Republica Moldova este parte.

Doctrina juridică moldovenească consideră că poate exista malpraxis în cazul următoarelor infracțiuni: clonarea ființelor umane, lipsirea de viață la dorința persoanei (eutanasia), lipsirea de viață din imprudență, vătămarea intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății, vătămarea intenționată medie a integrității corporale sau a sănătății, vătămarea gravă ori medie a integrității corporale sau a sănătății cauzată din imprudență, provocarea ilegală a avortului, efectuarea ilegală a sterilizării chirurgicale, efectuarea fecundării artificiale sau a implantării embrionului fără consimțământul pacientei, răspândirea bolilor epidemice etc. [77]. Repararea prejudiciului generat asupra pacientului prin contravenție poate fi realizată în condițiile procedurii civile [65]. Pacientul prejudiciat printr-o infracțiune își poate exercita acțiunea civilă (repararea prejudiciului) în cadrul procesului penal, unde se poate constitui parte civilă, sau poate introduce o acțiune civilă separată, întemeiată pe răspunderea civilă delictuală, la instanța civilă [77].

Temeiul și condițiile generale ale răspunderii în cadrul sistemului malpraxisului medical sunt definite de următoarele condiții: 1) cel care acționează față de altul în mod ilicit, cu vinovăție este obligat să repare prejudiciul patrimonial și prejudiciul moral, în cazurile prevăzute de lege; 2) prejudiciul cauzat prin fapte licite sau fără vinovăție se repară numai în cazurile expres prevăzute de lege. În cazul în care exercitarea profesiei medicale generează vătămarea integrității corporale sau altă vătămare a sănătății, sau decesul pacientului ca urmare a acestor cauze, prestatorul de servicii de sănătate are obligația să compenseze pacientului vătămat prejudiciul [64].

Totodată, datorită faptului că modalitățile de apărare a drepturilor civile rezidă din esența drepturilor individuale ale pacientului și din caracterul acestor încălcări, în cadrul sistemului malpraxisului medical din Republica Moldova sunt reparate și prejudiciile nepatrimoniale. Prin urmare, în caz de malpraxis medical, conform legii civile, sunt supuse compensării salariul sau venitul ratat din cauza pierderii sau reducerii capacității de muncă, precum și cheltuielile suportate în legătură cu vătămarea sănătății (de tratament, de alimentație suplimentară, de protezare, de îngrijire de către persoane terțe, de cumpărare a unui vehicul special, de reciclare profesională etc.) [64]. Acest drept de reparare a prejudiciului este stipulat expres în Legea ocrotirii sănătății [191] și în Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului [88]. În lumina legii de bază a sănătății, pacienții au dreptul la repararea prejudiciilor aduse de unitățile medico-sanitare prin încălcarea normelor de tratament medical, prin prescrierea de medicamente contraindicate sau prin aplicarea de tratamente necorespunzătoare, care agravează starea de sănătate, provoacă infirmitate permanentă, periclitează viața pacientului sau se soldează cu moartea lui [191]. Apărarea drepturilor pacientului prin repararea prejudiciului este reiterată și în legea privind pacienții, care asigură calea extrajudiciară și judiciară. Cadrul extrajudiciar de apărare a drepturilor pacientului, modalitatea în care este organizat și funcționează, vizează drepturile sociale ale acestuia și, în consecință, nu poate asigura repararea prejudiciului produs printr-un act de malpraxis medical.

În Republica Moldova noțiunea de malpraxis medical, nu se circumscrie teoriilor și prevederilor doctrinei și standardelor practicii internaționale, fiind incomplet definită de actele legislative în vigoare. În literatura de specialitate din Republica Moldova se afirmă că tratarea responsabilității medicale în cadrul sistemului malpraxisului medical este incoerentă din perspectivă teoretică și practică.

4.2. Răspunderea juridică financiară

Un bilanț al evoluției legislative menit să confere un nou vector obiectivelor, principiilor și funcțiilor răspunderii juridice constă în apariția unor forme noi de răspundere juridică precum răspunderea financiară, răspunderea constituțională, răspunderea procesual civilă sau răspunderea procesual penală [19, p.5]. Actualmente, în doctrina juridică de specialitate, s-au conturat teorii diferite privind locul răspunderii financiare în sistemul de drept al răspunderii juridice. Răspunderea financiară a fost abordată fie ca o modalitate a răspunderii administrative, fie ca o formă distinctă de răspundere.

În România și Republica Moldova, răspunderea financiară nu este abordată ca fiind o formă distinctă de răspundere juridică.

Doctrinarii români, tratând evaziunea fiscală, controlul financiar dar și rolul Curții de Conturi în domeniul financiar, analizează încălcările din acest domeniu ca fiind contravenții sau infracțiuni. Exegeții ai dreptului financiar identifică în sfera dreptului financiar diferite forme de răspundere juridică. În

doctrina juridică autohtonă, autori precum D.D. Șaguna și D.Șova identifică următoarele forme de răspundere în domeniul dreptului financiar: răspunderea penală și răspunderea contravențională [290, p. 359-369] iar E. Bălan tratează ca forme de răspundere juridică în dreptul financiar răspunderea penală, răspunderea administrativ-disciplinară, răspunderea administrativ-contravențională, răspunderea administrativ-patrimonială, răspunderea civilă și răspunderea materială [28, p. 233-245].

În accepțiunea domnului Gh. Alecu nesocotirea normelor juridice de drept financiar atrage angajarea răspunderii juridice care poate îmbraca forme comune cu alte ramuri de drept și, totodată, forme proprii acestei ramuri de drept, făcând trimitere la răspunderea contravențională, răspunderea administrativă, răspunderea penală sau răspunderea civilă [5, p. 248-250].

În Republica Moldova problematica răspunderii financiare este neglijată. A. Armeanic ș.a. [12] au tratat răspunderea juridică și constrângerea statală în sfera dreptului fiscal, susținând că există un set de acte legislative și normative care reglementează răspunderea penală, administrativă, materială, fiscală și disciplinară a contribuabililor în ipoteza nesocotirii legislației fiscale, fiind indicate abaterile fiscale. Gh. Costache și I. Iacub au tratat sancțiunile financiare aplicate, în exercitarea atribuțiilor de sancționare, de către Curtea de Conturi [91, p.42-45] ca fiind de natură administrativă în ipoteza nerespectării modului de calcul, aprobare și utilizare a mijloacelor bugetare sau de utilizare a mijloacelor speciale ale instituției finanțate de la buget contrar legislației sau de natură financiară în ipoteze precum: utilizarea mijloacelor bugetare cu nesocotirea actelor normative în vigoare, obținerea veniturilor în mod ilicit de către agenții economici sau primirea mijloacelor financiare din partea instituțiilor publice cu titlu de plată prealabilă, implicit pentru mărfuri sau servicii nu nerespectarea termenului stipulat în contract.

Profesorul D. Baltag a identificat în literatura juridică de specialitate tendințele actuale relative la răspunderea financiară. Potrivit unei tendințe, răspunderea financiară trebuie tratată ca fiind formă distinctă, a răspunderii juridice. O altă tendință vizează manifestarea răspunderii contravenționale sub două forme: răspunderea financiară și răspunderea fiscală, iar potrivit altei tendințe răspunderea financiară se manifestă sub forma răspunderii fiscale și bugetare. În sfârșit, răspunderea financiară constituie o formă de răspundere care, în viitor, își va afirma particularitățile specifice, din perspectiva unei alte tendințe [19, p.146].

Analizând literatura juridică de specialitate putem concluzia în sensul că, deși inițial majoritatea autorilor negau existența răspunderii financiare ca formă distinctă de răspundere juridică, actualmente tot mai mulți autori recunosc conturarea răspunderii financiare ca formă distinctă a răspunderii juridice în contextul evoluției continue a relațiilor sociale.

În Republica Moldova, teza de doctor elaborată de A. Procopovici [264] reprezintă o primă încercare de a demonstra existența răspunderii financiare drept formă distinctă de răspundere juridică.

Ne raliem tezei conform căreia dreptul financiar s-a configurat ca ramură de drept distinctă prin delimitarea de dreptul administrativ, în condițiile specializării legislației. Delimitarea răspunderii financiare s-a impus din perspectiva dezvoltării relațiilor sociale dar și a legislației. În doctrina juridică se discută despre specializarea dreptului. Scopul specializării dreptului rezidă în faptul că în sistemul dreptului dar și în sistemul legislației se accentuează „împărțirea muncii” între prescripții, cu efectul specializării normelor în realizarea diferitelor operațiuni. Ele reflectă originalitatea și specializarea relațiilor sociale, particularitățile unor situații concrete care, prin cumulul lor, reprezintă temeiul procesului specializării [264, p. 82-83]. Procesul specializării este caracteristic și dreptului financiar din România și Republica Moldova care se configurează ca ramură distinctă de drept prin delimitarea de dreptul administrativ, în procesul specializării, fiind capabil să confere o reală importanță specificului relațiilor financiare.

Relativ la specificul relațiilor financiare, s-a afirmat că reglementarea relațiilor financiare include constituirea, repartizarea, administrarea și utilizarea bugetului statului, constituirea, administrarea sau utilizarea resurselor bănești ale instituțiilor publice, constituirea, repartizarea, administrarea și utilizarea fondului de asigurări sociale de stat dar și a fondului de ajutor de somaj, emisiunea monetară, circulația monetară cu sau fără numerar, regimul juridic al valurilor, politica financiară a statului și constituirea, repartizarea, administrarea și utilizarea, organizarea și funcționarea aparatului financiar, bancar și de credit, etc. [282, p. 1]. Raporturile juridice de drept financiar ocupă un loc important în cadrul raporturilor juridice, din perspectiva importanței și specificului relațiilor financiare, dar și a interesului manifestat de către societate față de finanțele publice.

Dreptul financiar este o ramură de drept aparținând dreptului public centrată, din perspectiva reglementării, pe finanțele publice fiind destinată reglementării tuturor aspectelor privind administrarea banului public. În literatura juridică de specialitate autohtonă, autorii D.D. Șaguna și D.Șova tratează dreptul financiar ca fiind o ramură de drept „aparținând eminamente dreptului public” deși identifică ca forme de răspundere în domeniul dreptului financiar răspunderea penală și răspunderea contravențională [282, p.1]. Potrivit autorilor distincția dintre dreptul financiar și alte ramuri de drept public rezidă în caracterul esențialmente practic dar și în consecințele sociale grave care survin în ipoteza existenței unor disfuncții ale sistemului instituit prin normele financiare. Dacă polemicile privind regimul juridic al administrației de stat, contenciosul administrativ sau regimul constituțional pot fi de natură ideologică, cu posibilitatea prelungirii acestora, fără riscul unor prejudicii imediate, în dezbateri interminabile, raporturile juridice instituite prin normele dreptului financiar, nu pot fi, în opinia acestor autori, neclare sau confuze, raportat la faptul că urmările cauzate sunt imediate și grave, susceptibile de serioase dezechilibre din perspectivă economică, socială și politică [282, p. 2].

Profesorul I.Turcu într-un studiu destinat teoriei și practicii dreptului bancar, tratează responsabilitatea bancară, identificând următoarele forme de răspundere în domeniul bancar: răspunderea contravențională, răspunderea penală și răspunderea civilă a băncii, sub dublu aspect: răspunderea față de client și răspunderea față de terțe persoane [292, p. 57-60].

Opinăm în sensul că, dreptul financiar reprezintă o ramură distinctă de drept care, în timp, s-a delimitat de dreptul administrativ în condițiile specializării legislației. Evident, delimitarea nu a intervenit parțial prin menținerea răspunderii juridice în sfera dreptului administrativ; existența răspunderii reprezintă un semn al metodei reglementării relațiilor sociale din perspectivă juridică dar și un argument în susținerea independenței ramurii de drept. Tratarea răspunderii financiare ca fiind de natură administrativă ar genera reale controverse întrucât normele juridice care instituie conduite obligatorii aparțin dreptului financiar, iar răspunderea juridică antrenată în ipoteza încălcării respectivelor conduite obligatorii, instituită prin aceleași norme juridice, este de natură administrativă.

În literatura juridică de specialitate au fost identificate principiile directoare ale dreptului financiar, privite ca idei călăuzitoare poziționate la baza activității financiare a statului: legalitatea, planificarea financiară și verificarea legalității modului de utilizare a banului public. Așadar, principiile avute în vedere la elaborarea, aprobarea și executarea bugetului de stat sau la constituirea veniturilor publice și efectuarea cheltuielilor statului reprezintă deopotrivă principii generale ale respectivelor instituții și ale dreptului financiar, în totalitatea sa.

În cadrul dreptului financiar ca, de altfel, în cadrul oricărei noi ramuri de drept trebuie să existe o instituție proprie menită să asigure realizarea și respectarea normei juridice specifice – instituția răspunderii juridice. Existența răspunderii juridice este un semn obligatoriu al metodei reglementării juridice a relațiilor sociale și un argument suplimentar în sprijinul independenței oricărei ramurii de drept. Criteriul esențial menit să demonstreze independența răspunderii financiare constă în independența dreptului financiar dar și specificului obiectului și metodei reglementării juridice atât a dreptului financiar dar și a răspunderii financiare [264, p.119]. Independența răspunderii financiare poate fi determinată și în funcție de o serie de criterii suplimentare, respectiv: baza normativă o reprezintă legislația financiară; reprezintă obligația de a suporta constrângere statală proprie legislației financiare; se angajează în sarcina subiectului raporturilor juridice financiare; se realizează într-un cadru procesual distinct; beneficiază de termene de prescripție proprii; are caracter, cu precădere, reparatoriu [264, p.119-120].

În sfera obiectului dreptului financiar pot fi identificate, din perspectiva evoluției relațiilor sociale, relații fiscale, valutare, bugetare sau bancar-publice. Pe cale de consecință, putem identifica subramurile dreptului fiscal: dreptul valutar, bugetar sau bancar-public. Raportat la grupurile de relații sociale care alcătuiesc obiectul dreptului financiar, respectiv relații fiscale, valutare, bugetare sau bancar-

publice se configurează modalitățile răspunderii financiare: răspunderea fiscală, răspunderea valutară, răspunderea bugetară și răspunderea bancar-publică.

În doctrina juridică autohtonă au fost identificate, următoarele raporturi de drept financiar, în funcție de aria de întindere a finanțelor publice: raporturi juridice fiscale, raporturi juridice bugetare, raporturi juridice valutare, raporturi juridice de creditare., etc. Diversitatea raporturilor juridice financiare se justifică prin afirmarea doctrinei intervenționiste din perspectiva căreia statul are obligația să joace un rol activ în viața economică prin influențarea proceselor economice [282, p. 7].

Raporturile juridice financiare se caracterizează printr-o serie de trăsături specifice, particularizandu-se din perspectiva subiectelor participante și a poziției acestora, a obiectului de reglementare dar și a modalităților de realizare a activității în care își au originea. Raporturile juridice financiare se nasc doar în cadrul activității financiare realizate de stat și de către organele acestuia. În cadrul raporturilor juridice financiare unul dintre subiecte este statul, reprezentat printr-un organ de specialitate care se poziționează ca purtător al autorității de stat, ceea ce generează o poziție de subordonare a celorlalte subiecte față de subiectul reprezentând autoritatea de stat. Totodată, raporturile juridice financiare se nasc, se modifică și se sting prin forme specifice, instituite prin norme juridice financiare, în virtutea manifestării unilaterale de voință a statului, fiind astfel posibilă executarea directă a obligațiilor decurgând din raporturile juridice financiare de către subiectele de drept cu atribuții în administrarea banului public.

Răspunderea financiară se poate delimita, la rândul ei, în funcție de natura relațiilor sociale pe care le reglementează și protejează în răspundere fiscală, răspundere bugetară, răspundere valutară și răspundere bancar-publică, analizate ca modalități ale răspunderii financiare.

Modalitățile răspunderii financiare se caracterizează prin următoarele semne specifice: au o baza normativă care rezidă în legislația fiscală, bugetară, valutară sau bancară; reprezintă obligații juridice care se naște urmarea săvârșirii unei abateri fiscale, bugetare, valutare sau bancare; răspunderea bugetară, fiscală, valutară sau bancară sunt imputabile subiecților raporturilor juridice fiscale, valutare, bugetare sau bancare; răspunderea bugetară, fiscală, valutară sau bancară se angajează conform unei proceduri speciale și au la dispoziție propriile sancțiuni cu caracter patrimonial.

Relația dintre dreptul financiar și dreptul fiscal, poate fi analizată, în opinia unor autori, ca o relație de tip parte-întreg [284, p. 2]. Dreptul fiscal se conturează astfel ca fiind cea mai importantă parte a dreptului financiar, motiv pentru care acesta, în mod tradițional, este cercetat separat.

Dreptul fiscal reglementează raporturile juridice născute în procesul colectării taxelor și impozitelor de la persoane fizice sau juridice, beneficiare a unor venituri și bunuri taxabile sau impozabile. Dreptul fiscal are ca obiect de reglementare veniturile publice reprezentate de totalitatea impozitelor și taxelor și care reprezintă, în esență, doar un capitol al dreptului financiar, capitol centrat

atât pe impozite și taxe dar și pe contribuții sociale, contribuții la fondurile speciale extrabugetare, veniturile de capital, împrumuturile de stat, etc. Din această perspectivă, dreptul fiscal tratează o parte dintr-un capitol al dreptului financiar.

Codul fiscal din România [67] consacră principiile dreptului fiscal: *neutralitatea măsurilor fiscale* în raport cu diferitele categorii de investitori și capitaluri, cu forma de proprietate, asigurând prin nivelul impunerii condiții egale investitorilor, capitalului român și străin; *certitudinea impunerii*, prin elaborarea de norme juridice clare, care să nu conducă la interpretări arbitrare, iar termenele, modalitatea și sumele de plată să fie precis stabilite pentru fiecare plătitor, respectiv aceștia să poată urmări și înțelege sarcina fiscală ce le revine, precum și să poată determina influența deciziilor lor de management financiar asupra sarcinii lor fiscale; *justețea impunerii sau echitatea fiscală*; *eficiența impunerii* și *predictibilitatea impunerii* asigură stabilitatea impozitelor, taxelor și contribuțiilor obligatorii, pentru o perioadă de timp de cel puțin un an, în care nu pot interveni modificări în sensul majorării sau introducerii de noi impozite, taxe și contribuții obligatorii”.

Răspunderea bugetară se angajează urmarea nerespectării regulilor procedurii bugetare. Procedura bugetara cuprinde totalitatea actelor și operațiunilor relative la elaborarea, aprobarea și executarea bugetului public național, încheierea execuției bugetare și controlul bugetar. Disciplina bugetara impune conformitatea cuprinsului bugetelor de venituri și cheltuieli a organelor de stat, instituțiilor publice și a regiilor autonome aflate în relații financiare cu statul și, totodată, o severă disciplină privind realizarea veniturilor bugetare și efectuarea cheltuielilor publice finanțate de la bugetul public național.

Legea privind finantele publice [192] instituie principiile, cadrul general și procedurile privind formarea, administrarea, angajarea și utilizarea fondurilor publice, precum și responsabilitățile instituțiilor publice implicate în procesul bugetar. Conform legii finanțelor publice, activitatea bugetara parcurge următoarele etape: elaborarea proiectului bugetului, aprobarea, executarea și închiderea exercițiului bugetar. Procedura bugetară este supusă controlului bugetar, control care se clasifică în funcție de organul care îl exercită astfel: *control bugetar politic*, efectuat de către Parlament și consta în examinarea și adoptarea bugetelor, examinarea și aprobarea contului de închidere; *controlul administrativ*, efectuat de către Ministerul Finanțelor Publice, prin organele sale specializate, în scopul verificării procedurii de încasare a veniturilor și a efectuării cheltuielilor, cu respectarea limitei și destinației aprobate; *controlul jurisdicțional*, efectuat de către Curtea de Conturi și care vizează doar etapa execuției bugetare. Răspunderea bugetară reprezintă o modalitate a răspunderii juridice financiare raportat la natura sa, la obiectul și subiecții săi dar și la modalitățile de realizare. Această concluzie se desprinde și din perspectiva coraportului dreptului financiar cu dreptul bugetar, acesta din urmă fiind o subramură a dreptului financiar conform obiectului dar și metodei reglementării juridice.

Răspunderea bancară reprezintă o modalitate a răspunderii financiare, instituție esențială a dreptului bancar. Dreptul bancar cuprinde totalitatea normelor juridice care reglementează sistemul bancar și activitatea bancară. Obiectul de reglementare al dreptului bancar rezidă în activitatea bancară care se desfășoară prin Banca Națională a României, bancă responsabilă cu politica monetară a unui stat și prin alte instituții de credit. Banca Națională a României este autoritatea competentă cu privire la reglementarea, autorizarea și supravegherea prudențială a instituțiilor de credit [235]. În țara noastră, începând cu anul 1991 s-a declanșat o reală reformă bancară, iar transformarea Băncii Naționale a României în bancă centrală, crearea rețelelor de bănci comerciale, a reprezentat premisa promovării, în condițiile dezvoltării unei legislații bancare, a unei reale politici monetare și de credit [283, p. 48]. Sistemul bancar românesc a fost supus unui proces continuu de dezvoltare, cu precădere, prin pătrunderea pe piața monetară și de capital a capitalului străin. Reglementarea organizării, funcționării și a atribuțiilor Băncii Naționale a României se realizează prin dispozițiile Legii privind Statutul Băncii Naționale a României [189].

Răspunderea fiscală, răspunderea bugetară, răspunderea valutară și răspunderea bancară sunt, în opinia noastră, modalități ale răspunderii financiare raportat la tipurile de relații sociale instituite și ocrotite de răspunderea financiară. Semnele răspunderii fiscale, bugetare, valutare și bancare mai sus analizate contribuie la delimitarea acestor modalități ale răspunderii financiare. Modalitățile răspunderii financiare există în limitele obiectului dreptului financiar și utilizează metodele proprii dreptului financiar, argumente care conduc la concluzia că răspunderea fiscală, răspunderea bugetară, răspunderea valutară și răspunderea bancară nu se manifestă ca forme distincte ale răspunderii juridice.

4.3. Răspunderea juridică pentru vătămările aduse mediului sau pentru daune ecologice

Răspunderea juridică prezintă multiple particularități în domeniul protecției mediului. Dezvoltarea științei, evoluția tehnologiei dar și creșterea continuă a populației expune mediul înconjurător unor perpetue transformări. În contextul acestor transformări, omul, produs al dezvoltării ecosferei, reprezintă specia dominantă pe planetă, care adaptează mediul exigențelor sale firești, realizând relativ târziu că nu este doar creația dar și creatorul mediului înconjurător care îi garantează existența biologică și intelectuală [248, p.538]. Activitatea umană, dincolo de rezultatele benefice, a fost și este susceptibilă să prejudicieze condițiile firești de echilibru și evoluție a vieții, stând la originea unei reale crize ecologice, urmarea exploatații neraționale a resurselor naturale, cu precădere a celor regenerabile. Apariția crizei ecologice, începând cu deceniul al patrulea al secolului XX a impulsionat debutul procesului conștientizării oportunității ocrotirii mediului înconjurător.

În cadrul Uniunii Europene protecția mediului se realizează, prin consacrarea a trei drepturi fundamentale: dreptul privind accesul la informația de mediu, dreptul relativ la accesul la justiție în materie și dreptul publicului de participare la adoptarea deciziilor privind mediul [110].

Dreptul mediului înconjurător s-a conturat și s-a dezvoltat în funcție de exigențele de protecție a elementelor mediului supuse unor serioase amenințări, în contextul diversificării și dezvoltării industriei și a agriculturii, a modernizării fără precedent care a cuprins toate sferele vieții sociale, a creșterii demografice, a amplificării surselor de poluare și implicit a gradului lor de pericolozitate. Se trece astfel de la simpla protecție a mediului înconjurător la nuanțarea acesteia, iar imperativul implicării eficiente a omului în rezolvarea problemelor de mediu, a determinat adoptarea unei legislații speciale care, în timp, s-a constituit într-un subsistem juridic propriu [209, p. 50].

În doctrina juridică s-a consacrat concepția privind constituirea unei ramuri noi de drept, dreptul mediului înconjurător, impusă de importanța valorilor sociale ocrotite, pe de o parte și de caracterul relativ omogen al acțiunii sociale destinate protejării componentelor naturale sau umane ale mediului înconjurător, pe de altă parte. În dreptul mediului înconjurător, răspunderea juridică reprezintă o instituție incidentă din perspectiva amplificării riscurilor ecologice, a diversificării prejudiciilor cauzate mediului înconjurător, a creșterii crizei ecologice mondiale, amplificată de efectele nocive ale industrializării și automatizării, în lipsa unor reale mijloace de ocrotire a mediului [209, p. 635].

Constituția României [89] consacră indirect prin dispozițiile art. 44 alin. (7), în contextul inexistenței unor dispoziții speciale relative la răspunderea civilă pentru prejudiciul ecologic, două potențiale fundamente ale răspunderii în materie, incidente cu precădere în ipoteza pagubelor produse prin poluare: nesocotirea de către proprietar a sarcinilor privind protecția mediului și nerespectarea obligației de asigurare a bunei vecinătăți [119, p. 246].

Relativ la natura juridică a răspunderii pentru prejudiciile asupra mediului, în literatura de specialitate s-a afirmat că această răspundere, deopotrivă preventivă și reparatorie are o natură juridică mixtă, de drept administrativ și de drept civil, fiind totodată distinctă de răspunderea civilă tradițională dar și de răspunderea administrativă propriu-zisă [248, p.545]. Adepții teoriei naturii juridice mixte a răspunderii pentru prejudiciile asupra mediului, împărtășesc opinia conform căreia suntem în prezența unei răspunderi „de drept al mediului” [118, p. 15-17]. Există și autori [204, p. 69-80; 244, p. 195-207] care susțin că suntem în prezența unui drept la îndemnizație a deținătorului factorului de mediu care a fost poluat, contestând astfel teoria configurării unei răspunderi de drept a mediului.

În doctrina juridică, fundamentarea răspunderii pentru prejudiciile asupra mediului a generat deopotrivă numeroase polemici. În prezent, textele Ordonanței de urgență a Guvernului privind răspunderea de mediu cu referire la prevenirea și repararea prejudiciului asupra mediului [234] reglementează imperativ principiul răspunderii obiective, fără vinovăție a poluatorului: „Răspunderea

pentru prejudiciul adus mediului are caracter obiectiv, independent de culpă”. Deși legea consacră răspunderea pentru prejudiciul adus mediului ca fiind obiectivă, conform dispozițiilor Ordonanței de Urgență a Guvernului privind protecția mediului [236] „În mod excepțional, răspunderea poate fi și subiectivă pentru prejudiciile cauzate speciilor protejate și habitatelor naturale, conform reglementărilor specifice.” Întrucât Ordonanța de urgență a Guvernului privind răspunderea mediu cu referire la prevenirea și repararea prejudiciului asupra mediului [234] nu consacră expres fundamentul de natură obiectivă a acestei răspunderi, în literatura juridică de specialitate s-a afirmat că fundamentul răspunderii obiective pentru prejudiciul adus mediului constă în obligația de garanție obiectivă, având ca temei riscul cauzat urmarea unor activități profesionale la care se asociază principiul precauției „privit ca un ghid de comportament atât pentru activitățile private cât și pentru activitatea autorităților legislative, administrative și judiciare ale statului” [248, p. 546].

Tendința generală manifestată în materia răspunderii pentru vătămările aduse mediului, este aceea că mediul trebuie apărut, cu precădere, prin reglementarea acțiunilor care prezintă un risc pentru mediu, în vederea prevenirii eventualelor vătămări și, doar în secundar, prin reglementarea răspunderii având în vedere particularitățile acestora: caracterul definitiv al prejudiciilor ecologice, ireversibilitatea deteriorărilor și, pe cale de consecință, costul exorbitant al reparării, fie ea chiar și aproximativă. Prin urmare, în doctrina juridică s-a statuat în sensul că intervenția ulterioară pe tărâmul „răului înfăptuit” nu conferă întotdeauna o reparație integrală și eficace [119, p. 219].

Răspunderea juridică sub formele sale tradiționale: civilă, penală, administrativă (contravențională), dar și sancțiunile specifice dreptului mediului, continuă să joace, în ciuda tuturor dezavantajelor, un rol esențial în realizarea dispozițiilor reglementărilor juridice în materie. În dreptul mediului, răspunderea juridică a fost și este destinată unui real efort de adaptare la particularitățile proprii acțiunii de protecție a mediului, prin conturarea și dezvoltarea unor laturi specifice: răspunderea civilă pentru prejudiciu ecologic, infracțiuni și contravenții la regimul protecției mediului și prin consacrarea treptată a unor noi forme specifice de răspundere, respectiv răspunderea pentru vătămările aduse mediului.

Relativ la construcția și evoluția răspunderii în dreptul mediului, în plan legislativ, reglementările juridice au instituit, doar în mod excepțional, interdicția de a polua, acceptând în fapt, o poluare rezonabilă. Răspunderea penală și contravențională reprezintă un autentic „drept represiv al mediului” având ca principală funcție protejarea valorilor naturale esențiale și pentru societate. Având în vedere dimensiunea represivă a dispozițiilor legale, principiile și instituțiile penale sunt mai puțin „ecologizate”, sub aspectul adaptării acestora la exigențele proprii domeniului supus ocrotirii.

Încercările de a contura fundamente și reguli proprii mediului, pornind de la regulile dreptului comun, de a crea un delict propriu vătămării mediului, menit să reprime, la nivel global, ilicitul ecologic

nu au condus spre un rezultat concret. În doctrina juridică se admite constant că mugurii unei reforme, din perspectivă ecologică, relativ la principalele forme de răspundere, au apărut [119, p. 220].

În dreptul intern răspunderea juridică are un impact redus în materia protecției mediului, apărarea mediului realizându-se cu precădere, conform tendinței actuale, prin reglementarea acțiunilor care prezintă un risc pentru mediu. În domeniul dreptului mediului, răspunderea civilă reprezintă mijlocul la care se apelează în ultimă instanță, având prioritate celelalte tehnici și instrumente, îndeosebi cele de natură economico-fiscală. Din această perspectivă, consacrarea unui regim special de răspundere adecvat particularităților acestuia este precedată de apariția și reglementarea noțiunii de daună sau prejudiciu ecologic. Apariția și consacrarea juridică a prejudiciului ecologic a determinat lărgirea sferei de aplicare și adaptarea regimului de răspundere noilor realități ale concepției tradiționale a răspunderii civile. Prejudiciul ecologic conform unei definiții unanim acceptate de legislațiile naționale dar și de reglementările internaționale reprezintă prejudiciul cauzat naturii sălbatice, nesusceptibilă de apropiere, sau intereselor colectivității prin intermediul mediului receptor apă, aer, sol, indiferent de vătămarea unui interes uman. Conform dispozițiilor legii-cadru în materie [236], prejudiciul reprezintă „efectul cuantificabil în cost al daunelor asupra sănătății oamenilor, bunurilor sau mediului, provocat de poluanți, activități dăunătoare ori dezastre”.

Răspunderea juridică se înfățișează în materia dreptului mediului ca o reparare și doar în secundar ca o răspundere în accepțiunea clasică [119, p.238]. Relativ la fundamentul răspunderii civile pentru pagubele ecologice, în țara noastră, ca de altfel în toate țările de drept continental, întemeiat pe Codul civil napoleonian, acțiunile sunt promovate urmarea nesocotirii unor reguli concrete, independent de calificarea actului prejudiciabil ca delict sau cvasidelict. Răspunderea civilă pentru pagubele ecologice poate fi întemeiată și pe concepte distinctive sau specifice, precum violarea proprietății, activități periculoase sau neglijență.

În contextul unei tendințe actuale de uniformizare, regimul juridic al răspunderii juridice civile pentru prejudiciul ecologic, este individualizată printr-un set de reguli reformatoare, novatoare, derogatorii de la regimul tradițional al răspunderii civile delictuale [119, p. 240]. O primă regulă vizează caracterul obiectiv, independent de culpă al răspunderii civile de mediu, consacrată în legislațiile naționale dar și în reglementările internaționale, menită să stimuleze atitudinea și comportamentul preventiv al tuturor titularilor activităților economice sau sociale caracterizate prin risc ecologic, în sesul luării tuturor măsurilor specifice în vederea evitării producerii prejudiciilor ecologice. Excepțiile recunoscute de la acest principiu, precum culpa victimei, fapta unui terț, forța majoră și prescripția, sunt limitate și riguros reglementate iar concordanța cu reglementările în vigoare sau deținerea unei autorizații administrative nu conduc la exonerarea de răspundere. Această primă regulă este completată cu regula orientării răspunderii asupra exploatantului activității periculoase, în virtutea aceleiași

preocupări de a garanta repararea rapidă și completă a prejudiciului ecologic. O altă regulă novatoare, derogatorie de la regimul tradițional al răspunderii civile delictuale, este regula răspunderii solidare, în acele ipoteze în care mai mulți autori sunt răspunzători pentru același prejudiciu. Relativ la întinderea pagubei, aceasta are caracter integral, în sensul că vizează atât pagubele cauzate victimei și degradările produse mediului dar și costul măsurilor de depoluare, de readucere la starea anterioară. O altă regulă specifică acestei răspunderi subliniază caracterul dominant de reparație al răspunderii pentru prejudiciul ecologic, în concret obligația asigurării în ipoteza activităților cu risc substanțial de poluare.

Constituția României [89] consacră indirect în contextul inexistenței unor dispoziții speciale relative la răspunderea civilă pentru prejudiciul ecologic, două potențiale fundamente ale răspunderii în materie, incidente cu precădere în ipoteza pagubelor produse prin poluare: nesocotirea de către proprietar a sarcinilor privind protecția mediului și nerespectarea obligației de asigurare a bunei vecinătăți [119, p. 246].

Sub imperiul dispozițiilor vechiului Cod civil [62], în special a reglementărilor privind răspunderea civilă delictuală consacrate în art. 998 și următoarele, anterior intrării în vigoare a Legii privind protecția mediului [175], s-au invocat multiple fundamente ale răspunderii pentru pagubele aduse mediului, respectiv culpa, răspunderea comitentului pentru fapta prepusului, abuzul de drept, tulburările normale de vecinătate sau răspunderea independent de culpă pentru fapta lucrului. În doctrina juridică de specialitate, s-a statuat în sensul că, în lipsa unor dispoziții speciale în materia protecției mediului, răspunderea pentru prejudiciul cauzat de lucruri reprezintă dreptul comun în materie.

În România, pe tărâm legislativ un pas important în direcția conturării unui sistem de răspundere menit să asigure repararea integrală, eficientă și, pe cât posibil, în natură a prejudiciilor cauzate mediului, s-a realizat prin Legea privind protecția mediului [175] și ulterior prin Ordonanța de Urgență a Guvernului privind protecția mediului [236]. Relativ la câmpul de aplicare a regimului special de răspundere, Ordonanța de Urgență a Guvernului privind protecția mediului utilizează expresia „prejudiciu adus mediului”, mult mai explicită decât sintagma „prejudiciu ecologic” folosită de Legea privind protecția mediului [175] având semnificație diferită. Din perspectiva acestei legi sunt supuse regimului special de răspundere trei categorii de daune, respectiv: daunele cauzate sănătății umane, pagubele provocate bunurilor și prejudiciile aduse mediului, în toate cauzele generate de poluanți, activități dăunătoare, accidente ecologice, ori fenomene naturale periculoase. Ulterior, Ordonanța de Urgență a Guvernului privind protecția mediului [236] utilizând sintagma „prejudiciu adus mediului” vizează explicit doar categoria prejudiciile aduse mediului. În condițiile actualei reglementări sunt supuse regimului special de reparare doar prejudiciile aduse mediului, independent de lezarea nemijlocită a unor interese umane.

Legea privind protecția mediului [175] renunțând la regimul tradițional al răspunderii civile delictuale statuat prin celebrele articole 998 și 999 Cod civil, a reglementat trei reguli speciale și complementare în materia răspunderii civile pentru prejudiciile ecologice, respectiv: răspunderea obiectivă, independent de culpă, răspunderea solidară, în cazul pluralității autorilor și obligativitatea de asigurare a riscului de pagubă ecologică. Ulterior, noua lege-cadru în materia protecției mediului, Ordonanța de Urgență a Guvernului privind protecția mediului [236] a înregistrat un ușor declin prin abandonarea obligației de asigurare, destinată să subliniaze specificul răspunderii pentru prejudiciul ecologic.

În accepțiunea legii-cadru în materie „Răspunderea pentru prejudiciul adus mediului are caracter obiectiv, independent de culpă. În cazul pluralității autorilor, răspunderea este solidară.” Conform aceluiași act normativ „În mod excepțional, răspunderea poate fi și subiectivă pentru prejudiciile cauzate speciilor protejate și habitatelor naturale, conform reglementărilor specifice”, dispoziții calificate în doctrina juridică [119, p. 246] ca fiind superflue, având în vedere faptul că excepțiile sunt expres stipulate fiind de strictă interpretare.

În concepția tradițională, răspunderea obiectivă se întemeiază pe ideea de risc. Teoria răspunderii pentru risc, implică ideea de justiție, conform căreia orice activitate umană vizează un profit, iar în condițiile în care o activitate crează un risc pentru altul, autorul său este responsabil pentru prejudiciul astfel cauzat, fără a fi necesară dovedirea atitudinii culpabile a acestuia [119, p. 244].

Răspunderea juridică pentru riscul provocat mediului și echilibrului ecologic reprezintă în opinia Profesorului M. Duțu forma de manifestare specifică a răspunderii civile în materie ecologică. Răspunderea pentru riscul provocat mediului și echilibrului ecologic nu-și atenuează sau anulează rolul său preventiv-corectiv, rol vizat de răspunderea pentru culpă. În doctrina juridică [119, p. 245] s-a admis că rolul preventiv-corectiv al răspunderii pentru riscul provocat mediului și echilibrului „își mută semnificațiile pe alte trepte de realizare a reparării prejudiciilor provocate”.

Reglementările legale în materia răspunderii pentru prejudiciul ecologic consacră teza conform căreia răspunderea pentru prejudiciul ecologic constituie în primul rând o reparare contemporană. Asistăm așadar la o adaptare a răspunderii civile delictuale la particularitățile domeniului protecției mediului, în spiritul satisfacerii exigențelor principiilor fundamentale ale precauției și „poluatorul plătește”. Principiul precauției reprezintă un principiu de procedură și nu un principiu de responsabilitate. Acest principiu vizează direcționarea procesului de luare a deciziei și implică respectarea exigențelor precauției în prezența unui risc incert. În doctrina juridică [119, p. 248] se admite că principiul precauției trebuie să se aplice doar în materia procesului de luare a deciziilor și să nu aibă implicații asupra regimului de răspundere. Principiul „poluatorul plătește”, presupune în esență ca poluarea să fie imputată unui agent economic, desemnat astfel plătitor. Acest principiu s-a întemeiat, la

originea sa, pe teoria conform căreia prejudiciile aduse mediului prin activități private nu trebuie să fie reparate de către bugetul național, sarcina dezdăunării revenind unui poluator, ceea ce presupune determinarea mai multor poluatori identificabili și, implicit, stabilirea unei legături de cauzalitate. Stabilirea unei legături de cauzalitate constituie o condiție esențială pentru aplicarea principiului „poluatorul plătește”. Răspunderea contravențională contribuie semnificativ la materializarea efectelor respectivului principiu.

4.4. Răspunderea juridică pentru prejudiciile cauzate de produsele cu defecte

Tratarea răspunderii pentru prejudiciile cauzate de produsele cu defecte suscită un real interes în prezent, atât pentru noi, în calitate de consumatori, direct afectați, cât și pentru dezbaterile permanente din literatura juridică de specialitate. În societatea contemporană, aflată într-o continuă dezvoltare, în care interesele producătorilor și ale comercianților de a obține profit tind să fie mai presus de sănătatea cetățenilor, problema protecției consumatorilor se impune în mod imperios și implicit cercetarea în acest domeniu. Problema răspunderii pentru prejudiciile cauzate de produsele cu defecte survine în contextul adoptării legislației naționale în materia protecției consumatorilor și racordării acesteia la standardele legislației europene.

În prezent, se vorbește despre configurarea unui veritabil drept al consumatorilor sau consumului, o instituție juridică hibridă [248, p. 531] și complexă, compusă din norme de drept civil, penal, administrativ, etc. [132, p.7-27]. În acest context legislativ, relativ la premisele configurării răspunderii pentru prejudiciile cauzate de produsele cu defecte, este consacrată obligația de securitate concretizată în îndatorirea tuturor agenților economici de a pune în circulație și de a presta servicii de natură să pună în pericol viața, sănătatea sau integritatea corporală a consumatorilor sau bunurile acestora. În acord cu reglementările relative la obligația de securitate a produselor și serviciilor consacrate în favoarea consumatorilor, nesocotirea acestei obligații, privită ca o obligație legală de rezultat, constând în comercializarea de produse sau prestarea de servicii susceptibile să pună în pericol viața, sănătatea, integritatea corporală a consumatorilor sau bunurile acestora, angajează răspunderea persoanelor prevăzute de lege pentru prejudiciile cauzate consumatorilor de produsele cu defecte, nesigure sau de serviciile necorespunzătoare.

Regimul juridic al răspunderii pentru pagubele generate de produsele cu defecte, reglementat prin norme imperative, de ordine publică de la care nu se poate deroga, prezintă o serie de particularități menite să-i confere statutul unei răspunderi juridice speciale. Răspunderea pentru pagubele generate de produsele cu defecte este o răspundere obiectivă, fără vinovăție. Această formă de răspundere nu trebuie confundată cu garanția pentru viciile lucrului din materia vânzării sau cu răspunderea civilă delictuală. În concepția unor autori, reglementările speciale relative la răspunderea pentru pagubele generate de

produsele cu defecte transcend distincția dintre răspunderea delictuală și răspunderea contractuală fiind circumscrisă sferei răspunderii civile a profesioniștilor [248, p. 532].

Reglementările în materia răspunderii pentru pagubele generate de produsele cu defecte, fără a se substitui dreptului comun, conferă acestei forme de răspundere un regim juridic suplimentar, cel prejudiciat având facultatea de a opta între acțiunea în răspundere contractuală, acțiunea în răspundere delictuală sau alt regim special de răspundere, în vigoare, conform dispozițiilor art. 9 din Legea nr. privind răspunderea producătorilor pentru pagubele generate de produsele cu defecte [180]. Totodată legea specială instituie expres nulitatea absolută a clauzelor contractuale de exonerare sau de limitare a răspunderii producătorului, fiind permise doar clauzele de agravare a răspunderii producătorului.

Fundamentul răspunderii pentru pagubele generate de produsele cu defecte este unul obiectiv, constând în ideea de garanție având ca soclu obligația de securitate generală a produselor comercializate. Obligația de securitate, punct nodal al unui veritabil drept al consumatorului la securitate, generează în favoarea tuturor consumatorilor garanția că produsele dobândite, urmarea punerii în circulație de către producători, sunt sigure pentru viața, sănătatea sau integritate corporală și bunurile acestora. Identificarea conținutului obligației de securitate implică analizarea elementelor esențiale, respectiv: interioritatea defectului produsului, previzibilitatea riscului și rezistența la cauzarea consecințelor prejudiciabile [248, p.535]. Răspunderea pentru pagubele generate de produsele cu defecte se înfățișează uneori ca fiind o răspundere pentru caz fortuit. Relativ la fundamentul acestei răspunderii, trebuie să asociem obligației de securitate și principiul precauțiunii, constând în obligația producătorului de a lua toate măsurile necesare astfel încât produsele puse în circulație să nu prezinte riscuri susceptibile de a genera un grav pericol pentru consumatori. Principiul precauțiunii relevă rolul esențial al prevenției și precauțiunii în materia răspunderii pentru pagubele generate de produsele cu defecte puse în circulație [287, p. 29-60].

Analizând aceste dispoziții legale, putem concluziona în sensul că răspunderea producătorului se angajează cu prioritate, răspunderea verigilor intermediare, respectiv a distribuitorilor și importatorilor este subsidiară fiind antrenată doar în ipoteza imposibilității de identificare a producătorului [248, p. 533]. În accepțiunea dispozițiilor legale în materie, consumatorul este persoana care a dobândit produsul cu defecte în temeiul unui contract sau alt mod legal de dobândire încheiat cu producătorul sau orice altă persoană care, fără a fi parte în contractul încheiat cu producătorul, a suferit un prejudiciu cauzat de produsul cu defecte. În ceea ce privește prejudiciile corporale, răspunderea se antrenează în favoarea oricărei victime, fără nicio condiționare. În acord cu prevederile legale, dacă paguba constă în deteriorarea, respectiv distrugerea unui bun al victimei, răspunderea se antrenează doar dacă respectivul bun este destinat folosinței sau consumului privat sau a fost folosit de cel prejudiciat.

Conform dispozițiilor Legii răspunderea pentru pagubele generate de produsele cu defecte [180] se angajează dacă sunt întrunite trei condiții obiective: prejudiciul, defectul produsului, condiție centrală a angajării răspunderii și raportul de cauzalitate dintre defectul produsului și prejudiciul suferit. Răspunderea pentru pagubele generate de produsele cu defecte, fiind o răspundere obiectivă, vinovăția sau culpa producătorului nu constituie o condiție a acestei forme de răspundere.

Răspunderea producătorului, sub rezerva îndeplinirii condițiilor prevăzute de lege, este integrală, reparația urmând să acopere prejudiciile actuale și viitoare, certe cauzate de defectul produsului pus în circulație. Angajarea răspunderii pentru pagubele generate de produsele cu defecte nu exclude dreptul persoanei prejudiciate de a pretinde reparația în temeiul răspunderii contractuale sau delictuale sau al altui regim special de răspundere, în vigoare. Analizând dispozițiile art. 1349 alin. (4) din Noul Cod civil [63] conform căroră „Răspunderea pentru prejudiciile cauzate de produsele cu defecte se stabilește prin lege specială”, putem identifica intenția legiuitorului de a nuanța răspunderea pentru produse cu defecte, ca fiind o răspundere juridică de sine stătătoare.

4.5. Răspunderea juridică profesională

Profesiile libere reprezintă atât în plan național cât și în plan internațional o categorie socială și economică esențială, fiind profesii legal reglementate, exercitate în temeiul unor calificări profesionale distinctive și relevante, prin intermediul cărora se oferă, într-o manieră responsabilă și independentă, servicii intelectuale. Membrii profesiilor libere se reunesc în corpuri profesionale distincte, în temeiul unui statut propriu, adoptat în virtutea legii, care reglementează dreptul de a practica și de a fi răspunzători de actul profesional îndeplinit, întreaga activitate fiind destinată ocrotirii și realizării intereselor, atât publice dar și private [219, p. 45].

Actualmente, în dreptul intern, nu există o lege cadru a profesiilor libere, fiind adoptate ulterior anului 1990 mai multe acte normative care reglementează expres anumite profesii. Din sfera profesioniștilor cărora le incumbă răspunderea profesională și care au obligația de a încheia contracte de asigurare pentru răspundere profesională fac parte avocații, mediatorii, notarii publici, executorii judecătorești, practicieni în insolvență, experții contabili și contabilii autorizați, auditorii financiari, medicii, farmaciștii, medicii veterinari, persoanele care exercită profesiuni conexe actului medical, medicii dentiști, tehnicienii dentari, asistenții medicali și moașele, practicienii în medicină complementară/alternativă, asistenții sociali, consilierii în proprietate industrială, consultanții fiscali, experții criminaliști, arhitecții, urbanistii, detectivii particulari, biochimiciștii, biologii și chimiștii, psihologii, consultanții în investiții, geodezii.

În contextul evoluțiilor legislative, doctrinare și jurisprudențiale în materia răspunderii, atât în dreptul național cât și în dreptul european, apreciem că răspunderea diferitelor categorii de profesioniști

este o răspundere specială, circumscrisă sferei răspunderii profesionale. Deși, de cele mai multe ori, serviciile se acordă în virtutea unui contract, drepturile și obligațiile corelative ale părților, în marea lor majoritate, sunt expres reglementate și iau naștere direct din dispozițiile imperative ale legii. În doctrina juridică s-a afirmat că marea majoritate a obligațiilor instituite în sarcina diferitelor categorii de profesioniști sunt supuse unui proces de „decontractualizare”. În această viziune, suntem în prezența unor obligații impuse prin lege diferitelor categorii de profesioniști, obligații definite făcându-se abstracție de natura extracontractuală sau contractuală a raportului juridic născut între respectivii profesioniști și beneficiarii serviciilor furnizate, care sunt îndreptățiți să fie apărați în mod special.

Apreciem că regimul juridic al răspunderii civile a diferitelor categorii de profesioniști transcende distincția clasică dintre răspunderea delictuală sau extracontractuală și răspunderea contractuală [36, p.53-70], precum și distincția dintre răspunderea civilă și orice altă răspundere patrimonială. Răspunderea civilă a diferitelor categorii de profesioniști este, în opinia noastră, o răspundere specială pentru prejudiciile cauzate circumscrisă răspunderii profesionale sau a profesioniștilor [316, p. 11].

În cele ce urmează vom analiza condițiile speciale ale răspunderii pentru malpraxisul profesional care incumbă unor categorii de persoane care își exercită activitatea în domeniul dreptului.

Răspunderea profesională a avocaților. În cadrul profesiilor juridice liberale este reglementată o răspundere pentru fapte săvârșite în legătură cu profesia care incumbă celor care exercită respectiva profesie. În acord cu dispozițiile Legii privind organizarea și exercitarea profesiei de avocat [165], ale Statului profesiei de avocat [147; 148] și ale Codului deontologic al avocaților [83], avocatul răspunde atât disciplinar dar și penal, administrativ sau civil pentru faptele săvârșite în strânsă legătură cu exercitarea profesiei de avocat. Obligațiile asumate de către avocat sunt de regulă obligații de mijloace sau de diligență și doar cu titlu de excepție, obligații de rezultat sau de prudență.

În desfășurarea activităților juridice, avocatul este obligat să respecte un set de reguli de conduită instituite prin actele normative incidente în materie, respectiv independența, secretul profesional, conflictul de interese, competența profesională sau diligența unui bun profesionist. Apreciem că nesocotirea regulilor de conduită de către avocat poate fi calificată ca fiind o faptă de malpraxis profesional, respectiv „o faptă ilicită”, condiție a antrenării răspunderii juridice. Fundamentul răspunderii avocatului, asemănător răspunderii medicale, este cu precădere subiectiv. Obligațiile asumate de către avocat decurg din contractul de asistență juridică încheiat cu clientul sau reprezentantul, respectiv mandatarul acestuia, contract esențialmente oneros, cu excepția cauzelor în care avocatul asistă sau reprezintă interesele clienților *pro bono*, caracter menționat obligatoriu în contractul de asistență juridică.

Izvorul răspunderii civile a avocatului, în special, și a membrilor profesiilor liberale, în general, îl reprezintă contractul încheiat între client și prestatorul serviciului profesional și, totodată, împrejurarea că profesionistul liberal poate produce daune clientului său, în realizarea unui serviviu de interes public

și în afara obligațiilor născute din contract. Răspunderea civilă a avocatului este atât de natură contractuală cât și de natură delictuală, răspunderea delictuală constituind dreptul comun al răspunderii civile. Întrebarea care se pune este de a ști ce se întâmplă atunci când avocatul, în exercitarea profesiei, acționând în numele clientului său își depășește mandatul încredințat și asumat în temeiul contractului de asistență juridică? În practică sunt frecvente cazurile în care avocatul își exercită profesia, formulând cereri sau exercitând căi de atac și asigurând reprezentarea în diferite etape procesuale, cu depășirea limitelor mandatului încredințat tocmai în scopul ocrotirii intereselor și drepturilor clientului său, fără ca ulterior mandatul să fie reconfirmat. În literatura juridică [1, p. 540] de specialitate se afirmă că suntem în prezența unei devansări a cadrului contractual sau a unei gestiuni de afaceri de natură să angajeze răspunderea extracontractuală sau delictuală în ipoteza lezării intereselor sau drepturilor clientului. S-a susținut și teza antrenării unei răspunderi profesionale mixte: una de natură contractuală, fundamentată pe culpa avocatului care nu a urmat procedurile legale obligatorii în cauza pentru care a fost mandatat pri contract, generând prejudicii clientului și o răspundere de natură extracontractuală sau delictuală, fundamentată pe vinovăția avocatului care, gerând interesele și drepturile procesuale ale clientului, a promovat cu depășirea limitelor mandatului, o serie de acțiuni prejudiciabile pentru client.

Răspunderea civilă delictuală a avocatului intervine pentru fapta proprie, nefiind exclusă nici răspunderea pentru acele prejudicii cauzate de către prepușii lor în funcțiile încredințate. Răspunderea civilă proprie a avocatului se antrenează dacă sunt îndeplinite condițiile generale referitoare la fapta ilicită, prejudiciu, legătura de cauzalitate și vinovăția celui care a cauzat prejudiciu, constând în intenția, neglijența sau imprudența cu care a acționat.

b. Răspunderea profesională a notarilor publici. Potrivit dispozițiilor art. 16 din Statutul Uniunii Naționale a Notarilor Publici din România [146], răspunderea notarului public poate fi angajată în condițiile legii. Notarul public răspunde, în accepțiunea dispozițiilor statutare pentru modul în care își îndeplinește atribuțiile relative la legalitatea raporturilor juridice pe care le constată, la exercitarea drepturilor și la ocrotirea, în condițiile legii, a intereselor persoanelor care solicită încheierea actelor notariale dar și pentru încălcarea dispozițiilor legii, regulamentului de aplicare a legii, statutului și a celorlalte acte ce reglementează profesia.

Notarul public este obligat, în virtutea dispozițiilor Legii notarilor publici și privind activitatea notarială [163] și ale Codului deontologic [82] să-și întemeieze exercitarea autorității pe respectarea valorilor ocrotite de societate și pe preceptul moral: „*Alterum non laedere*” („Nu leza pe altul”). Neîndeplinirea, cu rea-credință, sau ignorarea de către notarul public a îndatoririi de a nu savârși actele de concurență neprincipială antrenează răspunderea acestuia pentru atingerea adusă onoarei și probității profesionale, în condițiile legii, regulamentului, statutului și ale codului deontologic.

Sub imperiul dispozițiilor Legii speciale [163] răspunderea civilă a notarului public poate fi antrenată, în condițiile legii civile, în cazul în care, în exercitarea atribuțiilor sale, urmarea încălcării obligațiilor sale profesionale, notarul public cauzează un prejudiciu unei persoane, fizice sau juridice, asigurarea de răspundere profesională a notarului public realizându-se prin casa de asigurări înființată tocmai în acest scop. Se pune însă problema dacă răspunderea notarului public se angajează în temeiul principiilor răspunderii civile delictuale sau ale răspunderii civile contractuale. Tranșarea acestei probleme implică analiza naturii activității notariale dar și a raporturilor juridice născute între notarul public și client. Activitatea notarială se profesează în limitele unui serviciu public, nu pe baze contractuale, notarii publici fiind delegatari ai autorității publice, organizați într-o profesie liberală, exercitând un serviciu de interes public. Legea specială reglementează o singură excepție de la această regulă, respectiv consultațiile scrise sau verbale, date în domeniul juridic notarial de către notarul public la solicitarea persoanelor fizice sau juridice sau pe bază de contract încheiat pe durată determinată. Raportat la aceste dispoziții legale, putem concluziona în sensul că răspunderea civilă a notarului public se antrenează în temeiul principiilor răspunderii civile delictuale, care reprezintă dreptul comun în materia răspunderii civile. În condițiile în care notarul public cauzează un prejudiciu cu ocazia consultațiilor juridice notariale acordate în temeiul unui contract se va angaja răspunderea civilă contractuală a notarului public. Din această perspectivă, apreciem că răspunderea notarului public este o răspundere profesională asemănătoare răspunderii medicului. După modelul legislației franceze s-a instituit un sistem de asigurare de răspundere profesională a notarului public, în vederea despăgubirii persoanelor prejudiciate, plata despăgubirilor realizându-se prin casa de asigurări înființată în acest scop și care funcționează în cadrul Uniunii Naționale a Notarilor Publici. Având în vedere caracterul necontencios al procedurii notariale dar și prezența părților cu ocazia întocmirii actelor notariale, în practică, răspunderea juridică civilă a notarului public se antrenează în cazuri relativ puține.

Legea privind modificarea și completarea Legii notarilor publici și a activității notariale [170] statuează în sensul că „Răspunderea civilă a notarului public poate fi angajată în condițiile legii civile, pentru încălcarea obligațiilor sale profesionale, atunci când acesta a cauzat cu vinovăție sub forma relei-credințe un prejudiciu, stabilit prin hotărâre judecatorească definitivă”. Astfel noile reglementări privind răspunderea notarilor publici limitează sfera răspunderii civile a acestor practicieni ai dreptului, fundamentată pe criterii de ordin subiectiv, la prejudiciile cauzate cu rea credință, cu intenție directă, vinovăția urmând să fie probată de cel prejudiciat. Urmarea unei analize *per a contrario*, ne punem întrebarea dacă notarul public răspunde și pentru celelalte forme de vinovăție. În doctrina juridică [1, p.547], relativ la noile reglementări în materia răspunderii civile a notarilor publici s-a afirmat că acestea sunt de natură să confere privilegii unei categorii de practicieni ai dreptului care contravin dispozițiilor art. 1349 alin. (2) și ale art. 1357 din noul Cod civil [63].

În literatura juridică din Republica Moldova, O. Chicu tratează elementele răspunderii profesionale, evidențiind obiectivele pe care se structurează problemele reale ale răspunderii profesionale din perspectiva evoluției și practicii statelor privind răspunderea profesioniștilor. Potrivit autorului răspunderea profesioniștilor a fost reglementată cu mult timp în urmă în sistemele de drept occidentale, fiind guvernată de principii tradiționale solide [59, p. 48-50]. Răspunderea profesioniștilor este strâns legată de activitatea lor curentă, benefică pentru membrii societății, activitate reglementată prin acte normative care instituie condițiile exercitării profesiei respective. Necesitățile membrilor societății se asigură în cadrul unor raporturi juridice în conținutul cărora intră drepturile și obligațiile corelative ale părților, profesioniști și neprofesioniști. În realizarea acestor raporturi juridice pot interveni situații de conflict, existând posibilitatea provocării unor prejudicii celor care au apelat la serviciile profesioniștilor, punându-se astfel problema angajării răspunderii profesioniștilor. În accepțiunea autorului, problemele obiective ale răspunderii profesionale implică fixarea următoarelor obiective: satisfacerea vătămarilor legitime ale utilizatorilor de servicii profesionale și instituirea unui sistem sancționator în ipoteza încălcării obligațiilor.

4.6. Concluzii la Capitolul 4

1. Un bilanț al evoluției legislative menit să confere un nou vector obiectivelor, principiilor și funcțiilor răspunderii juridice constă în apariția unor forme noi de răspundere juridică.

2. Din această perspectiva, printr-o analiză comparativă a transformărilor legislative din cele două state am identificat următoarele forme netradiționale de manifestare a răspunderii juridice: răspunderea medicală, răspunderea financiară, răspunderea juridică pentru vătămarile aduse mediului sau pentru daune ecologice, răspunderea pentru prejudiciile cauzate de produsele cu defecte, răspunderea profesională, prin prisma apariției, evoluției și funcționării lor, a locului și rolului acestor forme în construcția normativă de drept a răspunderii juridice.

3. În doctrina juridică recentă, odată cu intrarea în vigoare a Legii nr. 95/2006 privind reforma în domeniul sănătății, recunoscut ca fiind un autentic Cod al sănătății, s-a acreditat ideea conturării unei noi ramuri de drept, dreptul medical, situată la granița dreptului public cu dreptul privat. În contextul controverselor relative la existența acestei ramuri distincte de drept, odată cu apariția legii privind reforma în domeniul sănătății, menit să ofere răspunsuri majorității problemelor care frământau domeniul medical, balanța înclină în favoarea adeptilor teoriei existenței unei ramuri de drept distincte. Analiza cadrului legislativ din Republica Moldova care reglementează sistemul malpraxisului medical evidențiază inexistența reglementărilor speciale care să reglementeze natura, principiile, temeiurile și condițiile răspunderii civile medicale.

În contextul evoluțiilor legislative, doctrinare și jurisprudențiale în materia răspunderii medicale, apreciem că răspunderea civilă medicală este o răspundere specială, indiferent dacă raportul juridic născut între pacient și medic, respectiv furnizor de servicii medicale sunt de natură contractuală sau extracontractuală, adică legală.

4. Răspunderea juridică prezintă multiple particularități în domeniul protecției mediului. Deși, încercările de a crea un delict propriu vătămării mediului, menit să reprime, la nivel global, ilicitul ecologic nu au condus către un rezultat concret, în doctrina juridică de specialitate se admite constant că mugurii unei reforme, din perspectivă ecologică, relativ la principalele forme de răspundere, au apărut. În dreptul național, regimul juridic al răspunderii civile pentru daune nucleare prezintă o serie de particularități menite să-i confere statutul unei răspunderi speciale. În doctrina moldovenească s-a afirmat că promovarea și dezvoltarea politicii naționale de mediu, fundamentată sub aspect științifico-tehnic va permite Republicii Moldova alinierea la valorile civilizației europene, contribuind astfel la realizarea obiectivului fundamental, respectiv: asigurarea cetățenilor țării cu un mediu sănătos de viață în condițiile unui nivel de trai cât mai decent.

5. În prezent, în literatura juridică de specialitate se vorbește despre configurarea unui veritabil drept al consumatorilor sau consumului, o instituție juridică hibridă și complexă, compusă din norme de drept civil, penal, administrativ, etc. În opinia noastră, regimul juridic al răspunderii pentru pagubele generate de produsele cu defecte nucleare, reglementat prin norme imperative, de ordine publică prezintă o serie de particularități și semne menite să-i confere statutul unei răspunderi juridice distincte.

6. În sistemele occidentale de drept este demult reglementată răspunderea profesioniștilor, fiind guvernată de principii tradiționale și relativ stabile. În doctrina juridică recentă s-a afirmat ca marea majoritate a obligațiilor instituite în sarcina diferitelor categorii de profesioniști sunt supuse unui proces de „decontractualizare”. În această viziune, suntem în prezența unor obligații impuse prin lege diferitelor categorii de profesioniști, obligații definite, făcându-se abstracție de natura extracontractuală sau contractuală a raportului juridic născut între respectivii profesioniști și beneficiarii serviciilor furnizate, care sunt îndreptățiți să fie apărați în mod special. În doctrina juridică din Republica Moldova am identificat studii destinate răspunderii profesionale care trec în revistă evoluția și practica statelor privind răspunderea profesioniștilor, trasând obiectivele pe care se structurează problemele reale ale răspunderii profesionale.

Apreciem că regimul juridic al răspunderii civile a diferitelor categorii de profesioniști transcede distincția clasică dintre răspunderea delictuală sau extracontractuală și răspunderea contractuală precum și distincția dintre răspunderea civilă și orice altă răspundere patrimonială. Răspunderea civilă a diferitelor categorii de profesioniști este, în opinia noastră, o răspundere specială pentru prejudiciile cauzate circumscrisă răspunderii profesionale sau a profesioniștilor

7. Actualmente, în literatura juridică de specialitate, s-au conturat teorii diferite privind locul răspunderii financiare în sistemul de drept al răspunderii juridice. Răspunderea financiară a fost abordată fie ca o modalitate a răspunderii administrative, fie ca o formă distinctă de răspundere. În România și Republica Moldova, răspunderea financiară nu este abordată ca fiind o formă distinctă de răspundere juridică.

Opinăm în sensul că, dreptul financiar reprezintă o ramură distinctă de drept care, în timp, s-a delimitat de dreptul administrativ în condițiile specializării legislației. Evident, delimitarea nu a intervenit parțial prin menținerea răspunderii juridice în sfera dreptului administrativ; existența răspunderii reprezintă un semn al metodei reglementării relațiilor sociale din perspectivă juridică dar și un argument în susținerea independenței ramurii de drept. Răspunderea financiară se poate delimita, la rândul ei, în funcție de natura relațiilor sociale pe care le reglementează și protejează în răspundere fiscală, răspundere bugetară, răspundere valutară și răspundere bancar-publică, analizate ca modalități ale răspunderii financiare.

8. Analizând caracteristica formelor netradiționale ale răspunderii juridice, am concluzionat în sensul că dreptul financiar, dreptul medical, dreptul mediului, dreptul profesional, dreptul consumatorului reprezintă ramuri distincte de drept care, în timp, s-au delimitat de alte ramuri de drept tradiționale în condițiile specializării legislației. Delimitarea formelor netradiționale ale răspunderii juridice s-a impus din perspectiva dezvoltării relațiilor sociale dar și a legislației. În doctrina juridică se discută despre specializarea dreptului. În opinia noastră, scopul specializării dreptului rezidă în faptul că în sistemul dreptului dar și în sistemul legislației se accentuează „împărțirea muncii” între prescripții, cu efectul specializării normelor în realizarea diferitelor operațiuni. Ele reflectă originalitate și specializarea relațiilor sociale, particularitățile unor situații concrete care, prin cumulul lor, reprezintă temeiul procesului specializării. Procesul specializării este caracteristic și dreptului financiar, dreptului medical, dreptului mediului, dreptului profesional sau dreptului consumatorului din România și Republica Moldova care se configurează ca ramuri distincte de drept prin delimitarea de ramurile de drept tradiționale

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Extrăgând concluziile rezultate la finalul fiecărui capitol putem prezenta următoarele concluzii generale:

1. Un studiu amplu privind formele răspunderii juridice sub imperiul noilor reglementări consacrate în dreptul intern, este actual și deopotrivă important pentru teoria generală a dreptului, făcând posibilă conturarea unor noi abordări în materia formelor răspunderii juridice. Analiza actelor normative incidente în diferite ramuri ale răspunderii juridice ne permite să concluzionăm în sensul că procesul conturării formelor răspunderii juridice este supus unei continue evoluții, din perspectiva reconfigurării realității sociale, sub imperiul modificărilor legislative.

2. Teza de doctorat constituie un prim studiu amplu destinat identificării tendințelor actuale în abordarea teoretico-științifică a formelor răspunderii juridice în cercetările doctrinarilor contemporani și a cadrului normativ privind formele răspunderii juridice în dreptul intern, în contextul transformărilor intervenite, pe tărâm legislativ, dar și elaborarii instrumentarului de identificare a formelor și modalităților de realizare structurală a răspunderii juridice, în vederea evidențierii fațetelor răspunderii juridice și reconfigurării noțiunii de structură a formelor răspunderii juridice, în scopul clarificării pentru teoreticienii și practicienii din domeniul dreptului a formelor și modalităților respective, orientând utilizarea și valorificarea lor în toate ramurile dreptului.

3. Din perspectiva identificării fațetelor răspunderii juridice și a reconfigurării structurii răspunderii juridice, am identificat, printr-un studiu amplu a doctrinei juridice și a cadrului normativ privind formele răspunderii juridice în dreptul intern, în contextul transformărilor intervenite, pe tărâm legislativ, în România și în Republica Moldova, următoarele elemente structurale ale sistemului răspunderii juridice: formele, modalitățile și manifestările răspunderii juridice.

4. Cercetând abordările existente în doctrina contemporană privind esența și natura juridică a diferitelor forme de răspundere juridică, raportat la faptul că definiția răspunderii juridice trebuie să reflecte caracterele sau trăsăturile comune tuturor formelor de răspundere juridică, pledăm pentru următoarea definiție a răspunderii juridice: *răspunderea juridică* reprezintă un raport juridic alcătuit dintr-un complex de drepturi și obligații conexe, instituite prin norme juridice, care ia naștere urmarea săvârșirii unei fapte ilicite, constituind cadrul de realizare a constrângerii de stat, prin aplicarea sancțiunilor juridice în vederea restabilirii ordinii de drept. Pledăm, de asemenea, pentru următoarele definiții ale elementelor structurale ale sistemului răspunderii juridice: *forma răspunderii juridice* poate fi definită, în opinia noastră, ca fiind regimul juridic al răspunderii proprii unei anumite categorii de ilicit, regim juridic instituit prin categoriile de norme juridice transpuse în conținutul instituției răspunderii juridice relative la conduita ilicită, condițiile care trebuie îndeplinite, sancțiunile și procedura care trebuie

urmată; *modalitatea răspunderii juridice* poate fi definită, în accepțiunea noastră ca fiind regimul juridic special al unei forme de răspundere juridică care alcătuiește sistemul respectivei subramuri de drept, instituit prin de norme juridice speciale relative la conduita ilicită, condițiile care trebuie întrunite, sancțiunile și procedura care trebuie urmată și care nu poate exista în afara cadrului respectivei forme de răspundere.; *manifestarea răspunderii juridice* poate fi definită ca fiind o ipoteză de răspundere juridică, menită să particularizeze regimul juridic al răspunderii juridice exteriorizate într-o modalitate sau alta de răspundere.

5. Printr-un un studiu amplu a doctrinei juridice și a cadrului normativ privind formele răspunderii juridice în dreptul intern, în contextul transformărilor intervenite, pe tărâm legislativ, în dreptul intern, am identificat formele tradiționale ale răspunderii juridice, prin prisma apariției, evoluției și funcționării lor, a locului și rolului acestor forme în construcția normativă de drept a răspunderii juridice: răspunderea civilă, răspunderea penală, răspunderea constituțională, răspunderea constituțională, răspunderea administrativă, răspunderea patrimonială. Identificarea formelor tradiționale ale răspunderii juridice, analizarea conceptului, a regimului juridic și a esenței fiecărei forme a răspunderii juridice prezintă interes, în opinia noastră, având în vedere continua reconfigurare a realității sociale, care implică reevaluări a unor fenomene juridice, apreciate ca definitiv tranșate și ne-a permis să trasăm elementele de perspectivă în scopul optimizării raporturilor juridice incidente și, totodată, să determinăm principalele direcții de perfecționare a reglementărilor juridice relative la formele tradiționale ale răspunderii juridice.

6. Un bilanț al evoluției legislative menit să confere un nou vector obiectivelor, principiilor și funcțiilor răspunderii juridice constă în apariția unor forme noi de răspundere juridică. Din această perspectivă, printr-o analiză comparativă a transformărilor legislative din cele două state am identificat următoarele forme netradiționale de manifestare a răspunderii juridice: răspunderea medicală, răspunderea financiară, răspunderea juridică pentru vătămările aduse mediului sau pentru daune ecologice, răspunderea pentru prejudiciile cauzate produsele cu defecte, răspunderea profesională, prin prisma apariției, evoluției și funcționării lor, a locului și rolului acestor forme în construcția normativă de drept a răspunderii juridice. Argumentarea autonomiei unor noi forme ale răspunderii juridice configurate în contextul noilor transformări legislative consacrate în dreptul intern, așadar în condițiile specializării legislației și identificarea rolului și a locului lor în construcția normativă de drept a răspunderii juridice a făcut posibilă reflectarea principalelor lacune relative la regimul juridic al diferitelor forme ale răspunderii juridice și determinarea principalelor direcții de perfecționare a reglementărilor juridice din domeniile cercetate, contribuind la reformarea legislației din România și Republica Moldova și constituind o garanție a legalității angajării răspunderii juridice, în oricare din formele acesteia.

Problema științifică soluționată constă în elaborarea instrumentarului de identificare a formelor și modalităților de realizare structurală a răspunderii juridice, fapt care a condus la clarificarea pentru teoreticienii și practicienii din domeniul dreptului a formelor și modalităților respective, orientând utilizarea și valorificarea lor în toate ramurile dreptului.

Studiul aprofundat al diferitelor forme de răspundere juridică atât din perspectiva teoriei generale a dreptului cât și din perspectiva ramurilor de drept, ne-a permis formularea concluziilor de mai sus dar și a următoarelor recomandări :

I. Amplificarea studiului științific privind formele răspunderii juridice dar și extinderea și valorificarea opiniilor doctrinare din România și Republica Moldova conturate în acest domeniu, având în vedere teoriile relative la formele răspunderii juridice cercetate în teza de doctorat aparținând unor reputeți reprezentanți ai literaturii de specialitate din țară sau din străinătate, dar și propriile abordări privind formele răspunderii juridice.

II. Codificarea dreptului medical atât în România dar și în Republica Moldova, prin ordonarea sistematică a reglementărilor existente, cu luarea în considerare a particularităților domeniului, cu respectarea normelor internaționale în materie și crearea unui mecanism care să permită viitoarelor norme să se grefeze armonios la corpul existent. Se asigură astfel unificarea și uniformizarea dispozițiilor în materie, simplificarea normelor de aplicabilitate dar și respectarea acestora.

III. Elaborarea de către specialiști și adoptarea unui Cod al mediului atât în România dar și în Republica Moldova, având în vedere inflația de reglementări legale, instabilitatea legislativă în domeniul dar și impasul în aplicarea normelor adoptate, în scopul suprimării paralelismelor și eliminării contradicțiilor. Se asigură astfel coroborarea între multiplele texte oficiale, pornind de la premisa că reglementările dispersate excesiv nu sunt respectate întrucât nu sunt cunoscute.

IV. Adoptarea unui Cod al contravențiilor în România, menit să ridice dreptul contravențional la nivelul de ramură de drept autonomă și să răspundă în plan legislativ, doctrinar și jurisprudențial realităților politico-economice și social-culturale actuale în vederea reglementării răspunderii juridice contravenționale, antrenată urmarea săvârșirii contravențiilor.

V. Adoptarea unui Cod etic național al profesioniștilor în România și în Republica Moldova, menit să instituie norme de conduită pentru profesioniști, capabili să ofere servicii de înaltă calitate, dar și conturarea unor principii fundamentale care trebuie respectate pentru a da autoritate profesiilor liberale.

VI. Concluziile și recomandările formulate în prezenta teză de doctorat au o reală valoare aplicativă, constituind o garanție a legalității angajării răspunderii juridice, în oricare din formele acesteia, contribuind la influențarea procesului de legiferare, reformarea legislației care reglementează formele răspunderii juridice și totodată la eliminarea erorilor în aplicarea normelor juridice specifice formelor răspunderii juridice.

BIBLIOGRAFIE

I. Referințe bibliografice în limba română

1. Adam I. Drept civil. Obligațiile. Faptul juridic. București: C.H. Beck, 2013. 593 p.
2. Albu I., Ursa V. Răspunderea civilă pentru daune morale. Cluj Napoca: Dacia, 1979. 311p.
3. Albu I. Răspunderea civilă contractuală pentru prejudiciile nepatrimoniale. În: Dreptul, 1992, nr. 8, p. 29-35.
4. Alecu Gh. Considerații de ordin teoretic și juridic privind conceptul de răspundere penală. Relația răspundere-responsabilitate. În: Legea și viața, 2009, nr. 5, p. 6-14.
5. Alecu Gh. Drept financiar. Constanța: Ovidius University Press, 2005. 258p.
6. Alexandresco D. Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român în comparațiune cu legile vechi și cu principalele legislațiuni străine. Vol.V. Iași: Tipografia Națională, 1898. 715 p.
7. Anghel M., Deak Fr., Popa M. F. Răspunderea civilă. București: Științifică, 1970. 449 p.
8. Antoniu G. Raportul de cauzalitate în dreptul penal. București: Lumina Lex, 2001. 272 p.
9. Antoniu G. Vinovăția penală. Ediția a II-a. București: Academiei Române, 2002. 352 p.
10. Antoniu G, Bulai C. Dicționar de drept penal și procedură penală. București: Hamangiu, 2011. 960 p.
11. Aramă E. Istoria dreptului romanesc. Chișinău: Reclama, 2003. 200 p.
12. Armeanic A. ș.a. Drept fiscal. Chișinău: Museum, 2001. 198p.
13. Arnăuț S. Răspunderea juridică în dreptul mediului. În: Legea și viața, 2012, nr. 6, p. 40-44.
14. Artene D.A. Formele răspunderii juridice. În: Legea și viața, 2012, nr. 7, p. 23-26.
15. Avornic Gh. Teoria Generală a dreptului. Chișinău: Cartier Juridic, 2004. 656 p.
16. Avornic Gh. Tratat de teoria generală a statului și dreptului. Vol II. Chișinău: F.E.-P. „Tipogr. Centrală”, 2010. 577 p.
17. Baltag D. Teoria răspunderii și responsabilității juridice. Chișinău: F.E.-P. „Tipogr. Centrală”, 2004. 437p.
18. Baltag D. Teoria răspunderii și responsabilității juridice. Chișinău: F.E.-P. „Tipogr. Centrală”, 2007. 440 p.
19. Baltag D. Teoria răspunderii juridice: aspecte doctrinare, metodologice și practice. Teză de doctor habilitat în drept. Chișinău, 2008. 292 p.
20. Baltag D. Probleme actuale în cunoașterea esenței și conținutului răspunderii juridice. În: Studii Juridice Universitare, 2009, nr. 3-4. <http://studiijuridice.md/SJU/revista-nr-3-4-2009> (vizitat 11.01.2016).
21. Baltag D. Teoria generală a dreptului. Chișinău: F.E.-P. „Tipogr. Centrală”, 2013. 536 p.
22. Baltag D., Tragone Gh. Unele considerente referitoare la condițiile în care poate fi antrenată răspunderea juridică pentru fapta ilicită. În: Legea și viața, 2014, nr. 7, p. 15-25.
23. Barac L. Câteva considerații cu privire la definirea răspunderii juridice. În: Dreptul, 1994, nr. 4, p. 39-41.
24. Barac L. Răspunderea și sancțiunea juridică. București: All Beck, 1997. 376 p.
25. Barac L. Elemente de teoria dreptului. București: All Beck, 2001. 304 p.
26. Basarab M. Drept penal. Partea generală. Vol.I. București: Lumina Lex, 1997. 480p.
27. Băieș S. ș.a. Drept civil. Drepturile reale. Teoria generală a obligațiilor. Vol.II. Chișinău: Cartier Juridic, 2005. 526p.
28. Bălan E. Drept financiar. București: All Beck, 2003. 320p.
29. Belecciu Ș., Rotaru A. Politica de mediu a Republicii Moldova-cadru general de realizare a protecției mediului înconjurător. În: Legea și viața, 2009, nr. 12, p. 16-22.
30. Beligrădescu S. Particularități ale răspunderii reparatorii a funcționarilor vamali și a comisarilor Gărzii Financiare în lumina Ordonanțelor de urgență ale Guvernului nr. 90/2003 și nr. 91/2003. În: Dreptul, 2003, nr. 12, p. 37-45.
31. Bloșenco A. Răspunderea juridică delictuală. Chișinău: ARC, 2002. 308p.
32. Boboș Gh. Teoria generală a dreptului. Cluj Napoca: Dacia, 1994. 280 p.

33. Bogdan S. Drept penal. Partea specială. Vol. I. Cluj Napoca: Sfera Juridică, 2006. 306 p.
34. Boilă L.R. Răspunderea civilă delictuală obiectivă. București: C.H.Beck, 2009. 560 p.
35. Boilă L.R. Răspunderea civilă delictuală subiectivă. București: C.H.Beck, 2009. 464 p.
36. Boilă L.R. Răspunderea profesioniștilor în dreptul medical- o nouă ipoteză de răspundere civilă. În: Pandectele române, 2009, nr. 7, p. 53-70.
37. Boilă L.R., Boilă A.C. Natura juridică a personalului medical în dreptul român. În: Dreptul, 2009, nr. 5, p. 83-112.
38. Boilă L.R. Discuții privitoare la natura juridică a răspunderii profesionale legale a medicului față de pacientul său. În: Dreptul, 2011, nr. 2, p. 81-118.
39. Botomei V. Răspunderea administrativă: Aspecte practico-științifice în plan comparat Republica Moldova-România. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2013. 250 p.
40. Brezoianu D. Drept administrativ. Partea Generală. București: Editura Universității Independente „Titu Maiorescu”, 2003. 452 p.
41. Bulai C. Drept penal roman. Partea generală. Vol. I. București: Șansa, 1992. 284 p.
42. Bulai C. Dreptul penal roman. Vol. II. București: Șansa, 1992. 224 p.
43. Bulai C. Manual de drept penal. Parte generală. București: All Beck, 1997. 647 p.
44. Cantacuzino M.B. Elementele dreptului civil. București: Cartea românească S.A., 1921. 762 p.
45. Călinoiu C., Duculescu V. Drept parlamentar. Edita a II-a. București: Lumina Lex, 2009. 511 p.
46. Câmpeanu V.I. Dreptul muncii. București: Didactică și pedagogică, 1967. p.314.
47. Cerchez A.M. Răspunderea penală a persoanei juridice. În: Analele Universității Spiru Haret București. Secțiunea Științe Juridice, 2009, anul 7, p.319-326.
48. Cerchez A.M. Medical civil liability. Legal nature. În: Economic, Social and Administrative Approaches to the Knowledge – Based Organization. The 20th International Conference The Knowledge - Based Organization. Sibiu: Academia Fortelor Terestre „Nicolae Balcescu”, 2014, p. 399-403.
49. Cerchez A.M.. Scurte considerații privind răspunderea juridică pentru malpraxisul medical. În: Realități moderne în activitatea normativă a statului român. Tezele Conferinței Naționale cu participare Internațională. București: Universitatea Spiru Haret, 2014, p.178-182.
50. Cerchez A.M. Cercetări științifice în domeniul formelor răspunderii juridice. În: Legea și viața, 2014, nr. 11, p. 30-34.
51. Cerchez A.M. Răspunderea civilă delictuală în sistemul de drept național. În: Reforme de drept în Moldova, Ucraina și Georgia în contextul procesului de Eurointegrare. Tezele Conferinței Științifico-Practică Internațională. Chișinău, 2014. p.13-18.
52. Cerchez A.M. Metode și forme de racordare a formelor răspunderii juridice autohtone la standardele și valorile europene. În: „Закон и жизнь” Издание аккредитовано Высшим советом по науке и технологическому развитию АН Молдовы. Chișinău, 2015, nr. 4. p. 39-42.
53. Cerchez A. M. Aspecte controversate privind formele răspunderii juridice în dreptul intern. În: Legea și viața, 2015, nr. 4, p. 5- 10.
54. Cerchez A.M. Impactul progresului economic, social și tehnic asupra formelor răspunderii juridice. În: Jurnalul juridic național: teorie și practică, 2015, nr. 2. p. 18-20.
55. Cerchez A.M. Considerații privind conceptul de răspundere civilă preventivă sau anticipativă. În: Simplificarea - imperativ al modernizării și ameliorării calității dreptului. Lucrările Sesiunii anuale de comunicări științifice. București: Institutul de Cercetări Juridice din cadrul Academiei Române, 2015, p. 151-158.
56. Cerchez A.M. Tendințe actuale în abordarea formelor răspunderii juridice în contextul noilor transformări legislative. În: Intrarea în vigoare a noilor coduri. O primă evaluare. Lucrările Sesiunii anuale de comunicări științifice. București: Institutul de Cercetări Juridice din cadrul Academiei Române, 2016, p. 167-175.
57. Ceterchi I., Craiovan I. Introducere în teoria generală a dreptului. București: All Beck, 1998. 186p.
58. Chicu O. Aspecte istorico-teoretice privind răspunderea juridică. În: Revista Națională de Drept, 2008, nr. 9, pag. 39-43.

59. Chicu O. Unele elemente ale răspunderii profesioniștilor. În: *Legea și viața*, 2009, nr.7, p.48-50.
60. Ciobanu V.M. Responsabilitatea serviciului public al justiției și judecătorului. În: *Revista Română de Drept Privat*, 2007, nr. 1, p. 82-89.
61. Cobăneanu S., Botnaru N. Unele aspecte ale răspunderii contravenționale ca formă de răspundere juridică. În: *Revista Națională de Drept*, 2012, nr.9. pag. 27-30.
62. Codul civil al României. Nr. 271 din 04 decembrie 1864. În: *Monitorul Oficial al României*, 04.12.1864, nr. 271.
63. Codul civil al României, republicat. Nr. 287 din 17 iulie 2009. În: *Monitorul Oficial al României*, 15.07.2011, nr. 505.
64. Codul civil al Republicii Moldova. Nr. 1107 din 06 iunie 2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 22.06.2002, nr. 82-86.
65. Codul contravențional al Republicii Moldova. Nr. 218 din 24 octombrie 2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 16.01.2009, nr. 3-6.
66. Codul electoral al Republicii Moldova. Nr. 1381-XIII din 21 noiembrie 97. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 08.12.1997, nr. 81/667.
67. Codul fiscal al României. Nr. 227 din 8 septembrie 2015. În: *Monitorul Oficial al României*, 10.09. 2015, nr. 688.
68. Codul fiscal al Republicii Moldova. Nr. 1163-XIII din 24 aprilie 1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 25.03.2005, nr. ed. spec
69. Codul muncii al României. Nr. 10 din 25 noiembrie 1972. În: *Buletinul Oficial al României*, 1.12.1972, nr. 140.
70. Codul Muncii al României adoptat în 12 noiembrie 1997. În: *Monitorul Oficial al României*, 10.11.1997, nr. 305.
71. Codul Muncii al României, republicat. Nr. 53 din 24 ianuarie 2003. În: *Monitorul Oficial al României*, 18.05.2011, nr. 345.
72. Codul muncii al Republicii Moldova. Nr. 154 din 28 martie 2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 29.07.2003, nr. 159-162.
73. Codul Penal al Principatelor Unite Române de la 1864. În: *Monitorul Oficial din 30.10.1864*.
74. Codul Penal Carol al II-lea adoptat în 1936. În: *Monitorul Oficial al României*, 18.03.1936, nr.65.
75. Codul penal al României. Nr. 115 din 21 iunie 1968. În: *Buletinul Oficial*, 21 iunie 1968, nr. 7979 bis.
76. Codul penal al României. Nr. 286 din 17 iulie 2009. În *Monitorul Oficial al României*, 24.07.2009, nr. 510.
77. Codul penal al Republicii Moldova. Nr. 985 din 18 aprilie 2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 14.04.2009, nr. 72-74.
78. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova. Nr. 225 din 30 mai 2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.06.2003, nr. 111-115.
79. Codul de procedură penală al României. Nr. 135 din 1 iulie 2010. În: *Monitorul Oficial al României*, 15.07. 2010, nr 486.
80. Codul de procedură penală al Republicii Moldova. Nr. 122-XV din 14 martie 2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 7.06.2003, nr. 104-110/447.
81. Codul-cadru de etică al lucrătorului medical și farmaceutic adoptat de Ministerul Sănătății al Republicii Moldova, 12p. <http://documents.tips/documents/codul-cadru-de-etica-deontologic-al-lucratorului-farmaceutic.html> (vizitat la 10.12.2015).
82. Codul deontologic al Notarilor Publici din Romania. București, 2001, 9 p. http://cnpgalati.ro/pics/cod_notari.pdf (vizitat la 30.11.2015).
83. Codul deontologic al avocaților din Uniunea Europeană adoptat prin Decizia Comisiei Permanente a Uniunii Naționale a Barourilor din România. Nr. 1486 din 27.10.2007, 15p. <http://unbr.ro/ro/codul-deontologic-al-avocailor-din-uniunea-europeana/> (vizitat la 30.11.2015).
84. Cojocari E. Drept civil. Răspunderea juridică civilă. Monografie. Chișinău: Logospres, 2002. 260 p.
85. Cojocari E. Forme ale răspunderii juridice. Chișinău: C.E.P. USM, 2011. 355 p.

86. Comarnițaia E., Zlateva E. Dreptul contravențional ca ramură a sistemului de drept: evoluția lui. În: *Legea și viața*, 2011, nr. 10, p. 35-38.
87. Comarnițaia E. Răspunderea contravențională ca modalitate a constrângerii statale în domeniul asigurării ordinii de drept. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2012. 161 p.
88. Constituția României adoptată în 21 noiembrie 1991. În: *Monitorul Oficial al României*, 21.11.1991, nr. 233.
89. Constituția României. Nr. 758 din 29 octombrie 2003. În: *Monitorul Oficial al României*, 31.10. 2003, nr. 767.
90. Constituția Republicii Moldova adoptată în 29 iulie 1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 12.08.1994, nr. 1.
91. Costachi Gh., Iacub I. Controlul financiar jurisdicțional și atribuțiile de sancționare ale Curții de Conturi a Republicii Moldova. În: *Legea și viața*, 2007, nr. 6, p. 42-45.
92. Costachi Gh. Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova. Chișinău: Tipografia Centrală, 2009. 235 p.
93. Costachi Gh., Arseni O. Abordarea terminologică a răspunderii constituționale și sursele acesteia. În: *Legea și viața*, 2009, nr. 10, p. 4-8.
94. Costachi Gh., Arseni O. Reflecții asupra instituției răspunderii în dreptul constituțional. În: *Legea și viața*, 2009, nr. 5, p.4-8.
95. Costachi Gh., Arseni O. Temeiurile răspunderii constituționale- particularități și semnificație. În: *Legea și viața*, 2009, nr. 12, p.4-8.
96. Costachi Gh., Muruianu I. Răspunderea constituțională a deputaților, miniștrilor și a altor subiecți de drept constituțional. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 12, p. 4-7.
97. Costachi Gh., Iacub I. Responsabilitatea ministerială – instituție indispensabilă Republicii Moldova ca stat de drept. În: *Legea și viața*, 2013, nr. 5, p. 4-10.
98. Costin M. Răspunderea juridică în dreptul Republicii Socialiste România. Cluj Napoca: Dacia, 1974. 220p.
99. Craiovan I. Teoria generală a dreptului. București: Militară, 1997. 362 p.
100. Craiovan I. Tratat elementar de teoria generală a dreptului, București: All Beck, 2001, 384p.
101. Creangă I. Curs de drept dministrativ: pentru studenții facultății de drept. Chișinău: Epigraf, 2003. 336 p.
102. Cuznețov A. Răspunderea juridică-modalitate social-juridică a realizării dreptului. În: *Revista Națională de Drept*, 2011, nr. 6-7, p.14-18.
103. Decizia Inaltei Curți de Casați și Justiție. Secția de Contencios administrativ și fiscal. Nr. 422 din 08.02. 2006. În: *Buletinul Casației*, 2006, nr. 4, p. 25-27.
104. Decizia Curții Constituționale a României privind excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art. 269 alin. (1) și (2) din Codul muncii și art. 21 alin. (1) din Ordonanța Guvernului nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare. Nr. 721 din 24 octombrie 2006. În: *Monitorul Oficial al României*, 30.11.2006, nr. 962.
105. Decizia Curții Constituționale a României asupra cererii formulate de către președintele Consiliului Superior al Magistraturii de soluționare a conflictului juridic de natură constituțională dintre autoritatea judecătorească, pe de o parte, și Președintele României și prim ministru, pe de altă parte. Nr. 435 din 04 iulie 2006. În: *Monitorul Oficial al României*, 04.07.2006, nr. 576.
106. Decretul pentru reglementarea sancționării contravențiilor. Nr. 184 din 14 mai 1954. În: *Buletinul Oficial al României*, 21.05.1954, nr. 25.
107. Directiva privind răspunderea pentru produsele defectuoase. Nr. 85/374/CEE din 25 iulie 1985. În „*Journal officiel des Communautés européennes*”, 7 august 1985, nr. L 210.
108. Directiva privind siguranța generală a produselor. Nr. 2001/95 CE din 3 decembrie 2001 a Parlamentului European și a Consiliului. În: „*Journal officiel des Communautés européennes*”, 15 ianuarie 2001, nr. L11/4.

109. Directivei Consiliului și Parlamentului European privind răspunderea de mediu cu referire la prevenirea și repararea prejudiciului asupra mediului. Nr. 2004/35/CE din 21 aprilie 2004. În: Journal Officiel des Communautés Européennes, 30 aprilie 2004, nr. L 143.
110. Directiva privind evaluarea efectelor anumitor proiecte publice și private asupra mediului. Nr. 85/337/EEC, din 27 iunie 1985. În: Official Journal, 5 iulie 1985, nr. 175.
111. Djuvara M. Teoria generală a dreptului. București: Librăriei SOCEC, 1930. 590 p.
112. Djuvara M. Teoria Generală a dreptului. București: All Beck, 1999, 516 p.
113. Dogaru M. Considerații generale privind răspunderea penală a persoanelor juridice în sistemul de drept din România. În: Legea și viața, 2010, nr. 6, p.11-14.
114. Dogaru M. Considerații generale privind răspunderea penală a persoanelor juridice în sistemul de drept din Republica Moldova . În: "Закон и жизнь", 2010, nr.5, p.41-47.
115. Dongoroz V. Drept penal. București: Institutul de Arte Grafice, 1939. 772 p.
116. Dongoroz V. Cauzele care înlătură caracterul penal al faptei. În: Explicații teoretice ale Codului penal român. Partea generală. Vol. I. București: Academiei, 1969. 436 p.
117. Duțu M. Dicționar de drept privat. Ediția a II-a. București: Mondan, 2002. 895 p.
118. Duțu M. Prevenirea și repararea pagubelor de mediu potrivit Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 68/2007. În: Dreptul, 2007, nr. 11. p. 15-17.
119. Duțu M., Duțu A. Dreptul mediului. Ediția a 4-a. București: C.H. Beck, 2014. 485 p.
120. Eliescu M. Răspunderea civilă delictuală. București: Academiei, 1972. 515 p.
121. Ețco C., Midrigan V. Specificul activității medicale. Clasificarea erorilor comise de către lucrătorii medicali. În: „Sănătate Publică, Economie și Management în Medicină”, 2008, nr. 2, p. 55-59.
122. Faigher A. Riscul în activitatea medicală. În: Legea și viața, 2011, nr. 3, p. 34-43.
123. Filipescu I. Teoria generală a obligațiilor. București: Actami, 1997. 345 p.
124. Furdui S. Procedura în cazurile cu privire la contravențiile administrative. Chișinău: Centru de Drept, 2000. 200 p.
125. Furdui S. Dreptul contravențional. Manual. Chișinău: Cartier Juridic, 2005. 248 p.
126. Ghernaja G.C. Considerații privind asemănările și deosebirile dintre diferite forme de răspundere juridică. În: Legea și viața, 2007, nr. 8, p. 35-37.
127. Gilia C. Manual de Drept constituțional și instituții politice. Sistemul constituțional românesc. Bucuresti. Hamangiu, 2010. 350 p.
128. Giurcău A. Răspunderea materială (patrimonială) a magistraților pentru erori judiciare. În: Legea și viața, 2010, nr.9, p. 54-58.
129. Giurcău A. Răspunderea materială - modalitate a răspunderii juridice (aspecte teoretico-practice). Teză de doctor în drept. Chișinău, 2011, 196 p.
130. Giurgiu N. Drept penal general. Iași: Gama SRL, 2000. 679 p.
131. Gliga I. Considerații privind reglementarea contravențiilor la disciplina financiară. În: S.C.J., 1975, nr. 4, p. 334-335.
132. Goicovivi J. Dreptul consumației. Cluj Napoca: Sfera Juridică, 2006, 194 p.
133. Goriuc S. Locul și rolul Președintelui Republicii Moldova în sistemul autorităților publice și în asigurarea echilibrului în societate. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2006. 120 p.
134. Gaur I. Probleme conceptuale privind răspunderea juridică ca formă a răspunderii sociale. În: Revista Națională de Drept, 2006, nr.11, p.73-77.
135. Groza L., Păraușanu G. Reglementarea sancționării contravențiilor. București: Științifică, 1973. 535p.
136. Guceag I. Drept electoral. Chișinău: E.E.-P. Tipografia Centrală, 2005. 266 p.
137. Guțuleac V. Drept contravențional. Chișinău: Bons Offices, 2006. 270 p.
138. Guțuleac V., Comarnițaia E. Responsabilitatea juridică și răspunderea juridică în dreptul contravențional. În: Studii Juridice Universitare, 2008, nr. 1-2, p. 47-64.
139. Guțuleac V. Tratat de drept contravențional. Chișinău: Tipografia Centrală, 2009. 320 p.
140. Guțuleac V., Boghin A. Responsabilitatea și răspunderea juridică-metode de constrângere în administrarea publică . În: Legea și viața, 2009, nr. 1, p.13-16.

141. Guțuleac V. Drept contravențional – ramură sau subramură a sistemului de drept în Republica Moldova. În: *Legea și viața*, 2011, nr. 3, p. 6-19.
142. Guțuleac V., Comarnițaia E. Delimitarea răspunderii contravenționale de cea administrativă. Tezele conferinței jubiliare a profesorului universitar Gh. Costachi la 70 de ani din 01.05.2011 - „Contribuția Școlii Științifice a profesorului Gh. Costachi la edificarea statului de drept: probleme, realizări și perspective”. Chișinău: Academia de Științe ale Moldovei, 2011, p. 447-455.
143. Guțuleac V. Răspunderea contravențională este sau nu este o modalitate de asigurare a ordinii de drept? În: *Lege și viața*, 2012, nr. 11, p. 4-10.
144. Guțuleac V., Spînu I., Maslov S. Corelația instituțiilor juridice: raportul juridic de conformare și raportul juridic de conflict cu responsabilitatea juridică și răspunderea juridică în dreptul contravențional . În „*Legea și viața*”, 2012, nr.7, p.4 -10.
145. Hlipcă A. Răspunderea în dreptul constituțional (studiu juridico-comparativ). Teză de doctor în drept. Chișinău, 2010, 130 p.
146. Hotărârea privind Statutul Uniunii Naționale a Notarilor Publici din Romania. Nr.10 din 2.10.2014. În: *Monitorul Oficial al României*, 24.11. 2014, nr. 853 .
147. Hotărârea privind Statutul profesiei de avocat. Nr. 64 din 3.12.2011. În: *Monitorul Oficial al României*, 19.12.2011, nr. 898.
148. Hotărârea privind modificarea și completarea Statutului profesiei de avocat. Nr. 769 din 29.06.2013. În: *Monitorul Oficial al României*, 7.08.2013, nr. 497.
149. Hotca M.A. Drept contravențional. Partea generală. București: Editas, 2003. 437p.
150. Humă I. Introducere în studiul dreptului. Iași: Chemarea, 1993. 158 p.
151. Ioan Al. ș.a. Drept administrativ. Curs universitar. București: Economică, 2002. 432 p.
152. Ionescu C. Drept constituțional și instituții politice. București: Hamangiu, 2012. 342 p.
153. Iorgovan A. Tratat de drept administrativ. Volumul II. Ediția a III-a restructurată, revăzută și adăugată. București: All Beck, 2002. 640p.
154. Iorgovan A. Tratat de drept administrativ. Volumul II. Ediția a IV-a. București: All Beck, 2005. 699 p.
155. Iosof R. Considerații asupra naturii juridice a răspunderii statului pentru erori judiciare. În *Revista Română de Drept Privat*, 2009, nr. 4, p. 103-109.
156. Jugastru C. Repararea prejudiciilor nepatrimoniale. București: Lumina Lex, 2001. 414 p.
157. Kirmici C. Răspunderea civilă pentru prejudiciul cauzat de produse defectuoase, conform directivei 85/374/CEE . În: *Legea și viața*, 2008, nr. 3, p.8-11.
158. Legea privind protecția mediului înconjurător. Nr. 9 din 20.06.1973. Publicat: 23.06.1973 în *Buletinul Oficial al României* nr 91.
159. Legea privind combaterea concurenței neloiale. Nr. 11 din 29.01.1991. Publicat: 30.01.1991 în *Monitorul Oficial al României* nr. 24.
160. Legea contenciosului administrativ. Nr. 29 din 7.11.1990. Publicat: 08.11.1990 în *Monitorul Oficial al României* nr. 122.
161. Legea privind societățile comerciale, republicată. Nr. 31 din 16.11.1990. Publicat: 17.11.2004 în *Monitorul Oficial al României* nr. 1066.
162. Legea privind stabilirea și sancționarea contravențiilor. Nr. 32 din 12.11.1968. Publicat: 14.11.1968, în *Buletinul Oficial al României* nr. 148.
163. Legea notarilor publici și a activității notariale, republicată. Nr. 36 din 12.05.1995. Publicat: 4.02.2013 în *Monitorul Oficial al României* nr. 72.
164. Legea privind drepturile pacienților. Nr. 46 din 21.01.2003. Publicat: 29.01.2003 în *Monitorul Oficial al României* nr.53.
165. Legea privind organizarea și exercitarea profesiei de avocat, republicată. Nr. 51 din 7.06.1995. Publicat: 7.02. 2011 în *Monitorul Oficial al României* nr. 98.
166. Legea cu privire la desfășurarea activităților în domeniul nuclear. Nr. 61 din 30.10.1974. Publicat: 2.12.1974, în *Monitorul Oficial al României* nr. 136.

167. Legea Republicii Moldova privind reglementarea valutară, Nr. 62-XVI din 21.03. 2008. Publicat: 18.07.2008, în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 127-130.
168. Legea Republicii Moldova cu privire la Guvern, republicată. Nr. 64 din 31.05.1990. Publicat: 26.09.2002, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 131.
169. Legea privind exercitarea profesiei de medic, înființarea, organizarea și funcționarea Colegiului Medicilor din România, republicată. Nr. 74 din 6.07.1995. Publicat: 12.12.2000 în Monitorul Oficial al României nr. 650.
170. Legea pentru modificarea și completarea Legii notarilor publici și a activității notariale nr. 36/1995. Nr. 77 din 1.06.2012. Publicat: 8 iunie 2012, în Monitorul Oficial al României nr. 386.
171. Legea privind reforma în domeniul sănătății. Nr. 95 din 14.04.2006. Publicat: 28 aprilie 2006 în Monitorul Oficial al României nr. 372.
172. Legea privind desfășurarea în siguranță a activităților nucleare. Nr. 111 din 10.10.1996. Publicat: 29.10.1996, Monitorul Oficial al României nr. 267.
173. Legea privind responsabilitatea ministerială din România, republicată. Nr. 115 din 28.06.1999. Publicat: 23.03.2007 în Monitorul Oficial al României nr. 200.
174. Legea pentru modificarea dispozițiilor art. 41 din Legea nr. 703/2001 pentru daune nucleare. Nr. 115 din 27.04.2007. Publicat: 4.05.2007 în Monitorul Oficial al României nr. 298.
175. Legea privind protecția mediului, republicată. Nr. 137 din 29.12.1995. Publicat: 17.02. 2000 în Monitorul Oficial al României nr. 70.
176. Legea Republicii Moldova cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public. Nr. 158-XVI din 4.07. 2008. Publicat: 23.12.2008 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 230-232.
177. Legea de punere în aplicare a Ordonanței Guvernului nr. 2/2001. Nr. 180 din 11.04. 2002. Publicat: 28.04. 2002 în Monitorul Oficial al României nr. 268.
178. Legea privind statutul funcționarilor publici, republicată. Nr. 188 din 8.12.1999. Publicat: 29.05.2007 în Monitorul Oficial al României nr. 365.
179. Legea privind modificarea alineatului (1) al articolului 269 din Legea nr. 53/2003 - Codul muncii. Nr. 237 din 12.07. 2007. Publicat: 25.07. 2007 în Monitorul Oficial al României nr. 497.
180. Legea privind răspunderea producătorilor pentru pagubele generate de produsele cu defecte, republicată. Nr. 240 din 2004. Publicat: 22.04. 2008 în Monitorul Oficial al României nr. 313.
181. Legea privind securitatea generală a produselor, republicată. Nr. 245 din 9.06.2004. Publicat: 9.05.2008 în Monitorul Oficial al României nr. 360.
182. Legea Republicii Moldova privind bugetul asigurărilor sociale de stat pe anul 2013. Nr. 250 din 8.11.2012. Publicat: 14.12.2012 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 254-262
183. Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului nr. 263-XVI din 27.10.2005. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 30 decembrie 2005, nr. 176-181.
184. Legea Republicii Moldova cu privire la exercitarea profesiei de medic. Nr. 264-XVI din 27.10.2005. Publicat: 23.12.2005 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 172-175.
185. Legea pentru aprobarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 195/2005 privind protecția mediului. Nr. 265 din 29 iunie 2006. Publicat: 6.07. 2006 în Monitorul Oficial al României nr. 586.
186. Legea privind codul consumului, republicată. Nr. 296 din 28.06.2004. Publicat: 24.03.2008 în Monitorul Oficial al României nr. 224.
187. Legea privind statutul judecătorilor și procurorilor. Nr. 303 din 28.06.2004. Publicat: 21.09.2005 în Monitorul Oficial al României nr. 826.
188. Legea privind organizarea profesiei de medic, organizarea și funcționarea Colegiului Medicilor din România. Nr. 306 din 28.06.2004. Publicat: 30.06.2005 în Monitorul Oficial al României nr. 578.
189. Legea privind Statutul Băncii Naționale a României. Nr. 312 din 28.06.2004. Publicat: 30.06.2004 în Monitorul Oficial al României nr. 582
190. Legea Republicii Moldova pentru punerea în aplicare a titlului V al Codului fiscal. Nr. 408-XV din 26.07. 2001. Publicat: 04.01.2002 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 1-3.

191. Legea Republicii Moldova a ocrotirii sănătății. Nr. 411 din 28.03.1995. Publicat: 22.06.2005 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.34.
192. Legea privind finanțele publice. Nr 500 din 11.07.2002. Publicat: 12.08.2002 în Monitorul Oficial al României nr. 597.
193. Legea Republicii Moldova cu privire la Banca Națională a Moldovei. Nr. 548-XIII din 21.07.1995. Publicat: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 56-57.
194. Legea Republicii Moldova cu privire la instituțiile financiare. Nr. 550-XIII din 21.07.1995. Publicat: 13.05.2011 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 78-81.
195. Legea contenciosului administrativ. Nr. 554 din 2.12.2004. Publicat: 7.12.2004 în Monitorul Oficial al României nr. 1154.
196. Legea privind răspunderea civilă pentru daune nucleare. Nr. 703 din 3.12.2001. Publicat: 19.12.2001 în Monitorul Oficial al României nr. 818.
197. Legea Republicii Moldova a contenciosului administrativ. Nr. 793-XIV din 10.02.2000. Publicat: 10.02.2000 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 57-58.
198. Legea Republicii Moldova despre adoptarea Regulamentului Parlamentului Republicii Moldova. Nr. 797 din 02.04.96. Publicat: 07.04.2007 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.050.
199. Legea Republicii Moldova privind sistemul bugetar și procesul bugetar. Nr. 847-XIII din 24.05.2006. Publicat: 25.03.2005 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. ed. spec.
200. Legea Republicii Moldova cu privire la expertiza judiciară, constatările tehnico- științifice și medico-legale. Nr. 1086 din 23.06.2000. Publicat: 16.11.2000 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 144-145.
201. Legea Republicii Moldova cu privire la mărimea, modul și termenele de achitare a primelor de asigurare obligatorie de asistență medicală. Nr. 1593 din 26.12.2002. Publicat: 08.02.2003 în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 18-19.
202. Lepădătescu M. Natura juridică a răspunderii patrimoniale a organelor administrației de stat pentru pagubele pricinuite prin actele lor ilegale. În: Analele Universității București. Seria Științe Juridice, 1968, p. 9 și urm.
203. Lupan E. Raporturile juridice de protecția mediului de viață a populației. În: Dreptul, 1997, nr.12, p.7-15.
204. Lupan E. Dreptul la îndemnizație a victimei poluării. În: Dreptul, 2002, nr.9, p. 69-80.
205. Lupu. Gh., Avomic Gh. Teoria generală a dreptului. Chișinău: Lumina, 1997. 278p.
206. Manda C. Drept administrativ. Tratat elementar. Ediția a V-a, revizuită și adăugată. București: Universul juridic, 2008. 546 p.
207. Mangu F. I. Malpraxisul medical. Răspunderea civilă medicală. București: Wolters Kluwer, 2010. 887p.
208. Manole N. Conceptul, caracterizarea, efectele și clasificarea cauzelor ce înlătură caracterul penal al faptei. În: Legea și viața, 2011, nr. 10, p. 42-46.
209. Marinescu D. Tratat de dreptul mediului. Ediția a III-a, revăzută și adăugită. București: Universul Juridic, 2008. 781p.
210. Mazilu D. Teoria generală a dreptului. București: All Beck, 2000. 431 p.
211. Mihai Gh., Motica R.I. Fundamentele dreptului. Optima justitia. Curs universitar. București: All Beck, 1999. 208 p.
212. Mihai Gh., Motica R.I. Teoria generală a dreptului. Curs universitar. București: All Beck, 2001. 276 p.
213. Mihai Gh., Motica R.I. Fundamentele dreptului. Volumul V. București: C.H. Beck, 2006. 292 p.
214. Moldovan A.T. Tratat de drept medical. București: All Beck, 2002. 734 p.
215. Moldovan A.T. Dreptul medical-ramură distinctă de drept. În: Dreptul, 2006, nr. 7, p.133-154.
216. Moraru E. Aspecte ale mecanismului răspunderii juridice a statului în Republica Moldova. În: Legea și viața, 2011, nr. 10, p. 19-22.
217. Moraru E. Modelul sistemic al răspunderii juridice în dreptul public și dreptul privat. În: Legea și viața, 2011, nr. 1, p. 38-42.
218. Moraru E. Răspunderea juridică a statului în dreptul intern. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2012, 187 p.
219. Moroianu Gh. Organizarea profesiilor juridice. București: Fundației România de Măine, 2013. 226 p.

- 220.Muraru I., Tănăsescu S. Drept constituțional și instituții politice.Volumul II. Ediția 14. București: CH.Beck, 2012. 301 p.
- 221.Muruianu I. Subiecții răspunderii constituționale.Considerații generale.În: Legea și viața, 2013, nr. 5, p.23-27.
- 222.Năsui G. Practica medicală. Ghid juridic. București: Teora, 2000. 220 p.
- 223.Năsui G.A. Malpraxisul medical. Particularitățile răspunderii civile medicale. București:Universul Juridic, 2010. 448 p.
- 224.Neagu I., Damaschin M. Tratat de procedură penală. București: Universul Juridic, 2014. 744 p.
- 225.Negoită Al. Drept administrativ și elemente de știința administrației. București: T.U.B., 1981. 410p.
- 226.Negru T., Scorțescu C. Răspunderea materială. În: Legea și viața, 2004, nr. 9, p. 20-21.
- 227.Negru B., Negru A. Teoria generală a dreptului și statului. Chișinău: Bons Offices, 2006. 520 p.
- 228.Negru B. Responsabilitatea și răspunderea juridică într-un stat democratic de drept. În: Revista Națională de Drept, 2006, nr.12, p. 43-45.
- 229.Negruț V. Drept administrativ. Ediție revăzută și adăugită. București: Lumina Lex, 2004. 352p.
- 230.Oancea I. Explicații teoretice ale Codului penal roman. Partea generală. Volumul I. București: Academiei Române, 1971. 468 p.
- 231.Ordonanța Guvernului privind regimul juridic al contravențiilor. Nr. 2 din 12.07. 2001 În: Monitorul Oficial al României, 25 iulie 2001, nr. 410.
- 232.Ordonanța Guvernului privind răspunderea materială a militarilor. Nr. 121 din 28.08.1998 În: Monitorul Oficial al României, 29 august 1998, nr. 328.
- 233.Ordonanța Guvernului privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare, republicată. Nr. 137 din 31.08.2000. În Monitorul Oficial al României, 08.02.2007, nr. 99.
- 234.Ordonanța de Urgență a Guvernului privind raspunderea de mediu cu referire la prevenirea si repararea prejudiciului asupra mediului. Nr. 68 din 28.06.2007 În: Monitorul Oficial al României, din 29 iunie 2007, nr. 446.
- 235.Ordonanța de Urgență a Guvernului privind instituțiile de credit și adecvarea capitalului. Nr. 99 din 6.12.2006 În: Monitorul Oicial al României, 27.12.2006, nr. 1027.
- 236.Ordonanța de Urgență a Guvernului privind protecția mediului. Nr. 195 din 22.12.2005 În Monitorul Oficial al României, 30.12.2005, nr. 1196.
- 237.Orlov M. Răspunderea în dreptul administrativ. Aspect teoretic. Chișinău, 1997.117p.
- 238.Orlov M. Drept administrativ. Chișinău: Epigraf, 2001. 216 p.
- 239.Ozun R., Poenaru E. Medic, societate, răspundere. Responsabilitatea profesională și socială a medicului. Ediția a 2-a. București: Medicală, 1977. 240 p.
- 240.Paroșanu N. Comentarii și definiiri ale categoriei de răspundere juridică. În: Legea și viața, 2008, nr. 11, p. 33-35.
- 241.Paroșanu N. Observații privind răspunderea penală a persoanelor juridice în dreptul european. În: Legea și viața, 2008, nr. 8, p. 35-37.
- 242.Pașca V., Mancaș R.V. Drept penal – parte generală. Timișoara: Universitas Timisiensis, 2002. 788p.
- 243.Pașca V. Măsurile de siguranță – sancțiuni penale. București: Lumina Lex, 1998. 288 p.
- 244.Pătrăuș M. Răspunderea civilă pentru dauna ecologică. București: Lumina Lex, 2005. 207p.
- 245.Petre I. Considerații în legătură cu răspunderea patrimonială a statului și a judecătorilor și procurorilor, pentru erori judiciare, în lumina dispozițiilor constituționale și legale. În: Dreptul, 2005, nr. 9, p. 97-107.
- 246.Poienaru I. Răspunderea pentru contravenții. București: Lumina Lex, 1998. 96 p.
- 247.Poienaru I. Regimul juridic al contravențiilor. București: Lumina Lex, 2002. 128 p.
- 248.Pop I., Popa F.I., Vidu S.T. Tratat elementar de drept civil. Obligațiile. București: Universul Juridic, 2012, 889 p.
- 249.Popa C. Dimensiuni ale conduitei umane. Perspectiva Praxiologică. Conduită, norme și valori. București: Politică, 1986, 287 p.
- 250.Popa I.F.. Răspunderea civilă medicală. În: Dreptul, 2003, nr.1, p.45-63.
- 251.Popa I.F. Obligația de securitate-mijloc de protecție a consumatorului. În: Dreptul, 2003, nr. 3, p. 71-73.

252. Popa N. Prelegeri de sociologie juridică. București: Tipografia Universității București, 1983. 289p.
253. Popa N. Teoria generală a dreptului. București: Proarcadia, 1993. 332 p.
254. Popa N. Teoria generală a dreptului. București: Actami, 1994. 319 p.
255. Popa N. Teoria generală a dreptului. București: Actami, 1996. 334 p.
256. Popa N. Teoria generală a dreptului. București: Actami, 1998. 338 p.
257. Popa N. Teoria generală a dreptului. București: All Beck, 2002. 300 p.
258. Popescu A. Teoria dreptului. București: Fundația România de Măine, 1999. 200 p.
259. Popescu S. Fundamentul răspunderii juridice. Câteva remarci. În: Studii de drept. Volumul II. Timișoara: Universitas Timisiensis, 1998. p. 5-6.
260. Popescu S. Introducere în studiul dreptului. București: Unex A-Z, 1994. 262 p.
261. Popescu S. Teoria generală a dreptului. București: Lumina Lex, 2000. 364 p.
262. Preda M. Drept administrativ. Partea generală. Ediția a III-a. București: Lumina Lex, 2004. 383 p.
263. Preda M. Drept administrativ. Partea generală. Ediția a IV-a. București: Lumina Lex, 2006. 355p
264. Procopovici A. Răspunderea financiară în sistemul răspunderii juridice. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2013. 179 p.
265. Protocolul 7 la Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale. Strasbourg, 1984. 3p. http://www.irdo.ro/file.php?fisiere_id=14&inline. (vizitat la 15.12.2015).
266. Puie O. Răspunderea autorităților publice și a persoanelor fizice pentru prejudiciile cauzate în materia contenciosului administrativ, precum și aspecte privind răspunderea patrimonială a statului pentru prejudiciile cauzate prin erori judiciare. În: Dreptul, 2007, nr. 2, p. 92-112.
267. Rădulescu A. ș.a. Legiuirea Caragea. Ediție critică. București: Academiei, 1955. 340 p.
268. Rădulescu A. ș.a. Pravilniceasca Condică, 1780. Ediție critică. București: Academiei, 1957. 268 p
269. Rădulescu A. ș.a. Codul Calimah. Ediție critică. București: Academiei, 1958. 1016 p.
270. Rădulescu A. ș.a. Cartea românească de învățătură, 1646. Ediție critică. București: Academiei, 1961. 431 p.
271. Rădulescu A. ș.a. Îndreptarea Legii 1652. Ediție critică. București: Editura Academiei, 1962. 1015 p.
272. Rusu I. Drept administrativ. București: Lumina Lex, 2001. 414 p.
273. Santai I. Drept administrativ și știința administrației. Volumul II. Cluj Napoca: Risoprint, 2003. 400 p.
274. Simion L. Răspunderea penală ca instituție fundamentală a dreptului penal. În: Legea și viața, 2010, nr.1, p.47-48.
275. Slipenschi B. Influența formei de guvernare asupra dezvoltării instituției șefului statului. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2006. 141 p.
276. Smochină A., Goriuc S. Natura juridică a mandatului prezidențial. În: In honorem Andrei Smochină. Studii de drept național, 2012, p 135-145.
277. Solomon M. Cauzele care exclud răspunderea civilă pentru daunele ecologice. În: Revista Națională de Drept, 2008, nr.12, p. 89-90.
278. Stanilă L. M. Răspunderea penală obiectivă și formele sale în dreptul penal român. În Analele Universității de Vest Timișoara, 2011, p. 87-96. http://drept.uvt.ro/documents/Anale1-2011_final-raspunderea_penala_obiectiva_si_formele_sale_in_dreptul_penal_roman_.pdf. (vizitat la 26.11.2015).
279. Stătescu C., Bârsan C. Drept civil. Teoria generală a obligațiilor. Ediția a III-a. București: All. Beck, 2000, 453 p.
280. Streteanu F. Tratat de drept penal. Partea generală. Volumul I. București: C.H.Beck, 2008. 700 p.
281. Streteanu S. Drept penal. Partea generală. București: Rosetti, 2003. 490 p.
282. Șaguna D.D., Șova D. Drept financiar public. Ediția 2. București: C.H.Beck, 2007. 441p.
283. Șaguna D.D., Rațiu M.A. Drept bancar. București: C.H. Beck, 2007. 382p.
284. Șaguna D.D., Șova D. Drept fiscal. Ediția 3. București: C.H. Beck, 2009. 320p.
285. Ștefănescu I.T. Tratat teoretic și practic de drept al muncii. București: Universul Juridic, 2014. 990p.
286. Tarhon V.Gh. Răspunderea patrimonială a organelor administrației de stat și de control indirect al legalității actelor administrative. București: Științifică, 1967. 224p
287. Teleagă C. Principiul precauției și viitorul răspunderii civile. În: Revista română de dreptul muncii, 2004, nr. 1(3), p. 29-60.

288. Tofan D.A. Drept administrativ, vol. II, Ed. All Beck, București, 2004. 360p.
289. Trăilescu A. Drept administrativ. Tratat elementar. București: All Beck, 2002, 400p.
290. Trif A.B., Astărăstoe V. Responsabilitatea juridică medicală în România. Premise pentru un viitor drept medical. Iași: Polirom, 2000. 249 p.
291. Turcu I., Deleanu V. Introducere în teoria și practica răspunderii materiale. Cluj Napoca: Dacia, 1984. 260 p.
292. Turcu I. Operațiuni și contracte bancare. Introducere în teoria și practica dreptului bancar. Ediția a III-a. București: Lumina Lex, 1997. 479p.
293. Turcu I. Dreptul sănătății. Frontul comun al medicului și juristului. București: Wolters Kluwer, 2010, 768 p.
294. Țiclea Al. Reglementarea contravențiilor. Ediția a III-a, revăzută și adăugită. București: Lumina Lex, 2003. 1127p.
295. Țiclea Al. Tratat de dreptul muncii. Ediția a V-a revizuită. București: Universul Juridic, 2011. 1012 p.
296. Udriou M. Noul Cod penal - Codul penal anterior. Prezentare comparativă. Observații. Ghid de aplicare. Legea penală mai favorabilă. București: Hamangiu, 2014. 541 p.
297. Ursu V. Unele probleme ce vizează răspunderea penală și administrativă pentru nerespectarea legislației ecologice. În: Revista Națională de Drept, 2003, nr. 4, p.34-37.
298. Vedinaș V. Drept administrativ și instituții politico-administrative. Manual practic. București: Lumina Lex, 2002. 656 p.
299. Vedinaș V. Drept administrativ. Ediția a VII –a revăzută și actualizată. București: Universul Juridic, 2012. 565 p.
300. Voicu C., Savu I. Teoria generală a dreptului. Târgoviște: Pildner&Pildner, 2004. 396 p.
301. Voicu C. Introducere în drept. București: Pro Universitaria, 2006. 372 p.
302. Vonica R. P. Introducere generală în drept. București: Lumina Lex, 2000. 464 p.
303. Vrabie G., Popescu S. Teoria generală a dreptului. Iași: Ștefan Procopiu, 1993. 186 p.
304. Zaharia Gh. T. ș. a. Drept administrativ. Ediția a IV-a, revăzută și completată. Iași: Junimea, 2002. 479p.

II. Referințe bibliografice în limba franceză

305. Dugue A. Les exceptions au principe de la personnalité des peines. Thèse de doctorat. Paris, 1954. 242p.
306. Flour J., Aubert J.L., Savaux É. Droit civil. Les obligations. Le fait juridique, 13-éd. Paris: Sirey, 2009. 346.
307. Ihering R. von. De la faute en droit privé. Paris: A. Marescq, 1880. 892 p.
308. Lalou H. La responsabilité civile. Principes elementaires et applications pratique. Paris, 1928. 197 p.
309. LeBlanc M. La délinquance a l'adolescence: de la délinquance cachée et de la délinquance apparente. En: „Annales de Vaucresson”, 1977, vol. 15, p. 2-40.
310. Leroy -Caudel R. M. Le droit criminel et le personnes morales de droit privé. Thèse de doctorat. Nancy, 1987. 359 p.
311. Pinto R., Grawitz M. Méthodes des sciences socialis (deuxiem édition). Paris: Dalloz, 1967. 461 p.
312. Planiol M. Études sur la responsabilité civile. Première études. Du fondement de la responsabilité. În: Revue critique de législation et de jurisprudence, 1905. 326 p.
313. Richier G. De la responsabilité pénale des personnes morales. Thèse de doctorat: Droit. Lyon: Bosc frères, M. et L. Riou, 1943. 183 p.
314. Ripert G. La regie morale dans les obligations civiles. Paris: L.G.D.J, 1935. 212 p.
315. Terré Fr., Simler P., Lequette Y. Droit civile. Les obligations. 6-ème editions. Paris: Dalloz, 1996. 1478 p.
316. Tourneau Ph. Le. Responsabilite civile professionnelle. Édition: 2e édition revue et augmentée. Paris: Dalloz-Sirey, 2005. 166 p.
317. Viney G. Traité de droit civil. Introduction à la responsabilité. Introduction á la responsabilité. Paris: Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, 1995. 1397 p.
318. Viney G. Exposé des motifs. Avant-Projet de reforme du droit des obligations et du droit de la prescription. Rapport à Monsieur Pascal Clément, Garde de Sceaux. Ministre de la Justice, 2005. 184 p.

DECLARAȚIE PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnata, Cerchez Adela Maria , declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Cerchez Adela Maria

Data

Semnătura

CURRICULUM VITAE

NUME: CERCHEZ ADELA MARIA

DATA ȘI LOCUL NAȘTERII NAȘTERII: 23.09.1975, Petru Rareș – Bistrița Năsăud

ADRESA: România, București, Sector 1, str. Mexic nr. 3

CETĂȚENIA: română

SITUAȚIA FAMILIARĂ: căsătorită

TELEFON: 0744 428 556

EMAIL: avocat_adela.cerchez@yahoo.com

STUDII:

2010 –prezent: Universitatea Liberă Internațională Republica Moldova, Facultatea de Drept, studii doctorale;

2009 -2010: Universitatea din București – Facultatea de Drept, studii masterale;

1995-1999: Universitatea „Babeș – Bolyai”, Cluj Napoca – Facultatea de Drept, licențiat în drept.

ACTIVITATEA PROFESIONALĂ:

- **2008-prezent:** Universitatea ”Spiru Haret”, Facultatea de Drept și Administrație Publică, București, asistent universitar;
- **2014-prezent:** Societatea Civilă Profesională de Mediatori „Cerchez & Asociații”, mediator asociat;
- **2005-prezent:** Cabinet de Avocat „Adela Maria Cerchez”, avocat titular;
- **2004-2005:** Societate Civilă Profesională de Avocați „Cerchez & Oltean”, avocat asociat;
- **2002-2003:** Societate Civilă Profesională de Avocați „Dobranici& Asociații”, avocat stagiar.

PUBLICAȚII:

1.Articole în diferite reviste științifice

1.1. Cerchez A.M. Cercetări științifice în domeniul formelor răspunderii juridice. În: Legea și viața, 2014, nr. 11, p. 30-34. (0,51c.a.).

1.2. Cerchez A.M. Metode și forme de racordare a formelor răspunderii juridice autohtone la standardele și valorile europene. În: „Закон и жизнь”Издание аккредитовано Высшим советом по науке и технологическому развитию АН Молдовы. 2015, nr. 4, p. 39-42.(0,33 c.a.)

1.3. Cerchez A. M. Aspecte controversate privind formele răspunderii juridice în dreptul intern. În: Legea și viața, 2015, nr. 4, p. 5- 10. (0,62 c.a.)

1.4. Cerchez A.M. Impactul progresului economic, social și tehnic asupra formelor răspunderii juridice. În: Jurnalul juridic național: teorie și practică, 2015, nr. 2. p. 18-20.(0,66 c.a.)

2.Articole în culegeri științifice

2.1. Cerchez A.M.. Răspunderea penală a persoanei juridice. În: Analele Universității Spiru Haret București. Secțiunea Științe Juridice, 2009, anul 7, p.319-326.(0,47 c.a.).

2.2. Cerchez A.M. Contractul de mandat comercial. Reglementare juridică și utilitate economică. În: Analele Universității Spiru Haret București. Secțiunea Științe Juridice, 2009, anul 7, p. 313-318. (0,40 c.a.).

2.3. Cerchez A. M. Răspunderea pentru faptele juridice în lumina Noului Cod Civil. În: PAST, PRESENT and FUTURE. Interdisciplinary Research-a key to the Future European Cultural Space. Collection Interdisciplinary Researches in the 21st century. Modern Approaches to Interdisciplinary Studies. București: Centre for Research, Resources and European Studies, 2012, vol. 3, p. 507-509. (0,18 c.a.).

3. Materiale/ teze la forurile științifice

- 3.1.** Cerchez A.M. Community trade mark as object of property. În: Challenges for Science and Research in the Crisis Era. Tezele Conferinței Naționale cu Participare Internațională. Secțiunea Drept și Științe administrative. Sibiu: Universitatea Alma Mater, 2011, p. 41-44.(0,35 c.a.).
- 3.2.** Cerchez A.M. Justice „Small Reform” in commercial matters. New regulations introduced through Law no.202/2010 regarding some measures for the acceleration of process resolution. În: Challenges for Science and Research in the Crisis Era. Tezele Conferinței Naționale cu Participare Internațională. Secțiunea Drept și Științe administrative. Sibiu: Universitatea Alma Mater, 2011, p. 45-46.(0,18 c.a.).
- 3.3.** Cerchez A. M., Cerchez M.A. *Unpredictability within the light of the New Civil Code*. În: Challenges for Science and Research in the Crisis Era. Tezele Conferinței Naționale cu Participare Internațională. Secțiunea Drept și Științe administrative, Ediția a VI-a. Sibiu: Universitatea Alma Mater, 2012, p. 79-81.(0,20 c.a.).
- 3.4.** Cerchez A.M. Scurte considerații privind forma contractelor în Noul Cod Civil. În: Noutate și continuitate și în drept. Tezele Conferinței Naționale cu Participare Internațională. București: Universitatea Spiru Haret București, 2012, p. 368-371.(0,25 c.a.)
- 3.5.** Cerchez A.M. Răspunderea corporațiilor pentru încălcarea normelor dreptului corporativ-aspecte juridice și economice. În: Challenges of contemporary society: education, values, quality, interdisciplinarity. Tezele Conferinței Internaționale a cadrelor didactice. Bufta: Centrul de Cercetări, Resurse și Studii Europene. Asociația Europeană pentru Promovarea Exclenței în Educație și Cercetare, 2013, p. 35-36.(0,12 c.a.).
- 3.6.** Tampu L., Libardea L., Cerchez A. Conceptualizing a New Model of Social Innovation in Online Environment. În: Confronting Contemporary Business Challenges through Management Innovation. 6TH Euromed Conference Of The Euromed Academy Of Bussines, Portugal, 2013.
- 3.7.** Cerchez A.M. Medical civil liability. Legal nature. În: Economic, Social and Administrative Approaches to the Knowledge-Based Organization. The 20th International Conference The Knowledge-Based Organization. Sibiu: Academia Forțelor Terestre „Nicolae Balcescu”, 2014, p. 399-403. (0,37 c.a.)
- 3.8.** Cerchez A.M. Scurte considerații privind răspunderea juridică pentru malpraxisul medical. În: Realități moderne în activitatea normativă a statului român. Tezele Conferinței Naționale cu participare Internațională. București: Universitatea Spiru Haret București, 2014, p. 178-182. (0,31 c.a.).
- 3.9.** Cerchez A.M. Răspunderea civilă delictuală în sistemul de drept național. În: Reforme de drept în Moldova, Ucraina și Georgia în contextul procesului de Eurointegrare. Tezele Conferinței Științifico-Practică Internațională. Chișinău, 2014, p.13-18.(0,46 c.a.).
- 3.10.** Cerchez Adela Maria. Considerații privind conceptul de răspundere civilă preventivă sau anticipativă. În: Simplificarea - imperativ al modernizării și ameliorării calității dreptului. Lucrările Sesiunii anuale de comunicări științifice. București: Institutul de Cercetări Juridice din cadrul Academiei Române, 2015, p. 151-158. (0,56 c.a.)
- 3.11.** Cerchez Adela Maria. Răspunderea diferitelor categorii de profesioniști în contextul evoluțiilor legislative, doctrinare și jurisprudențiale. În: Evoluția dreptului în contextul globalizării. Tezele Conferinței Internaționale. București: Universitatea Spiru Haret, 2015, in curs de publicare.

LUCRĂRI ȘTIINȚIFICO-METODICE ȘI DIDACTICE

4. Manuale

- 4.1.** Cîrjan L., Cerchez A.M. *Drept roman. Partea a II-a*. Curs în tehnologia IFR. București: Ed. Fundației România de Măine, 2013.236 p.
- 4.2.** Cîrjan L., Pătru A.D., Cerchez A.M. *Drept roman*. București: Ed. Fundației România de Măine, 2014. 372 p.

Limbi străine: franceza, engleza, germană.